

A SZÉKELYUDVARHELYI
EV. REF.
KOLLEGIUM
MULTJA ÉS JELENE

TÖRTÉNETI VÁZLAT

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

GÖNCZI LAJOS

IGAZGATÓ-TANÁR

SZÉKELY-UDVARHELY.

E. 21. I.

A SZÉKELYUDVARHELYI
EV. REF.
KOLLEGIUM
MULTJA ÉS JELENE

TÖRTÉNETI VÁZLAT

ÖSSZEÁLLITOTTA

GÖNCZI LAJOS

IGAZGATÓ-TANÁR

SZÉKELY-UDVARHELY
NYOMATOTT BECSEK DÁNIEL KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1895.

43264

Az udvarhelyi kollegiumnak, tudvalevőleg, ecclesiasticus curatorai is voltak egy darab ideig. Ezek közt az első Eszéki István uram vala, akit, mint udvarhelyi papot, Bethlen János tétett itt ecclesiasticus curatornak mindjárt 1670 után, mikor az orthoxa schola gymnasiumi rangra emelkedett Bethlen János ezer arany alapítványa következtében. Eszéki irt az új gymnasium számára egy kis theologiácskát ily czimmel: *Diarium Theologicum* (Kolozsvár, 1675). A könyv kicsiny, de sokat ígér, midőn azt adja elő czimében, hogy a jó igyekezetű ifju *hatvan napok alatt az egész theológiát nemcsak megtanulhatja eszerint, hanem vallását is az ellenkezők ellen óltalmazhatja, a szentírást értheti, magyarázhatja.*

Midőn ezen történeti vázlatot nekem hatvan nap alatt össze kellett állítanom, gyakran jutott eszembe, mennyivel szerencsésebb volt nálamnál Eszéki uram, akinek kis könyvecskéjéből hatvan nap alatt az egész theológiát meg lehet tanulni, az én hatvan nap alatt összegyűjtött adataimból pedig talán hatvan esztendő alatt se lehet a kollegium történetét megismerni. És még sem csüggedtem el, sőt egy-két segítőtársam lelkes kitartása az anyag összegyűjtésében, melyet ismertem, valóban célomhoz segített, ami nem egyéb, mint iskolánk jelen állapotának feltüntetése mellett a régebbi tanrendszerrel, a tanítás methodusával s a tanmenetek, tan-

könyvek, leczkerendek és a törvények közlésével kiegészíteni a kollegiumunkról eddig elő megjelent történeti művecskéket. A rendszeres történet megírását bizva azon szaktanár kollegámra, a ki arra már ezelőtt két évvel vállalkozott.

Az eddigi művek a tanárok életrajzában adják az intézet történetét, a mit igen természetesnek is találunk, ha meggondoljuk, hogy a tanárok szakképzettségétől, tárgyaik iránt való lelkesedésüktől, önérzetes komolyságuktól s jellemök nyomán önkéntelenül támadt tekintélyüktől függ első sorban a tanítás és nevelés eredménye s így az egész intézet jövője, fejlődése. S hogy e mellett nagy tér jut bennök a felekezeti harczok, helyi apróságok és az anyagi dolgok rajzolásának is, annak okát, a sajátos helyi viszonyokon kívül, a létért folytatott nehéz küzdelemben, a haladás feltételeinek, az anyagiaknak, majdnem szakadatlan keresésében s nélkülözésében találjuk meg.

Ennélfogva én is a régi csapáson indultam el. Közlöm a tanárok életrajzát röviden és a gondnokok névsorát, kiegészítve a hiányokat, helyre igazítva a tévedéseket a jegyzőkönyvi adatok és az irodalom felhasználásával. S ha ezen igénytelen dolgozat közlésével kulturánk ügyének valamit jelentős szolgálatot nem is tesz, mégis hiszem, hogy az iskolánk iránt érdeklődők szivesen lapozgatják át, hogy a multról némi tájékozást s a jövőre nézve annak eseményeiből valami tanulságot is szerezzenek maguknak.

És végül ide jegyzem azon dolgozatok czimét, melyek iskolánk történetével foglalkoznak. Ezek a következők:

1. *Benkő József: Transsilvania* (Tom. II. Vindobonae, 1778) 293. lap.

2. *Szigethy Gy. Mihály: Nemes Udvarhely-Széki Rósáskert* (Tud. Gyüjt. 1825. évi XI. köt. 30—62. lap).

3. *Kis Ferencz: A székelyudvarhelyi ev. ref. kollegium történelme* (Sz.-Udvarhely, 1873.)

4. *Gönczi Lajos: A székelyudvarhelyi ref. kollegium története 1876-tól 1893-ig* (Sz.-Udvarhely, 1893. önállóan és az 1892/3. évi Értesítőnkben).¹

¹ Ide számíthatni Szakács Mózes „Tíz esztendő iskolánk életéből“ cz. felolvasását is, mely kiválóan kollegiumunk 1876. évi állapotát ismerteti (1875/76. évi értesítőnkben).

I.

AZ INTÉZET ELSŐ ALAPÍTÓJA ÉS ÖSSZES
GONDNOKAI.

Kollegiumunk első alapítója „az udvarhelyi orthodoxa scholának“ adott ezer arannyal az 1670. márczius 15-ikén kelt alapító levél szerint¹, **gróf Bethlen János**, Apafi kancellárja, volt, s egyszersmind első gondnoka is. Ezen alapítvány folytán a mondott évben gymnasiumi rangra emeltetett. A mennyire a rendelkezésre álló forrásokból (*Benkő József: Transilvania* 293. lap; *Szigethy Gy. Mihály: Nemes Udvarhely-Széki Rósáskert*, Tud. Gyűjtemény 1825. évi XI. köt. 30—62. lap; *Kis Ferencz: A sz.-udvarh. ref. coll. történelme*. 1873; kollegiumunk irattára) megállapítható, iskolánk gondnokai így következtek:

1. Gróf **Bethlen János** (bethleni) történetiró, szül. 1613-ban, meghalt 1678-ban. Korán árvaságra maradván, mostoha apja, Matskási Ferencz, neveltette. Tanulmányait a frankfurti egyetemen végezte 1630-ban. II. Rákóczy György fejedelem magával vitte Lengyelországba és 1657-ben krakkói parancsnokká, 1659-ben kancellárrá, 1662-ben A.-Fehérmegye főispánja és Udvarhelyszék főkapitánya lett. A Bethlen-főtanoda fő curatora is volt. Zsófia nevű első leánya emlékére, ki 1668-ban mint szárhegyi Lázár Imre jegyese halt el himlőben, tette ezer arany alapítványát az udvarhelyi iskolának, mely mint trivialis iskola még a megelőző században keletkezett. *Bethlen János kancellár Kis-Bunon* K.-Küküllőmegyében lakott a még most is fennálló, de 1848-ban össze rombolt szép kastélyban. A kastélynak a palotához bemenő kőkapujára Nicolai Ilyés metszőtől az volt vésve: *Generosus Dominus Johannes Bethlen*; és alatta: *Frustra aedificant homines, nisi Deus adjuvat*. Tulfelől mellette ez állott: *Generosa Domina Borbara Váradi* (Bethlen neje); ez alatt: *Mulier sapiens aedificat domum*

¹ Szó szerint közli Kis Ferencz „A székelyudvarhelyi ev. ref. Collegium történelme (Sz.-Udvarhely, 1873)“ cz. művének okmánytárában az első lapon.

suam, Stulta autem destruit eam. Ezen szép kőkaput és az egész várfalat gróf Bethlen Sándor 1831-ben lerontatta, angol izlésnek feláldozván, és szeder- s magyaróbokrokot és gyertyánfát ültetett helyére. A kastély most egyik Szentkereszty báró tulajdona, melyhez vétel útján jutott a báró Szentkereszty család ez előtt pár évtizeddel.

Munkája. *Rerum Transylvanicarum libri quatuor.* (Szeben, 1663. és Amsterdam 1664).

2. Gróf **Bethlen Miklós** (bethleni) Erdélynek egyik legkiválóbb államférfia, nagytudományu író, szül. Kis-Bunon K.-Küküllő-megyében 1642-ben, meghalt 1716-ban. *Atyjával, Bethlen Jánossal, együtt ő is részt vett kollegiumunk megalapításában.* 1671-ben a Nagy-Enyeden tartott zsinat jóváhagyja és szentesíti azon alapszabályokat, melyek szerint az udvarhelyi trivialis iskola gymnasiummá lesz. Ezen alapszabályok III-ik canonja rendeli, hogy az iskola mind világi, mind egyházi gondnokaivá jó, kegyes és buzgó férfiak választassanak. A világi gondnokok ketteje legyen az udvarhelyi ekklézsia két jó tagja; egyházi gondnokok legyenek: azon ekklézsia papja és esperese, meg az egyházmegyéből a mellé rendelt két pap. E canon szerint a gondnoki testület tagjai száma öt-ben állapitattak meg ugyan, de mégis *hat*-ból állott. Ugyanis az ekklézsia kebeléből választott két világi gondnok mellett volt mindig még egy, és éppen a *Bethlen*-családból. Egyébiránt a canon szabta *kétféle* (világi és egyházi) *curatorság csak 1709-ig tartott,* mikor az erd. ref. egyházi főtanács a curatorságot „systemizálván“ és maga nevezvén ki minden iskolához gondnokokat, ezek sorából — további surlódások kikerülése végett — kihagyattak mind az esperes, mind a megyei tagok. Azonban ez csak ideiglenesen történt, mert *az esperesek gondnoksága 1745-ben szünt meg véglegesen* Borosnyai Lukács János, a későbbi püspök, professor-sága alatt.

Bethlen Miklós gróf, az Apafi halálával bekövetkezett politikai elfoglaltsága miatt iskolánk ügyeivel és érdekeivel nem sokat foglalkozhatott, hanem helyét pótolták fiai (Mihály és József) és testvérei (Pál és Sámuel) kik valószínűleg magok is gondnokok voltak.

3. Gróf Bethlen Pál	}	főgondnokok 1678-tól kezdve.
4. Gróf Bethlen Sámuel		
5. Gróf Bethlen Mihály		
6. Gróf Bethlen József		
7. Gróf Bethlen János (bethleni), főgondnok 1712-ben.		
8. Korda Zsigmond	}	algondnokok 1712-ben.
9. Nagy Zsigmond (petki)		
10. Gróf Bethlen Sámuel (bethleni)	}	főgondnokok 1733-ban.
11. Id. Ugron János (ábrahámfalvi)		
12. Gróf Bethlen Imre (bethleni), kővári főkapitány, főgondnok 1745-ben.		

13. Báró **Daniel István** (vargyasi) szül. 1684-ben meghalt 1774-ben. Unitárius vallásnak született, de ifju korában a Bethlen Miklós oldala mellé kerülvén, ennek hatása alatt reformátussá lett. A II. Rákóczy Ferencz szabadság harczában eleinte az uralkodóház párthivei közé tartozott, de nem sokára Rákóczyhoz csatlakozott. A szathmári béke pontjainak megállapításában is volt része. 1740-ben bárói rangot kapott, 1745-ben pedig Udvarhelyszék főkirálybirája lett. Sokoldalú, hathatós munkásságát fejezi ki ezen akkori közmondás: „Az isten az Égben, Mária Terézia Bécsben, Daniel István a Székben.“ Az egyházi életben mint a m.-vásárhelyi és sz.-udvarhelyi kollegium főgondnoka és bőkezű patronusa szintén jelentékeny szerepet játszott. Élete utolsó negyedében leginkább irodalmi dolgokkal foglalkozott és szerzett kiváló érdemeket. Családi czimerét kollegiumunk éremtára őrzi. Főgondnok volt iskolánknál 1745—1774-ig.

14. **Nemes Mátyás** (hidvégi) udvarhelyszéki első assessor, algondnok 1746-ban.

15. **Borsai István** (veresegyházi), udvarhelyszéki vicekirálybiró, algondnok 1746-ban.

16. **Kerekes Pál** (mohai) algondnok 1768—1782-ig.

17. **Ferenczi Pál** (patakfalvi) algondnok 1768—1782-ig.

18. **Sebesi Miklós** (n.-galambfalvi), algondnok 1782-ben.

19. **Borsai Nagy József** algondnok 1782—1806-ig.

20. **Lukácsfy László** (bikafalvi) Udvarhelyszék alkirálybirája, algondnok 1788—1809-ig.

21. Gróf **Bethlen János** (bethleni), Udvarhelyszék főkirálybirája főgondnok, 1791-ben.

22. **Kandó Mihály** (dályai), Udvarhelyszék főkirálybirája, főgondnok 1797-ben.
22. Gróf **Toldalagi László** (kir. kamarás), főgondnok 1800-ban.
22. **Ugron János** (ábrahámfalvi), Udvarhelyszék főkirálybirája, elébb al-, majd főgondnok 1805—1832-ig.
23. Gróf **Bethlen Imre** (bethleni, kir. kamarás), főgondnok 1806—1816-ig.
24. **Ferenczi István** (patakfalvi) algondnok 1809—1821-ig.
25. Gróf **Bethlen Sándor** (bethleni), főgondnok 1816—1838-ig.
26. Gróf **Kemény Miklós** (magyar-gyerőmonostori), Aranyos-szék főkirálybirája, főgondnok 1821—1828-ig.
27. **Székely Sámuel** (kilyéni) Sepsiszek alkirálybirája, algondnok 1821-ben.
28. Gróf **Bethlen Domokos** (iktári, kir. kamarás) Erdély egyik leggazdagabb főura; meghalt 1866-ban, vele kihalt az iktári Bethlenek ága. Főgondnok 1828—1849-ig.
29. **Sebesi István** (bolgárfalvi), Udvarhelyszék alkirálybirája, algondnok 1828—1849-ig.
30. **Lukácsfy János** (bikafalvi, L. László fia), algondnok 1829—1845-ig.
31. Id. Gróf **Bethlen János** (bethleni), szül. 1811-ben, meghalt 1879-ben. Jogi tanulmányai végeztével a közpályára lépett és csakhamar az erdélyi ellenzék egyik vezére lön. 1841-en kezdve Udvarhelyszék képviselője, 1848-ban a székelység egyik vezére az agyagfalvi gyűlésen. Részt vett az Erd. Muz.-Egylet alapításában és a ref. egyházi és iskolai ügyek fejlesztésében. Főgondnok 1839—1859-ig.
33. Gróf **Teleki Domokos** (széki), 1852-ben 5000 frt alapítványt tett, főgondnok 1833—1856-ig.
34. Ifj. **Sebesi István** (bolgárfalvi), Udvarhelymegye főjegyzője, algondnok 1845—1874-ig.
35. **Ugron János** (ábrahámfalvi), királybíró, algondnok 1850—1856-ig, főgondnok 1856—1875-ig.
36. Gróf **Bethlen Farkas** (bethleni), főgondnok 1859—1865-ig.
37. **Gyárfás Domokos** (léczfalvi, a vaskoronarend lovagja), az udvarhelyi és görgényi egyházmegyék főgondnoka (ez utóbbi minőségben 50 évig szolgált), az udvarhelymegyei lótenyésztő-bi-

zottmány elnöke. Szül. 1813-ban, meghalt 1895. június 6-ikán. Kollegiumi főgondnok 1865—1892-ig, tiszteletbeli főgondnok 1892—1895-ig.

38. **Nagy Lajos**, kir. törvényszéki elnök, algondnok 1868—1877-ig, főgondnok 1877—1893-ig.

39. **Sebesi Ákos** (bolgárfalvi) ügyvéd és földbirtokos, algondnok 1875—1892-ig, főgondnok 1892-től.

40. Gróf **Haller János** (hallerkői) algondnok 1878—1890-ig.

41. Dr. **Mezey Ödön**, orvostudor, algondnok 1890—1894-ig, főgondnok 1894-től.

42. **Gyárfás Endre** (léczfalvi, Gy. Domokos fia), földbirtokos, algondnok 1892-től.

43. **Ugron János** (ábrahámfalvi), Udvarhelymegye alispánja, algondnok 1895-től.

II.

AZ INTÉZET RENDES TANÁRAINAK RÖVID ÉLETRAJZA.

1. **Letenyei Pál** (a gymnasium első rectora) 1670—1680.

Letenyei a trivialis iskolát gymnasiummá szervezte, az alsóbb tanulók számára a következő négy osztályt állította fel: *Ethimologia*, *Syntaxis*, *Poesis* és *Rhetorica*. A felsőbb tanulók már akkor deákoknak neveztettek; ezeket ő tanította, míg a négy alsó osztályt négy köztanító (praeceptor) oktatta latin nyelven. A trivialis iskola helyén az új intézet céljára az alapító, gróf **Bethlen János**, segítségével néhány szobából álló épületet emeltetett. Mint rector halt meg 1680-ban,

2. **Rozgoni János** 1680—1685.

Rozgoni Apafi fejedelem udvari papja volt Fogarasban, midőn az udvarhelyi gymnasium rectorául meghívták. Az osztályok számát megszorította alól kettővel, úgy, hogy alatta a classisok ezek voltak: 1. *párvisták*, 2. *rudimentisták*, 3. *ethimologisták*, 4. *syntaxisták*, 5. *poeták*, 6. *rhetorok* osztálya. Az alapító Bethlen János és az Apafi fejedelem könyvgyűjteményeiből még Letenyei alatt

keletkezett könyvtárt rendezte. Az iskola törvényeit leíratta. 1685-ben rectori állását a kolozsi papsággal cserélte fel.

3. Szathmári Pap János 1685—1689.

Szathmári Pap János a frankfurti egyetemen tanult. Már pap volt N.-Bányán mikor ide hívták rektornak. Cserei Mihály történetíró szerint¹, ki Sz. Pap Jánosnak Udvarhelyt tanítványa volt, ez a tanár egész encyclopaedia volt; a theologiában Coccejusnak, a metaphysikában és philosophiában Carthesiusnak nevezvén őt. Alatta az iskola külső állapota nem változott. 1689-ben zilahi papnak ment. Cserei és utána Kis Ferencz is tévesen nevezik Sz. P. Sámuelnek, mert a zilahi papok sorában is², s Benkő Transilvaniájában is³ Sz. P. János néven van említve. Cserei a keresztnevében annyi idő után könnyen tévedhetett.

Munkái: 1. Mint egyetemi hallgató: „Philosophia prima seu metaphysica brevibus Aphorismis delineata (Franequera 1682).“ 2. Újesztendei Ajándék (Kolozsvár, 1699). 3. Uri Imádságnak magyarázatja (Kolozsvár, 1707).

4. Tolnai István 1689—1695.

Tolnai tanulói pályájáról és itteni tanárkodásáról más feljegyzés nincs, mint egy sajátkezű aláírása, hogy „eddig subscribáltak“ alatta. Szigethy Gy Mihály szerint⁴ „a deákok akkori ide csoportozása nem kevésbé bizonyítja ezen férfinak érdemes és igen hires nevezetét.“ Meghalt mint rector 1695-ben.

5. Vásárhelyi Tőke István 1695—1711.

Tőke Maros-Vásárhelyről származott, tanulói éveiről nincsenek feljegyzések. Emelkedett gondolkozású s igen tudományos férfi volt; őt kezdték először professornak czimezni. Alatta az alapítók és tanítványok száma egyaránt emelkedett. 1711-ben Szék-re ment papnak. Helyét egy fél év multán tölthették be, mialatt a gymnasium ügyeit Szokolai István helybeli pap intézte.

6. Szigethi Gyula György 1712—1720.

Külföldi egyetemeken befejezván tanulmányait Báró Wesselényi István udvari papja lett Nyulason Kolozsmegyében. Innen

¹ Lásd alább Borosnyai Lukács János tanárnál Cserei levelét.

² Lásd Magyarósi István „A zilahi ev. ref. anyaszentegyház története Kolozsvár, 1880.“ czimű művének 125-ik lapján.

³ Lásd a 296-ik lapon.

⁴ Lásd Tud. Gyűjt. 1825. évi XI. köt. 37-ik lapját.

hívták meg iskolánkhoz rector-professornak. Az iskola vagyoni ügyeit rendezte s ki eszközölte, hogy addig a végzett deákok semmiféle pályára ki ne bocsáttassanak az intézetből, míg nem praeceptoroskodnak, miáltal az alkalmas praeceptorok hiányán segítve lett. 1720-ban nagyenyedi professori katedrával kináltatván meg, azt el is foglalta. Meghalt 1725-ben Enyeden.

7. **Körmöndi György** 1721—1723.

Rév-Komáromban született, Pápán, Patakon és Fehérvárt tanult s mint sárdi pap ment hollandi egyetemre, honnan haza jöve Udvarhelyre hivatott tanárnak s innen 1723-ban Vizaknára vitetett papnak.¹ Lukafalván és Bogáton is lelkészkedett, mely utóbbi helyen halt el 1751-ben. A bogáti temetőben levő sirkövének versirata egész élettörténetét elmondja :

Ecce Georgius Körmönd, cui Rév-Komárom dat
Ortum; Pápa, Patak studiis fert Julia facem.
Frisia mox auxit, post Dacia nectit honores,
Nempe: Utidavae (Udvarhely), Vizaknae, Lukafalvae, Bogatae.
Septuaginta annos et quatuor egit in orbe.

8. **Dézi Zsigmond** 1723—1728.

Dézi N.-Enyeden tanult, hol Enyedi István theologiai praecessé tette, maga helyett, gyengélkedése alatt, vele taníttatván a theológiát, mi egy akkor végzett theologusra nagy kitüntetés volt. Azután Hollandiában tanult és mint zilahi pap hivatott meg udvarhelyi tanárrá. Az ő rector-sága alatt ajándékozta gróf Bethlen János a kollegiumnak a botos- (most: Kossuth-) utczai azon tanári telket, melyen a kollegium két tanár lakásául a 60-as években emeletes épületet készítettett. 1725-ben leiratta újból az iskolai törvényeket. Meghalt 1728-ban.

9. **Szombati Sámuel** 1729—1735.

Szombati születési és tanulási helyéről nem rendelkezünk adatokkal, annyi föltehető hogy ő is járt külföldi egyetemeken. Hogy hirneves, derék tanár volt, azt eléggé bizonyítja azon tény, hogy 1734 végén M.-Vásárhelyre vitetett professornak.

¹ Kis Ferencz, Benkő József és Szigethi Gy. Mihály szerint Körmöndi Vizaknáról jött Udvarhelyre, de, hogy ez nem áll, bizonyíték rá Sylvester Domokos volt vizaknai pap szives közlése, ki a vizaknai régi matriculák alapján közölte velem helyreigazítását.

10. **Borosnyai Lukács János** 1735—1751.

Borosnyai Lukács János született Fel-Dobolyban Háromszék-megyében 1694. nyarán. Elemi és középiskolai tanulmányai egyrészét N.-Borosnyón végezte úgy, hogy 1711-ben N.-Enyeden egyenesen a poetika osztályba vétetett fel. Iskolái elvégzése után gróf Bethlen István (Miklós fia) mellett 3 évig nevelősködött, hol sok külső ügyességet és társalgási finomságot sajátított el. Azután a lejdai egyetemre szándékozván menni, az akkori szokás szerint, külföldre való elindulása előtt fölkereste a vagyonos főurakat, kérve azoknak erkölcsi és anyagi támogatását, pártfogását. 1721 őszén az Odera melletti Frankfurtba ment s beiratkozott egyetemi hallgatónak. Frankfurtból 1722. május 29-én indult Lejdába, hová tulajdonképpen célja vezette. 1722. július 15-től 1725. július 16-ig, mely napon tartotta meg kitűnő sikerrel disputációját „De universo gratiae divinae negotio“ themáról, tartózkodott Lejdában. Innen haza jöve n.-enyedi lelkész lett. 1735-ben Udvarhelyre hivatván tanárnak, azon évi április 20-ikán tanári széket el is foglalta. Udvarhelyt mindjárt három célta tűzött maga elé: *a tanítók fizetésének emelését, az iskolaépület kibővítését és javítását s egy második tanári szék felállítását.* A két első meg is valósítható. Tanári működésének sokáig fenállott emléke az ő fáradozása folytán átalakított iskolaépület volt. Az iskola ügyeit rendezte, s hogy annak multját is földerítse Cserei Mihály történetíróhoz, mint a ki az udvarhelyi gymnasiumban tanult, levelet intézett Nagy-Ajtára, melyre meg is kapta a kért felvilágosításokat iskolánk multjáról. Minthogy *a Cserei levele képezi iskolánk történetének legelső forrását,* Szabó Károly közlése folytán az Erd. Prot. Közlöny 1873-ik évi folyamából szükségesnek láttam átvenni mindkét levelet szószerint, a mint következik:

Borosnyai Lukács János udvarhelyi tanár, később erdélyi ref. püspök levele Cserei Mihályhoz. Kelt Udvarhelyen 1747. márcz. 28.

Udvarhely 1747. 28. Marty.

Tekintetes bizott nagy jó Uram!

Tartom nagy szerencsétlenségemnek s sajnálom is erősen, hogy itt való lakásomnak idején mégcsak nem is occurálhaték

sohult Tek. Urammal, anynyival is inkább nem udvarolhaték maga házánál jó Uramnak: mea culpa, mea culpa!

Édes Tekintetes Uram! én ennek a Gymnasiumnak fundálásáról s annak circumstantiájiról semmit mondván nem találok írásban; ezt ugyan tudom, hogy a boldog emlékezetű régi Bethlen János Ur fundálta 5000 forintokat conferálván s elocálván fundusul Professor, vagy akkor Rector és praeceptorok fizetésekre etc. de e praecise melyik esztendőben volt seculi superioris? ki volt az első Rector? s az ezután valók is serietim egész Tiszt. Tőke István uramig, (mert ő kegyelmétől fogva tudom) s ő kegyelme is mikor succedált? szeretném ezeket s egyebeket is tudni, mint péld. okáért hány deákokat kezdettek tartani eleintén? a telekeket (hová a Gymnasiumot fundálták) miképpen és kiktől vették? ki építette volt először a fa kamarákat etc. etc. etc.

Ezeket azért tudakozom, hogy ennek a Gymnasiumnak kezdetit, nevedését, Professorait vagy Rectorait, rendre ordine cronologico írásban tenném, s azt is, mikor micsoda incrementumat vett, akár épületbelit, akár bibliothecabelit, akár pénzbelit, akár buzabelit etc., hogy a következő aetas is látná s a jó példát követné, utánna jegyeztetvén ennek utánna is, akárminemű accessióval fogná Isten megáldani.

Ezekért pedig azért bátorkodtam Tek. jó Uramat búsítani, mert így tudom, hogy Tek. Uram itten tanult volt ifju korában, s azután is mintegy szomszédban lakván, alkalmasint tudja, micsoda fatumai s vicissitudoi voltak ennek a Gymnasiumnak. Búsításomról pedig követvén Tek. jó Uramat, minden kedvesseivel egyben Isten erős védelme alá ajánlom, maradván

Tekintetes jó Uramnak

ismeretlen kész szolgája

Borosnyai L. János

Udvarhelyi R. Prof. m. k.

Kivül: Spectabili ac Generoso Domino, Dno Michäeli Tserei de K. Ajta Seniori, Theologo et Iurisconsulto Magno, optime de publicis merito, (tit) Domino mihi Fautorique reverenter observando.

K.-Ajta.

Eredetije az erd. Muzeum kéziratárában (Mike Sándor gyűjteményében).

Cserei Mihály válasza Borosnyai L. János föntebb közlött levelére. Kelt Nagy-Ajtán 1747. ápril 4-ikén.

Tiszteletes Tudós Reformatus Professor Ur!
Bizodalmas Jó Uram, Kedves Lelki Atyámfia!

Kegyelmed levelét illendő reverentiával vettem; nagy szerencsémnek s consolatiomnak tartanám, ha Kegyelmed érdemes személyét pusztás házamnál láthatnám.

A mi Kegyelmed levelinek continentiáját nézi, én már nyolczvan esztendő s igen öreg beteges erőtlen ember vagyok; ez előtt hetven esztendővel idvezült édes atyám küldött volt tanulni az Udvarhelyi Collegiumban, ott laktam nyolcz esztendeig, más Collegiumban nem is tanulhattam; mert a szegény atyám Béldi Pál revolutiójában incaptiváltatván, szép jószágától, minden belső javaitól megfosztatván, sok esztendei rabságban tartatván, nem volt módja abban, enyedi Collegiumban collocálhasson. Vissza jövéen Udvarhelyről, udvarban mentem néhai Ur öreg Teleki Mihályhoz, azután mindjárt néhai Gróf Apor István uramhoz, (ki is egytestvér az nagyanyámmal). Ott laktam tizenegy esztendeig az akkori Thesaurariusi nagy officiumnak actualis Secretussa lévén éppen a Rakotziana revolutiónak kezdetéig. Akkor idvezült feleségemmel, gyermekeimmel együtt pro conservanda fidelitate Brassóban szorulván, ott nyomorgottam nyolczadfél esztendeig, éppen a kuruczokkal való pacificatiónak kezdetéig, mely volt in Anno 1711. A hűség, szenvedés mellett mindenemet elköltöttem Brassóban; kinmaradott javaimból, minden marháimból a kuruczok által exhauriáltattam; a fidelitásért még egy pénz érő contentatiom sem adatott.

Mikor én Udvarhelyre mentem tanulni, akkor Professor volt idv. Letenyeyi Pál, a ki noha nem volt Academicus, mert akkor időben ritka volt az Academicus, de tudós ember volt. Azután hozatott Professornak idv. Rozgoni János igen nagy Theologus; ő kegyelme papságra ordináltatván, hozták professornak idv. Szathmári Sámuel uramat, ki is csak a tájban jöve le az Academiából, és az akkori Nagy-Bányai biró leányát feleségül elvévén ugy jött feleségestől Udvarhelyre. Ez éppen Encyclopaedista volt minden-

féle liberalis arsban; mássa volt Coccejusnak a Theologiában, éppen Cartesius a Metaphysicában és az egész Philosophiában. Ennek keze alatt tanultam én a Theológiát, egyszersmind a Philosophiát, Sidó és Görög irást és nyelvet, (noha mindeniket a Collegiumból kijövn s nem exerceálván mind elfelejtettem.) Az után következő Professorokra rendszerint s név szerint nem emlékezem, mivel sok esztendeig udvarokban lakván, s a külső politikai dolgokban terhes éjjeli nappali occupatióim lévén, nem voltam curiosus (noha ugy kellett volna) az olyan hasznos dolgok notálásában.

Az udvarhelyi Collegiumnak fundatora volt idv. Öreg Bethlen János Uram, melyik esztendőben, nem tudom. Holta után a fiai, néhai Bethlen Pál és Sámuel, ugy ifjabb Bethlen János is egész életekben continuálták a patrociniumot. Ott laktamban két Alumniánál nem volt több a Collegiumban. A hol a Collegium van építve, azon fundust a kitől vették, nem tudom, hanem a hol most a Professor háza s lakókelye vagyon, azon hely, mikor én ott laktam, volt néhai öreg Szücs Istvánné özvegy asszonyé; a volt az én gazda asszonyom 8 esztendeig, mig én ott tanultam. Ugyan azon az udvaron lakott Tusnádi István csizmadia, kinek felesége Szücs István leánya volt, a második leánya Borbély János első felesége, a harmadik leánya Magyarai Mihályné; ezeket tudom s ismertem. Azután miképpen vették meg azt a fundust a Professorok számára, abban semmit sem tudok; mert mikor én ott laktam, a Professornak háza s residentiája volt az udvarhelyi Ref. Ecl. Parochialis háza mellett való vicinitásban.

Ezeknél egyebeket nem tudok bizonyosan írni Kegyelmednek.

Ajánlom Kegyelmedet kedves házával és inspectiója alatt való Nemes Collegiumnak minden rendbeli tagjaival együtt a szent Istennek kegyelmes oltalmában; minden lelki testi áldásait terjessze ki bő mértékben Kegyelmedre, és minden ki gondolható szomorú változásoktól kegyelmesen oltalmazza, szivemből kívánom, maradván cum omni respectu et reverentia.

Tiszt. Professor Uramnak

köteles szolgája,

Nagy-Ajta 4. Apr. A. 1747.

syncerus lelki atyafia

Idősbik Cserei Mihály m. p.

P. S. Azután való Tiszt. Professorok közül jól ismertem Tőke Uramat, Dési Uramat, Szigeti Uramat és Szombati Sámuel Uramat.

Kivül: Tiszt. Tudós Borosnyai János Uramnak, az Udvarhelyi Nemes Ref. Collegiumnak nagy érdemü, Apostoli Sz. Tudományu Professorának, Bizodalmas Jó Uramnak, Syncerus Lelki Atyámfiának ő Kegyelmének illendő reverentiával adassék
Udvarhelyen.

Egykoru másolata az erd. Muzeum kéziratárában (Mike Sándor gyűjteményében).

Borosnyai Lukács János 1751-ben M.-Vásárhelyre ment át első papnak. Már előzetesen, 1748-ban generalis notáriussá választott a nagyenyedi zsinaton; *1749-ben erdélyi ref. püspök lett, mely méltóságot még mint udvarhelyi professor viselte M.-Vásárhelyre történt átmeneteléig.* Meghalt 1760-ban Maros-Vásárhelyt mint oda való első pap és erd. ref. püspök.¹

11. **Körösi József** (huszti) 1751—1763.

Huszti Körösi József, mint academicus lector (segédtanár) már Udvarhelyt szolgált, mikor Borosnyai Lukács János, kinek tanári székét elfoglalá, M.-Vásárhelyre ment. N.-Enyeden tanult és Hollandiában végezte egyetemi tanulmányait; az ő ide jöveteléig a professor segítségére deák praesések alkalmaztattak; így hát ő volt az első academicus lector. Meghalt 1763-ban mint rector-professor. A ref. temetőben levő sírkövének alig olvasható feliratát, Jakab Elek a vármegye monographiájának fáradhatatlan buzgalmu írója, a nyáron lejegyezte.

12. **Kovács József** (zabolai) 1763—1767.

Kovács József született 1732-ben Zabolán Háromszékmegyében. Tanulását kezdette és végezte M.-Vásárhelyt a ref. kollegiumban. Tanulmányai bevégeztével, ismereteinek öregbítése végett külföldi egyetemekre ment. Gróf Teleki Sándor, legkisebb gyermekének — Sámuelnek, őt mentorául választván, fiával Svájcba, a bázeli egyetemre küldötte 1759-ben. Azalatt a két év alatt, melyet ott töltöttek, Kovács, tehetségének megfelelően, a mathe-sisben, fizikában s filozofiában képezte magát. 1761-ben Hollandi-

¹ Lásd részletes életrajzát Ravasz Jánostól a Prot. Közlöny 1889-ik évi folyamában.

ába mentek, az utrechti egyetemre, honnan egy évi időzés után Párist keresték fel. Párisban kapta az erdélyi ref. főkonzistorium meghívó levelét az udvarhelyi professorságra, melyet elfogadott s 1763. szeptemberében tanári székét el is foglalta. Négy esztendei *professorsága alatt behozta az intézetbe Volf filozofiáját s mathesisét, Krüger fizikáját.* S mint rector igen érdemes munkát végzett az által, hogy a kollegium alapítóinak hagyományairól ő készítette az első „Tabella regestrum“-ot, a pénztár kezeléséről helyes, szabályzatot és a könyvtárról is a réginél helyesebb katalogust. Itteni működése igen jó hirnevet s azt a dicsőséget szerezte neki, hogy a híres sárospataki kollegiumba a filozofia tanárául hivatott meg, de azt nem fogadhatta el, mert aközben a nagyenyedi bölcsészeti tanszék ajánlatván fel neki, 1767-ben azt foglalta el.¹

13. Kis Gergely (baczkamadarasi) 1768—1787.

Kis Gergely szül. Baczka-Madarason Maros-Tordamegyében 1737-ben, egyszerű földmives szüléktől. Tanulmányait a Marosvásárhelyi ref. kollegiumban kezdette és fejezte be. *Minthogy K. G. kollegiumunk életében új irányt honosított meg a múlt század második felében,* azért szükségesnek és érdekesnek tartottam az ő életével és alkotásaival részletesen foglalkozni annyival is inkább, mert Kis Ferencz monografiájának megjelenése után, igen sok becses történeti adat került napfényre részint a Protestáns Közlönyben², részint a Székely István rétyi lakóstól 1883-ban előljároságunk által megvásárolt és egyenesen Kis Gergelyre vonatkozó irományokból, melyeket itt egész terjedelmökben felhasználok.

Kis Gergely 1763/4-ben végezhetette Maros-Vásárhelyt tanulmányait s azután külföldi egyetemek látogatására készült. Azonban a külföldre menetel már 1752-ben korlátok közé volt szorítva. Így maradt a helyzet a hét éves háboru kitöréséig, midőn ennek folyama alatt meg volt tiltva a kimenetel, s csak kivételesen sikerült némelyeknek, engedélyt nyerni. A tilalom 1762-ben teljessé lőn.

¹ Lásd bővebben a Prot. Közlöny 1894. évi 38. számában, Sámuel Aladártól.

² Lásd Dr. Török Istvántól: „Adalékok a sz.-udvarhelyi ev. ref. kollegium történetéhez“ czimű nagybecsű közleményeket a Prot. Közlöny 1888. évi folyamában.

Nem vált kedvezőbbé a helyzet 1764-ben sem. Ezen év aug. 24-ről, Pozsonyból intéz a királyné a guberniumhoz egy tiltó rendeletet a külföldre menetel ügyében. E tilalomnak érdekes és jellemző előzménye van. A királyné ez idő tájt egyetemet akart felállítani Erdélyben, azért, hogy az erdélyi ifjak itt fejezzék be tanulmányaikat s rebellis eszméket ne tanuljanak külföldi egyetemeken. Tájékozás végett jelentést tétetett magának az összes kollegiumok anyagi és tanügyi állapotáról. Az intézetek ismervén a királyné célját, olyan jelentéseket terjesztettek föl a gubernium útján, melyekből kitűnt, hogy theológiát s jogtudományokat is tanítanak az ifjaknak, sőt igyekeznek e téren előbbre és többre is haladni, intézeteiket tovább fejleszteni. A királyné ezekből vagy azt következtette, hogy nincs szükség egyetemre, vagy csak egyszerűen lemondott azon szándékáról, hogy egyetemet állíttasson a különböző kollegiumok összevonható alapítványaiból. De egyéb célra is fölhasználta. Fennebb jelzett rendeletében hivatkozott a fölterjesztésekre, melyekből értesült, hogy Erdélyben, alapítványokkal jól ellátott, népes intézetek vannak. Ezekben nemcsak humaniórákat és philosophiai tárgyakat, hanem theológiát is tanítanak az ifjuságnak, sőt más tudományokra is kiterjeszkednek. Ennélfogva nem látja szükségét annak, hogy az ifjuság a maga és szülői megerőltetésével, tanulás végett külföldi egyetemekre menjen.

„Külömben is, mivel némely uralkodók alattvalóikat még tanulás és tapasztalatok szerzése végett sem bocsátják birodalmunkba, hasonlókép rendelkezünk mi is a magunk alattvalóira nézve, hogy t. i. birodalmunk határain belől elégítsék ki tanulás vágyukat, mert vannak itt igen régi és hires egyetemek.“

A főconsistorium nagyon megdöbben e rendeletről. Fölterjesztést intézett ennek megváltoztatása érdekében a gubernium útján 1764. okt. 7-ről, az ev. ref. és evangel. egyház nevében, hivatkozván a külföldre menetelt biztosító törvényekre.

Kedvező válasz csak 1766 deczemberében érkezett, midőn a főkonsistorium megrendelte, hogy a külföldi egyetemekre menni szándékozók, szigorú vizsgálat alá vettessenek, s csak azok bocsátassanak ki, a kik a három kollegium (nagyenyedi, kolozsvári és marosvásárhelyi) professorai előtt kiállották a vizsgálatot.

Kis Gergely az érvényben levő tilalom mellett is kitudott menni a birodalom határaiból. A marosvásárhelyi ref. kollegiumban 1764. április 4-ikén nyert „Testimonium“-ával megjelent Erdélyország akkori guberniumánál és kérte, hogy adjanak neki engedélyt a német egyetemek meglátogatására. A gubernium abból az indokból, hogy a felségnek eltiltó rendeletei csak Viennára czéloznak ad neki egy *Litterae Passualest*, melyben minden hatóságnak figyelmébe ajánlja őt, de kijelenti, hogy ha ez engedély felmutatásakor Viennát nevezné meg utazása céljából, erre köteleztetik ő felségétől eszközölni ki engedélyt.

Ugy látszik, Kis Gergely nem tartotta elégnak ezt az engedélyt az ő biztosítására, mert ezzel elment Mária Therézia királynőhöz, kihallgatást kért, mit megnyervén, 1764. május 7-ikén bemutatta a királynénak a guberniumtól nyert ezen engedélylevelet s kérte, hogy nyílt levelébe igtassa bele a királyné ezen engedélylevelet s pecsétjével megerősítve adja ki neki jövődő biztosításu képpen. A királyné a kérést teljesíti s az engedélylevelet szóról szóra beigtatva nyílt levelébe, abból semmit el nem vesz, sem hozzá nem ad, hanem „*communi iustitia et aequitate suadenda*“ Kis Gergely nagyobb biztosítására, ki adja. A királyné ezen nyílt levelét aláírja Szebenben 1764 ápril 10-ikén az akkor ott székelő gubernium részéről Buccow generális és Cserei Elek gubern. sekretarius. Maros-Vásárhelyen pedig a királyi táblán kiadja 1764. május 7-ikén, Domokos Antal (alcsernátoni) ítélőmester. Ebben az engedélyben csak kis Gergelyről van szó, másról nincs, de valószínű, hogy utána ugyanezt az engedélyt mások is megnyerték. Kis Gergelynek a kollegiumunk tulajdonában levő ezen érdekes „testimoniumát“ valamint az *útlevelet* teljes szövegében közlöm.

Testimonium.

Praesentium Exhibitor *Gregorius Kis*, Nobilis Siculus ex Inclita Sede Siculicali Marus Pago Batzka-Madaras oriundus, posteaquam inter Togatos Collegii Reformatorum Agropolitani Cives Annos II. exegisset, Studiisque Scholasticis Sacrae imprimis Theologiae diligenter operam navasset, Vitam ad haec suam probis ornasset moribus, iamque Curriculo suo hic emenso, eo ex Divina

vocatione animum suum despondisset, et palam declarasset, ut in Theologicis Studiis semet uberius excolendi fine Academias salutaret exoticas, easque nonnisi in Regionibus Augustae Domui Austriae amicis; Nos praefati Collegii Reformatorum Agropolitani Moderatores iuxta Novellarem Articulum Anno 1752 Benignissima Sacratissimae Regnantis Principis annuentia conditum atque confirmatum, praelaudatum Iuvenem *Gregorium Kis* Theologum, strictae Censurae subiectum sedulo examinavimus, invenimusque Eundem a Studiis egregiisque animi dotibus dignum, ut semet ipsum uberius excolendi fine, Academias exteras salutet, ac Beneficium, quod ex Pientissima Serenissimi Landgravii Hasso-Cassellani in Academia Marburgensi Munificentia Theologis Transylvanis iam antiquitus collatum habetur, per nos sibi adsignatum recipiat: quo propriis et privatorum Patronorum sumptibus ac expensis iturus, ac per Annos Beneficio destinatos dicto Beneficio fruiturus, tandem exacto tempore abinde in Patriam reversurus erit. Ut proinde memoratus Iuvenis *Gregorius Kis* scopum sibi firmiter propositum vigore praecitati Articuli assequi valeat, pro Passualibus gratiose eidem impertiendis Excelso Regio Gubernio Eundem humillime commendamus. Datum in Illustri Collegio Reformatorum Agropolitano. Anno Aerae Christ. MDCCLXIV. 4-ta Mensis Aprilis.

(P. H.)

Praescripti Collegi Moderatores et Professores Publici Ordinarii

Stephanus Intze mpr.

Michael Benkő mpr.

Alexander Kovásznai mpr.

Quod praetitulatus Colleg. Agropolitani Civis egregium profectus Sui Specimen tam ex Studiis Theologicis, quam Philosophicis ac Philologicis exhibuerit, Super eo bona fide adtestamur.

Censores denominati

Gabriel Nemes V. D. M. Eccl. Ref. Agrop. mp.

Stephanus Katso V. D. M. Ref. ibidem mp.

Simeon Lukács Borosnyai V. D. M.

Stephanus Mátyus M. D. V. mp.

Az útlevel:

Nos Maria Theresia Divina Favente clementia Romanorum Imperatrix ac Germaniae, Apostolica Hungariae Bohemiaeque Regina, Archi Dux Austriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae etc. Princeps Haereditaria Transylvaniae, Comes Tyrolis, et Siculorum! Damus pro memoria per Praesentes, quibus expedit Universis et Singulis: Quod Nobis Die Septima Mensis Maii, Anni Millesimi Septingentesimi Sexagesimi Quarti, Stante videlicet Termino celebrationis et Cursus Iudiciorum Tabulae nostrae Regiae in Transylvania Iudiciariae, juxta Caéo Regiam, e consensu Universorum Statuum et Ordinum Principatus Tranniae, factam ordinationem, per distinctas Periodos continuae, a Dominica Secunda Miserere, ad Dominicam usque Pentecostes, in Libera Regiaque Civitate Nostra Marus Vásárhely durante, ad quam, utpote Tabulam nostram Regiam Iudiciariam, Causae Fidelium nostrorum Regnicolarum Transylvaniae Partiumque eidem incorporatorum, e publica et approbata Eorundem consuetudine, (exceptis Diaetalibus) universae generaliter fuerant prorogatae, una cum Fidelibus nostris sincere et respective nobis Dilectis, Spectabilibus, Magnificis, Generosis et Egregiis: Adamo Comite Nemes de Hidvég, Consiliario nostro in Principatu Transylvaniae Gubernali, Status Actuali Intimo, ac praefatae Tabulae nostrae Regiae in eodem Principatu Iudiciariae in Persona nostra Praeside, Magistroque nostro Pronotario, ac Iuratis dictae Tabulae nostrae Regiae Assessoribus pro faciendis Causantibus Iudicio moderativo in eadem Tabula nostra pro Tribunali Sedentibus et constitutis, facta primum praeforibus Litigantium, uti moris est et consuetudinis receptae, legitima per Nobilem Antonium Szytyori, Tabulae nostrae Regiae in dicto Principatu Iudriae Scribam ac Iuratum Notarium proclamatione, *Nobilis Gregorius Kis, Siculus* ex Pago Batzka Madaras oriundus, Theologiae Studiosus, exhibuit Nobis ac praesentavit quasdam Literas Passuales, petens Nos debita cum Instantia humillime, ut Nos easdem Praesentibus Literis nostris Patentibus inseri et inscribi facientes, sub Sigillo nostro Iudiciali et authentico Transylvanico, futuram ad cautelam ejusdem necessarias, extradari facere dignaremur. Quarum quidem Passualium tenor et verbalis contentio talis erat: Sacrae Caesareae

Germaniae, Hungariae et Bohemiae, Regio-Apostolicae Mattis Archi-Ducis Austriae, Ducis Burgundiae, Principis Transylvaniae et Siculorum Comitibus etc. Regium in Haereditaris hocce Principatu Transylvaniae Gubernium! Universis et Singulis cujusvis Status, Gradus, Dignitatis, Officiiique et Functionis Summe fatae Caesareo Regiae Mattis Fidelibus, quorumcunque Circulorum, Civitatum et Oppidorum Magistratibus, Praesidiorum Commendantibus, Passuum, Pontium, Vadorumque Costodibus in hoc Principatu et Inclit. Hungariae Regno constitutis et Residentibus. Militaribus, Ecclesiasticis item et secularibus Praesentes visuris, Salutem et Officiosam nostri Commendationem. *Exhibitor Praesentium Gregorius Kis, Siculus ex Pago Batzka Madaras oriundus*, Theologiae Studiosus, stitit se coram Nobis, praesentavitque Testimonium super ejus Censura praehabita, et capacitate per suos Moderatores exinde recognita, rite expeditum, seque ad Exteras Germaniae Universitates, Studia sua uberius excolendi gratia profecturum Salvi Passus Litteris muniri petiit. Eundem Gregorium Kis itaque ex praescripto Summefatae suae Mattis Sacrae hisce Viennam duntaxat usque valituris, Universis praescripti pro libero Passu commendatum esse volumus. Qui demum Viennam appellens, productis his, se extemplo insinuare, vique Legum Patriarum ab Augustissima Principe pro ulteriori Regias Salvi conductus Litteras sollicitare obstrictus erit. Praesentibus perlectis. Exhibitis, restitutis. E Regio Principatus Transylvaniae Gubernio. Cibinii. Die Decima Aprilis. Anno Millesimo Septingentesimo Quarto. Et subscriptae erant taliter: Ad B. de Buccow m. pr. Alexius Cserei Secr. Gub. m. pr. Erantque Sigillo nostro Iudiciali et Authentico eoque Trannico penes Gubernium habito, in inferiori earundem margine, in medio, loco vdlet solito, super cera rubra ductili impressivae cummunitae et roboratae patenterque confectae et emanatae.

Unde Nos petitione dicti Gregorii Kis, de Batzka Madaras clementer exaudita et faventer admissa, praescriptas Literas Passuales non abrasas, non cancellatas, neque in aliqua sui parte suspectas vel vitiatas, verum sine diminutione et augmento, variationeque prorsus aliquali de Verbo ad Verbum Praesentibus Literis nostris Patentibus inseri et inscribi facientes, sub Sigillo nostro Iudiciali et Authentico Trannico Iurium suor. uberio-

futuram ad cautelam necessarias, extradandas duximus et concedendas, communi justitia et aequitate suadente. Datum in Libera Regiaque Civitate Nostra M. Vásárhely. Die Septima Mensis Maii Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo quarto.

(P. H.)

Lectà Proclamata coll. Corr. et extradata per Magrum Ant. Domokos de A. Csernaton. Srae Caeae Rgaeque Apostolicae Mattis, per Haereditar. Tranniae Principatum, Partesque Reaplicatas Protonotarium.

Kis Gergely 1765-ben indulhatott el külföldi útjára, mit igazol a főkonzistorium azon évi aprilis 21-ikén felvett jegyzőkönyve (7—1765 jkv. sz.), mely szerint a beszterczei összegyűlt kamatokból 200 mfrtot utalt ki a főkonzistorium Kis Gergely marosvásárhelyi togatus bécsi útjára. Bécsből Bázélbe ment, innen pedig Bernbe, mert 1768 márczius 20-ról keltezett levéllel már Bernből hívja meg őt a főkonzistorium a Kovács József Enyedre vitele által megürült udvarhelyi professorságra. A főkonzistorium nem specifikálta a javadalmat, de annyit jelzett, hogy a készpénz fizetés 300 mfrt lesz. A választ sürgösen kéri, s óhajtja, hogy ez év nyarán jöjjön le, mivel szeretné az iskolai év kezdete előtt beiktatni. Kis Gergely 1768. ápril. 19-ről keltezett levelében elfogadván az ajánlott állomást, a főkonzistorium máj. 7-én újból megsürgeti lejövetelét s 200 frtot szavaz meg útiköltségül oly feltétel alatt, hogy egyik 100 frtot hazajövele után térítse meg.

E sürgetésre Kis Gergely csakugyan haza indult s szept. 22-én M.-Vásárhelyre érkezett. 25-én jelentvén a főkonzistoriumnak hazaérkezését, kérte, hogy rendelkezék beiktatása idejéről és módjáról. A főkonzistorium okt. 8-án utasította a kollegium előljáróságát, hogy Kis Gergelyt minél hamarább iktassa be hivatalába. Ez november 16-án következett be. A tanítást 21-én kezdette meg.

Működése megkezdése után három-négy hónappal, tömötten írott két ivnyi jelentést tett az udvarhelyi gymnasium korábbi és

azon korbéli állapotáról, a főkonsistorium rendeletére. A közel multra néhány sorban terjeszkedett ki, jelezvén, hogy Kovács József eltávozása után conrector Tiszt. Benkő Samuelre volt bizva minden, ki theologiát és literaturát tanított. *A theologiában Ryssenius Leonárd Compondiumát* magyarázta; a literaturát nagyobbára a klasszikus írók műveinek fejtegetésével kapcsolatban tanította. Mikor ő Udvarhelyre érkezett a *magyar Hübnert fordította latinra*. Az alsóbb osztályokban Ajtai Abód Mihály n.-enyedi tanár grammatikáját használták az Ajtai által kidolgozott módszer szerint.

A fegyelem elég jólábon állott, s ha történtek kihágások, a büntetés nem maradt el. Odamenetekor mindent csendességben talált.

Ezután áttért az iskola azon kori állapotára. 1. *tógátus diákok száma 60*. Ezeken kívül vannak *subskriptusok*, kik köztanításra járnak, de sem tógát nem viselnek, sem a kollegiumtól kenyeret nem kapnak. Számuk 19.

2. A maga tanításáról a következők szerint tesz jelentést. Hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken naponként 3 órán tanít. Reggel 8—9-ig Dogmatico-Elenctica-Theologiát. Délután 2—3-ig philosophiát; 4—5-ig görögnyelvet. Szerdán d. e. 8—10-ig theologiából, szombaton u. az órákban philosophiából disputáltat. Vasárnap a délutáni istentisztelet után szokott katekhizálni magyarul.

3. Tanítási módja és rendje felől ezeket mondja. *A theologiai kurzust három év alatt szándékozik befejezni*, úgy, hogy két év alatt theologia-dogmatica-elenctikát, harmadik évben moralis theologiát tanítson. Erre nézve várja a főconsistorium rendelkezését. A moralis theologiához azért ragaszkodik, mivel a papi katedrára ezt tartja legszükségesebbnek.

Kézikönyvül megtartja *Ryssenius Compendiumát*; de nem ragaszkodik nagyon hozzá. Vallásunk hitágazatainak tanítására bővebben kiterjeszkedik, mint azon ellenvetések megczáfolására, melyeket vallásunk ellen fölhoznak, mert nem mindenik diák érkezik ezekről tanulni. Külömben is ha ismeri valaki a maga vallását és annak erősségeit, kevés munkával megfelel az ellenvetésekre.

A kézikönyv fogyatkozásainak elenyésztetésére a következőket teszi;

Minden fejezetnél rövid analysist mond előre; megmondja hány és micsoda ártikulust akar megmagyarázni. Ezt, valamint a tanítás közben előforduló meghatározásokat, okokat, szentírásból vett helyeket s ezeknek rövid magyarázatát lejegyezteti. *Minden órán kérdez s csak akkor halad tovább, ha legalább a figyelme- sebbek megértették tanítását.* E rendszer gyengéje az, hogy lassan lehet előre haladni. Eddig három fejezetnél többet nem tudott elvégezni. De jobbnak látja két-három dolgot megértetni, mint tizet foganat nélkül elbeszélni.

A philosophia tanításában ugyanezen rendszert követi. *Bau- meister* munkáját azért használja, mivel több tanulónak ez van meg. Az *ontológiában* és több részeiben a demonstratiokat analytice, vagy synthetice adja elő s a deákkal ismételteti.

Látván a tanulók járatlanságát a görög nyelvben, naponként tanítja őket. A grammatikát szinte el is végezte már. Anynyira akarja vinni a tanulókat, hogy az új-testamentumot megértsék.

4. Ha conrektor jön az iskolához, annak tanítani kellene földrajzot, római és valami kevés görög régiséget, a mennyire t. i. ezek a klaszszikus szerzők megértésére szükségesek. Ide tartoznak a jó irály szabályai, a kifejtés, bonczolás, utánzás, szerkesztés folytonos gyakorlása; a szép és jóíráásra való szoktatás.

5. Szükséges volna még ezen iskolában tanítani *mennyiség- tant, egyetemes történelmet*; mert isten kegyelméből számosan vagy- nak olyan ifjak, kik itt akarják elvégezni iskolai tanulásukat. Az intézet gondnokai helyesnek tartanak ezt. Ő maga igéri, hogy ha a görögnyelvben elég előhaladást tehet, szakít időt az egye- temes történelemre.

Ezekben tüntette fel Kis G. a deákok akkori tanításának módját. Ez után áttért a fogyatkozások fölemlítésére.

Első nagy akadály a könyvek szük volta. Két-három tanulót kivéve, alig van az egész deákságnak annyi könyve, a mennyinek egynél kellene lenni. Sokan vannak olyanok, kiknek egész könyvtáruk egy myomtatott könyvből, vagy egy grammatikából áll. Ez a legna- gyobb akadály. Segíteni is nehéz ezen, mert a *deákok nagyon sze- gények.* Gondolkozott ő azon, hogy az iskola költségén szerezzék meg a könyveket s az ifjaktól apránként szedje be a könyvek árát; de addig nem mert hozzá fogni, a míg a főkonsistorium nem rendelkezik a tanítás rendje felől.

Második akadály a magán szorgalom hiánya. A deákok még csufolják azt, a ki szobájában tanul valamit. Ez a hiba régi. Ő a folytonos ismétléssel kíván segíteni, de nem tartja elégnak. *Jónak látná két vizsgálat szokásba hozatalát évenként januárius és július elején.* Ezeken meglehetne vizsgálni, hogy köztanításon vagy magánszorgalommal ki, mit tanult, irt, olvasott stb. Nem tartaná szükségesnek, hogy idegenek legyenek jelen a vizsgálaton, de hasznos volna, ha a gondnokok közül legalább egyik megalázná magát s megjelennék. E vizsgálatokat nem kellene nagyon szigoruan tartani, hogy a jó igyekezetűek megne ijedjenek; de a dicséretet is csak „*fösvénykint lehet mérni, mert a székely ifju legény hamar elhiszi magát.*“

Harmadik helyen az iskolai törvények módosítását kívánja. E törvényekben *mindenütt pénzbüntetés szerepelt.* Ebben azt a rosszat látja, hogy a „*nemes legények egy-két garassal semmit sem gondolnak, csak kedvüket tölthessék,*“ sőt másokat is kihágásra ösztönöznek. Hasznos volna, az iskolai állapotnak inkább megfelelő büntetéseket kiszabni, például az illetők pénzének ellenőrzés alá vételét, éjjeli örködést, kedvezményektől való megfosztást, reversalist, deprekaciot stb.

Az alsóbb osztályokban tanuló ifjakról ezeket mondja:

Hét osztályban vannak szám szerint körülbelöl 400-an. Ezek közül mintegy 250 magántanítót tart; körülbelöl 117 szegényebb tanulónak nincsen magántanítója.

Vannak neutrálisták, körülbelöl 16-an. Továbbá vannak a deákok mellett inaskák, de ezek nem a kollegium kenyérével élnek, hanem kit-kit a maga gazdája, vagy praeceptora tart.

Az egyes osztályokról külön-külön nem szól. Csak a legfelsőről említi, hogy a mult esztendőben *logikát és oratoriát* tanítottak benne. Ő a korábbi szokásokhoz képest, azt rendelte, hogy a logikát és görögnyelvet tanítsanak naponként két-két órán; mert gr. Teleki Józsefné azért tett alapítványt ezen osztályra, hogy benne görögnyelvet tanítsanak. Külömben az iskola érdeke is ezt kívánja.

Ezután áttér az osztályok fogyatkozásaira.

1. *Igen kevesen vannak szépen írók a gyermekek és deákok között.* A szépírás előmozdítására jónak látná szépírás mintákat

hozatni Debreczenből, s ezeket gyermekekkel és deákokkal szorgalmasan utánoztatni.

2. Nagy akadály az alsóbb osztálybeliek tanulásában az, hogy csak télen járnak iskolába. Tavasszal eloszolnak, s karácson felé térnek vissza.

3. A mult esztendőben oly rendelkezés történt itt, hogy köztanító egy esztendőnél tovább nem szolgálhat itt. Ez intézkedés akkor szükséges volt. De jövőre káros. Mert nagy kollegiumokban is nehéz, minden esztendőben új és jó köztanítókat tenni a felsőbb osztályokba, még kevésbé lehet itt. Ha a mostani tanítoknak távozniok kell, *nem lehet jó köztanítókat állítani a poetika, syntaktika és grammatika osztályokba.* Az itt levő deákok közül alig lehet kettőt alkalmazni. Az alsóbb osztályokban vannak kiváló tanulók, de ezeket nem tartja czélszerűnek elvonni a tanulástól. *Helyes volna nézete szerint a jó köztanítót több évre megtartani.* A ki hibázik, veszítse el állását példaadásul is. Kéri a főkonsistoriumot, hogy erre hatalmazza föl.

4. Szükséges volna mind a köz- mind a magántanítóknak utasítást adni, mindent pontról pontra meghatározni, hogy mikor mit, és mimóddal dolgozzanak tanítványaik körül. Udvarhelyt úgy lehetne életbe léptetni, hogy vagy a konrektor, vagy ő szakítana időt a köztanítók oktatására. Nem hiszi, hogy ezzel gyorsan változtat a helyzeten. Szükségesnek tartaná, hogy az egész deákság osztályonként egyelőre csak a tanulókkal való bánásmódra tanittassék.

Nem azért teszi javaslatát, mintha ezelőtt nem lett volna jó a tanítás. Nem az elmúlt időt kritizálja, hanem a jelent. Sok deák nevededett fel magántanító nélkül s így nem szerezhettek tapasztalatot ez irányban. Fönnebb már kimutatta, hány tanuló mellett volt magántanító. Így hát, csak javaslata szerint lehet erre előkészíteni a deákokat. Javaslatát a következő pontokban foglalja össze :

1. *A tanítóknak azt kell lelkökre kötni, hogy nem csak tudós, hanem emberséges, jó keresztyén embereket neveljenek tanítványaikból, a mennyire emberi erővel és szorgalommal tehetik. A jó erkölcsöt, vallásunk hitcikkelyeit véssék szívökbe, mind szóval, mind cselekedettel, mind maguk, mind mások példájával.*

2. *Mennyiségtant, földrajzot, római es görög régiséget* kinek-kinek tehetsége szerint *tanítani kell*. Nagy kárnak tartja Kis G. hogy *egyetemes történelmet nem tanítanak az ifjaknak*. Szeretné, ha hét vagy nyolcz osztályon keresztül tanítnák az egyetemes történelmet a jelen korig. Ennyi idő alatt könnyen el is lehet végezni.

3. Mint minden nyelv tanításánál, ugy a latin nyelvénél is a folytonos olvasást, gyakorlást, utánzást, szerkesztést, beszélést tartja szükségesnek. A grammatikának és szabályoknak elhanyagolását helytelennek itéli. A német és franczia, ha nyelvét jobban kívánja tudni a köznépnél, grammatikát tanul. Jó ugyan a gyermekek emlékezetét nem terhelni; de kedvezéssel oly fogyatkozásra adni okot, melyeket vagy soha ki nem pótolhat, vagy akkor lesz kénytelen pótolni, mikor idejét hasznosabb dologra fordíthatná, igen káros. Nem dicséri, nem gyalázza a hazában használt grammatikákat; de azt kifejezi, hogy szükséges volna egy olyan, melyben minden meglegyen érthetőleg. *Legjobbnek tartaná, ha az alsó két-három osztályra tartozó magyar nyelven, a többi latinul volna írva*. A régi *Molnár*-féle grammatikát még most sem tartja egészen rosszak, ámbár a szabályok versekbe vannak foglalva. A tanítók számára elegendőnek tartja azon általános utasítást, melyet a kolozsvári professorok dolgoztak ki, s melyet ő is látott.

Ezekben terjeszté elő Kis Gergely az udvarhelyi gymnasium állapotát 1769-ben s kérte a főkonsistorium kegyes támogatását.

A főkonsistorium támogatásával és eszélyes gazdálkodással Kis Gergelynek sikerült már 1780-ban egy második tanszéket felállítani a meglevőhöz hasonló fizetéssel, a hat classist a logika é^m görög osztály létesítésével nyolcz klassisra kiegészíteni, az általa észlelt fogyatkozásokat legnagyobb részben megszüntetni, az iskolát alkalmas segédtanerőkkel ellátni, sőt a tanulók élelmezését is az ugynevezett ekszpó felállításával akként biztosítani, hogy minden benlakó tanuló napjában egyszer levesből és marhahusból álló ebédhez juthatott olcsó áron, a legszegényebb tanulók — a lakszobákban teljesített szolgálatokért — ingyen.

Kis Gergely a főkonsistoriumhoz küldött jelentésében, melyet az egyházkerület levéltárából Török István, kolozsvári tanár, ügybuzgalma juttatott nyilvánosságra, nem említi ugyan az iskola-épület szük és használhatatlan voltát, de nyilván való, hogy egy új, alkalmas épületnek létre hozása Kis Gergelyt már 1770-ben

foglalkoztatta. E gondolat, vagy terv 1769-ben keletkezhetett, mert a főkonsistorium megbizottjai 1770 febr. 7-ről jelentik, hogy az iskolát megvizsgálták. Az épület hossza 18 öl, szélessége az udvarral együtt 15 öl. A szobák szélessége tornáccal együtt 4 öl. A falak alsó része kőből épült ugyan, de keskeny, vékony, romladozó s elkerülhetetlenül szükséges új alapra építeni annál is inkább, mivel az épület felső része fából való, igen elromladozott; tűz által könnyen elpusztulhat. Ha kigyulna hammuvá lennének a szomszédságban levő templom, professori és papi házak, a nemes szék háza és levéltára.

Ha az építést engedélyezné és támogatná a főkonsistorium a szobáknak a tornácczal együtt 5 öl szélességnyire kellene terjedniök. Jó volna, ha szélesebb lehetne az épület, de akkor igen szűkre szorulna a belső udvar. Ezért hát, a szomszédos papi, vagy professori telkekből kivántak nyerni egy ölnyi területet. A jelentést aláírták Kerekes Pál, patakfalvi Ferenczi Pál és Kis Gergely. Kis Gergely magánlevélben is sürgette ez ügyet.

E jelentés 1770. febr. 18-én került a főkonsistorium elé, mely az akkor érvényben állott rendeletek miatt, kénytelen volt a gubernium utján kérni engedélyt az építkezésre a királynétól. A guberniumhoz intézett fölterjesztésben elmondja a főkonsistorium, hogy a gymnasium épülete romladozó állapotánál és fekvésénél fogva, milyen veszélyessé válhatnék a városra nézve s jónak látja azt is megemlíteni, a mit kiküldöttei elhallgattak, hogy t. i. a Pater-Franciskanusok háza is veszélyben forog. Kéri ezeknek alapján a guberniumot, hogy az udvartól eszközöljön ki engedélyt az építkezésre oly módon a mint a fönnebbi jelentést tevők javasolták, s küldjön ki önzetlen vizsgálókat a kérés tárgyának felülvizsgálására.

Kis Gergelynek *1770. május 11-én kelt leveléből* tudjuk meg, hogy a gubernium márc. 16-án rendelte meg a fölül vizsgálatot, s a rendelet máj. 4-én Udvarhelyt a „Continua táblán“ felolvastatván, még aznap d. u. kiszállottak a katolikusok részéről *Sebestyén* királyi perceptor uram, a reformátusok részéről *Lukácsfi* János. Megvizsgálván az iskola épületét, elkészítették jelentésüket, melynek másolatát ő nem rég küldötte el a főkonsistoriumhoz. Az eredetiről azt hitte, hogy a continua tábla a guberniumhoz

küldötte, de észrevévén, hogy nem így történt, kézre kerítette s elküldötte br. Daniel Istvánnak.

Azért tette ezt, mert a jesuiták és királybíró, Török Pál uram, konspiráltak, hogy az említett jelentést meghamisítsák, s így a dolgot már csirájában elfojtsák. Azon ürügy alatt akarták érvénytelennek nyilvánítani a jelentést, hogy Sebestyén uram a Kis Gergely szállásán megrészegített s így lehetett rávenni a kedvező jelentés szerkesztésére. Részeg voltát azzal akarják igazolni, hogy midőn a dolog bevégzése után szállására ment, az utcán elesett. Az egész előadás költött, mert a continua táblán május 7-én történt felolvasáskor, a kiküldöttek szóval is igaznak nyilatkoztatták a jelentést. A részegség sem igaz, mert ő ugyan megkínálta a kiküldötteket, mint emberséges embereket s ittak is egy pohár bort, de attól meg nem részegedhettek. Sebestyén eleséséről azt hallotta, hogy elsikamodott; de ez a mostani időben csoda ha meg nem történik azon is, a ki soha viznél egyebet nem ivott. A jelentést sem készítették nála, mert falun csinálták. Kéri tehát a főkonsistoriumot, hogy ragaszkodjék az eredeti jelentéshez, mivel azt bármiféle vizsgálók is igaznak fogják nyilatkoztatni.

Kis Gergely ügyessége következtében nem vethettek gátat az építés megkezdése elé. A főkonsistorium kieszközölvén az engedélyt, a gondnokok br. Daniel István, Kerekes Pál, patakfalvi Ferenczi Pál és Kis Gergely tanár az előkészületeket már 1770 nyarán megtették. Maros-Vásárhelyről egy Sohimd Pál nevű kőműves-pallért hívtak. A tervet és a költségelőirányzat egy részét ennek véleménye alapján állították össze.

A régi iskolának déli felét változatlanul hagyták, csak közfalára nézve terveztek újítást. Az egész épületet két emeletre kívánták építeni. E terv szerint 29 szobának kellett lenni, melyek közül 16 egyenlő nagyságu (hossza és szélessége is harmadfél öl), 5 szoba amazoknál fél öllel kisebb; 8 pedig az előbbieknél nagyobb, de egymáshoz viszonyítva egyenlő.

Minthogy erős épületet kívántok emelni, az alsó emelet szélső falait mindenütt fél öl vastagságnyira tervezték, a felső emelet falait féllábnyival keskenyebbre.

A tervezők arról tanakodtak, hogy gerendára építsék-e a szobákat, vagy bolthajtásra s elfogadták az utóbbit, mivel a költ-

ség kevéssel ment többre, de sokkal biztosabbnak tartották. Kifejezték végül, hogy cseréppel fogják fedetni, ha pénz jut rá.

A főnnebb említett kőmives-pallér az egész kőmives munkát magára vállalta, a kőmivesek mellé szükséges napszámosok állításával együtt, 3280 német frtért. Az ács, asztalos, üveges, fazakas munkák felvállalásától sem idegenkedett egészen. Legalább az ezekre kívántató költség megállapításánál tanácsokkal szolgált a bizottságnak.

E tervezet elfogadását kérte a bizottság a főkonsistoriumtól s egyuttal a költségek fedezésében is támogatást, mivel a gymnasium tőkéje nem bírná ki az építkezés terheit. A kőmivesmunkákon kívül egyebekre nézve is nyújtottak be hozzávetőleges számításokat, s ezeknek összege 10000 frtnál többre ment. E tervezetet a főkonsistorium 1770. szept. 16-án tárgyalta, elfogadta, s mivel nem volt más alap, a főkonsistorok magokat rótták meg. Gr. Lázár János ígért 400 mfrtot, Málnási László ígért 50 frtot, gróf Teleki László ígért 300 mfrt. A jelenvolt többi urak is ígérték, hogy adni fognak, de még nem tudják mennyit. Ezért hát, gyűjtő könyvecskék kibocsátását határozta el a főkonsistorium s a gyűjtést Málnási Lászlóra bizta.

1771. máj. 6-ról már azt jelentik a gondnokok, hogy a munkához hozzá foktak, de pénzük is fogyatékán van. Kérik tehát a főkonsistoriumot, hogy e nagy szükségben gondoskodjék a költségek fedezéséről. A főkonsistorium máj. 12-én, mivel többet nem tehetett, 700 m. forintot szavazott meg a kívánt célra. Egyszermind felszólította Kis Gergely professort, hogy az építés tovább folytathatása végett, induljon el a környéken kéregetni.

Ennek a főkonsistoriumi felhívásnak Kis Gergely teljes mértékben meg is felelt. E komoly és emelkedett gondolkozásu férfi tudta és meggyőzően hirdette, hogy református egyházunk céljai és érdekei hazánk közművelődési törekvéseivel azonosak. Törhetlen akaratereje, gyakorlati bölcsesége és mély emberismerete a legjobb eszközöket és módokat adta meg neki arra nézve, hogy a kollegium építésére szükséges pénzt előteremthesse. Tudva, hogy egyházunk s iskoláink virágzása az egyes hivek buzgóságától és áldozatkészségétől függ: az alig 30 éves fiatal tanár, ki sem a születés, sem a vagyon nyújtotta előnyökkel nem dicsekedhetett

a legelőkelőbb és befolyásosabb embereket tervének megnyerve, oly mozgalmat indított meg az udvarhelyi kollegium érdekében, hogy néhány év alatt a közadakozásból fölépült iskola bizonyos hirnévre emelkedett. Személyesen beutazta Udvarhelyszéken kívül Háromszéket és Erdővidéket, felkereste saját tűzhelyöknél a Bethlen, Teleki, Nemes, Rhédey, Bánffy, Korda és más főuri családokat, a tehetősebb világi és egyházi férfiakat, a kik egymással vetélkedve a buzgóságban, terménybeli, épületanyag és pénzadományaikkal áldoztak iskolánk számára a vallás és közművelődés oltárán. És áldoztak sokan, — kik nem tartoztak hitfelekezetünkhöz — hazafiságból.

Ugyanez év máj. 25-én Kis Gergely részletes jelentést tett az építkezés kezdetéről, folyásáról stb. Ebből tudjuk meg, hogy a faépületet ápril 26-án döntötték le; helyét megtakarítván, az alapásatásához fogtak máj 2-án. E munkában az iskolai ifjuság is oly nagy buzgóságot fejtett ki, hogy máj. 4-én már a kőmivesek is dologhoz láthattak s 6-án huszonegyen rakták az alapot. Sok bajuk volt különben a kőmivesekkel, kik a megkapott előleggel, egy napi munka után, odább állottak. Vissza hozták ugyan, de jónak látják, másokról gondoskodni.

Egyébiránt a kőmives munkával annyira haladtak, hogy a papitelek felől való szárnyon az alsó sor ablakait boltozzák. Máj. 26-án bontják le az utczára néző részt s hiszik, hogy négy hét alatt fedél alá juttatják az épület ezen részét.

Az új alap mélysége 8—9 láb, a hol legkisebb: 7; a kőfal vastagsága 4-láb, a földszinen felül 3. A kőfalat jó tömötten rakják. Mész nagyon sok fogy el. 160 hordóval oltatott a mult őszön, de alig lesz elég 2 hétig. Két kemenczét a gymnasium költségén készíttetnek, egyet gr. Toldi Ádámné graciájából raknak Sz.-Pálon. Kő, téglá van elég; fenyő gerendák mincsenek ugyan elegendő mennyiségben; de erről nem lesz nehéz gondoskodni.

Az ácsmunkára egy s.-szt.-györgyi Molnár János nevü embert fogadtak. Ez az épületet felszarvazza, befedi zsindelylyel, vagy cseréppel a mint kívánják; a fedél alatt szobákat csinál 380 m. frtéért. Az asztalos egy rámás ajtót, rámás kőfal bérléssel, ajtófél bérléssel együtt készit 5 m. frtéért; ablakokat rámostól 2 frt 4 dénárért. A lakatosmunka nagyobb része készen is van már.

A SZÉKELYUDVARHELYI EV. REF. KOLLEGIUM 1771|2-BEN KÉSZÜLT ÉPÜLETE

Figure 1. A. B. C. D. E. F. G. H. I. J. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. U. V. W. X. Y. Z.

Az új fundamentumot valamivel kijebb tették a réginél. A papi telekből egy keveset az iskola telkéhez vettek, az ekklézsia beleegyezésével oly föltétel alatt, hogy temetésre mindenkor bizonyos számú deákok menjenek ki ingyen.

Ugyanez időtájban új fölterjesztést intéztek a főkonsistoriumhoz a gondnokok. Örömmel jelentik a munka gyors előhaladását, de félnek hogy a szépidő nem sokáig tart, még inkább rebegnek attól, hogy az irigység fölserken jó igyekezetük ellen. Ezért elhatározták, hogy Isten segedelmével, őszig az egész épületet fedél alá juttatják. Ezt azonban csak pénzsegély mellett tehetik meg. Újból segélyt kérnek tehát s a forrást is megnevezik, a honnan nyerhetnének. E forrás a n.-enyedi kollegium. Kérésüket a következőkre alapítják: „minthogy a n.-enyedi kollegiumot az Isten ő szent felsége néhai nagyemlékezetű Bethlen Gábor fejedelem adakozása és előljáróinak szorgalmatossága által annyira szép gazdagsággal megáldotta, hogy szükségben levő gymnasiumunkon (mely azon nemes kollegiumnak nemcsak, hogy törvényével, szokásaival él, hanem részszerint mostan is tanítókat is onnan veszen, tanítványait többnyire oda bocsátja és annak mintegy filiája) mint jó és gazdag anya mostani állapotjában segíthetne.“ Ezekre támaszkodva, kéri a főkonsistoriumot, hogy ajánlja ügyöket a nemes kollegium gondnokai és professorai figyelmébe, s eszközölje ki a segély minél hamarább való megadását.

A főkonsistorium, jul. 9-iki ülésében eleget tett a fönnebbi kérésnek. Tudatván az enyedi előljárósággal az udvarhelyi építkezés állapotát, a főkonsist. részéről nyújtott támogatást és a kéregetésre adott felhatalmazást; hathatósan ajánlá a gymn. fölsegítését, mivel a munkát félben hagyni nem bátorságos, sőt veszedelmes, minthogy igen szem előtt van. Jobb helyre nem is lehet adakozni. Hogy Enyed adott volna valamit az építés céljaira, annak semmi nyomára nem akadtam, sem a kollegium irattárában, sem a Veres-könyvben, melybe be van jegyezve minden alapítvány és adomány.

Az épület fedél alá vétele 1771-ben valószínűleg megtörtént. 1772 tavaszán br. Daniel István gondnok társai nevében azt jelenti, hogy az építés a „közelebb jövő augusztusban tökéletességre megyen.“ S ez így történt.

Érdekes adatra bukkantak 1886-ban a kollegium épületének új emelettel való kibővítése céljából eszközölt falbontás alkalmával. Előkerült a többi közt az a régiségtárunkban őrzött téglá, melyen Pálffi Dénes neve az évszámmal együtt bele van olvashatóan, tisztán karczolva: „*Dionisius Pálffi A^o 1771 die 3 7-bris.*“ Ez a Pálffi Dénes akkor a kollegiumban tanult s az épület fundamentumának ásásában ő is részt vett. Ő írta meg s 1833-ban a Salamon József „Erdélyi Predikátori Tár-“ának első füzetében, a 122—146 lapokon közzé is tette Kis Gergely életrajzát nagygalambfalvi pap és egyházmegyei esperes korában.

Az építés összes költségei mintegy 16000 frtra tehető. Hogy Kis Gergely 1768-ban, idejövetelekor, mennyi tőkepénzt talált, nem lehet biztosan tudni. Kis Ferencz szerint 30000 frt tőkéje volt a kollegiumnak, mely halálakor 32000-re volt fölnevekedve. Előttém valószínűbbnek a Magyarosi professor által 1856-ban egy jkönyv táblájára irt azon állítás látszik, hogy „Kis Gergely, két szobát és a halltermet kivéve, fatanodát (fából épített iskolát) talált 15000 frt tőkével.“ Ezt igazolja azon irattárunkban levő kimutatás is, mely szerint az iskolának 1770-ben 14990 frt tőkéje volt elocálva. Külömben is alig hihető, hogy a Borosnyai Lukács János idejéből maradt 12000 frt tőke a Huszti Kőrösi József és a Kovács József rövid 16 évi tanárkodása alatt 30000-re emelkedett volna fel. Nem tudom ugyan, de fölteszem, hogy a Kis Gergely működése alatt, mely kollegiumunk történetében szellemi és anyagi tekintetben új korszakot teremtett, lett oly foku az érdeklődés az udvarhelyi kollegium iránt, hogy a Kis Gergely 19 évi fáradozása következtében, az építés daczára is, a tőke megkétszereződött alatta. S talán Kis József is, apjának ezt a nagy érdemét méltánylandó teszen 1829-ben akkora alapítványt, mint a mekkora tőkét hagyott apja, Kis Gergely, halálakor a kollegiumra.

Megemlitem életirójának és egykori tanítványának: Pálffi Dénesnek azon feljegyzését, hogy Kis Gergely a theológiát oly vonzóan és alaposan tanította, hogy a ki hallgatta a vizsgálatot bárhol kiállhatta belőle és „hogy az akkori enyedi theologiae professor T. T. *Szegedi ur* is a Kis Gergely kurzussát magához kivitette; kétségkívül nem azért, hogy tanuljon belőle, de elhiszem, nem is azért hogy rajta igazítson.“ Minden sátoros ünnepre egy

prédikációt készített s azt az auditoriumban tanítványainak le-
diktálta s azzal bocsátotta legátioiba a pátronusokhoz, „mert ez
egy oly különös dolog vala, melylyel mind magának, mind pedig
az udvarhelyi deákoknak becsületet szerzett.“

Iskolánk ezen oszlopos tanára, második megalapítója, meg-
halt 1787-ben április 25-ikén mint egyházkerületi főjegyző. Élet-
írója, Pálffi Dénes, halála előtt való éjszakán Kis Gergely ágyánál
virrasztott Kis András sz.-kereszturi pappal. Ekkor történt, hogy
királybíró Török Pál, a ki az akkori idők szelleméből könnyen
érthető felekezeti féltékenységből a Kis Gergely iskolaépítési ter-
vének gátat akart volt vetni, beteg levén, a katolikusok szokása
szerint csengettek a felső templom tornyában, mire Kis Gergely
ezeket mondta: „Most Török Pálnak csengetnek, — jó ember
volt, *nem ártott annyit, a mennyit árthatott volna.*“ Három gyer-
meke maradt: *József*, az alapító, Borbála Sigmond Elekné és Fe-
rencz. Halálának 100-dik évfordulóját 1887-ben gyászünnepéllyel
ültük meg május 19-ikén a ref. templomban, emlékbeszédet tartott
Gönczi Lajos tanvezető (Lásd 1886/7.évi Értesítőnket).

Munkája: „Ágenda, azaz az egyházi szolgálatbeli okos isteni tisz-
telet módja.“ (Győr, 1780). Halála után adta ki először egykori tanítványa
Nagy István győri predikátor; másodsor pedig a M.-Igenben 1820-ban
tartott generális synodus bocsátotta közre. (Könyvtárunkból hiányzik).

Itt emlékezem meg **Kis Józsefről**, mint a ki iskolánknál
egy 32000 frtos fejedelmi alapítványt tett 1829-ben.

Kis József született Sz.-Udvarhelyt 1773-ban, elébb itt a
kollegiumban tanult, de 1787 őszén már Enyedre ment, mivel
atyja meghalt és a rokonok, meg magas rendű pártfogói ugy in-
tézkedtek. Már 13—14 éves korában levelezésben állott főrangu
családokkal és atyja egykori jóbarátaival és kollegáival, miként
azt az alábbi négy levél is igazolja. S hogy azon szép remények,
melyeket pártfogói jövőjéhez kötöttek megvalósultak, mutatja is-
kolai bizonyítványán kívül azon tény, hogy az életben igen szép
állást vívott ki magának és tekintélyes vagyonának nagy részét,
nőtlen életet élvén, kollegiumunknak hagyta. Így tette rá apja
művére a méltó koronát, midőn alapítványával az atyja által uj
életre keltett iskola fennmaradását biztosította. Az alábbi ere-
deti leveleket és liskoai bizonyítványt, melyeknek közlését az ala-

pító iránt érzett hálás kegyelet is kötelességünké teszi, Székely István rétyi lakóstól szerezte meg előljáróságunk 1883-ban.

Ime az érdekes levelek:

József!

Levelét vettem s köszönöm hogy jó kívánságaival róllam meg emlékezett, én is jóakaratomnak ennekutánni fenn tartásának is bizonyíttására egy pár aranyot küldök az idejött Deáktól, e mellett Házam népének is meghagyom hogy én utánam ők is jó emlékezettel legyenek Jósefról, olyan reménsséggel lévén József iránt, hogy valamint eddig, ezután is a tisztességes tudományokban magát szorgalmatosan gyakorollya, és azokban magát napról napra mind inkább inkább igyekezik építeni. Mellyre, hogy az Ur Isten is segillye valójában kívánnja Józsefnek.

Szeben 19-a Apr. 1786.

B. Nalátzi Borbára.

Az édes Attyát s Anyát különösön köszöntöm.

Kivül: *Kis József* eő kegyelmének adassék

Sz.-Udvarhely.

Veszős 27-a Xbr. 1787.

Istentől minden Jókat kívánok Néked!

22-a Psents irott Leveledet, az acclusumokkal, és az Grófnémnak irott Leveleddel együtt el vettem, mellyet ha saját munkád, Approbálok.

Az Jó erköltsöknek gyakorlásában és az szorgalmatos tanulásban igyekezzél, hozzád való reménsségemben és körülötted való igyekezetemben ne hogy meg csalatkozzam, ugy tanuly, hogy előmeneteledben bizonyos Speciment mutathas, és engemet mindenekben contentály. Ezek után jó előmenetelt kíván néked Istentől, és

valóságos Jódat kívánnya

B. Daniel István s. k.

Ha eddig szorgalmatosan tanultál nevededvén eszdőd nevedgedgyék ebbéli buzgóságod is igen kérlek.

Kivül: Enyeden Tanuló *Kis Jósinak* adassék

N.-Enyed.

Kedves Kis József Úram!

Még 25-a Maji Anni praesentis hozzám botsátni nem sajnálott Levelét nagy kedvességgel vettem vala, akkor valami közönséges dolog körül foglalatoskodván nem felelhettem, azután pedig vagy jó alkalmatosság nem-adta elő magát, vagy pedig érnirni el-felejtkeztem. Igen örvendek, hogy szép hírét hallom, kívánom, hogy édes Attya mértékét töltse bé. Ez lészen minnyájunknak örömünk.

Szivességében magamat ajánlván vagyok Kedves Kis József Úrnak

M.-Vásárhely 25. 7-br. 1789.

hív szolgája

Tsernátoni W. Sámuel m. s. k.

Kivül: A Monsieur Monsieur Joseph Kis Etudiant en belles Lettres au College Ref. de e.

à
N.-Enyed.

*Humanissime ac Nobilissime Domine,
mihi eximie Colende!*

Vettem volt a már régen mult Pünkösti Sokadalomkor Enyedről küldött érdemes Levelét minden szivességgel, T. Ar dai Pál Uramtól, azt mondván nékem, hogy T. Bodola Uramtól hozná. De az én Milkoviáimat, melyeknek küldésekről irt, mai napig sem láttam és rólok semmit nem tudok. E' miatt nyughatatlan vagyok. Kérem azért igen bizodalmason, ne sajnáljon engemet tudósítani s utasítani, vagyha valamiként Enyeden hagyattak volna el-küldeni Pál fordulási Sokadalomkor. Ugy a Transsilvaniaimat, és a' *Curtiust* is, ha nem kívántatik. Tsak kérem, hogy ugyan jól bétsinálva indittassanak ily hoszszu utra. Tit. Pap Sámuel ötsém Uram szolgálhat elküldésekben. Most némely Munkáim éppen nyomtatás alatt vagynak; azokból, tova Pünköst tájatt, kívánom részeltetni emlékezetnek okáért. Továbbá, teljes szivvel kívánván, hogy az Isten minden jó igyekezeteiben meg-tetézve szerencséltesse, vagyok et constanter persisto

Prosit. Dn.

devinctus servus

Jos. Benkő mpr.

Kivül: a Monsieur, Monsieur *Joseph Kis* de B. Madaras
Etudiant en Philosophie au College Ref. de ev à
N.-Enyed.

A levél hátsó oldalán a szöveg fölött van a dátum így:
Bardotzini, ubi A. 1740 d. 20 Xbris natus sum, 6-ta Jan. 1790.

Kis József iskolai bizonyítványa a nagy-enyedi iskolától 1791. június 29-éről kiállítva, mely szerint gradusában az eminensek között hozzá fogható egyetlen egy se volt, amnyira kiemelkedett tanulótársai felett. A bizonyítvány így hangzik:

Praestantissimus, atque ornatissimus Iuvenis Dominus Iosephus Kiss, de Batzka Madaras Literarum et bonorum morum principiis in Ill. Gymnasio Sz.-Udvarhelyiensi imbutus, tandem Nostrarum quoque Musarum limen intravit; atque per unius anni spatium in Classe Oratoria, ea cum sedulitate Studiis incubuit necessariis, *ut ex eminentibus in suo gradu unus semper esset*, et tam ingenio, quam diligentia, nemini non par omnino haberi mereretur. Adscriptus deinde Ordini Civium Collegii Togatorum, et ad Disciplinas altiores audiendas a nobis admissus, Litteraturam Romanam, Linguam Germanicam, Historiam Universalem, Politicam, nec non diversas Matheseos et Philosophiae partes, assiduus per triennium coluit et in iis pro insigni illa, quam a faultrice Natura adeptus est ingenii Capacitate, progressus se fecisse omnino laudabiles, prompte et nervose in publicis privatisque respondendo examinibus satis probavit. Quibus aequae ac illa, quam quoad bonos mores sequutus est vitae Scholasticae ratione, dignum semet prostitit, quem honeste jam Musis nostris valedicentem, Nostrarum ornaremus, et omnibus, quorum patrociniis eguerit, Commendaremus Litterarum testimonio; Quod et facimus praesentibus libentissime. N.-Enyedini 29-a Juni 1791.

(P. H.)

Ill. Collegii N.-Enyedensis Professores.

Josephus Kováts mp.

Johannes Bodola mp.

Johannes Nemegyei mp.

Adamus Herepei mp.

Franciscus Benkő mp.

Michael Benke mp.

Elébb Alsó-Fejérmegye fő notáriusa, később alkirálybirája lett s ez utóbbi minőségben halt meg 1830. június 6-án. Sirja fölé, mely a m.-igeni temetőben egyszerű kővel van jelölve, előljáróságunk pár év múlva, az e végre gyűjtött összegből, mely folyton gyarapodik, diszes emlékoszlopot állíttat.

Munkája: Fő Notárius Kis József Beszéde „Gróf Bethlen Imre Ur ő Excellenciájának Nemes Alsó Fehér Vármegye Fő Ispányi székébe Nagy-Enyeden deczember 18-ikán 1817-be lett Örvendetes Bé Ülésekor.“ (Ez is iskolánk birtokában van.)

Nem lesz érdektelen itt fölemlíteni röviden a Kis József-féle segélyt kiosztó (Kis-) bizottság 50 évi működéséről a következőket:

A rektori napló 1844. évi 232. száma alatt közli Magyarósi Sz. József a főkonsistorium elnökével, Báró Kemény Ferenczel, iskolánk minden kamatozó tőkepénzeinek összegét, mely szerint

1. A Köz-Cassáé	129.400 mfrt ¹	váltóban.
2. A Kis-Cassáé	94.452	„ 61 Dr.
3. A Gál-Cassáé	41.237	„ 41 „
	<u>Összesen 265.090</u>	„ 2 „

Mely kimutatásnak a Kis-Cassát illető ágát a két főgondnok Gr. Teleki Domokos és Gr. Ifju Bethlen János urakhoz is felküldötte, hogy közöljék még élő egyik testamenti executor Gál László consiliárius ural, jelentvén, hogy mivel a hagyomány a kívánt 80000 Rfrt² összeget a végrendelet tartalma szerint elérte, a jövő 1844/5 iskolai évben elkezdhető a beneficiumok elrendelése és kiosztása.

Az 1845-ik év jun. 26-án össze is ült a bizottmány, melynek a végrendelet meghagyása szerint tagjai a kollegium egyik gondnoka elnöklete alatt: Udvarhelyszék két alkirálybirája vagy azok helyettese és egy notáriusa; a kollegium igazgató tanára, seniora és contrája. A nevezett évben a bizottság következőkből állott:

Idősb. *Sebesi István* gondár, elnök.

Pálfi Elek alkirálybiró.

Ugron Lázár alkirálybiró.

¹ A magyar forint 35 krral számítandó o. értékben.

² A r. ren. forint 42 krnak veendő.

Ifjabb *Sebesi István* megyei jegyző s tollvivő.

Magyarósi Sz. József igazgató-tanár.

Pálffy Mózes tanásznagy (senior)

Kiss Sámuel iskolai ellenőr.

Miután a bizottság a végrendeletnek a segélyezettekre vonatkozó 4-ik pont alatti D. jegyzékét felolvastatta, a következő határozatot hozta: „a Jutalom osztás aloll egyik osztály is kirekesztve nem lévén a véghagyomány értelmébe, mind a felső, mind az alsó osztálybeli Tanulók közül az érdemesebbek nyernek Jutalmat, azon megjegyzéssel, hogy a kinevezés mindég a felső osztályon kezdődve megy lefelé.”

Az első évben, 1845-ben, segélyezettek 50-re menő száma osztályok szerint így oszlott meg: a *másodéves* hittanászok (theologusok) közül kapott: 9; az *első évesek* közül: 5; a *másod éves* jogászok közül: 12; az *első évesek* közül: 7; a *másod éves* bölcsészek közül: 8; az *első évesek* közül: 4; a *logicusok* közül: 3; az *orátorok* közül: 2. Kik fejenként 60 v. Rfrtot kaptak, (a mi a mai pénzértékben 25 frt 20 krnak felel meg.)

A Kis-bizottság 50-ik segélyosztó ülését 1895. július hó 6-ikán tartotta meg. Jelen voltak: *Sebesi Ákos* koll. főgondnok, mint elnök, *Ugron János* alispán, *Jakab Gyula* főjegyző, mint alispán helyettes, *Lukácsfi Dénes* megyei pénztárnok, mint notarius helyettes, *Gönczi Lajos* igazgató-tanár, *Lázár József* senior és *Polgári Károly* mint contra helyettes. Ezuttal kineveztetett segélyre a VII-ik osztályból 3, a VI-ikből 6, az V-ikből 6, a IV-ikből 14, a III-ikből 11, a II-ikből 9 és az I-sőből 1 tanuló.

1845/6-ik iskolai évtől kezdve az 1894/5-ik esztendő végéig letelt 50 év alatt összesen 707 tanuló neveztetett ki az ugynevezett *Kis-segély* élvezésére. (Az egyszer kinevezett, segélyét mindaddig élvezzi, mig a követelményeknek megfelel). Az ezen idő alatt kiosztott segélypénz összege 63000 frtra menvén, ebből egy-egy segélyezett tanulóra átlag 89 frt 10 kr esik.

14. **Csernátoni W. Sámuel** 1780—1785.

Csernátoni Kis Gergely mellé conrectornak hivatott meg 1780-ban. Tanulását N.-Enyeden befejezván a hollandiai egyetemeket látogatta meg, Göttingában is megfordult. Előbb bennlakott az iskolában, később a philosophiai tudományokat tanította mint rendes tanár. 1785-ben M.-Vásárhelyre tétetett tanárnak.

15. **Benkő József** (középjártai) theol. tanár 1787—1789.

Született Bardoczon 1740. decz. 20-ikán, hol atyja lelkész volt. Tanulását otthon kezdette, folytatta Sz.-Udvarhelyen és befejezte N.-Enyeden 1767-ben, mikor előregedett atyja mellé, ki később Közép-Ajtára ment papnak, segédül vitetett. 1787-ben mint kiváló fűvész, a *Transsilvania* hirneves írója és erdővidéki esperes Kis Gergely helyére theol. tanárnak neveztetett ki Udvarhelyre. Azonban két évi tanárkodás után vissza vonult saját jószágára s még azon évben pap lett Köpeczen. Betegeskedése miatt innen ismét visszavonult Közép-Ajtára, hol meghalt 1814. decz. 18-ikán. Életrajzát gróf. Mikó Imre írta meg.¹

Munkái közül *Specialis Transsilvaniája* is meg van könyvtárunkban [kézírás].

16. **Bodola Sámuel** (zágoni) 1787—1796.

A Csernátoni S. helyére választatott philosophiae professornak 1787-ben. Született Zágomban Háromszékmegyében székely szüléktől. Miután tanulmányait N.-Enyeden befejezte s a hollandiai egyetemeket meglátogatta pap lett Bunon, innen jött Udvarhelyre. Mint itteni tanár meghalt 1796-ban, november 28-ikán. Z. Bodola Sámuel, ref. püspök „fiui hálája jeléül“ díszes sirkövet állíttatott neki 1860-ban a ref. temetőbe.

17. **Zilahi Sebes János** theol. tanár 1789—1803.

A Benkő József helyére hívták meg theol. tanárnak. Tanult M.-Vásárhelyen és N.-Enyeden, azután a marburgi egyetemen kiképezvén magát, hosszú-aszói pappá választották. Az ő tanárkodása idején *a görög classis eltöröltetvén*, a görög nyelv tanítása a poetica és logica osztály praceptorainak tétetett kötelességükké; helyébe *a német classis állították fel*.

Zilahi Sebes János 1797-ben készített egy protocollumot ily czímmel: *Rectorale Protocollum Bibliothecae Gymnasii Reform. Sz.-Udvarhelyiensis inserviens connotandis*

I. Libris sive aere publico comparatis, sive per Benefactores collatis.

¹ Udvarhelyi tanári állásáról való visszavonulásának okait lásd Uj Magyar Athenas 45—50-ik lapjain és Sylvester Domokos „Emlékezés egy ev. ref. papra“ czimű értekezésében a Prot. Közlöny 1894. évi folyamában.

II. Proventibus seu pecuniae in usus Bibliothecae donatae aut quaestu acquisitae.

III. Instrumentis Mathematicis, Physicis, Mechanicis, Opticis etc. dono datis vel aere publico procuratis.

IV. Monetis vel Numis Antiquis.

V. Utensilibus, Clenodiis, Inisignibus, mirabilibus¹ naturae vel artis.

Ebből látszik, hogy ez a szorgalmas ember az iskolához tartozó minden ingóságra kiterjesztette figyelmét s igyekezett ezekről leltárt, jegyzéket össze állítani; később *Szigethi Gy. Mihály* tanártársa segített e protocollum teljessé tételében.

A protocollumhoz bevezetést is irt, melyben a könyvtár gyarapodásának történetét az ő idejéig a leghivebben és az alapítók iránti őszinte hálával leírja. Született 1755-ben, meghalt 1803. december 22-ikén 48 éves korában. Sirját f. évi aug. 17-én Lázár József seniorral megtaláltuk a ref. temetőben.

18. **Szigethi Gyula Mihály** 1797—1823.

Bodola Sámuel helyére választották, illetőleg hívták meg a bölcsészeti tanszékre. Született 1759-ben M.-Vásárhelyt és ott is tanult a kollegiumban. 1786-ban saját költségén indult külföldi egyetemek látogatására. Két esztendőt Marburgban, kettőt Göttingában és Bécsben töltvén el, 1790-ben gróf Bethlen Sándor két fia mellett nevelősködött. Még mielőtt haza jött volna külföldi utjáról, 1788-ban, meghívást kapott az udvarhelyi professorságra, de akkor nem fogadhatta azt el, valamint az enyedi, szigeti és a lőcsei katedrákra történt későbbi meghívásokat is vissza kellett utasítania, mivel gróf Bethlen S. nem bocsátotta el fiai mellől. 1796-ban gróf Teleki Józsefnél viselt nevelői tisztet, kinek halála miatt éppen hivatal nélkül maradt, mikor ismét meghívták Udvarhelyre professornak. Ő a *Volf filozofiáját kiküszöbölte* s eklektikus filozofus módjára tanított, nem kötvén magát egyhez sem. Az ő idejében kezdték rendszeresen tanítani a *classisokban a német nyelvet, statisztikát, földrajzot és világ históriát. Megindították a*

¹ Jellemző, hogy a mirabiliák közt néhány ásvány mellett „varrás nélkül való ing; nadrág, kicsiny csizma, az Atilla kardja, egy nyolczlábú malacz, egy nyolczlábú borju bőre“ s más ily furcsaságok szerepelnek, melyeket a tanítás érdekessé tételére, úgy látszik, nagy előszeretettel gyűjtögettek.

kiválóbb tanulók megjutalmazását. „*Allitottunk* — írja önéletrajzában — *az iskolában 1801-ben fel egy játszó szint is¹ mely lenne az ifjuság gyakoroltatásának s magaviselete formáltatásának helye.*“ Szigethy, Benkő Zsigmond és Karácsoni Sámuel idejében e század elején, gróf Toldalagi László fő curator erélyes támogatása mellett az intézet tanulmányi, fegyelemi és vagyoni ügyeit rendezték. Utasításokat dolgoztak ki az intézet tisztviselői számára. 1823-ban félfizetéssel és lakással nyugalomba vonult s az irodalomnak szentelte munkásságát. Nagy könyvtárát és egy ásványgyűjteményét még életében eladta a kollegiumnak. Meghalt 1837. márczius 3-ikán. A helybeli temetőben nyugosznak porai.

Munkái: 1. Nemes Udvarhely-Széki Rósáskert [a sz.-udvarhelyi ref. kollegium története 1674—1820-ig, Tud. Gyűjt. XI. köt. 1825.] 2. Székely-Udvarhely, a nemes székely Nemzet Anyavárosának leírása [Felső Magyarországi Minerva [Szerk. Döbrentei] 1828-évi 6. füzetében. Érdekes munka. Adja a Csonkavár történetét is]. 3. Egy kézirati könyv, czim és lapszámozás nélkül. Jeles munkákból kivonatokat, aphorismákat, alkalmi költeményeket tartalmaz s egy terjedelmes leírást „Udvarhely Várossának Helyéről és Határáról.“ (1836.) A boríték belső lapján ezen felirással: „Kegyetele jeléül a sz.-udvarhelyi kollegiumnak tisztelettel küldi, Hidvég, 1893. nov. 20. Nagy Sándor ev. ref. lelkész, az író unokája.“ 4. Több költeménye megjelent a Tudományos Gyűjtemény különböző évfolyamaiban. Önéletrajzában (Felső Magyorsz. Minerva 1748. lapon) mondja magáról „fél professori fizetés mellett nyugalomra kéredzván, apró munkácskáimmal, melyek készen állva igen sok rendbéliek, akarnék a Ns. két Magyar Hazának szolgálni.“²

19. Benkő Zsigmond theol. tanár 1803—1819.

Benkő Zs. szül. Lukafalván Maros-Tordamegyében 1762-ben, a marosvárhelyi kollegiumban tanulmányait befejezván a márburgi

¹ Szigethi 1801. szept. 10-ikén jelenti, hogy a theatrum felépült s megnyitott „Matskási Julia“ nevű játékkal. A költség 356 frt 77 pénz, melyből Szigethi rect. prof. 343 frt 32 pénzt gyűjtött. Ugyanő jelenti 1805-ben a Curatorátusnak, hogy a komédiai játékok készítését s arra való ügyelést átadja Karácson professornak. „A pallérozottabb nemzetek példáját követni igyekeztünk, hogy korcsosodni kezdett anyanyelvünk jobban is kivívveltség s az ifjuság is elevenséget, bátorságot szerezhessen magának: meghatározottatott, hogy minden esztendőben kétszer, a canicula végén s a diligentia kezdetén az eddig való mód szerint játékok tartassanak.“ Hogy ezen színelőadások meddig maradtak fenn, annak a jkönyvben nyomára nem akadtam.

² Itt említett összes műveit nyugalmazott tanári éveiben írta és adta ki.

egyetemen töltött pár évet s azután sáromberki pap lett, honnan Udvarhelyre jött tanárnak 1803-ban. 1805-ben gróf Toldalagi főkurátor kezdeményezése folytán *instructiot készítettek az igazgató és a paedagogarcha számára*. S 1810 körül, mivel a classisták száma 700, a deákoké pedig 130-ra emelkedett, gróf Bethlen Sándor főkurátor ajánlatára elhatározták, hogy egy öt szobából álló classist s e felébe öt kamarát építenek a hátsó udvarra, kéregetés útján szerzendő pénzből. A kamarák (lakószobák) építésére a nagyenyedi kollegium előljárósága 2000 m. frtot ígért, de mivel a gyűjtés sikerre nem vezetett, az építkezés tervétől elállottak, s Enyed ígérete is beváltatlanul maradt. *Ez időtáiban létesítették az iskolaorvosi intézményt*. Weisz János chirurgust 50 frt tiszteletdíjjal iskolai orvosnak választván 1810-ben, ki egészségügyi szabályokat dolgozott ki az intézet számára. Benkő igen szorgalmas, derék tanára volt az intézetnek 1819. aug. 23-án bekövetkezett haláláig. A helybeli temetőben fekszik.

20. Karácsoni Sámuel 1804—1844.

1804-ben a harmadik rendes tanári széket is felállították s arra Karácsoni Sámuel t hivat meg. Született Sz.-Udvarhelyt, 1776. szept. 21-én.¹ Tanult az udvarhelyi és enyedi kollegiumban s később a jénai és göttingai egyetemeken. A theologia és a filozofia tanárai mellett inkább a természettudományokat tanította 1844 ápril 6-án történt haláláig. Fábián Dániel tanártársa temette el.

21. Zágoni Bodola Sámuel theol. tanár 1820—1833.

Benkő Zs. helyébe választatott tanárnak. Szül. 1790. decz. 10-ikén Sz.-Udvarhelyen. Édes atyját, ki itt tanár volt, korán elveszítvén neveltetése az özvegyen maradt édes anyja gondjaira nehezült, ki a helybeli kollegiumba járatta 1803-ig (a rhetorica classisig). Ekkor nagybátyja Bodola János enyedi tanár, majd erdélyi püspök, magához vitte Enyedre s ott végezte el tanulmányait, melyek után osztálytanító lett, s 1814-ben a theologiai és philosophiai tudományokból vizsgát tevén, ő is annyi jelesek példája után a göttingai egyetemre ment. Itt töltött két évet. 1816-ban

¹ Atyja az udvarhelyi matriculában Karácson néven fordul elő: „Karácson Sámuel től született fiu: Sámuel 1776. szept. 21-én.“ Bedő Ferencz lelkészünk szíves közlése.

haza jövén br. Daniel István és gróf Toldalagi László özvegyeinél udvari pap lett. 1817-ben héderfáji pap, a következőben pedig marosvásárhelyi. Innen jött Udvarhelyre hittanárnak. Erélyes igazgató, sikeres tanító és jeles paedagogarcha volt, a ki az iskola növendékeit egytől-egyig ismerte és az utczán is nevőkön szólította. Nagy súlyt fektetett arra, hogy a nevelés egyházas szellemben történjék az iskolában s kötelességét tanár és tanítvány egyaránt pontosan teljesítse. Innen 1833-ban Maros-Vásárhelyre ment theol. professornak, mely állásában előbb generalis notarius, azután *püspök lett*. (Püspöki működéséről bővebben olvashatni Uj Magyar Athenas 64—65. lapjain). Mint erd. ev. ref. püspök halt meg 1866. április 22-ikén.

Munkái: 1. Kathechismus (Kolozsvár, 1831). 2. A jó ember. Halotti beszéd az 1832-ben elhunyt Ugron János főgondnok felett (Maros-Vásárhely, 1833.)

22. Csorja P. Ferencz 1824—1831.

Csorját a Szigethi Gy. Mihály helyébe hozták tanárnak. Szül. Ilyefalván Háromszékmegyében 1782-ben közsékely szülőktől. Tanulmányait Enyeden bevégezvén előbb nevelő lett, azután a jénai és göttingai egyetemekről hazajövén, udvarhelyi philosophiae professor lett. Sokat tanult, tudományos férfit volt. 1831-ben N.-Enyedre ment igazgatónak. Meghalt Tordán 1843-ban, szerencsétlen esés következtében.

Munkái: 1. Hazai és közönséges história a grammaticai classis számára (M.-Vásárhely, 1830.) 2. Számvetés tudománya röviden, a falusi iskolák számára (M.-Vásárhely, 1830.) Az első négy, a második két kiadást ért. 3. „A vékfildi pap“ Goldschmith után angolból fordítva (N.-Enyed, 1831.) 4. Alap-philosophia (N.-Enyed, 1842.)

23. Sylvester Dénes jogtanár 1832—1851.

Sylvestert a főkonsistorium 1830. év augusztusban nevezte ki az akkor rendszeresített negyedik tanszékre juris professornak, oly föltétel mellett, hogy míg tanári állomását elfoglalná, a pesti és bécsi egyetemeket látogassa meg, bővebb ismeretszerzés céljából. Szül. Komollón Háromszékmegyében 1796-ban. Udvarhelyt tanult, 1816-ban lett togatus deák, 1823-ban a rigorosumot eminenter állván ki „valóban derék diák volt.“ Később a királyi táblán is dicsérettel végezte jogi pályáját. 1830—32-ik években a bécsi és pesti jogi facultáson tanult és 1832. szeptemberében jogtanári szét-két beköszöntő beszéddel foglalta el. Más évben már roctor lett.

A negyvenes években sokat tett az iskolai tanítás javítása érdekében. 1842-ben a curatoratus elé javaslatot terjesztett a leendő classispraepceptorok megvizsgálása tárgyában. 1841-ben megalapították a tanári özvegyárvai alapot saját fizetésök egy részének odafordításával. Mint erélyes és mégis humanus paedagogarcha biztosított magának sikeres működésével szép emléket, miről a jkönyvek tanuskodnak. Meghalt 1851. január 27-ikén.

Irodalmi működése: 1. Tanári beköszöntő beszéd (1832. kézirat). 2. Az 1834/5-ik évet megnyitó rectori beszéd (kézirat). 3. Egy 1819. márcz. 13-ikán (diák korában) mondott német óráczió (kézirat). Mindhárom mű fia, Sylvester Domokos, szászvárosi pap, birtokában.

24. Magyarósi Szöke József 1832—1866.

Csorja helyébe választatott meg bölcsészeti tanárnak. Szül. Csejden M.-Tordamegyében 1793. április 19-én. Tanulmányait a marosvásárhelyi kollegiumban befejezván, két évet a márburgi egyetemen töltött bölcséleti és theologiai tudományok hallgatásával. Azután Kis-Bunon gróf Bethlen Sándornál házi nevelő, majd ugyanott pap lett. Onnan hívták tanárnak 1832-ben. Hosszason volt rector. Az iskolai törvényeket leiratta egy könyvbe utódai használatára. Az ifjusági zenekart újból felállította s a zenetanító fizetésére alapítványt tett. Az ő áldozatkészségének köszöni lételet a kebli tanári nyugdíj-alap. A tanuló ifjuság minden ügye iránt melegen érdeklődött. Az ó-class. litteráturát, míg el nem aggott, igen sikeresen és érdekesen tanította. Kiválóan kedvelte a költészetet, mely téren maga is tett kísérletet. Költeményei azt mutatják, hogy az író jószívű, melegen érző és nemesen gondolkozó ember, de gondolatait költői nemes formában elmondani nem tudja. *Takarékossággal gyűjtött vagyonát* (egy tanári lakhelyet, a kollegium (Magyarósi) kertét stb.), *mely több mint 8—10 ezer frt értéket képviselt, halála alkalmával az iskolának hagyta.* Az iskolai előljáróság 1888-ban, az általa hagyományozott kollegiumkert közepén egy trachyt-oszlopot állíttatott fel, az alapító iránti hálás kegyelete jeléül. Meghalt 1866. szept. 29-ikén.

Munkái: 1. Magyarósi Sz. József poétai munkái (3 köt. M.-Vásárhely, 1830). 2. Iba és Szelima. Szomorú játék öt felvonásban, poétai munkái 4-ik kötete (Maros-Vásárhely, 1831). 3. Tánczvigalom és hangászat (a kolleg. zenekar újra alakulása alkalmából, M.-Vásárhely, 1847). 4. Theokritos 11-ik Idilliuma. Kyklops. Fordítás, 1848. (kézirat, könyvtárunkban), 5. Bálamber. Szomorú játék öt felvonásban (1849) kézirat könyvtárunkban). 9. Lantos költemények (Brassó, 1865). 7. Költői levelek (Sz.-Udvarhely, 1871). 8. Egyházi versköltemények (kézírás, könyvtárunkban).

25. Ercsei János (téglási) theol. tanár 1833—1837.

Bodola Sámuel helyét töltötték be vele. Szül. Somosdon Maros-Tordamegyében. Iskoláit M.-Vásárhelyt végezte, 1830. év végén a márburgi egyetemre ment, hol két éven át a theologiai tudományokon kívül bölcséleti és fizikai tárgyakot hallgatott, azonkívül elsajátította a német, franczia és angol nyelveket. 1833. nyarán udvarhelyi theol. professor lett, majd 1837-ben M.-Vásárhelyre hívták és oda ment. Meghalt 1852-ben önkeze által, miután betegeskedése miatt tanári tisztét nem teljesíthette.

Munkái: A vallás és annak az emberre való befolyása (M.-Vásárhely, 1833). 2. A népek atyjának testamentuma (Halotti beszéd I. Ferencz király végtisztelete alkalmával. Kolozsvár, 1835). 3. Gondolkodástan vagy Logica (M.-Vásárhely, 1840).

26. Incze Dániel theol. tanár 1837—1840.

Ercsei utódja lett. Szül. 1805-ben Ilenczfalván Maros-Tordamegyében. Iskoláit ő is M.-Vásárhelyt végezte, majd meglátogatta a berlini egyetemet. 1837-ben, mint püspöki titkárt, hívták ide theol. professornak. Itt kiváló szakképzettséggel működött 1840-ig, midőn Péterfi Alberttel Enyedre átcserélték. Azonban Péterfi a cserét nem fogadván el, iskolánknál az Incze helye egy évig betöltetlen maradt. Praesesi minőségben Kis Ferencz végzett theologus, a későbbi theol. prof., helyettesítette. Meghalt 1857-ben Kolozsvárt, hol Herepei Gergely lelkésszel kidolgozta az *Uj testamentom magyarázatát 4 kötetben*.

27. Fábián Dániel theol. tanár 1841—1845.

Incze után jött Fábián. Szül. Gyulafehérvárt 1810-ben. Tanult N.-Enyeden, hol 1832-ben lelkészi vizsgát tett. A bécsi egyetemről haza jöve lelkész lett, 1841-ben udvarhelyi theol. tanárnak választották, mely állását 1845-ben a kézdivásárhelyi papsággal cserélte fel. Volt 1848-ban országgyűlési képviselő. 1852—56-ig várfogságot szenvedett. 1857-ben szilágycsehi lelkész lett. Irt szép irodalmi dolgozatokat ifju korában, politikaikat a szabadságharcz folyamán, azonban irodalmi munkássága kivált az egyházi téren jelentékeny.

28. Szabó György 1844—1855.

Karácsoni S. tanszékére hozták át Zilahról tanárnak. Szül. Papolczon Háromszékmegyében 1808-ban. Iskoláit Sz.-Udvarhelyt, Zilahon és N.-Enyeden végezte. Később Magyar-Óváron s a poroszországi egyetemeken és gazdasági akadémiákon is tanult; a gaz-

dasági pályára készült ugyan, s gróf Teleki Eleknél gazdatiszti alkalmazást is nyert, de mégis elfogadta a zilahi iskola meghívását egyik professori székbe 1839-ben. Innen jött Udvarhelyre 1844-ben Szabónál derekabb tanára alig volt azon időben az intézetnek. „Minden irányban hatva, fáradalmat nem ismerő tevékenységével és áldozatkészségével oda emelte az iskolát, hogy bizonynal honunk egyik tanintézete sem szárnyalá azt tul s még más vallásfelekezetű tanulók is számosan jöttek oda. Ő ébresztette fel a tanulók lelkében a tudásvágyát, ő, kit a fiatalság atyjaként szeretett, hajnaltól késő estig tanított nem kötelezett tantárgyakat. S nem volt alatta a kollegiumban egy is, ki megfeszített szorgalommal ne tanult volna. Átalakítá üdvös irányban a fiatalság szellemét, beszerezte önpénzén a természettani készleteket, földabroszokat.“ Igy emlékezik meg Br. Orbán Balázs 1868-ban „A székelyföld leírása“ című műve I. kötetének 54. lapján egykori tanáráról. Hasonló melegséggel szól Gyertyánffy István, egy másik volt tanítványa, most a budai paedagogium igazgatója, „Az ellenzéki szellem az iskolában, Bpest, 1876.“ című füzetében ¹ Szabó György tanári érdemeiről. Ma is élő tanítványai beszélnek, hogy mikor a mennyiségtani dolgozatokat átnézte, minden egyes tanulónak külön-külön feladatot irt a naplójába, hogy tanítványait önmunkásságra szoktassa. Ő volt az önszorgalmi tanulásnak a meghonosítója az intézetben. Mig pontosságra megszoktatta tanítványait, eleinte a tanterem ajtaját beléptekor bezárta, hogy a késlekedők kün rekedjenek. A theologusoknak rendes tárgyként földrajzot tanított, hogy hézagos ismereteiket azzal is bővítse. A természetrajzot ő kezdte szemléltetés útján tanítani. A mennyire idegenkedtek tőle kezdetben tanítványi, később éppen annyira tisztelték és szerették a szokásaiban és modorában igen egyszerű tanárt, ugy, hogy mikor 1855-ben N.-Enyedre ment tanárnak Sz.-Kereszturig kísérte az ifjuság apraja-nagyja s könnyes szemmel vett búcsut tőle. 1858-ban a szászvárosi iskola igazgatására választatott, mely állásában érte utól halála 1870-ben.

29. Kis Ferencz 1845—1881.

Kis Ferencz theologiae professor, később történelmi tanár, szül. Egerpatakon Háromszékmegyében 1816. január 16-án köz-

¹ Lásd a Prot. Közlöny 1876-ik évi folyamában a 123-ik lapon Gönczi Jánso „Könyvismertetés-“ét.

székely családból. Középiskolai tanulmányait 1826-ban kezdette meg a sz.-udvarhelyi ref. kollegiumban (a coniunctica vagyis 2-ik osztályban). 1833-ban deák lett; azután 6-év alatt a bölcsészeti, jogi és theologiai — két-két évi — tanfolyamokat elvégezvén és a papi vizsgát letévén, az 1839/40-ik évre a logica, az 1840/41-ik évre a poetika osztálytanítójának neveztetett ki. E közben Ilyefalvára (Háromszékmegye) hivatott meg segédpapnak az akkori beteges lelkész mellé, következési joggal. A meghívást elfogadta azon feltétellel, hogy elébb a külföldi egyetemek látogatására neki egy évi időt engedjenek. Ezt megnyervén, az akkori szokás szerint az ugynevezett academicum rigorosumot az erdélyi négy főtanodánál (Enyeden, Kolozsvárt, Sz.-Udvarhelyt, Maros-Vásárhelyt) letette, s az 1841/2-ik tanév elején tanulói és tanítói pályán megtakarított pénzecskéjével külföldre ment. Legtöbbet időzött a bécsi és berlini egyetemen, hol theológiát és természettudományokat hallgatott, s a poroszországi iskolák tadrendszerének és tanítás módjának tanulmányozásával foglalkozott. 1842 őszén elfoglalta ilyefalvi papi állomását, melyet 1845. szeptember 1-jén sz.-udvarhelyi rendes theol. tanári tanszékével cserélt fel. 1852-ben a theologia tanítása megszűnvén e kollegiumban, az egyetemes, honi és egyház történelem tanára lett, mely tantárgyakat 1881-ig, vagyis nyugalomba lépéséig nagy buzgósággal és eredményesen tanított. Mint theologiai professor, helyét kitűnően megállotta. Mint gimnáziumi tanár, biztos tudásával s lelkes magyarázataival a történelmet megkedveltette tanítványaival. Érdekesen tanított s pontosságával és lelkiismeretességével a kötelelsségérzetet tanítványaiban is felköltötte és megszilárdította. 23 évre terjedt tanvezetői és igazgatói hivatalkodása alatt az iskolai fegyelmet és rendet, ha máskép nem lehetett, kiméletlen szigorral is fenntartotta. 1881-ben, 36-évi szolgálat alatt szerzett kiváló érdemeire való tekintetből, lakásának és teljes fizetésének meghagyásával bocsáttatott nyugalomba. Meghalt 1887. január 17-én.

Irodalmi működése. A székely-udvarhelyi ev. ref. kollegium történelme. Sz.-Udvarhely, 1873. (Mint alapos kutatások eredménye, becses munka az intézet történetével foglalkozók számára.)

30. **Korondi Mózes** 1856—1875.

Korondi Mózes, a mennyiség- és természettan r. tanára, szül. Vargyason Udvarhelymegyében 1824-ben; közép- és főiskolai tan-

folyamot végzet Sz.-Udvarhelyt a ref. kollegiumban, azután a selymeczbányai bányászakadémián tanult két évig, de itteni tanulmányait az 1848-iki események miatt nem folytathatván tovább, a marosvásárhelyi kollegiumnál segédtanár lett. Innen 1856-ban a sz.-udvarhelyi kollegiumhoz a Szabó György eltávozásával megüresedett természet- és mennyiségtani tanszékre rendes tanáruul választatott, melyet 1875. április 7-én következő haláláig kifogástalanul betöltött. Kötelességtudó, pontos, szorgalmas tanár s éveken át tanvezető és igazgató is volt, a ki főleg az iskolai vagyonkezelés és kebli tanári özvegy-árvai alap ügyének rendezésével szerzett érdemeket.

31. Pataky Pál 1845—1875-ig.

Pataky Pál, a természetrajz és vegytan r. tanára, szül. Mező-Madarason Maros-Tordamegyében. Közép- és főiskolai tanulmányait végezte M.-Vásárhelyt a ref. kollegiumban. Tanulta pár évig a bécsi egyetemen az orvosi tudományokat. 1845-ben német nyelv-tanító segédtanár lett a sz.-udvarhelyi ref. kollegiumban. Az 1848-iki szabadságharcban részt vevén, Bem tábornok mellett segédorvosi minőségben szolgált. *1856-ban a természetrajzi és vegytani tanszék felállítatván*, őt választották meg arra rendes tanárnak. Volt főiskolai könyvtárnok, elemezte a korondi fürdő ivóvizét. Nagy kültevékenységet fejtett ki, az udvarhelyi társadalmi élet mozgalmainak ő volt egyik irányadója. Meghalt 1875. május 2-ikán.

32. Dr. Jenei Viktor jogtanár 1866—1872.

Iskolánkban az ötvenes években a jogtanítás szünetelt. 1861—1866-ig a jogot Nagy Lajos, törvényszéki elnök (a későbbi gondnok) és Szolga Miklós ügyvéd (majd táblabíró) tanították. Így hát Jenei volt a második és utolsó rendes jogtanár. Szül. Maros-Vásárhelyen 1840-ben. Iskoláit az ottani kollegiumban elvégezvén, jogi tanulmányokat a bécsi és budapesti egyetemen hallgatott. Iskolánkhoz 1866-ban választották jogtanárnak, azonban csak 1870-ig tanított jogot, minthogy a változott viszonyoknál fogva (keletkezében lévén Kolozsvárt a tud.-egyetem) a jogtanítás mindenik iskolánknál megszűnt. Dr. Jenei két évig még itt tanárkodott, mint a bölcsélet és magyarirodalom tanára, azonban 1872-ben a kolozsvári tud.-egyetemhez rendes jogtanárnak nevezték ki. Nagy tevékenységű és ügyes társadalmi ember volt; neki köszönhető, hogy kollegi-

umunk a Magyarósi Sz. József professor hagyományától, melyet egy hamisított végrendelet alapján kérdésessé tévének, el nem esett. Erélyes fellépése következtében a dolog állását birói úton kiderítették.

Munkája. Beköszöntő értekezés („A sz.-udvarhelyi ev. ref. főtanoda tanárbeiktatási ünnepélyén tartott beszédek és értekezések 1866. november 7-én“ czimű füzetben, Maros-Vásárhely. 1867).

33. Paál Ferencz 1866—1870.

A Magyarósi tanszékére választatott professornak 1866-ban. Szül. Kolozsvárt 1833-ban s iskoláit is ott végezte. Egy ideig a gróf Bethlen és Teleki családoknál nevelősködött, később a berlini egyetemen paedagogiai és nyelvészeti előadásokat hallgatott. E jeles peadagogus itteni működése kezdetén újra szervezte az ifjúsági önképző-kört. Tanított a jogakadémián neveléstani és filozfiai tárgyakat. 1870-ben a kolozsvári állami tanító-képezde igazgatójává neveztetett ki.

Munkája (itteni működése alatt): Beköszöntő értekezés (a Dr. Jeneiével egy füzetben jelent meg/.

34. Szakács Mózes 1871—1894.

Szakács Mózes, a latin- és görögnyelv s irodalom r. tanára, szül. Bethfalván Udvarhelymegyében 1828 november 11-ikén földmivelő szülőktől. 1836-ban lépett a sz.-udvarhelyi ref. kollegiumba s a középiskolai tanfolyam bevégezése után 1844-ben felvételt a felsőbb tudományok hallgatói közé. 1848 előtt négy év alatt a bölcseleti és jogi tanfolyamot végezte; 1850—1852-ig theológiát hallgatott s 1854-ben állotta ki a papi szigorlatot. Mint már papjelölt volt egy évig az akkor Kolozsvárt székelő nagyenyedi theol. akadémián az 1855/6-ik iskolai évben. Egy félévet a budapesti theol. akadémián töltött 1859/60-ban. Éveken keresztül szolgált Sz.-Udvarhelyt, Kolozsvárt és S.-Szentgyörgyön köztanítói minőségben. Az 1863/4-ik évet a berlini egyetemen töltötte theologiai, latin- és görögirodalmi s történelmi előadások hallgatásával. Berlinből haza jöve a budapesti ref. gymnasiumnál segédtanár lett, végre 1867-ben ugyanoda rendes tanárrá választatott s ott működött 1871 őszeig, a mikor a sz.-udvarhelyi kollegiumnál elfoglalta r. tanári székét, melynek betöltésére 23 éven át annyi buzgósággal és önmegtagadással szentelte életét. Volt kollegiumi könyvtárnok,

tanvezető és igazgató tanár; egyházmegyei tanügyi előadó; az udvarhelyi polgári olvasókört ő alapította meg s 22 évig vezette ügyeit. A ref. leányiskolában sok évig heti 6—7 órán tanított ingyen. Az iskolában, egyházban és a társadalomban mindenütt ott volt, hol tenni, fáradni, lelkesíteni kellett. Tanított 40 évig, ez intézetnél r. tanár volt 23-évig. Meghalt 1894. október 13-án.

Irodalmi működése: 1. A berlini magyaregylet (Budapest 1866). 2. Tíz esztendő iskolánk életéből (az 1875/6. évi Értesítőben). 3. Emlékbeszéd Comenius Ámos Jánosról, születése háromszázados évfordulóján (az 1891/2. évi Értesítőben). 4. A jövő gimnasiunáról (Prot. Közlöny, 1892). Több kisebb nagyobb közleményt irt az egyházi lapokba.

35. **Bod Károly** 1872-től.

Bod Károly, a bölcsészet, magyar- és németirodalom r. tanára, szül. Selyében Maros-Tordamegyében 1848. október 30-ikán, atyja vajdaszentiváni lelkész. Középiskoláit végezte M.-Vásárhelyt a ref. kollegiumban, hol 1867-ben érettségi vizsgálatot tett. Ugyanott egy évig jogot hallgatott. 1868—1870-ig Budapesten, az 1870—71-ik évben Sárospatakon tanulta a theológiát, hol lelkészképesítő vizsgát tett. Az 1871—72-ik év első felét a zürichi, a másodikat a marburgi egyetemen töltötte bölcséleti, theologiai és paedagogiai tanulmányokkal foglalkozva. 1872 őszén Sz.-Udvarhelyt segéd-tanár lett; 1873-ban a veresegyházi ref. egyház papjának választotta; ugyanazon év őszén rendes tanárrá választatván, visszatért Udvarhelyre. A helybeli nőegylet titkára, az E. K. E. udvarhelyi fiókosztályának egyik alelnöke, a székelyegyleti első takarékpénztárnak 20 év óta aligazgatója. Az ifjusági olvasó- és önképzőkör elnöke, honvéd-segédlelkész, volt igazgató és tanvezető tanár. A Mária-Valéria gyermekkert, állami felső- és a ref. leányiskola gondnokságának tagja. Tanári éveinek száma 23.

Irodalmi működése: 1. Svájc reformátorának emléke a Zürichi könyv- és levéltárban (Prot. Tud. Szemle, 1871). 2. Vidéki élet (Erd. Prot. Közlöny 1873). 3. Alakítsunk vidéki betegsegélyző- és temetkezési egyletet (ugyanott, 1873). 4. A vallás tanításról (u. o. 1874). 5. Vidéki élet (u. o. 1874). 6. A sz.-udvarhelyi ref. egyházmegyéből u. o. 1874). 7. Korondi Mózes nekrológja (u. o. 1875). 8. A sz.-udvarhelyi ref. kollegium értesítője (u. o. 1877). 9. Középiskolai ügyünk vitatása (u. o.

1879). 10. Az ének és zene középiskoláinkban /u. o. 1879./ 11. Igazgatói megnyitó beszéd /u. o. 1880/. 12. Vidéki élet (u. o. 1881). 13. Levél a szerkesztőhöz (u. o. 1881). 14. Nyílt levél és kérészó a szerkesztőhöz (u. o. 1881). 15. Az erd. ref. kollegiumok r. tanárainak egyh. kerületi közgyűlési tagságáról (u. o. 1885). 16., Az ünnepi követség ügye (u. o. 1886). 17., Az egészségtan középiskoláinkban (u. o. 1886). 18., Kis Ferencz emlékezete (u. o. 1887). 19. Tantervünk és a gymn. vallás tanítás (u. o. 1887). 20. Óvás gróf Csáky A. közökt. minister német nyelvi rendelete ellen (u. o. 1889). 21. A kollegiumi önképző körökről (u. o. 1889). 22. A szünidők kérdése (u. o. 1889). 23. A tanári özvegyek és árvák gyámolítása (u. o. 1889). 24. A bizalmas értekezletek (u. o. 1889). 25. Észrevételek a konventi póttutásításra (u. o. 1889). 26. Könyvismertetés. (Korda Stylistikája) (u. o. 1889). 27. Tankönyvirás (u. o. 1889). 28. Az ifjúsági önképzőköréről (u. o. 1892). Azóta társadalmi egyházi és iskolai cikkeket irt a Székely-Nemzet, Ellenzék, Székely-Udvarhely és Prot Közlöny cz. lapokba. Igazgatói évváró beszédei az illető évi értesítőkben közölvék.

36. Gönczi Lajos 1875-től.

Gönczi Lajos, a természetrajz és vegytan r. tanára, szül. 1852. április 20-ikán Kelementelkén Maros-Tordamegyében, hol hasonevű atyja lelkész; középiskoláit M.-Vásárhelyt a ref. kollegiumban végezte és ott tett érettségi vizsgálatot 1871-ben. Felsőbb tanulmányait 1872—1875-ig a kolozsvári tud.-egyetemen befejezván, 1875. szeptemberében mint helyettes tanár a sz.-udvarhelyi kollegium szolgálatába lépett. 1876-ban az egyházkerületi közgyűlés ugyanazon iskolához rendes tanárrá választotta. 1878-ban Kolozsvárt a természetrajzból és vegytanból tanári oklevelet nyert. 1871/2-ben M.-Vásárhelyt, az 1872—75-ik években Kolozsvárt a ref. kollegiumban köztanítóságot viselt. 1880—1890-ig a tanvezető tanári tisztelet végezte, 1888 óta a főgymnasium igazgatója. Szaktárgyain kívül tanított éveken át földrajzot és francia nyelvet. A Term.-tud. társulat, Orsz. Közegészségi Egyesület, Magy. Paedagogiai Társaság, Prot. Irod. Társaság tagja, az E. M. K. E. udvarhelymegyei és városi választmányának, valamint a székelyegyleti tak. pénzt. igazgatóságának tagja. A kollegiumi irattár, a természetrajzi gyűjtemények és a tanszertár őre s kezelője, a kebli tanári olvasókör h. elnöke. Tanít 24 év óta; tanári éveinek száma ez intézetnél 20.

Irodalmi működése: 1. Beköszöntő beszéd (Erd. Prot. Közl. 1878). 2. Tanodáink Értesítői (ugyanott, 1878). 3. Az iskolai értesítők

kérdéséhez, (u. o. 1878). 4. Az erdélyi ref. fő- és középtanodák tanárainak S.-Szentgyörgyön tartott értekezlete (u. o. 79). 5. 81 Gymnasiumaink múlt évi Értesítői (u. o. 1879). 6. Az udvarhelyi kollegium és a deficit (u. o. 1880). 7. Van-e ok az udvarhelyi reductiora? (u. o. 1880). 8. Gyárfás-ünnepély (Prot. közlöny 1882). 9. Emlékbeszéd Kis Gergely tanár halálának századik évfordulóján (az 1886/7-ik Értesítőben és önállóan). 10. Kis Gergely [részlet az előbbi beszédből, Prot. Közl. 1887]. 11. Vázlat Székely-Udvarhely környékének flórájából [az 1887/8-ik évi Értesítőben]. 12. A sz.-udvarhelyi kollegium felszentelő ünnepélye [Prot. Közl. 1888]. 13. A kollegium építésének rövid története [megjelent az Imák és beszédek Sz.-Udvarhelyt 1888 cz. füzetben, irták Szász D. püspök, Szász Gerő körjegyző, Nagy Lajos főgondnok, Gönczi L. igazgató]. 14. Egy lap iskolánk történetéből [az 1888/9. évi Értesítőben]. 15. Két vipera-féle kígyó Sz.-Udvarhely környékén [Orvos természettudományi Értesítő XI. kötetében, Kolozsvár 1889]. 16. Egy székely főtanoda [kép-pel, Vasárnapi Ujság 1889]. 17. Udvarhelymegye flórájának főbb vonásai. Kolozsvár, 1890. [Különlenyomat a kolozsvári Orvos- — természettudományi Értesítő XII. kötetéből (német kivonattal). 18. Az 1891/2-ik iskolai évet megnyitó beszéd [az 1891/2-ik évi Értesítőben]. 19. A sz.-udvarhelyi ref. kollégium története 1876-tól 1893-ig, az 1892/3-ik évi Értesítőben, a Prot. Közlönyben és különlenyomatban Sz.-Udvarhelyt 1893]. 20. Nagy Lajos főgondnok emlékezete [az 1892/3. évi Értesítőben]. 21. Szakács Mózes emlékezete [Prot. Közl. 1894]. 22. A sz.-udvarhelyi év. ref. kollegium múltja és jelene [történeti vázlat, 1894/5. évi Értesítőben]. 23. Udvarhelymegye monographiájába [írja Jakab Elek] összeállította a vármegye növényzetét tárgyaló fejezetet [1895].

37. Félegyházi Antal 1876-tól.

Félegyházi Antal, a természettan és mennyiségtan r. tanára, szül. Szatmárvárosában 1847. június 24-ikén a polgári osztályhoz tartozó szülőktől. Középiskoláit szülővárosában és Debreczenben végezte, hol 1886-ban az érettségi vizsgát letévén, theologus lett. A theol. tanfolyamot 1870-ben befejezván, félét a bécsi theologiai facultáson töltött. Ezután 2 éven át Ér-Szalacson akademikus rectorságot viselt. 1873-ban, időközben segédlelkészi vizsgát állván ki, a kolozsvári tud.-egyetemre ment, hol félév múlva a tanárképezde rendes tagja lett s 1876-ban a természettanból és mennyiségtanból tanári oklevelet szerzett. A Prot. irod. társaság, a kolozsvári Orvos-term. tud.-, valamint a Mathemat. és physikai társulat tagja. A nőegylet pénztárnoka, a kő- és agyagipariskolában tanít heti 2 órán, a természettani szertár őre. Volt a casinónak jegyzője és pénztárnoka, a dalárdának titkára és alelnöke. 1884. óta a kollegium gazdasági felügyelője. Tanári éveinek száma 19.

Irodalmi működése: A testek hő okozta kitágulása általában véve s különösen a szilárd testek kitágulása s azok kitágulási együtthatói. Kolozsvár 1874. [A kolozsvári tanárképezde által 1873—74-ben jutalmazott dolgozat.]

38. Solymossy Endre 1881-től.

Solymossy Endre, a történelem és földrajz r. tanára, szül. Bögözben Udvarhelymegyében 1855. márczius 1-én; középiskoláit Sz.-Udvarhelyt végezte a ref. kollegiumban, hol 1874-ben érettségi vizsgát tett. Felsőbb tanulmányait a kolozsvári tud.-egyetemen befejezván, ugyanott 1878-ban a történelem földrajzból tanári oklevelet nyert. 1880-ban a kolozsvári „Torna-vivoda“ egyletnél középiskolai tornatanítói oklevelet szerzett. Az 1878—81-ik években a sz.-udvarhelyi állami főreáliskolában mint kisegítő tanár volt alkalmazva, hol tornát, történelmet és földrajzot tanított s az együttlakást felügyelte. 1881. szeptemberében a sz.-udvarhelyi ref. kollegiumban a történelem földrajz helyettes-, 1884-ben rendes tanára lett. Szaktárgyain kívül éveken át tanított tornát és éneket. 1885-óta az ifjusági énekkar vezetője. Az udvarhelymegyei takarékpénztár igazgatóságának tagja. A kollegiumi kép-, érem és régiségtár őre, a zenekar felügyelője. 1891 óta az elemi iskola igazgatója (tanvezető). Volt a polgári zeneegylet és dalegylet elnöke. Az iparos önképző- és betegsegélyező-egylet létrehozója és elnöke. A kő- és agyagipari szakiskola felügyelő-bizottságának tagja és pénztárnoka; a m.-vásárhelyi székely-iparkamara levelező tagja, az udvarhelymegyei iparfejlesztő bizottság tagja és a kisiparos osztály előadója. A róm. kath. főgymnasiumban tanít műéneket. Tanít 17 év óta, tanári éveinek száma ez intézetnél 14.

Irodalmi működése: 1. Székfoglaló értekezés [az 1884/5. évi Értesítőben]. 2. Az ipari foglalkozásokról [Székely-Nemzet és Csiki Lapok 1893]. 3. Az udvarhelyi kő- és agyagipari szakiskoláról, annak ösztöndíjáról. [Egyetértés, 1894]. 4. Az iparosok olvasmányairól [Iparügyek, 1894].

39. Olasz Gyula 1885-től.

Olasz Gyula, a mennyiségtan és mértani rajz r. tanára, szül. Kolozsvárt 1857 július 5-én; középiskolai tanulmányait végezte a kolozsvári ref. kollegiumban, hol 1876-ban érettségi vizsgát tett. Egyetemi tanulmányait végezte ugyanott a tud.-egyetemen, 1880-ban a mennyiség- és természettanból Kolozsvárt tanári oklevelet

nyert. 1881-ben nevelő volt gróf Teleki Károlynál, 1882—83-ban özv. gróf Bethlen Istvánnénál, 1884-ben gróf Bethlen Gézánál. Az 1884/5-ik évben a kolozsvári ref. kollegiumban köztanítóságot viselt. 1885. szeptemberében a sz.-udvarhelyi kollegium helyettes tanára lett, 1888-ban a mennyiségtan és mértani rajz rendes tanárának választatott. Szaktárgyain kívül tanított német és francia nyelvet. A term.-tud. társulat és az Orsz. Középisk. tanáregyesület tagja. A helybeli kő- és agyagipari szakiskolában heti 7 órával a mértani rajz és az írás óraadó tanára, a székelyegyleti takarékpénztár igazgatóságának tagja. Egyetemi évei alatt pályadíjat nyert természettani értekezéssel. Tanít 11 év óta, tanári éveinek száma ez intézetnél 10.

Irodalmi működése: Székfoglaló értekezés (az 1889/90. évi Értésítőben).

40. Kovács Dániel 1889-től.

Kovács Dániel a latin és görögnyelv s irodalom r. tanára, szül. Magyar-Homorogon Biharmegyében, 1862. november 26-án, hol atyja lelkész volt; középiskolai tanulmányait Budapesten, N.-Szalontán és Debreczenben végezte a ref. kollegiumban, hol 1883-ban érettségi vizsgálatot tett. Felsőbb tanulmányait 1883—1887-ig a kolozsvári tud.-egyetemen végezte. 1888-ban ugyanott a latin- és görögnyelvészetből tanári oklevelet nyert. 1887 őszétől 1888 végéig a hajdu-böszörményi ref. gymnasiumban tanárkodott. 1888 őszén a sz.-udvarhelyi ref. kollegiumhoz rendes tanárrá választatván, 1889. január 3-ikán itteni működését megkezdette. Debreczeni diák korában gróf Vay Ádámnál nevelősködött. A főiskolai könyvtár kezelője és rendezője, előljárósági jegyző. A székelyegyleti első takarékpénztár felügyelő bizottságának tagja. Tanít 8 év óta; tanári éveinek száma ez intézetnél 7.

Irodalmi működése: 1. Herodotos szerepe a vallás-erkölcsi nevelésben (az 1889/90. évi Értésítőben) 2. Még egy „ébredjetek.“ (Prot. Közlöny, 1892. Socius név alatt. 3. Elmélkedés a sz.-udvarhelyi ev. ref. főiskola mostoha sorsa felett. (Prot. Közlöny 1892.) 4. Viszhang „a tanár hiány és a szaktanítás“ cz. czikre (Nemzeti Iskola, 1894.) 5. A tanárság kilátásai (Nemzeti iskola, 1895.) 6. Ismét „a tanárság kilátásai“ viszonválasz, (Nemzeti Iskola 1895.) 7. A latinnyelv tanítás kérdéséhez (Orsz. Tanáregy. Közlöny, 1895.) 8. A protestáns vallásos önérzet pusztulása (Prot. Közlöny 1895.)

41. Fejes Áron 1894-től.

Fejes Áron, a magyar és németnyelv s irodalom r. tanára, szül. Bukarestben (Románia) 1866 július 15-ikén székely szülők-től. Középiskolai tanulmányait S.-Szentgyörgyön és N.-Enyeden végezte a ref. kollegiumban, itt tett érettségi vizsgálatot 1886-ban. Időközben (1881—1883) a bukaresti német tannyelvű reáliskolá-ban a német, francia és román nyelvek elsajátításával foglalko-zott. 1886—1890-ig a nagyenyedi theol.-akadémián tanult, hol 1890-ben lelkészi oklevelet nyert. Mint 4-ik éves hittanhallgató a n.-enyedi gymnasiumban tanított. 1890-ben kolozsvári segéd-lel-készszé neveztetvén ki, 1890—92-ig a tudomány egyetem bölcsé-szeti karának rendes hallgatója volt. 1892-ben a nagykörösi ref. főgymnasiumhoz a magyar- és németnyelv s irodalom tanszékére tanárnak választatott meg, hol két évi tanári működése alatt egy-szersmind rendelkezés alatt álló segéd-lelkésze volt az ottani egy-házközségnek. 1894. szeptemberében a sz.-udvarhelyi ev. ref. kol-legiumhoz hivatott meg a magyar és német nyelv s irodalom ujonnan rendszeresített tanszékére helyettes tanárnak. 1895. már-czius havában tartott egyházker. közgyűlés ugyanezen tanszékre rendes tanárrá választotta. Szaktárgyain kívül tanított francia nyelvet. Az ifjúsági olvasó és önképzőkör alelnöke. Cs. és kir. tábori lelkész. Tanári alapvizsgát tett 1893-ban, szakvizsgát 1894-ben, végül paedagogiai vizsgálatot 1895. június havában, mikor a kolozsvári tud.-egyetemen a magyar és németnyelv s irodalomból tanári oklevelet nyert. Tanít 3 év óta; tanári éveinek száma ez intézetnél 1.

Irodalmi működése: 1. Csiky Gergely emlékezete, (felolvasta Kolozsvárt 1891-ben a Csiky-ünnepélyen.) 2. Bürger, Schiller és Goethe ballada költészetéről (Kéziratban.) 3. Kölcsey Parainesiséről egybevetve Cicero: De officiis cz. művével. (Kéziratban.)

42. Szabó András 1894-től.

Szabó András, a latin és görög nyelv s irodalom r. tanára, szül. Bitán Háromszékmegyében 1871. július 22-ikén földmives szülőktől; a gymn. négy alsó osztályt S.-Sztgyörgyön, a négy fel-sőt Sz.-Udvarhelyt végezte a ref. kollegiumban, hol 1890-ben érett-ségi vizsgálatot tett. 1890—1894-ig a kolozsvári tud.-egyetemen tanult, hol már a 2-ik évben 300 frtos tanárképezdei ösztöndíjat

nyert s azt élvezte egész egyetemi pályáján. Tanári alapvizsgát 1892-ben, szakvizsgát 1894-ben, paedagogiai vizsgát 1895 május 15-én tett, mikor a latin és görög nyelvészetből s irodalomból tanári oklevelet nyert. 1894. szeptember és október havában a s.-szentgyörgyi Mikó-kollegiumban tanított, november elseje óta az évközben elhalt Szakács Mózes tanszékét tölti be, melyre 1895. márczius 17-ikén rendes tanárnak választatott az egyházkerületi közgyűlésen. Szaktárgyain kívül tanított gyorsírást. Tanári éveinek száma 1.

Irodalmi működése: A magántanításról (Prot. Közlöny, 1893.)

1670-től 1787-ig egyszerre csak egy tanára levén az intézetnek, az volt a rector, azután a tanári létszám növekedtével, e hivatalt 2 évenként váltakozva viselték, egyik-másik hivatali ideje leteltével újból megválasztatván. 1887-ben rendtartásunk értelmében már 3 évre nyert mandátumot a rector, egyházi törvényeink legújabb intézkedése szerint ezután (nálunk 1896-on kezdve) 6 évre fog a hivataloskodás ideje kiterjedni.

A rectorok névsora:

1. Letenyei Pál 1670—1680.
2. Rozgoni János 1680—1685.
3. Szathmári Pap János 1685—1689.
4. Tolnai István 1689—1695.
5. Töke István 1695—1711.
6. Szigethi Gyula György 1712—1720.
7. Körmöndi György 1721—1723.
8. Dézsi Zsigmond 1723—1728.
9. Szombati Sámuel 1729—1735.
10. Borosnyoi Lukács János 1735—1751.
11. Körösi József 1751—1763.
12. Kovács József 1763—1767.
13. Kis Gergely 1768—1787.
14. Bodola Sámuel id. 1787—1793.
15. Zilahi Sebes János 1793—99. és 1801—3.
16. Szigethi Gyula Mihály 1799—1801, 1803—5, 1809—11, 1815—17 és 1821—23.

17. Benkő Zsigmond 1805—7, 1811—13 és 1817—19.
18. Karácsoni Sámuel 1807—9, 1813—15, 1819—21, 1825—27 és 1829—31.
19. Bodola Sámuel ifj. 1823—25 és 1831—33.
20. Csórja Ferencz 1827—1829.
21. Sylvester Dénes 1833—1836.
22. Magyarósi Sz. József 1836—1838 és 1840—48.
23. Szabó György 1849—1854. (Ő írja magát először igazgató tanárnak).
24. Kis Ferencz 1854—58 és 1875—1880.
25. Korondi Mózes 1858—1868 és 1872—75.
26. Dr. Jenei Viktor 1868—1872.
27. Bod Károly 1880—1885 és 1887—88.
28. Szakács Mózes 1885—1887.
29. Gönczi Lajos 1888-tól.

Allandó szaktanítói (vallástanári) minőségben szolgáltak iskolánknál a helybeli ref. lelkészek közül:

1. *Zayzon* Ferencz 1856—1892.

Munkája: A székelyudvarhelyi evang. reform. egyházközség története megalakulásától 1780-ig. (Halála után kiadta fia Zayzon János vallástanár Sz.-Udvarhelyt, 1893-ban.)

2. *Baczoni* Ádám 1856—1867.
3. *Sylvester* Domokos 1869—1872.
4. *Tolvaly* Zsigmond 1872—1890.

Német nyelvtanító segédtanárokat külföldi egyetemeket látogatott papjelölteket alkalmaztak három évi időtartamra. Az ideiglenes tanerők, az ugynevezett változó köztanítók, végzett theologusokból teltek ki. A nyolczvanas években középiskolai tanárjelöltek is akadtak benlakó tanítóknak.

A negyvenes évekről fenmaradt „A köztanítóságra szigorázó ifjak érdemjeleinek kimutatására szolgáló jegyzőkönyv“ tanúsítása szerint a theologiát végzett összes növendékeket a tanári kar megvizsgálta mindazon tárgyakból, melyeket akkor a nyolcz gymnasiai osztályban tanítottak. *A publicus praeceptorok megvizsgálásáról* érdekes tudni, hogy évenként három ízben tartották a csoportokra osztott jelöltekkel, t. i. az utolsó éves theologusokkal (egy-

szerre 10—15 kérdeztetvén ki) a vizsgálatot, ugymint: januárban áprilisben és júniusban, mindenkor két-két napon át. Ezen vizsgálat alapján a három felső (*logica, oratoria, poetica*), a két középső (*rhetorica, syntactica*) vagy a három alsó (*grammatica, conjunctiva, elementaria*) osztály tanítására lehetett képesítést szerezni. *A három felső osztály tanítására aspirálóknak* a következő tantárgyakból kellett *szóbeli vizsgálatot* kiállaniok: 1. a vallásból, 2. a világtörténelemből, 3. a honi történelemből, 4. a magyar nyelvből (nyelvtan, mondattan, szónoklattan), 5. a természetrajzból (fűvészet), 6. a latinból (római ó-intézkedések és szokások; latin emlézés: Sallustius egy-két beszéde, Horatius néhány ódája, fordítás latinból magyarra: Cicero, Horatius, Sallustius, Virgilius, Tacitus; fordítás magyarból latinra, ó- és ujkori földrajz, nyelvtani szabályok). 7. a görög nyelvből, 8. a mennyiségtanból (fejbeli számvetés, arithmetica, algebra, planimetria, trigonometria, kúpszelettan, példagyűjtemény bemutatása), 9. a német nyelvből (Márton nyelvtana, németből magyarra: Schiller; magyarból németre: a Kis Tükörből).

E szerint ezek a köztanítói vizsgálatok jó formán a későbbi érettségi vizsgálatoknak, melyek iskolánkban 1851-ben kezdődtek meg, feleltek meg azzal a különbséggel, hogy a végzett theologusokkal azon célból tétették le, hogy a gymn. tanítóságra kellő készültséggel lépjenek. Ez a gyakorlat kétségtelenül előnyére vált az iskolai tanításnak, de a theologusokat bizonyára akadályozta a szakpályájukra való alapos előkészülésben a gymn. tantárgyak szakadatlan ismétlése.

A két középső osztályra készülők ugyanazon tárgyból tettek vizsgálatot, mint a felsőbb osztályokra jelentkezők, csak hogy tőlük a könnyebb auctorok és tételek kivántattak: a latinból (Phaedrus, Cornelius és Cicero is), a görög nyelvből (mesék, anekdoták), a mennyiségtanból (fejbeli számvetés, Szokrates, fractio, proportio), a magyarból (alaktan, periodusok).

A három alsó osztályra jelentkezők a görög nyelvből nem vizsgáltak; a latinból (Cornelius, Döring, Gedike, Eutropius) és a többi nyelvekből inkább a grammatika alapos tudása kivántatott.

A gyengébbek közül többen el-el maradoztak a szigorlatról, vagy éppen készületleneknek találtatván, tanítóknak nem alkalmaztattak.

III.

LEGES. (TÖRVÉNYEK.)¹

Iskolánk alaptörvényei eredeti latin nyelven három izben vannak leírva. Első izben valószínűleg mindjárt az alapítási évben írta vagy iratta le Letenyei Pál vagy maga Bethlen János, csak-hogy ez a szöveg csonkán maradt ránk. Legrégibb jegyzőkönyvünk, melynek levéltári jegye VI—1. megőrizte a tanulókról szóló törvényt a 25-iktől a 31-ig; a jövevényekről és kilépőkről 1—8 törvényt, a köztanítókról 1—16 törvényt; a magántanítókról 1—3 törvényt, a 4-ik törvény már nincs meg.

Másodizben Rozgonyi János iratta le 1682-ben október utolsó napján. E szöveget szintén a fent említett jegyzőkönyv őrizte meg. Az első félbeszakadt szöveg után következik mindjárt a második szöveg; czime ez: *Leges Scholae Orth. Udvarhelyianae denuo descriptae Anno 1682 die ultimo Octobris Rectore ac Moderatore Supremo ejusdem Scholae Johanne Rozgoni.*

Harmad izben Dézsi Zsigmond iratta le 1725 december napnapjaiban. Ezt a szöveget egy második jegyzőkönyvünk őrizte meg, melynek levéltári jegye VI—2.

Ez érdekes törvényekről, melyeket alább eredeti latin szövegben és magyar fordításban is közlünk Kis Ferencz kollegiumunk történetének egyik érdekes megírója Történelmének 23-ik lapján alól egy jegyzetben azt állítja, hogy „éppen az akkori enyedi (alias fejevári) iskolától hozattak át iskolánkhoz“. Ez állítást a tanulókra vonatkozó általános törvények 28-ik szakaszának egy, a 2-ik és 3-ik szövegből kitörült, de a Letenyei-féle első szövegben szerencsére meglevő kifejezésre alapítja. Összehasonlítás után t. i. Kis Ferencz ezt olvassa ki a kérdéses helyen: „*scholae nostrae Albensis*“ a mi azt tenné: „a mi gyulafehérvári iskolánké.“ Az igazság kedvéért ki kell nyilatkoztatnom, hogy ebben a tekintetben Kis Ferencz tévedett, mert az idézett helyet a kuszált vonások miatt nem olvasta helyesen. A helyes olvasás s az igazi szöveg ez: „*ex scholae nostrae Albo expuncti.* „iskolánk anyakönyvéből ki-

¹ Ezt a szakaszt Kovács Dániel kartársam állította össze s a törvényeket is ő fordította le.

töröltetvén.“ (Erről a tévedésről lásd világosabban az idézett törvény szövegéhez irt jegyzetet alább.)

Daczára Kis Ferencz tévedésének én semmi különöst nem látok abban, sőt valószínűnek is tartom, hogy Bethlen János, mint az enyedi iskola curatora, az általa alapítandó udvarhelyi iskola törvényeinek alapjául az enyedi iskola törvényeit vette; de annyi bizonyos, hogy az enyedi törvények csak általános tájékozásul szolgáltak, mert az udvarhelyi iskola törvényei sem szövegben sem besztásban nem egyeznek az enyedi iskola törvényeivel, melyek olvashatók a „Történelmi tár“ 1879-iki évf. 4-ik füzetében közölve Szabó Károlytól. De nem egyeznek e törvények a marosvásárhelyi iskola törvényeivel sem, melyeket magyar fordításban Koncz József közölt a marosvásárhelyi ev. ref. iskola ismertetésében 66 s következő lapjain. — Szigethi Gy. Mihály „Nemes Udvarhelyszéki Rózsáskert“ czimű munkájában Bethlen Jánosról ezt mondja: „*az akkori idő együgyűségéhez alkalmaztatott törvényeket szaba. Legelőbbször, melyekben az isteni félelmet, jó erkölcsöt, szorgalmatosságot, kegyességet külső részvességes magaviseletet megparancsolá, azokat kinek kinek állapotja s körülállásaihoz szabogatá.*“ A törvények jellemzésére ennél többet mi sem mondhatunk.

Mielőtt a törvényeket egész terjedelmökben közölnénk, nem mulaszthatjuk el utalni azon alapszabályokra, melyek „*Canones*“ czimmel 11 pontban iskolánk alapítási szabályai. E 11 pontot Bethlen János és fia Bethlen Miklós terjesztették a N.-Enyeden 1671 jnnius 15-én tartott egyh. ker. közgyűlés elébe, mely azokat jóváhagyta. E Canonokat Kis Ferencz már hivatkozott történelmében egész történelmükben közölte, ennél fogva ezek közlését most mellőzzük; érdekesnek tartjuk azonban megjegyezni, hogy jegyzőkönyvünkbe egy későbbi kéz ezeket irta a canonok szövege alá: „*Hi canones cum exhibebantur, hic locus formam Gymnasii et Professorem Academicum non habebat, hos itaque cum certa limitatione esse intelligendos. Vide infra in articulis A^o 1712 exhibitis.*“ E megjegyzést Kis Ferencz nem említi, pedig iskolánk fejlődésére megvitató adatul szolgál — (A canonokról bővebben lásd Kis Ferencz: A sz.-udvarhelyi ev. ref. collegium történelme 14. és következő s Okmánytár 3—4 lapjain.)

Iskolánk legrégibb törvényei egész terjedelmökben:

Leges scholae orth. Udvarhelyianae
denuo descriptae Anno 1682 die ultimo Octobris,
Rectore ac Moderatore
Supremo ejusdem Scholae Johanne Rozgoni.¹

Scolasticus Studens: Est persona divinitus ad hoc ordinata, ut doctrinam de Deo, bonasque artes linguasque Ecclesiae et Reip: profuturas in obedientia Moderatoribus debita perdiscat. Itaque

Lex I. Quilibet Reip: nostrae literariae Civis ubique et coram omnibus pietatem Deo debitam, cum omni morum decentia conjunctam verbis, gestu et reliquo corporis cultu testatam facito. Praecipue vero praesente sacrae cae-nae communione quisque pietatem suam communione corporis Jesu Christi manifestam reddito. Sponte negligens, vel post admonitiones paternas quoque modo se subducens, nisi justam rationem neglectus praetendat, alias piorum et honestorum contubernio indignum reputamus.

II. Jam profestis, quam diebus Dominicis secundum Classes Templum omnes simul puta, pueri et Adulti audito campanae pulsu ordine decenti, vultuque ad pieta-

A tanuló istentől arra a célra rendelt egyén, hogy az istenről szóló tudományt, a szépművészeteket, egyháznak és hazának hasznos nyelveket tanítóinak köteles engedelmességgel alaposan tanulja. Ennélfogva

I-ső törvény. Iskolai köztársaságunknak minden egyes polgára kegyességét, melylyel az istennek tartozik, teljes erkölcsi illendőséggel párosítva úgy szavaival, mint mozdulatával és egyéb külső viseletével mindenütt és mindenki előtt bizonyítsa be. Különösen pedig az úrvacsorában való részvételével tegye nyilvánossá. A ki önként elhanyagolja, vagy atyai figyelmeztetések után bármi módon kivonja magát, hacsak nem adja mulasztásának igaz okát, a kegyesek és istenfélők lakására² méltatlannak tartjuk.

II. Ugy köznapokon, mint vasárnapokon mindnyájan t. i. gyermekek és felnőttek, a harangszót hallván, osztályok szerint, illő

¹ Iskolánk legrégibb törvényeinek közlésére a második szöveget vettem alapul, mely teljes és az elsőhöz legközelebb van.

² T. i. az iskolában való bentlakásra.

tem composito ingressi, rem divinam quisque loco suo consistentes, in cantu, precationibus et sacris contionibus devote et citra offensam aliorum audiendis peragunto, paena absentium den. 5. profane se gerentes, primum severa reprehensio, secundo den 3.

III. Jisdem diebus, horis ad id deputatis, exercitia sacra, aut concio omnino in Auditorio majori, quo totus coetus concurrant, celebrator. Concionator negligens pendet den. 15. Audit. 12. De textu Concionis habendae Rectorem Scholae consulito et elaboratam eidem relegendam transmittito, poena neglig : den. 12.

IV. Finita Concione ut matutina sic pomeridiana in Catechizationibus se ad respondendum paratum quilibet audito Scholae signo in classe sua confestim sistat, poena den. 3.; publicis autem Catechizationibus hora deputata quisque a classe Etymologica ad maximum in publico Auditorio adsit, et ad respondendum et dubia movenda paratus sit, neglig. denar 3.

V. In precationibus Scholasticis quilibet compareto, et Praeceptor Psalmo ad pausam continuato, Lector constitutus praescripta vel etiam a se preconcepta formula praesertim pro felici bonarum Artium propagatione, earumque propagandarum mediis, ut

rendben, kegyes ábrázattal egyszerre menvén a templomba, az istentiszteletet mindenki a maga helyén megállva éneklésben, könyörgésekben és a szent beszédeknek alázatos és mások háborgatása nélkül való hallgatásában gyakorolja. A távollevők büntetése 5 dnr. A botránkoztatók büntetése először komoly megdorgálás, másodszor 3 dnr.

III. Ugyanazon napokon az arra rendelt órákon vallásos gyakorlatok, vagy általában egyházi beszéd tartassék a nagyobb auditoriumban, a hová az egész ifjúság seregeljen össze. A hanyag szónok fizet 15 dnrt, a hallgató 12 dnrt. A tartandó beszéd textusa felől az iskola rektorát kell megkérdezni s a kidolgozott beszédet átoltvasás végett neki át kell adni, a ki elmulasztja, büntetése 12 dnr.

IV. Az egyházi beszéd elvégzése után ugy reggel, mint délután az iskolai csengettyü szavára mindenki saját osztályában azonnal jelenjék meg készen a katekheziczióból való felelésre. Büntetése 3 dnr; a nyilvános katekheziczióra rendelt órában pedig legalább az etymologusok osztályától kezdve mindenki jelenjék meg a közös auditoriumban és készen legyen feleletre és vitatkozásra. A mulasztó büntetése 3 dnr.

Scholae Moderatoribus, Patronis preces ad Deum mittito. Neglig: Lector den. 6. Audit. den. 2. Tardus si Alumnus¹ den. 5. si Privatus cibo privator.

V. Az iskolai imádkozásokon mindenki ott legyen; az énekvezető a szünetre következő zsoltárral, a kirendelt lektor előirt, vagy akár önmaga által fogalmazott formulával imádkozzék istenhez különösen a szépművészetek terjedéséért, azok terjesztésének közgeiért: az iskola kormányzóíért, patronusaiért. A hanyag lektor büntetése 6 dnr, a hallgatóé 2 dnr. A későn jövőé ha alumnus 5 dnr ha privatus, ne kapjon kenyeret.

VI. Diebus profestis studiosi ad id ordinati, vel deinceps ordinandi, in totidem, quot numerus eorum patietur. classes distributi, per vices hebdomadatim, Novitii autem duabus primis septimanis continuo frequentare Templum tenentor. Caeteri si voluerint, penes ipsos esto; ibi vero ad pulpitem consistentes pietatem et Zelum

VI. Köznapokon az erre kirendelt, vagy ezután kirendelendő tanulók, annyi csoportba osztva, a mennyi számuk szerint lehetséges, hetenként felváltva; a novitiusok pedig a két első héten folytonosan tartoznak templomba járni; a többiek tetszésük szerint. Ott pedig a pulpitemen megállva kegyességet, istenfélelmet és tiszte-

¹ Az iskola alapítói mindjárt kezdetben gondoskodtak arról, hogy szegény s érdemes tanulóknak a megélhetését elősegítsék; ebből a célból az iskola számára felajánlott tizedekből kenyeret süttettek s ezeket a tanulók között naponként kiosztották. Ezen kívül alumniákat szerveztek eleinte 12 tanuló számára, kik közül 6 nagyobb alumnia volt 10—10 forintjával s 6 kisebb 5—5 forintjával. Bizonyosan voltak más jótétemények is, de hogy miben állottak ezek, a hiányos feljegyzések miatt bizonyosan megállapítani nem lehet. A jótéteményes tanulók elnevezésére a következő kifejezésekkel találkozunk: alumnus, neutralista. Az alumnusra vonatkozólag az 1712-ik évben előljárósági gyűlésben hozott articulusok XIII-ik pontjában találjuk a fent kifejezett adatot; a neutralista a bent-lakás körül apró szolgálatokat teljesítő tanuló volt, a ki azért kenyeret s talán más jótéteményt is élvezett.

erga Deum et cultum prae se ferentes omne scandalum gestu suo evitare nitantur, negligentis den. 3. Si vero ex classe aliquis necessitate publica desit, Senior alterius praesentia ejus absentiam explere tenetur, si privata, nisi pro se alterum surroget, privetur toties quoties denar 2.

VII. Quia necessitate seria urgente nonnunquam pedes e cubiculo vel etiam Schola efferre contingit, omnes obvios ut in Schola sic extra Scholam seu divites seu pauperes, cujuscunque ordinis aut Sexus, debita cum veneratione afficiunt. Salutare et resalutare, humanissimus verbis quemcunque excipere Scholasticorum decus esse putanto; *φλυαρίας*: alias animadversionem et poenas non evitaturi. Imprimis Scholae Curatores ut Ecclesiasticos sic Politicos, ut inferioris, sic superioris ordinis Directores, Rectores, Fautores, Ecclesiae Pastorem debito cum obsequio et reverentia, tam domi, quam foris prosequuntur, eorumque ut existimationem, ita debitam operam pro necessitate occasionis ut filii parentibus praestare, quantum in se est, quilibet tenetur, et tuetur delinquens Imo, 2do paterna reprehensio, 3-tio ignominiosa ejectio. Quin imo Scholae Rectorem ac Moderatorem Fili-

letet tanusitva magaviseletükkel minden botrányt kerülni törekedjenek. A ki ezt elmulasztja büntetése 3 dnr. Ha pedig valaki az osztályból közszolgálat miatt mulaszt, a senior helyettesitse őt egy másikkal; ha magán okból marad el s ha maga helyett másikat nem állit, fizessen mindannyiszor 2 dnrt.

VII. Mivel megesik, hogy néha komoly ok miatt a lakószobából, sőt az iskolából is ki kell menni, ilyenkor mindenkit, kivel találkoznak, úgy az iskolában, mint az iskolán kívül, akár gazdag, akár szegény, akármilyen rendű és nemű, köteles tisztelettel kell illetni. Mindenkit üdvözölni, az üdvözlést viszonzni, mindenkit nyájas szavakkal fogadni a tanulók ékességének tartásuk, egyébként fecségésükért a figyelmeztetést és büntetést nem fogják kikerülni. Különösen az iskolának úgy egyházi, mint világi curatorait, úgy alsó, mint felső rendű directorait, rectorait, jóltevőit, az egyház papját köteles engedelmességgel kövessék úgy otthon, mint künt és azok iránt becsülést és szolgálatkészséget tanusítani, a mennyire tőletek, mint fiuk a szülőknek, mindenki kötelességének tartsa. A ki ebben hibázik, első, második ízben atyai megrovás, harmad ízben megbélyegző kicsapás a bün-

ali modestia obsequio quisque colito eique admonitionis et reprehensionis temerarios contemptores, ut honestis mediis regi nescios pro necessitate occasionis vietiam ad obsequium adigere licitum esto. Si autem prorsus se refractarios praebeant, quin et insurgere sine causa vel saltem in Seniore[m] praesumant, e numero civium ignominiose proscribantur.

VIII. In vestitu et reliquis corporis cultu mediocritatem quisque sequitor: ne nimia profusione studiis: vel brevitate Statui Scholastico et decori officito. Nemo sine chlamide in foro aut platea publica spaciator poena den. 3. Nemo vestes, nisi ob longitudinem onerosas sponte abbreviato paen. careat beneficio. Nemo etiam caesariem longam in oculos propendere aut circum aures torqueri, militari aut futili modo solitam: neque capillitium prolixum, aliis nationibus usitatum alito. Paena primum gravis reprehensio et ni obtemperarit, primo quidem den. 9. secundo den. 12 et hic deinceps cum incremento capillorum crescat poena.

tetése. Sőt az iskola rectorát és kormányzóját mindenki fiu szerénységgel és engedelmességgel tisztelje és a kik az ő intéseit és feddéseit vakmerően megvetik, valamint a kiket tisztességes eszközökkel kormányozni nem lehet, a szükséghez képest szabad legyen erőszakkal is az engedelmességre szorítani. Ha pedig teljességgel ellenszegülőknak mutatkoznak, sőt ha ok nélkül szembe szállni merészkednek, a tanulók sorából megbélyegezve száműzessenek.

VIII. A ruházatban és egyéb külső öltözetben mindenki közép utat tartson. Ne ártson sem szerfeletti pazarlással a tudományoknak, sem fukarsággal a tanulói állásnak és disznek. Senki saru nélkül ne sétáljon sem a piacon, sem az utczán; büntetése 3 dnr. Senki ruháját önként meg ne röviditse, hacsak az nem alkalmatlan hosszú; büntetése a beneficiumból való megfosztás. Senki ne viseljen szemébe csüngő hosszú üstököt, sem füle körül ne csavarja, mint a katonák és más léhák szokták, sem haját nagyon hosszúra ne nevelje, mint más nemzetek viselik. Büntetése először kemény megrovás és ha nem engedelmeskedik: 1-ször 9 dnr. 2-szor 12 dnr, s így tovább a haj gyarapodásával nőjön a büntetés.

IX. Nemo in plateis ferro succinctus aut armatus securi vel aliis statui inconvenientibus rebus puta scuticis sclopetis vel clavis etc. deambulato. Poena den. 9. Nemo convitiis aut juramentis abutor. Poena den. 10. 2do den. 15. 3^{tio} den. 25. Et sic porro gradatim ascendatur. Diabolicum convitium den 25. 2do den. 50. Tandem si desistere nolit, exterminator. Blasphemiam ex imprudentia aut inconsiderate perturbato affectu committentes primum severissime corripiantur de peccati horrore et gravitate moneantur. Tandem si semel atque iterum admoniti non desistant absque ulla spe veniae eliminantur.

X. Nemo loca suspecta aut. Cauponas, ut hic ita in proximus Pagis seu solus seu cum aliis literatis vel extraneis adito. Nemo hortos aut sepimenta aliorum vel etiam Scholae, fructus immaturos aut sata aliorum populator. Hi den. 9, illi den. 30 post 60 privantur.

XI. Nemo, nisi causa sontica abnoctato. Paena Imo den. 18, deinde den. 36, 3^{tio} eiicitor. Post octavam vero horam hiberno tempore, aestivo post nonam ingressi

IX. Senki ne sétáljon az utcán fegyverrel: baltával, vagy más állásához nem illő tárgyakkal pl. korbáccsal, szélpuskával, vagy törrel stb. felfegyverkezve; büntetése 9 dnr. Senki káromkodás, vagy esküdözéssel vissza ne éljen; büntetése 10 dnr, 2-szor 15 dnr, 3-szor 25 dnr és így tovább fokozatosan nagyobb. Istenkáromlás büntetése 25 dnr, másod izben 50 dnr, végre ha nem akar felhagyni vele, kicsapassék. A kik felindulásukban, tudatlanságból, vagy meggondolatlanságból káromkodnak, először nagyon komolyan meg kell dorgálni őket és figyelmeztetni a hiba borzasztóságára és nagyságára; végre a ki egyszeri, kétszeri figyelmeztetés után sem hagy fel vele, a megbocsátás minden reménye nélkül ki kell csapni.

X. Senki gyanus helyekre, vagy korcsmába, sem itt, sem a közeli falvakban sem egyedül, sem tanulókkal ne járjon. Senki másoknak, vagy az iskolának kertjeit, kerítéseit, éretlen gyümölcseit, vagy vetéseit ne pusztítsa. Ezek 9, amazok 30, azután 60 denártól fosztassanak meg.

XI Senki fontos ok nélkül éjjelre ki ne maradjon. Büntetése első izben 18 dnr, azután 36 dnr s harmad izben kicsapás. Azok pedig a kik télen 8 óra után, nyá-

Scholam den. 2, inde post horam unam den. 3, post duas 5. post tres den. 9, qui post duodecimam, eorum absentia pro abnoctatione reputabitur.

XII. Munimen Scholae sacrosanctum esto, violator virgis caeditor.

XIII. In processionibus, sive funebribus, sive aliis, quisque locum pari numero secundum profectum studiorum, tam Alumni, quam exspectantes¹ suo distincto ordine observato. Modestiamque ut decet honestatis studiosos sine risu, clamoribus et litigationibus colito. Neglig. den. 5. Relinquens² den. 3 pro paena. Si vero intemperantior fuerit processus poena manebit acerbior.

XIV. Quilibet alteri debitum deferto honorem, quem verbis aut gestu in humanis violans priv. den. 6. toties quoties. Qui alios minis, verbis obscaenis laccessere audent, den. 9. Qui aut existimationem detractationibus, iniquis delationibus, libellis famosis aut vitam armis impetere, vel saltem verberare alios praesumant, pro delicti gravitate, et temeritatis atrocitate punientur. Constituta primo

ron 9 óra után mennek be az iskolába 2 dnrt, egy órával később bemenők 3 dnrt, két órával késők 5 dnrt, 3 órával késők 9 dnrt fizessenek. A kik 12 óra után mennek be, azoknak távolmaradása éjjeli künmaradásnak vétessék.

XII. Az iskola kerítése szent legyen, a ki megsérti csapják meg.

XIII. Akár temetési, akár más ünnepélyes menetekben párosával a tudományokban tett előmenetel szerint mindenki, ugy az alumnusok, mint az exspectansok tartásák meg kijelölt helyüket. Azonkívül szerénységet tanúsítsanak, nevetés, lárma és czivakodás nélkül, mint illik a tisztességes tanulókhöz. A mulasztók büntetése 5 dnr, a ki elhagyja a többit 3- Ha kevésbé tudja mérsékelni menését: büntetése keményebb.

XIV. Mindeki adja meg a másoknak a köteles tiszteletet. A ki valakit embertelen szavakkal, vagy magaviselettel sért, fizessen mindannyiszor 6 dnrt, a kik másokat fenyegetéssel, trágár szavakkal ingerelni merészelnék fizessenek 9 dnrt. A kik másoknak akár becsületét kisebbítéssel, rágalmozó ámulással, gunyversekkel, akár életét fegyverrel megtámadni, vagy, ha másokat verni merészelnék, a

¹ Exspectans végzett deák, ki állásra vár.

² A 3-ik szövegben Delinquens-re javítva nézetem szerint tévesen.

et secundo poena arbitraria, tertio cum digladiatoribus et aliis sceleratis ejicientur. Omnes igitur ut intra sic extra limen Scholae pro piae huius Confraternitatis ratione, seposito omni aut Nationis aut Religionis aut status ac conditionis atque profectus respectu mutuum pietatis alunto honorem et amorem: Si enim horum praetextu alicui Civium insultaverit aliquis vel aliis deridendum praebuerint, sicque indirecte vel alienationem vel ad ejectionem alicujus intentus esse deprehendatur, ut Scholae Civium clandestinus scissor, ac pestis e Societate ignominiose ejiciatur.

XV. Nihil aedificii publici quisquam diruito, vel sine permissu eorum, quorum interest, ad se transferto: Poena restitutio cum reprehensione. Neve quispiam aliquo furti genere vel minimo se prodito, poena pro ratione delicti: Nemo item ligna hypocausto aut atriis scindito, vel aliis strepitibus ruinam aut fornacum, aut aliarum structurarum procurato. Poen. den 3.

hiba nagysága és a vakmerőség mértéke szerint bünhödjenek. Első és másod izben tetszés szerinti büntetést kapjanak, harmad izben a betyárokkal és más gonoszokkal kicsapassanak. Ennélfogva mindnyájan egymás iránt a kegyességnek kölcsönös tiszteletét és szeretetét tanusítsák a kegyeletes testvériség elvéhez képest félretéve minden, akár nemzetiségre, akár vallásra, akár állás és állapotra, akár előmenetelre való tekintetet, úgy az iskola küszöbén belül, mint kívül. Mert ha ezeknek ürügye alatt valaki akárkit a tanulók közül ingerel, vagy másoknak gunytárgyául teszen ki és kitünik, hogy alattomos módon valakinek elidegenítésére vagy kicsapására törekszik, mint az iskola polgárainak gladiatora és pestise a társaságból megbélyegezve dobassék ki.

XV. Senki ne rongáljon semmi féle középületet, sem azoknak engedélye nélkül, a kiknek jogkörébe tartozik, semmit magához ne vegyen. Büntetése kijavítás megdorgálással együtt. Senki se bélyegezze meg magát a lopásnak még a legkisebb nemével sem; büntetése a hiba mértéke szerint. Hasonlóképen senki a pinczében, vagy a szobában fát ne vágjon sem más robajjal a kályhák vagy más épületek falainak romlását ne eszközölje. Büntetése 3 dnr.

XVI. Munditiei quisque studeto. Nemo lotium extra secessum emit-tito. Poen. den. 5. multo minus alvum exonerato Poen. den 9. In-terim si a vigile deprehendatur, vigiliae traditione mulctator.

XVII. Nemo in area scholae, multo minus alibi, vel discalcea-tus vel exutus vestibus, vel aperto capite obambulans vel esitans con-spicitor. Poen. I. mo reprehensio, post den. 2.

XVIII. Nemo alterius Musaeum citra necessitatem ullam frequen-tato, aut aliorum studia cacchin-nis, scenicis musicis ut alio stre-pitu turbato. Paen. I. mo repre-ensio, post den. 3.

XIX. In exercitiis publicis, ut-pote lectionibus pro ratione pro-fectus quilibet intersit audiendis sub poena den. 3. vel libi priva-tione. Declamationibus omnes et disputationibus ii, qui sunt capa-ciores comparento. Negligens re-sponsionem den. 9. Oppositionem den. 8. Declamator 9. Auditor 3 privetur. Fuci omni beneficio pri-vantor.

XX. Linguas, quae instar ala-rum eruditionis merito perhiberi possunt, diligenter cuncti, ne Prae-ceptoribus quidem exceptis, colun-

XVI. A tisztaságra mindenkinek gondja legyen. Senki vizelle-tét a félreeső helyen kívül ne eressze ki. Büntetése 5 dnr. An-nál kevésbé ürítse ki gyomrát. Büntetése 9 dnr. Ha eközben a vigil megfogja, a vigilség átvevé-sével lakol.

XVII. Senkit se lássanak meg az iskola udvarán annál kevésbé má-sutt mezitláb, vagy levetközve, vagy hajdonfővel sétálgatni, vagy eddegélni. Büntetése 1-ször meg-dorgálás azután 2 dnr.

XVIII. Senki ne látogossa más-nak a tanuló szobáját valami el-kerülhetetlen ok nélkül, sem má-soknak tanulását nevetéssel, szin-játékkal, zenével, sem semminemű zajjal ne háborgassa. Büntetése megdorgálás azután 3 dnr.

XIX. A nyilvános gyakorlatok-nak, valamint a felolvasásoknak hallgatásában előmeneteléhez ké-pest mindenki részt vegyen. Bün-tetése 3 dnr, vagy kenyértől való megfosztás. A declamatioknál min-denki, a disputatioknál a tehetsé-gesebbek megjelenjenek. A ki nem felel, 9 dnrt, a ki nem kérdez, 8 dnrt, a declamator 9 dnrt, az audi-tor 3 dnrt fizet, ha mulaszt. A he-rék minden beneficiumtól elesnek.

XX. A nyelveket, melyek méltán tarthatók a műveltség szár-nyai gyanánt, mindenki szorgal-mason tanulja meg a praecepto-

to, Latinam imprimis, quae sive intra, sive extra Scholae terminum familiaris esse debet. Poena Vigiliae. Graecam a Classe Etymologica, sine qua latina commode intelligi nequit, quisque Praeceptorum diebus Veneris serio colito. Negligens Pae. den. 5. Audit. den 2. Et denique Hebraeam (si occasio hic loci se se offerret) omnes, praesertim qui Theologiam aspirant. Paen. den. 5. Si qui autem exercitio earundem se obstinate subducant, beneficium, quo utuntur, amittant.

XXI. Sobriam quilibet vitam, quo ad haec servanda magis sit idoneus, degito. Computationes tam diurnas, quam nocturnas; tam domi, quam foris vitato: absint clamores Cyclopici, cacchinni immodesti, iurgia. Ebriosi primo reprehendantur paterne, 2do den. 6. priventur, 3. vice ceu bruta ex coetu Scholastico exterminantur.

XXII. Quocunque autem, praecipue Studiorum tempore in Civitate, foro, vel alibi ut tonstrina et causa non necessaria, vel ficta aberrantes primum den. 3. 2do den. 5. et sic deinceps privantur, si Alumni sint; si exspectantes

rokat sem véve ki. Különösön pedig a latin nyelvet, melynek ugy az iskolán belül, mint azon kívül általánosnak kell lenni. Büntetése a vigilség. A görög nyelvet, mely nélkül a latint könnyen felfogni nem lehet, az etymologusok osztályától kezdve, minden praceptor pénteken komolyan tanítsa. A hanyag büntetése 5 dnr. A hallgatóé 2 dnr; végre a zsidót, ha az alkalom itt helyben kínálkozik, mindnyájan tanulják; különösen azok, a kik theológiára készülnek. Büntetése 5 dnr. A kik pedig ezeknek gyakorlása alól magukat állhatatosan kivonják, a beneficiumot veszítsék el, a mit élveznek.

XXI. Mindenki józan életet éljen, hogy mindezek megtartására annál alkalmasabb legyen. A nappali, valamint az éjjeli dorbézolásokat kerülje mindenki otthon is, künn is. Ne legyenek óriási lármák, illetlen nevetések, czivakodások. A részegek első izben atyailag megdorgáltatnak, másod izben 6 dnrt fizetnek, a 3-ad izben mint oktalan állatok a tanulók társaságából kitétetnek.

XXII. A kik bármikor különösen pedig tanulás idején a városban, piaczon, vagy másutt, pl. borbély műhelyben és nem igazi, hanem költött ok miatt tekeregnek, először 3 dnrt, azután 5 dnrt és így tovább fizessenek, ha alum-

praebendis careant. Qui autem in patriam, aut pagos, vel maxime propinquos si unius diei sit opus excurrere velint, a Seniore venia imperata possunt abire: ita tamen ut abnoctare religio sit; si vero duos aut plures iter includat dies, sine Rectoris permissu abire nemo praesumere audeat, alias beneficio illius, quo abfuerint, temporis carento.

XXIII. Garruli et contentiosi primum reprehensi, si porro idem factitent, den. 3 priv. et sic aucta culpa augetur poena.

XXIV. Cantilenis spureis et profanis Baccho, Venerique dicitis si vel ipsimet utantur, vel aliis, utpote pueris, famulis jusserint canendas, prim. den. 5. post den. 10, dein 15 privantor.

XXV. Armorum petulans tractatio et inutilis gesticulatio, evaginatio, iisque facta insultatio, itemque bombardarum sclopetorum displosio prohibentur: quin et praebendorum in res noxias, praecipue in tabachum insumptio, ejus fumi sorbitio prohibentur. Poen. primum den. 3. post 15. Si desistere nolint, beneficii amissio. Qui vero Diabolica invidiae bile, ac detestabili furore perciti spreta omni

nusok; ha exspectansok illetményüktől essenek el. A ki pedig haza, vagy, ha a legközelebbi faluba akar is kimenni, ha egy napra van szüksége, a senior engedélyével kimehet; ugy azonban, hogy éjjelre haza térni becsületbeli kötelessége legyen. Ha pedig két vagy több napot veszen igénybe az ut, a rector engedélye nélkül senki se merjen kimenésre gondolni, másképen akkori beneficiumától esik el.

XXIII. A fecsegők, czivakodók, ha első megdorgálás után is hasonlóan viselkednek, 3 dnrt fizessenek s így tovább hibájuk növekedésével nőjön a büntetés is.

XXIV. Ha valaki aljas, istentelen bordalokat és szerelmi dalokat énekel akár maga, akár másokkal, pl. gyermekekkel, szolgálkkal énekeltet, 1-ször 5 dnrt, azután 10 dnrt, 3-szor 15 dnrt fizessen.

XXV. A fegyvernek pajkos használata és üres fenyegetés, hüvelyből való kihuzása, ingerlés, hasonlóképen a bombárdáknak és szélpuskáknak elpukkantása tilos. Nemkülömben tilos az illetményeknek káros dolgokra, különösen dohányra való elköltése és felfüstölése. Büntetés 1-ször 3 dnr azután 15 dnr. A ki nem akar felhagyni vele, a beneficiumot veszítse el. A kik pedig a gyűlö-

legum auctoritate et exulante pietate ac humanitate, sobrii vel ebrii sua usi temeritate non solum aliis digladiandi occasionem praebuerint: verum et ipsimet aliorum vitam gladiis impetere, ac vulnerare sibi praesumerint, eos, exclusa omni excusatione, legis XII. poena manebit.

XXVI. Dissidiorum ac scissionum authores temerarii conspirationum Coriphaei primum den. 25. deinde den. 50. priventur. Tandem idem 3^{tio} quoque vel quarto attentare audentes probrose e societate Civium removebuntur. Eadem poena manebit eos, qui acta Scholastica passim traducunt, Moderatorum et membrorum Scholae honorem laucinant ac aliorum irrisionibus cavillis et morsibus exponunt.

XXVII. Admonitionum, reprehensionum et privationum contemptores obstinati, vel etiam obmurmurantes refractarii primum den. 15. demum, si desistere nolint, etiam verberibus et vinculis coercendi sunt. Proportionali poenae illi quoque subiiciuntur, qui iussa vel prohibita superiorum in publici Collegii aut societatis negotio susque deque habent, ac

letnek ördögi epéjétől és átkozott dühtől indítatva, a törvények minden tekintélyét megvetve, a kegyességet és emberséget száműzve, akár részegen, akár józanon vakmerőségükkel nem csak alkalmat nyújtanak másoknak a betyárságra, hanem önmaguk merészkednek másoknak életét fegyverrel megtámadni s megsebezni, ezekre minden mentség kizárásával a 12-ik törvény büntetése vár.

XXVI. A pártoskodások és szakadások vakmerő szerzői, az összeküvések vezetői először 25, azután 50 dnrt fizessenek. Végre, ha harmadszor, sőt negyedszer is kísérletet mernek tenni, a tanulók társaságából megbélyegezve eltávolittassanak. Ugyanez a büntetés vár azokra, a kik az iskolai dolgokat elhiresztelik, az iskola kormányzóinak és tagjainak becsületét csipkedik és mások gunyolódásának, ingerkedésének és harapásának kiteszik.

XXVII. A kik a figyelmeztetéseket, dorgálásokat és birságolásokat álhatatosan megvetik, sőt akkor is, ha mormogva ellenszegülnek, először 15 dnrt fizessenek, végre ha megjavulni nem akarnak, veréssel és bezárással is megfékezendőek. Hasonló büntetés alá vettetnek azok is, a kik a felsőbbek parancsait, vagy tilalmait a collegium, vagy a testület

proterve contra datam fidem contemnunt.

XXVIII. Peregrinantes quavis de causa pro quantitate absentiae praebendorum, et Alumniae privationi obnoxii sunt. Qui autem ad spatium trimestre, nisi digna et sufficiente excusatione tempestive, si non per se, saltem per literas apud superiores suos fidem fecerint, beneficium amittant. Si autem studia sua rursus repetere voluerint, denuo recipientur. At qui laborum Scholasticorum impatientes, inutiles et noxias peregrinationes suscipiunt...¹ beneficio omni carebunt. Quia vero occasione dierum Solennium, Festorum ac Canicularium Scholae Cives maiori numero in Patriam suam excurrere nituntur: Unde in Ecclesia cultus publicus suo vigore peragi vix posset in choro: pro decentia igitur cultus Alumnium ad minimum, nisi urgente inevitabili necessitate, omnes se praesentare teneantur. Mendacio veniam extorquentes vel temerarii discedentes Alumniae mulctentur paena.

közügyeiben félvállról veszik s adott esküjök ellenére szemtelenül megvetik.

XXVIII. A kik bármi okból csavarognak, a mulasztás mennyiségéhez képest az illetményektől s alumniamtól való megfosztásnak legyenek kitéve. A ki pedig egy harmad évet elcsavarog, ha a maga idején csavargását ha nem személyesen is, legalább levél útján, felebbvalói előtt méltányos és elfogadható okkal nem menti ki, beneficiumát veszítse el. Ha azonban tanulmányait megint ismételni akarja, újból vétessek fel. A kik pedig az iskolai munkát nem törvén, haszontalan és káros csavargásokat tesznek (...) minden beneficiumból kizárassanak. Minthogy pedig ünnepnapokon és nyári napok alkalmával az iskola polgárai nagyobb számban törekesznek hazájukba kimenni, minek következtében az egyházban a nyilvános istentiszteletet a karban a maga teljességében alig lehet végezni, ennél fogva az alumnusok legalább kellő számban, hacsak kikerülhetetlen szükség nem kívánja, mindnyájan

¹A 2-ik és 3-ik szövegben vakarás van, az első szövegben a suscipiunt után ez van: „una cum fucis e Scholae nostrae Albo expuncti“ iskolánk anyakönyvéből a herékkel együtt kitöröltetvén.“ — A 3-ik szövegbe a vakarás helyére későbbi kéz ezt írta: „vel invitis maioribus ante publ. Examen discedunt.“ Érdekes, hogy iskolánk történetének egyik érdemes írója az első szöveg kuszált „Scholae nostrae Albo“ szavait így olvasta: „Sch. nostrae Albensis“ s ebből következtetett e törvények Gyulafehérvári eredetére. (Lásd még a törvényhez irt bevezetést).

XXIX. Semel inebriatus, si in privata domo vomens deprehendatur den. 9, si in area 15; secunda et tertia vice duplator; deinceps pro ebrioso reputator. Perinde si quis ebrius aliorum offendiculo intra vel extra Scholam debacchans conspiciatur, virgis caesus omni beneficio careto. Si vero in templo (quod Deus avertat) aut in aliis similibus locis talia committat cum simili offendiculo, multo magis paena subiaceo.

XXX. Nemo vocationem vel Ecclesiasticam vel Politicam in scio Rectore suscipito, paena inhonesta dimissio.¹

XXXI. Nemo tempore dierum festivorum ad Patronos aut Patronas concionandi gratia in scio Rectore et concionis revisione aggreditor. paena den. 24.¹

XXXII. Fornaces quavis septimana bis purgantur, alias si cu-

tartoznak jelen lenni. A kik hazugsággal engedélyt csikarnak ki, vagy vakmerően eltávoznak, az alumnia elvesztésére büntetessenek.

XXIX. A kit egyszer rajtakapnak, hogy megrészegedett állapotban okádik, ha ezt magán házban teszi 9 dnrt, ha a piacon 15 dnrt, második és 3-ik ízben ennek kétszeresét fizesse, azután részegesnek tartassék, hasonlóképen, ha valamelyik részeg az iskolán belül vagy kívül másoknak sértegetésében leli kedvét, megcsapatván minden beneficiumtól elessék. Ha pedig templomban (amitől isten mentsen) vagy más hasonló helyen követne el ilyeneket hasonló megbotránkoztatással, sokkal nagyobb büntetést kapjon.

XXX. Senki magára ne vállaljon a rector tudta nélkül sem egyházi sem politikai hivatást. Büntetése megbélyegző elbocsátás.

XXXI. Senki ünnepnapokon patronusokhoz vagy patronákhoz egyh. beszéd tartása végett a rector tudta nélkül és a beszéd revisioja nélkül el ne menjen. Büntetése 24 dnr.

XXXII. A kályhákat hetenként 2 szer kell tisztítani, mert a kinek

¹ A 30 és 31-ik törvény az első szövegben valamivel hosszabb.

jus fornax fuliginosa fuerit den. 9. si flammam conceperit den. 25 privabitur.¹

XXXIII. Diebus Mercurii ac Saturni horis pomeridianis, tam Studiosi, quam pueri Singuli, Templum intrantor, alias Alummi den. 2. expectantes libis mulctantur.¹

De Peregrinis et Discessuris.²

I. Nemo aliunde adveniens et hic studiorum causa consistere nolens, ultra tridui spacium ad absummenda alicuius bona, et studia impedienda commorator.

II. Aggregari in numerum Studiosorum volens, idoneo ornatus testimonio, nomen suum apud Scholae Directorem cum dextrae porrectione fideli profitetur: Tum Seniorem adito, et oboedientia legibus promissa, nomen in Album communitatis referto, Sedemque hic fixurum annuo vel saltem spatio, promittito.

III. In aliquam Classem introducendus examinandum se Directori sistito.

IV. Nemo sine Superiorum permissu discessum molitor, praesertim ante instantis examinis tem-

kályhája kormos lesz, 9 dnrt, ha kigyul, 25 dnrt fizet.

XXXIII. Szerdán és szombaton a délutáni órákon ugy a diákok, mint a gyermekek egyenként templomba menjenek, másképen az alumnusok 2 dnrra, a féldijasok kenyér elvesztésére büntettetnek.

A jövevényekről és a távozókról.

I. Senki, a ki máshonnan jön, és itt tanulás miatt megtelepedni nem akar, három napon túl ne időzzék más javainak pusztítására és tanulmányában való akadályozására.

II. A ki a tanulók sorába akar felvétetni, kellő bizonyítvánnyal ellátva, nevét az iskola igazgatójánál jobbjának nyújtásával hiven vallja be. Azután menjen a seniorhoz és a törvényeknek engedelmességet igérvén irassa be magát az általános anyakönyvbe s igérje meg, hogy legalább egy évig itt fog tanyázni.

III. A ki valamelyik osztályba akar bevétetni, vizsgára jelentkezék az igazgató előtt.

IV. Senki ne gondoljon eltávozásra feljebbvalóinak engedélye nélkül különösen a közeledő vizsga

¹ A 32 és 33-ik törvény az első szövegben nincs meg.

² Az első szövegben van még egy törvény, mely a többiből hiányzik, a közölt 7-ik törvény az első szövegben 8-ik.

pus, nisi gravissima necessitate urgente. Contemptor inhoneste dimittitor.

V. Nemo ante impetratam veniam Sarcinas ex Schola efferto sub paena paulo ante expressa. Contubernalis conscius, nec tamem indicans, Oeconomiam sustineto.

VI. In extremo discessu oratiuncula recitata egressitor. Poena ni festinatio urgeat, erit dimissio cum ignominia.

VII. Honestè discedentem, totus coetus cum modestia et pietate comitator; nemo tamen tempore discessus sclopetorum exonerationibus utitor. Poen I. den. 3. Si desistere nolit, poena consequens crescat.

De Praeceptoribus publicis.¹

I. Nemo Praeceptorum tempus discipulus eripito, verum audito signo, confestim labores suos circa hos, iuxta seriem horarum, aggrediuntor.

II. Initium quisque, ut decet pietatis studiosos ab imploratione divini auxilii facito.

III. Nemo discipulum nisi a

előtt, hacsak igen fontos ok nem sürgeti. A ki ezt semmibe sem veszi, megbélyegezve bocsáttassék el.

V. Senki podgyászát engedély nélkül az iskolából ki ne vigye a kevéssel ezelőtt kifejezett büntetés terhe alatt. Szobatársa pedig, a ki ezt tudja s nem jelenti be, oekonomus legyen.

VI. A végbucsúkor egy rövid könyörgést mondva lépjen ki az iskolából: büntetése, ha a sietés nem zaklatja, megbélyegzéssel való elbocsátás.

VII. A ki tisztéségesen távozik, azt az egész ifjuság szerénységgel és kegyelettel kísérje, de az eltávozás alkalmával senki ne éljen a szélpuskák alól való felmentés szabadságával; büntetése 1-ső ízben 3 dnr, ha nem akar engedelmelkedni, a következő büntetés nagyobb legyen.

A köztanítókról.

I. Egy tanító se rabolja el az időt tanítványaitól, hanem csendgyű szóra dolgait az órák rendje szerint azonnal ezek körül csoportosítsa.

II. Dolgát mindenki, mint a kegyesség gyakorlóihoz illik, az isteni segedelem kérésével kezdje.

III. Mindenki csak olyan tanu-

¹ A publicus praceptorokról az első szövegben 16 törvény van, a többiben 15.

Superioribus examinatum et commendatum in Classem admittito.

IV. Praescriptas sibi a Superioribus Lectiones sedulo proficitor, easque cum sedulitate exigo, ne quo pacto Moderatoribus honestatem aliis lancinandi occasionem praebeto. Poena primo den. 1. 2do admonitio paterna, 3^{tio} partis Sallarii amissio.

V. Graeca in sua quisque Classe, excepta Rudimentaria ac infima doceto, quibus dies Veneris dicatus esto.

VI. Repetitio et disputatio Solennis inter Singularum Classium Auditores semel in Septimana, eaque die Sabbathi instituitur: reliqua exertitia magnam partem in diem Mercurii transferuntur, quo etiam die finitis mane ordinariis lectionibus, disputatiuncula brevis in Classibus praesertim inferioribus habetur.

VII. Exertitia styli domestica Singulis diebus ut et extemporanea quotidie semel (ad minimum) dictare nemo negligito.

VIII. Praeter declamatiunculas dierum Mercurii trimestri saltem spacio actum aliquem ex lectione a se proposita quilibet excepto infimo, si fieri potest, celebrato:

lót bocsásson be az osztályba, a kit fellebbvalói megvizsgáltak s ajánltak.

IV. A felsőbbektől előirt leczkéket szorgalmasan gyakorolják és szorgalommal tanítsák, hogy valamiképpen alkalmat ne nyujtsanak másoknak az igazgatók becsületének kissebbítésére. Büntetésük 1-ször 1 dnr., 2-szor atyai figyelmeztetés, 3-szor salláriumaik egy részének elvesztése.

V. A maga osztályában, kivéve az előkészítő, azaz a legalsó osztályt, a görögöt mindenki tanítsa, ennek számára a péntek legyen szánva.

VI. Ismétlést és ünnepélyes disputatiot az egyes osztályok hallgatói között hetenként egyszer, még pedig szombaton tartsanak. A többi gyakorlatok nagy részben szerdára viendők át, a mikor reggel a rendes leczkék végével rövid disputatiot is tartsanak, különösen az alsóbb osztályokban.

VII. Házi stilus gyakorlatokat minden egyes nap, rögtönzött gyakorlatokat mindennap legkevesebb egyszer diktálni senki ne mulasztson.

VIII. Legalább egy évharmadi időközben a szerdai beszédgyakorlatokon kívül mindenki, kivéve az utolsót, ha csak lehet, mutasson be egy szakaszt az általa ki-

et quilibet semestri suos publice examinandos sistere tenetor.

IX. Ne ultra terminum definitum in Auditorio discipulos destineto neque ante tempus dimittito, mutua aemulatione tardiores ad sedulationem provocato et excitato.

X. In Schola discipulis quisque suis invigilato. Neque intra vel extra Scholam ineptiant, plagis duabus: altera linguae, altera morum, procuratis provideto.

XI. Pueros cum in Templo, tum in processionibus funebribus per vices procuranto et regunto.

XII. Praeceptores Etyim: Synt: et Poët: Catechesim Palatinam majorem suis discipulis diebus Mercurii, Saturni et Dominicis proponentes serio et methodice inculcantes, publicae Catechizationi, diebus Dominicis, post concionem pomeridianam exercere solitae eosdem cum praeparatione sistunto: Inferiorum autem Classium Praeceptores minoribus Catechizimis contenti sunt.

XIII. Dimissioni publicae puerorum cuiuscunque Classis Praeceptor Poëtico excepto diligenter ex Scholae Salernitanae versibus¹ si quod temporis supersit, per bre-

tüzött leczkéből, és mindenki köteles legyen tanítványait félévi nyilvános vizsgára állítani.

IX. A meghatározott időn túl ne tartsa tanítványait az auditoriumban, sem idő előtt el ne bocsássa. A kik a kölcsönös versenyben lassúak, azokat szorgalomra hívja és serkentse.

X. Az osztályban mindenki a maga tanítványaira ügyeljen. Gondja legyen, hogy azok az iskolán belül vagy kívül ne illetlenkedjenek, sem a nyelvben, sem az erkölcsben.

XI. A gyermekekre úgy a templomban mint temetések alkalmával felváltva ügyeljenek fel s őket vezessék.

XII. Az etym. és synt. poët. osztály tanítói tanítványaiknak szerdán, szombaton és vasárnapokon a nagyobb palatinusi kátét előadva komolyan és módszeresen fejtegetve a nyilvános catechisatióra, melyet minden vasárnap a délutáni istentisztelet után szoktak tartani, praeparatióval állítsák őket, az alsóbb osztályok tanítói pedig elégedjenek meg a kisebb catechismussal.

XIII. A gyermekek általános bocsátására mindenik osztály tanítója, kivéve a poëtikát, ha van még valami idő, a salernumi iskolai versekből mindenkihez talál-

¹Egészségtani szabályokból.

ve examen omnibus accommodatum instituens, posteaque plagis exactis et Psalmo cantanto, abire eos libere sinunto.

XIV. Idem Praeceptores vulgaris morum illa praeceptora diebus Mercurii et Sabbathi post declamationes publicas pomeridianas, in Classe quisque sua diligenter proponunto.

XV. Nemo nimia severitate discipulum a Schola abalienato: imo paenis Scholasticis, corona spinea asinina et aliis pro prudentia Praeceptoris exerceatur; neque exactionibus extraordinariis illicite utitor. Paena gravis reprehensio primum, vel arbitraria pro delicti qualitate.

De praeceptoribus privatis.

I. Nemo Superioribus insciis discipulum vel Nobilium vel mendicorum Filium ad se recipito aut ante receptos a se dimittito. Ille discipulo, hic den. 18 privator.

II. Ne eosdem lectionibus quisquam publicis subtrahito. Paena primum reprehensio, post discipuli amissio.

III. Nemo aliam, quam in Classe, lectionem proponito sed eadem di-

ló, rövid kis vizsgát tartson s azután az esztendő bevégezve Zsoltár énekelése után bocsássa őket szabadon.

XIV. Hasonlóképen a tanítók, mindenki a maga osztályában, amaz erkölcsi közönséges szabályokat szerdán és szombaton a délutáni közbeszéd gyakorlatok után, szorgalmasan mondják el.

XV. Senki a tanítványát túlságos szigorúságával az iskolától el ne idegenítse, sőt az iskolai büntetéseket, számártövis koszorut s más ilyeneket a tanító okosságával gyakorolja; sem rendkívüli zsarolással meg nem engedett módon ne éljen; büntetése először szigorú dorgálás, sőt a hiba minőségéhez képest tetszés szerinti büntetés.

A magán tanítókról.

I. Senki ne fogadja magához tanítványnak a felsőbbek tudta nélkül sem nemeseknek, sem nem nemeseknek fiait, sem a kiket már előbb felfogadott, el ne bocsássa. Az a tanítványtól, ez 18 dnról fosztassék meg.

II. Tanítványait senki a közleczkéktől el ne vonja, büntetése először dorgálás, azután a tanítvány elvesztése.

III. Senki ne tanítson más leczkét, mint az osztályban, hanem,

ligenter praeparata in Literis pingendis exerceto, nisi ingenii felicitas et celeritas ad altiora praeparandi aliud suadeat; eosque in pietate ac bonis moribus educato.

IV. Nemo ultra horam undecimam promeridianam et sextam vespertinam suos detineto, neque ante signum auditum, nisi singularis ratio exigat, dimittito. Paena post unam atque alteram admonitionem discipuli amissio.

V. Nemo nimia severitate discipulum a Schola abalienato: neque exactionibus inmodicis utitor. Paen. superior.

VI. Quilibet, quod fieri potest, ejusdem classis et paris exercitii discipulos habeto, nisi gravis aliqua ratio diversum svadeat, ne et sibi et discipulis dispari labore incommodet.

De Seniore.

I. Senior Communi Suffragio electus sese ad officium recte fungendum fidei sacramento obligato.

II. Omnia legum puncta, ut par est, quoad eius fieri potest, tum ipse observato, tum etiam cum aliis pro virili observari curato.

III. Ut aedificiorum tuendorum

ha ezt szorgalmasan megtanította, a betük írásában gyakorolja tanítványait, hacsak észbeli gazdaságuk és gyorsaságuk mást nem javasol. Hasonlóképen a kegyességben és jó erkölcsben nevelje őket.

IV. Senki tanítványait a délelőtti 11 és esti 6 órán túl vissza ne tartsa, sem csengetés előtt, ha csak különös ok nem kényszeríti, el ne bocsássa. Büntetése 1-ső, másodszori figyelmeztetés után tanítványainak elvesztése.

V. Senki túlságos szigorúságával tanítványát az iskolától el ne idegentíse, sem túlságosan ne zsarolja; büntetése a fentebbi.

VI. Mindenkinek, a mennyire lehet, ugyanazon osztályos és hasonló jártasságu tanítványai legyenek, hacsak valami más fontos ok ellenkezőt nem javasol, hogy ne szerezzen alkalmatlanságot magának is, tanítványainak is a különböző foglalkozással.

A seniorról.

I. Az általános szavazattal megválasztott Senior esküvel kötelezze magát tisztének hű betöltésére.

II. A törvények minden pontját a mint természetes, a mennyire tőle függ, ugy maga megtartsa, mint másokkal egyenként megtartatni törekedjék.

III. Valamint az épületek őrzé-

cura huic incumbit: ita cubiculorum dispensatio vel de cubiculo inferiori in cubiculum melius transitio penes eundem esto.

IV. In bonis a Spectabili Curatore Nicolao Bethlen in usum Communitatis destinatis, procurandis, erogandis, paenis delictorum moderandis aequitatem et fidem suam probato.

V. Alumnis omnibus aequaliter et Exspectantibus condictum elargiri curato beneficium. Exspectantibus autem veteranis ex proventu in oppido ex cantationibus acquisito integram; novitiis vero ex proventu eodem acquisito primum dimidiam, post integram portionem partiuntur; Alumni hoc proventu carento, nisi et illi cantatum prodeant. In Solennioribus autem cantationibus et extraordinariis proventibus elargiendis cuiusvis profectum et indolem publice inserviendi respectans et inquirens distributionem fideliter peragito; Ipse tamen duplum ex eodem proventu sibi recipito.

VI. Ab omni privatione senior immunis esto. Sic tamen, ne hac immunitate fretus scandalizans se exemplum praebet, secus gravem omnium legum paenam sustineto.

VII. Concionatorem ex Studio-
sis Theologiae tempestive tenetor.

se az ő dolga, úgy a lakószobák kiosztása, vagy egy rosszabb szobából egy jobb szobába átköltözés tőle függ.

IV. T. Bethlen Miklós curator urtól közhasználatra rendelt vagy gondozásában, kiadásában, a büntetések kiszabásában igazságosságot és hűséget tanúsítson.

V. Minden alumnusnak és exspectánsnak egyformán adassa ki a megállapított beneficiumot. A régi exspectansoknak pedig a városban éneklésből összegyűjtött jövedelemből egész részt, az újaknak pedig ugyanazon jövedelemből először fél részt, azután egész részt osszon ki. Az alumnusok ebből a jövedelemből nem részesülnek, ha csak ők maguk is nem mennek énekelni. Az ünnepi éneklésből gyűlt és rendkívüli jövedelmek kiadásakor kinek-kinek előmenetelét és közszolgálatban tanúsított magaviseletét tekintve és vizsgálva lelkiismeretesen eszközölje az osztást. Maga pedig ugyanazon jövedelemből két részt kapjon.

VI. A senior minden birságolás alól ment legyen, úgy azonban, hogy ezen mentességben elbizakodva botrányra példát ne nyújtson, különben az összes törvények szigorú büntetésével lakol.

VII. Vasárnapokra a theologusok közül a maga idején egyházi szónokot állítani tartozik.

VIII. Privationes nummorum pro cura ac labore Senioris sunt.

Officia Contrascriba.

I. Contrascriba Communi Suffragio electus sese ad officium recte fungendum fidei Sacramento obligato.

II. In omnibus a Curatoribus, Rectore, Moderatoribus Scholae dependeto et in causis gravioribus eos consulito.

III. Omnia legum puncta, ut par est, quod fieri potest, tum ipse observato, tum cum aliis pro virili observari curato.

IV. Lásd a seniorra vonatkozó 3-ik pontot.

V. Lásd a seniorra vonatkozó 4-ik pontot.

VI. Ut pietas et studium in Schola ferveant, Preces, Templum, Lectiones et omnes publicos Conventus frequentari curato. Negligentium et absentium notationes, Oeconomi rationes asservare memento.

VII. Alumniam et triticum ut et alia bona Scholae ex aequo cum Seniore procuranto.

VIII. Lásd a Seniorra vonatkozó 6-ik pontot.

IX. Lásd a Seniorra vonatkozó 7-ik pontot.

VIII. A pénzbírság a senior gondja és dolga.

A contrascriba kötelessége.

I. Az általános szavazattal megválasztott contrascriba kötelességének hű teljesítésére esküvel kötelezze magát.

II. Mindenekben a curatoroktól, rectortól, az iskola kormányzóitól függjön és fontosabb ügyekben ezektől kérjen tanácsot.

III. Lásd a seniorra vonatkozó 2-ik pontot.

IV. Lásd a seniorra vonatkozó 3-ik pontot.

V. Lásd a seniorra vonatkozó 4-ik pontot.

VI. Hogy az iskolában a kegyesség és tudomány buzogjon, gondja legyen, hogy a precesek, templom és minden köz-összejövétel látogatott legyen. A hanyagok és mulasztók jegyzékét, az oeconomus számadásait tartsa szemmel.

VII. Az alumniát, buzát, valamint az iskola egyéb javait a seniorral egyformán gondozza.

VIII. Lásd a seniorra vonatkozó 6-ik pontot.

IX. Lásd a seniorra vonatkozó 7-ik pontot.

X. Lásd a Seniorra vonatkozó 8-ik pontot.

Officia Praebitoris.

I. Praebitor Singulo bimestri Spacio Suffragiis eligitor, Sacramentoque fidei ad officium suum rite peragendum obstringitor.

II. Ipsius est bona Sibi commissa fideliter iuxta statum Superiorum curare et pro numero praesentium vel absentium Studiosorum metretas moderare, eaque debito tempore iuste exhibere, puta: duodecima meridiana, sexta pomeridiana.

III. Nemini, nisi Collegii Alumnis vel exspectantibus beneficium publicum eroget, nisi re ita exigente consensus Superiorum accedat.

IV. In Senioris absentia, vices et munia Senioris praebitor peragito.

V. Diebus Dominicis et profestis templum ac Lectiones negligentes, panis subductione privare si privati sint ipsius officium esto, lignorumque distributio, cum emuntor.

VI. Ex itinere aliquo redeuntibus, ni superiores leges obstent, praebenda exhibebit quidem, sed

X. Lásd a seniorra vonatkozó 8-ik pontot.¹

A kiadó kötelessége.

I. Praebitor minden két hónapi időközben szavazattal választassék és esküvel köteleztessék kötelességének hű elvégzésére.

II. Az ő kötelessége a reá bízott vagyont fellebbvalói határozata szerint hűségesen kezelni, a mértékeket a jelenlevő, vagy távollevő tanulók számához képest szabályozni, s a kellő időben, t. i. déli 12 és esti 6 órakor igazságosan kiosztani.

III. A collegium alumnusain és expectansain kívül másnak csak úgy adjon ki köz beneficiumot, ha a szükség kívánja, de ehhez fellebbvalóinak beleegyezése kell.

IV. A senior távollétében a senior tisztét és kötelességét a praebitor teljesítse.

V. A kik vasárnapokon és köznapokon a templomot vagy leczkéket elhanyagolják, azokat ha privatusok a kenyér megvonásával büntetni az ő kötelessége, valamint a tűzifa kiosztása is.

VI. A kik valami utról visszatérnek, azoknak ha a fentebbi törvények nem akadályozzák, ki-

¹ A Contrascriba kötelességeiből azt látjuk, hogy nagyobb részt összeesik a senior kötelességeivel, ez volt az oka, hogy e két tisztet később egy ember viselte kinek, neve lett Contrasenior.

cum hac discretione: Si ante meridiem appulerint, omnia eius diei si autem ad vespervas, liba tantum duo Alumnis expestantibus tantum unum exhibebit.

VII. Erogatorum et perceptorum tritici cubulorum ac liborum numerum diligenter annotare; eorundem officio deposito rationem reddere apud Senioresem vel Schole Rectorem defectum tritici mature indicare, farinam tempestive in mola molere, penes ipsum esto.

Officia Oeconomi.

I. Oeconomus Minister Publicus in omnibus Senioresem cum obaediencia audito.

II. Ad Classicos cogendos horis ad id deputatis signum dare huius esto officium. Serius aut citius signum dans, aut negligens, den. 3. In publicis vero conventibus fores auditorii observato. paen. den. 3.

III. Ad preces vespertinas ad minimum ante horam Lectorum constituto. Poena nisi ipsemet legat, denar 10. Signum dato suo tempore. Paen. den. 9. Catalogum et ibi et in aliis Conventibus publicis recitet, absentium nomina fideliter [notet]: alio-

fogja ugyan osztani az illetéket, de a következő megkülönböztetéssel: ha délelőtt érkeznek meg, egész napi járandóságot, ha pedig estefelé, az alumnusoknak csak két kenyeret, az exspectánsoknak csak egyet fog adni.

VII. A kiadott és bevett buza mennyiségét, a kenyerek számát szorgalmasan feljegyezni s ezekről tisztének letevésekor a senior, vagyis az iskola rectoránál, beszámolni, a buza fogyását jókor bejelenteni, a malomban idejében lisztet őröltetni az ő kötelessége.

A közszolga kötelessége.

I. Az oekonomus, mint közszolga, engedelmességgel mindenben a seniorra hallgasson.

II. Az ő kötelessége az osztályosok összegyűjtésére a rendes időben csengetni, ha később vagy előbb csenget, vagy ha elmulasztja, büntetése 3 dnr. A közösszejöveteleken pedig az auditorium ajtaját őrizze 3 dnr. büntetés terhe alatt.

III. Az estéli könyörgésre legkevesebb egy órával azelőtt lectort állítson; büntetése, ha csak nem maga a lector, 10 dnr. Csengetsen a maga idejében 9 dnr. büntetés terhe alatt. Névsort olvasson ott is és más közösszejöveteleken is, a távollevők neveit

quin paenas absentium sustineto; et Catalogum ad officiales¹ deferat, Paen. den. 3.

IV. Vigiles pro quavis nocte binos aut preces² constituere ne negligito alioquin ipse vigilare tenetor; nisi vigiles futuri sint in causa.

V. Signo dato prius hora 8 vespertina brumali, aestivo tempore nona, cameras perlustrato, clausa porta claves ad Senioremem deferto. Paen. den. 3. absentes fideliter notato. Paen. pro Singulis den. 3. Itemque mane a vigile monitus excitatorium prolongatum dato et clave a Seniore repetita fores reserato: omnesque ingredienti observato. Paen. den. 6. Lumen diebus hyemalibus portato. Paen. den. 12. Eos, qui vigiliam et alia officio sua negligunt, suo tempore ad officiales deferto: alias poenam negligentis sustinebit.

hűségesen jegyezze, másképpen a távollevőket illető büntetést kapja; a névsort az officialisokhoz vigye 3 dnr. büntetés terhe alatt.

IV. Minden éjszakára a preces előtt két-két vigilt állítani el ne mulassza, másképpen maga köteles vigilálni, hacsak nem a vigilek az okai.

V. Csengetés után téli estén 8 órakor, nyári estén 9 órakor a lakó szobákat vizsgálja meg; a kaput bezárván a kulcsot vigye a seniorhoz 3. dnr. büntetés terhe alatt. A távollevőket pontosan jegyezze fel, mert büntetése minden egyes után 3 dnr. Reggel mikor a vigil figyelmezteti, hosszú ébresztőt csengessen és a kulcsot a seniortól kikérve a kaput nyissa ki s minden bejövőt tartson szemmel 6 dnr. büntetés terhe alatt. Téli napokon lámpással járjon 12 dnr. büntetés terhe alatt. Azokat, a kik a vigilséget vagy más kötelességüket elmulasztják, idejében jelentse be az officialisoknak, máskülömben a mulasztót illető büntetést kapja.

¹ A Seniorhoz vagy Contrascribához. Ezek értendők „officialisok” alatt.

² Az esteli közima az auditoriumban még ma is rendtartásban van; minden szombaton az egyházi szónoklatban itt gyakorolják magokat azok a tanulók, a kiket ünnepeken egyes egyházközségekbe isten dicsőségének hirdetésére kiküld a kollegium előljárósága. E szombati közimán kívül minden vasárnap reggel gyermek istentiszteletet tartunk, mikor egy theológiát végzett tanító mond a gyermekek felfogásához illő imát és beszédet.

VI. Oeconomus omni momento in Collegio adsit, et in Scholae area vel porta cum Catologo aut virga deambulato, clamores prohibeto, pueros passim errantes in Classem cogito. Paen. den. 3. Tempore vero publici exercitii poena maior.

VII. Dum Studiosi absunt, Scholam diligenter observato et vigilato, ne quidpiam quis damni patiatur. Poena restitutio.

VIII. Aream Scholae bis in septimana et secessum purgari curato; imo, si necesse sit, etiam pluries, praesertim si nives, aut vero pliviae cadent. Paen. den. 12.

IX. Caminis die Sabbathi tempore hiberno perlustratis purgari iubeto. Paena den. 10. Contemptor 10; Si flammam conceperit 25.

X. Officium oratiuncula, aut capite Biblico in publico recitato resignato et rebus sibi concreditus ad Officialem delatis valedicito. Paen. den. 10.

XI. A tertia matutina ad nonam vespertinam singulas horas Oeconomus indicare queat. Paen. toties den. 2.

XII. Diebus Dominicis, dum

VI. Az oekonomus minden pillanatban a collegiumban legyen és az iskola udvarán vagy kapujában sétáljon névsorral vagy veszővel; a lármát gátolja meg, a szerte barangoló s kiabáló gyermekeket kergesse az osztályba 3 dnr. büntetés terhe alatt, ha pedig általános gyakorlati idő van, büntetése nagyobb.

VII. Mialatt a tanulók távol vannak, az iskolát éberesen őrizze s őrködjék, hogy senki semmi kárt ne szenvedjen, büntetése a kár megtérítése.

VIII. Az iskola udvarának, valamint az árnyékszéknek kitisztításáról 2-szer egy héten gondoskodják, sőt, ha szükség, többször is, különösen ha hó, vagy eső esik, 12 dnr. büntetés terhe alatt.

IX. Szombaton téli időben a kályhákat magvizsgálván takarítsa ki 10 dnr. büntetés terhe alatt, a ki nem engedelmeskedik, fizet 10 dnrt, ha kigyúl 25 dnrt.

X. Hivatalát egy kis könyörgés, vagy egy bibliai fejezet felolvasásával tegye le, s a reá bízott dolgokat az officialishoz vivén mondjon búcsut 10 dnr. büntetés terhe alatt.

XI. Reggeli 3 órától esti 9 óráig az oekonomus minden egyes órát jelezni tudjon, mindannyiszor 2 dnr. büntetés terhe alatt.

XII. Vasárnapokon, midőn el-

prima vice pulsus in Templum datur, illico signum dare tenetur. Paen. den. 6. Horis tamen matutinis pro Catechizationibus deputatis ante 9 nemo signare praesumat. Paen. den. 3.

XIII. Quavis septimana negligentium Templum, auditorium ac Classes, Alumnorum nomina in chartam consignare et Seniori tradere tenetur: Expectantes vero ac Neutralistas absentes, de praesentia a Praeceptoribus inquisita, ni gravis aliqua causa subsit, privari procurator sub poena den. 6.

Officia Vigilis.

I. Vigiles ab Oecono denuntiati prior vel priores ad duodecimam, posterior vel-ores inde ad tertiam, officium diligenter extra cameram lumine ad Successores delato poena den. 6 peragunto, oeconomum tertia hora excitato eique lumen suppeditato. Neglig. Paen. den. 9.

II. Lotium nocturnis horis extra secessum mittentes aut alvum exonerantes observare, vigiliam tradere, aut officialibus indicare tenetur: poenam perpetrantis sustinebit.

sőt harangoznak templomba, azonnal csengessen 6 dnr. büntetés terhe alatt. A reggeli catechizációkra szánt időben 9 óra előtt senki csengetni ne merjen 3 dnr. büntetés terhe alatt.

XIII. Kötelessége a templomot, auditoriumot és osztályokat elkerülő alumnusok neveit papírra írni s a seniornak minden héten átadni. Az expectansokat és neutralistákat pedig, mulasztásuk felől a tanítókat megkérdezvén, ha csak valami fontos ok nincs, fosztassa meg illetékeiktől 6 dnr. büntetés terhe alatt.

A vigil kötelessége.

I. Az oeconomustól kirendelt vigilek közül az elsők 9—10 óráig, a következők 12—3 óráig a szobákon kívül éberesen őrködjenek, a lámpát utódjaikhoz vigyék 6 dnr. büntetés terhe alatt, 3 órakor az oeconomust keltsék fel s a lámpást adják a kezébe; a mutasztó büntetése 9 dnr.

II. Azokat, a kik vizelletüket éjjel az árnyékszék kívül eresztik el, vagy ürítik ki gyomrukát, szemmeltartani, a vigilséget nekik átadni, vagy az officiálisoknak bejelenteni tartozik, különben a büns büntetését kapja.

III. Plagam¹ habeus vigiliae poenae subiaceto. Si tamen ultra hebdomadam secum eam retinuerit, vel tradentem vindicare intendens aliis tradere noluerit omni beneficio praebendorum tam diu careto.

IV. Quicumque vigilem seu plaga seu alioqui officio suo attendentem probrose verbis aut factis exceperit, eo plagae susceptione mulctabitur etiam si nihil vel prohibita lingua vel parum Latina usus fuerit, Contumeliose tamen vigilem tractaverit.

V. Neminem extraneorum clausa porta, insciis officialibus intro-mittito: Scholasticos intromissos recepta a Seniore clave notato, sed emittere hos nefas esse scito. Poena den. 2. vel, si dolus subsit, severior.

Officia Primariorum,

I. Ea, ad quae iureiurando se adstrinxerunt, pro virili peragunto.

II. In omnibus officiales audiunto, ac pro velle eorum in omnibus difficultatibus dirimendis comparento ibique aequitatem et fidem probanto.

III. Omnia legum puncta et

III. A kinek plágája van, vigiliával lakoljon. Ha azonban a plágát egy héten túl magánál tartja, vagy az átadót megboszulni akarván másnak átadni nem akarja: arra az időre semmiféle illetményben ne részesüljön.

IV. A ki, a vigilt, ha plágával, vagy másképen hivatalában jár, szidalmazó szavakkal, vagy tettel megtámadja, a plágának elvállalására büntetetik akkor is, ha semmit, vagy akadozó nyelven és kevésbé latinul beszélt, de a vigilt sértette.

V. A künlakók közül kapuzárás után az officialisok tudta nélkül senkit se bocsásson be, a bebocsátott iskolásokat jegyezze meg, de tudja meg, hogy ezeket kibocsátni nem szabad; büntetése 25 dnr, vagy, ha csel forog fenn, keményebb.

I. Azokat, a mikre magukat esküvéssel kötelezték, egyenként megtartsák.

II. Mindenben az officialisokra hallgassanak és minden nehézségek elosztatásában azok akaratához alkalmazkodjanak s ott igazságot és hűséget tanúsítsanak.

III. A törvények minden pont-

¹ Plága alatt itt egy kis fa eszköz értendő, melyet a magyar szó használataért a bűnösnek nyakába akasztottak s büntetése volt a vigilség.

tenento et observanto, aliis bono exemplo praesunto, delicta omnium ad officiales deferre non negligunt.

IV. Ab omni onere Scholastico Puta: Praebitoria, Oeconomia, molitura et itinationibus immunes sunt.

V. Verum officia Pietatis Praeces constituere, publicos conventus Scholae frequentare non negligunt.

VI. Ab utrisque officialibus discessuris, rationem exigere et exactas asservare in arca Scholae penes hos esto.

Officia Bibliothecarii.

I. Libros Gymnasii non nisi post remonstrationem praedecessoris, et fidelem librorum in ordinem Collocationem sub suum praesidium acceptet.

II. Civibus Gymnasii nomine eorum in Chartam coniecto ordine exhibeat libros, notato quoque die, quo exhibuerit.

III. Vacatione instante libri dispersi rursus colligantur, inque locum quique suum Collocentur.

IV. Nisi publicam provocationem et gravem poenam subire velit, prorsus nulli extra Coetum¹

ját tartásák meg és szemmel kísérik, másoknak jó példával járjanak előtte és mindenkinek hibáit az officialisokhoz jelentsék be.

IV. Minden iskolai szolgálat alól, milyenek a Praebitorium, oeconomium, öröltetés és utazás, mentesek legyenek.

V. Azonban a kegyesség tisztét gyakorolni, precéseket tartani, az iskolai közösszejöveleteket látogatni ne mulasszák.

VI. A távozó két officialistól számadást bevenni s azokat az iskola ládájában őrizni az ő kötelességük.

A könyvtáros kötelessége.

I. A gymnasium könyveit csak azután vegye gondozása alá, miután elődje újra megmutogatta és a könyveknek megfelelő ordóba rakta.

II. A gymnasium polgárainak, miután nevüket felírta, sorban adjon ki könyveket feljegyezvén a napot is, mikor kiadta.

III. Mikor a vacatio közeledik, a kint levő könyveket gyűjtse össze s mindeniket a maga helyére tegye el.

IV. Hacsak nyilvános megidézést és súlyos büntetést nem akar kiállani, a coetuson kívül egyál.

¹ Coetus alatt az ifjuság és tanárok is értendő.

usurpandum ullum exhibeat librum, nisi iusta de Causa cum venia Clar. Professoris dispensabili Pastoribus Orthodoxis, a quibus literae recognitionales exigantur et de certo tempore restitutionis penes parolam (ut vocant) Thecario fiat obligatio.

V. Theca semper clausa asservetur, tantum discendi vel librorum procurandorum causa Thecarius apertam servet, extra hunc casum sive sit praesens in Camera sive absens, ab officialibus de Theca claudenda admoneatur, bis terve admonitus, neque tamen morem gerens provocabitur.

VI. Id ut Commodius fiat Thecarius ibi lectum non habeat, et non nisi ea bona, quibus rarius opus est, ibi asserventur. Curet etiam Bibliothecarius, ne libri quivis cuivis exhibeantur, verum prouti capacitas cujusque et studii, quod pro eo tempore tractat, ratio exegerit.¹ Qui damnum libris infert, restituat.

VII. Cum Bibliothecarius officium deponere volens de libris rationem reddat, Exactores Ratio-

talában senkinek ne adjon ki semmiféle könyvet használat végett, csak méltányos okból a referendárisoknak a Tiszt. Professor felmentő engedelmével. A lelkészek elismervényt adjanak és a könyvtárosnak kézárással kötelezzék magukat, hogy bizonyos időben visszaadják a könyveket.

V. A könyvtáros a thekát mindig zárva tartsa, csak tanulás, vagy a könyvek gondzása miatt tartsa nyitva. Ezen eseten kívül, akár van a szobában, akár nincs, az officialisok figyelmeztessék a théka bezárására; ha kétszer-háromszor figyelmeztetve sem engedelmeskedik, törvényszék elé állíttatik.

VI. A kényelem kedvéért a könyvtáros ne tartson ott ágyat, sem semmi mást ott ne őrizzen, csak olyat, a mire ritkábban van szükség. Gondja legyen arra is, hogy ne mindenkinek adjon ki akármilyen könyvet, hanem a szerint, a mint kinek-kinek tehetsége, vagy a tanulmánya hozza magával, melylyel az idő szerint foglalkozik. NB. A ki a könyvekben kárt tesz, javíttassa ki.

VII. Midőn a könyvtáros tisztét letenni akarván beszámol, a számadást vizsgálók addig ne ment-

¹ Ez a pont csak a 2-ik szövegben van meg s ott is későbbi betoldásnak látszik.

nis prius eum non dimittant, quam defectum, si foret, supleat. Commendatoriam quoque non, nisi post Satisfactionem obtinebit.

sék őt fel, míg ki nem pótolja az esetleges hiányt. Ajánló levelet is csak az elégtétel után kapjon.

Ezeket a törvényeket csakhamar még a következő végzésekkel bővítették: ¹

I. Studiosus lingua nativa abutens secundum legum 20. paenam vigilae subibit; additis his determinationibus:

Vigil constitutus ipse, non per famulum, vel neutralistam, vel studiosum, vel Amicum sibi substitutum vigilet.

Cum bini iisdem horis vigiles esse debeant, alter eorum Podio, alter verum Area Gymnasii per spatium horarum destinatarum, quovis momento praesto sit.

Lampades duae accensis candelis indesinenter habeantur, altera ante fores domus publicae, altera vero in transitum posterioris Curiae suspensa.

Qui semel hungarica lingua abusus notatus fuerit, duabus continuis noctibus vigilemaget h. e. Spatio unius noctis ad tres horas vigilabit. Qui secunda vice, iterum duabus noctibus h. e. per spatia 6 horarum et ita porro. Sed 2da 3tia et sequentibus vicibus totius quoties observatus fuerit, grosso mulctetur insuper.

I. Az a tanuló, a ki anyanyelvén beszél, mikor nem szabad, a 20-ik törvény értelmében vigilséggel lakol a következő határozatok szerint:

A kit vigilnek rendeltek ki, maga vigiláljon és nem helyettese által (szolga, neutralista, tanuló vagy barátja által).

Midőn egyszerre két vigilnek kell lenni, egyik a podiumon, másik a Gymnasium udvarán a kiszabott idő alatt minden pillanatban jelen legyen.

Szünetlenül két lámpásuk legyen égő gyertyával, egyik a közsoba ajtója előtt, másik a hátsó udvarra való átjárónál felakasztva.

A kit egyszer rajtakapnak, hogy a magyar nyelvvel visszaél, két egymásutáni éjjel legyen vigil t. i. egy éjszaka 3 órán keresztül; a kit másodszor is rajtakapnak, szintén két éjjel, de 6 órán keresztül és így tovább. De 2-ik, 3-ik és következő alkalmakkor ezen felül, a hányszor rajtakapták, mindannyiszor pénzbírsággal is lakoljon.

¹ Ezen végzések eredetére nézve semmi bizonyos adatunk nincs.

Discens observatus continuo virga caedetur.

Si qui in Cubiculis suis musitare deprehendantur seu noctu seu interdiu dictae paenae perinde subiacebunt, ac si aperte constaret hungarica lingua eos narravisse. Hoc autem in casu omnes et singuli Camerae inhabitatores paena adficiuntur, nisi quis apud officiales certo docuerit se innocentem esse.

Vigiles clamore, strepitu vel ullo alio facto molestiam facientes male vigilasse censentur, quales repetitione vigiliae puniuntur, praesertim si semel moniti non destiterint.

II. Sine impetrata a $\overline{\text{Dno}}$ Conrectore, vel eo absente a $\overline{\text{Dnis}}$ Officialibus, nulli per portas Gymnasii exitus usquam, (nisi in Templum et Cl. Professorem) conceditur. Secus exeunti primum inobedientiae h. e. den. 15 paena. Deinde eadem duplicata, 3-tio triplicata pendenda, et quarto, quo fata ferent, migrandum erit. Ab hoc tamen veniae impetrandae onere D. Senior et Contrascriba immunis erunt usque dum licentia in abusum non emigrabit.

III. Oeconomus a mane ad vesperam cum Catalogo in transitu

A kit tanuláson kapnak, folytonosan csapják meg.

A kiket rajtakapnak, hogy szobájukban suttognak akár éjjel akár nappal, hasonlóképen a mondott büntetést kapják, különösen, ha bizonyos, hogy magyar nyelven beszéltek. Ebben az esetben azonban a szobatársak is egyenként mindnyájan büntetésben részesülnek, hacsak valamelyik az officialisok előtt be nem bizonyítja ártatlanságát. Azok a vigilek, a kik zajjal vagy másként alkalmatlanságot okoznak, úgy tekintessenek, mint a kik rosszul vigiláltak s mint ilyenek a vigilség ismétlésére büntettessenek, különösen, ha egyszer-kétszer figyelmeztetve sem engedelmeskednek.

II. A conrectorocól vagy ennek távollétében az officialisoktól nyert engedély nélkül senkinek sem szabad a gymnasium kapuján kimenni sehová, csak a templomba és a Tiszt. professorhoz. Máskülömben, a ki kimegy, büntetése először az engedetleneket megillető büntetés, azaz 15 dnr, azután ennek kétszerese, azután háromszorosa, 4-szer, a hogy a sors hozza, kiköltözés. Az engedélykérésnek ezen terhe alól a Senior és Contrascriba felmentetnek, mig a szabadsággal vissza nem élnek.

III. Az oekonomus névsorral kezében reggeltől estig a kapunál

praesto sit, exeuntium pariter ac intrantium connotet nomina. Necessitate cogente digressus cursor¹ substituatur. Quod si per momentum contingat portam custode viduam esse; uterque plectitur, hic virga, ille den. 3 mulctabitur.

IV. Idem clausa post datum signum porta, Catalogo et accensa cum Lampade Singula cubicula intret, praesentes investiget ac in cubiculo non repertum etiamsi in Gymnasio praetendatur esse, pro absente reputatum notet; Catalogum deinde ad alterutrum officialium una cum notatis interdium exeuntium nominibus deferat. Neglig. pendet den. 3.

V. Ab hora duodecima ad primam, postque preces vespertinas ad octavam domo exesse, aut Amicorum colloquia petere integrum erit; alias, (nisi sedula repetitio secessum quaerere cogat) nunquam. Observatus paena in Lege scripta dnr. 3. Et quia

VI. Ubi peccat aetas maior, male discit minor. Jurati Puncta 1. 2. Saucitasque. Gymnasii Leges non minus ipsi: quam cum aliis servari curent. Officio praeterea, cui fide interposita adstricti sunt omni ex parte satisfaciant. Ipse puncta haec legesque violans aut officio minus diligenter fungens primum inoboedientiae paenan de-

legyen s a kimenőknek s bejövőknek neveit pontosan jegyezze fel. Ha a szükség kényszeríti a távozásra, maga helyett cursort állítson: hogyha a kapu egy pillanatig is őr nélkül van, mindkettő lakoljon; egyik vesszővel, másik 3 dnrral.

IV. Ugyanő a csengetés után bezárván a kaput névsorral és égő lámpással minden szobába menjen be, nézze meg, kik vannak jelen s a kit a szobában nem talál, ha állítólag a Gymnaziumban van is, távollevőnek tekintve jegyezze fel s e névsort a nappal kimenők neveivel vigye az egyik officialishoz. A ki elmulasztja, fizet 3 dnrt.

V. 12-től 1 óráig és az esti preces után 8 óráig hazulról kimenni vagy barátaik társaságát felkeresni szabad; máskor, (ha csak szorgalmas repetitio nem kívánja, hogy félre huzódjanak,) soha. A kit rajtakapnak, a törvényben megirt 3 dnr, a büntetése. És mivel

VI. midőn nagy hibázik, rossz szat tanúl a kicsi, a juratusok az 1. 2. punctumokat és a Gymn. szenített törvényeit nem kevésbé tartásák meg magok, mint a hogy törekedjenek másokkal megtartatni. Ezenkívül hivataluknak, melyre esküvel köteleztettek, minden tekintetben tegyenek eleget. Ha ő maga megsérti ezeket a punctu-

inde eadem duplicata mulctabitur, tertio gradu dejicitur et 5to migrandum erit.

VII. Juratus autem excessus alicuius dissimulans primum eadem inobedientiae paena, ast duplicata punietur, 2do sine spe veniae dimittetur.

VIII. Lusus musicae conceditur dierum Mercurii et Sabbathi horis diurnis ab 11ma ad 1^{am}, vespertinis preces publicas ad 8^{am} usque, alias nunquam.

Addenda ad officii Officialium.

I. Omnia aedificia Gymnasii tam vetera, quam nova Sepimenta, Utensilia Officialium, Senioris aequae Contrascibae curae subsunto. Qui cavere ne ullum detrimentum inferatur, illatum per quem aut quos fuerit, investigare, hos ad reparandum damnum cogere obligantor, cum poena aut incurioso, aut negligenti aut contumaci infligenda. Alioquin damnum omne Officialibus imputabitur.

II. Camerarum primariorum officiis rite fungantur, severe inquirento, sincere notanto, ad Rectorem statis temporibus deferunto.

III. Nomina exeuntium extra portam Gymnasii ab Oecono-

mokat és törvényeket, vagy tisztét kevésbé híven tölti be, először, mint engedetlen büntettség, azután annak kétszeresével, 3-szor lecsapással s 4-szer kiköltözéssel.

VII. Az a juratus pedig, a kivalakinek kimenetelét eltitkolja, először mint az engedetlenek, és pedig kétszeresével lakoljon, másodsor a megbocsátás reménye nélkül elbocsátassék.

VIII. A zene megengedettik szerdán és szombaton nappal 11 órától 1 óráig este a köz preces után 8 óráig, máskor soha.

Az officialisok kötelességeihez.

I. A gymnasiumnak összes épületei, úgy régi mint új kerítései, az officialisok eszközei, a Senior és Contrasciba gondja alá tartozik. Ezek kötelesek vigyázni, hogy semmi kár ne történjék, s ha történik, kifürkészni, hogy ki vagy kik csinálták s ezeket a gondatlanra, vagy hanyagra, vagy makacsra kitüzendő büntetéssel a kár megtérítésére szorítani; egyébként az összes kár az officialisokat terheli.

II. Szigoruan vigyázzanak, hogy a szobafőnökök tisztükben kellően eljárnak-é, hűségesen jegyezzék fel és meghatározott időben a rektornál jelentsék.

vel Cursore notata alter Officium, prout commodum fuerit, ad Conrectorem deferto.

IV. Tranquillitatis et Silentii quolibet diei momento maxima ratio habeatur.

V. Quaecumpue ad celebritatem Gymnasii et emolumentum Singularum civium pertinent, procul omni respectu amoris, amicitiae, cognationis, affectu item odii, irae etc. bona fide propter Deum et Conscientiam curanto.

Officia Camerae Primariorum.

I. Camerae primarius Patrem familias in suo Contubernio agat oportet; eius itaque est Cubiculum mundum, apte dispositum custodire, a ruinis cum alia omnia, tum vero praesertim Januam, Fenestras et Fornacem praetervare; Damnum si cuiuspiam seu negligentia; seu incuria seu contumacia illatum fuerit reparandum jubere; alioquin proprio sumptu reperare obligatur.

II. Ligna seu securi seu serra secari aut cum impetu frangi proiicique ne in Area quidem prope muros, multo minus in ambitu aut in Cubiculis unquam permittito.

III. Pietatem erga Deum, obe-

III. A gymnasium kapuján kimenők neveit, miket az oeconomus vagy cursor feljegyzett, kedvező alkalommal a konrektorhoz jelentésék.

IV. Különös figyelmük legyen a nap bármely pillanatában a csendre és a nyugalomra.

V. Mindarra, a mik a gymnasium hirnevére és az egyes tanulók előmetelére vonatkoznak, eltekintve minden szeretet, barátság, rokonság, harag vagy gyűlölet érzésétől igazán, isten és lelkiismeretük tanúsága szerint gondjuk legyen.

A szobafőnökök kötelességei.

I. A szobafőnöknek szobájában a paterfamilias tisztét kell betölteni. Ennélfogva kötelessége a szobát tisztán és jó rendben tartani, valamint minden mást úgy különösen ajtót ablakot, kályhát a rongálástól megvédeni. Ha valakinek hanyagságából, gondatlanságából vagy makacsságából kár származik, javíttassa ki, másként saját költségén tartozik kijavítani.

II. Fát sem fejszével sem fűrészszel vágni, sem ütéssel eltörni vagy ledobni még az udvaron se engedjen közel a falakhoz, annál kevésbé a folyosón vagy lakószobában.

III. Legyen különös gondja ke-

dientiam ac reverentiam erga Superiores, Lenitatem erga inferiores, civilitatem erga omnes curae vel imprimis cordique habeto. Haec eadem ut omnia faciant Contubernales diligenter curato.

IV. In obeundis publicis aequae ac privatis exercitiis Scholasticis tam ipse diligens esto, quam vero contubernales adigito.

V. Suum quisque ut discipulum ac famulum sedulo doceat, attendito.

VI. Latinae linguae usus vacationis aequae ac diligentiae tempore perpetuus esto.

VII. Contubernales, neque Togatos, neque Classistas, nisi discendi causa, domo frequenter abesse patitor. Peregrinos ad sua redire iubeto.

VIII. Contubernales, si qua in re Leges violent, ad officiales deferto quolibet die Veneris ante horam 7 am Vespertinam.

IX. Ad haec omnia et quaecunque alia ad celebritatem Gymnasii ac emolumentum Singulorum civium pertinere videbuntur, quilibet Camerae Primarius obligatus esto, sub paena post admonitionem semel atque iterum publice factam, propudiose de loco deturbationis.

X. Contubernalis pariter quilibet Camerae Primario omnem exhibitam reverentiam, monenti, corri-

gyesség az isten iránt, engedelmesség és tisztelet a felsőbbek iránt, szelidség a kisebbek iránt, nyájasság mindenki iránt s éberen őrködjék, hogy ezeket mind megtegyék szobatársai is.

IV. A köz és magán iskolai gyakorlatokban úgy maga szorgalmas legyen, mint erre szobatársait is hajtsa.

V. Ügyeljen, hogy mindenkiszorgalmasan tanítsa a maga tanítványát és szolgáját.

VI. A latinnyelv használata szünidőben úgy mint tanulás ideje alatt állandó legyen.

VII. Ne töltsön el szobatársai akár togatusok, akár osztályosok hazulról gyakran távozzanak, csak tanulás miatt; a kóborlókat szobájukba térítse vissza.

VIII. Szobatársait, ha a törvényeket bizonyos dologban megsértik, minden pénteken este 7 óra előtt jelentse be az officialisoknak.

IX. Mindezekre és másokra, amelyek a gymnasium jóhírnevére és az egyes polgárok előmenetelére tartozni látszanak, mindenik szobafőnök köteleztessék egyszeri—kétszeri nyilvános figyelmeztetés után helyéről való szégyenletes elzavarás büntetésének terhe alatt.

X. Minden szobalakó egyformán tanúsítson tiszteletet a szobafőnök iránt, mikor figyelmezteti, dorgál-

pianti, iuxta leges adhortanti, dehortanti etc. obedienter pareat sub poena ex Contubernio ignominiose ejectionis.

XI. Usus fumi permittitur horis matutinis ad signum usque precum, horis diurnis ab 11-ma usque ad I-mam, Vespertinis a 6-ta ad 8-am; id vero non nisi focum sedentibus prope.

Mivel a hivatalt viselők kivataluk lelkiismeretes betöltésére esküvel köteleztettek, alább közöljük az eskümintákat is.

Formula Iuramenti senioris.

Ego T. T. legitimo Civium Collegii huius suffragio ad Officium Senioris electus sancte promitto me in hoc officio cum primis ea, quae Dei sunt, pro mensura gratiae datae curaturum: deinde quae ad Communem societatis nostrae usum pertinent, cum in dividendis pecuniis, tum vero aliis rebus fideliter absque Personarum respectu administraturum, Collegii Moderatoribus, Curatoribus, debitum honorem et reverentiam exhibiturum: nullius contra Scholae Moderatores dissidii vel coniurationis athorem, vel approbatorem futurum, transgressores legum pro qualitate culpaē severe absque *προσωποληψία* puniturum et suum cuique tributurum. Sic me Deus ille Trius in Personis Pater Filius et Spiritus sanctus adiuvet!

ja, a törvények szerint biztatja, serkenti etc. készséggel engedelmeskedjék az együttlakásból való csufos kidobás büntetésének terhe alatt.

XI. A füstölés megengedtetik s reggeli órákban a precesre való csengetésig, nappal 11—1 óráig, este 6—8-ig, de csak a tűzhelyhez közel ülőknek.

A senior eskümintája.

Én N. N. ezen kollegium polgárainak szabályszerű szavazatával megválasztott senior szentül fogadom, hogy ezen tisztemben, különösen az istent illető dolgokra, tehetségem szerint gondom lesz, azután azokban, a mik köztársaságunk közös hasznára tartoznak, úgy a pénzek kiosztásában, mint más dolgokban minden személyválogatás nélkül hűen járok el; a kollegium kormányzóinak, kuratorainak a köteles alázatos tiszteletet megadom; semmi pártoskodásnak vagy összeesküvésnek, melyek az iskola kormányzói ellen irányulnak, szerzője vagy pártolója nem leszek; a törvények áthágóit a hiba minőségéhez képest szigoruan, személyválogatás nélkül fogom büntetni és a magáét kinek kinek megadom. Úgy segéljen engem az a hármias isten, atya, fiu, szent lélek!

Formula Iuram. Contrascribae.

Ego T. T. legitimo Civium Scholae suffragio ad Officium Contrascribae electus sancte promitto me in hoc officio, cum primis ea, quae Dei sunt, pro mensura gratiae curaturum; deinde quae ad Communionem societatis nostrae usum pertinent, tum in dividendis pecuniis, erogandis, praebendis absque Personarum respectu, cum in dirigendis subordinatis tam officialibus, quam aliis, denique corrigendis moribus, aedificiis ac omnibus Scholae bonis custodiendis absque fastu et neglectu cum aequitate functurum. Moderatoribus, Curatoribusque me submissurum eisque debitum honorem et reverentiam exhibiturum, nullius contra Scholae Moderatores dissidii vel coniurationis authorem vel approbatorem futurum, imo talia pro viribus impediturum, transgressores legum pro qualitate cul-pae severe absque *προσωποληψία* puniturum et saum cuique tributurum. Omnia officia Contrascribae pro virili executurum. Sic me Deus ille etc. adjuvet!

Formula Iur. Praebitoris.

Ego N. N. idoneo illorum, quorum interest, suffragio in Praebitorem Scholae Udvarhelyinae electus, promitto me illo munere

A Contrascriba eskümintája.

Én, N. N. az iskola polgárainak szabályszerű szavazatával megválasztott Contrascriba szentül fogadom, hogy különösen az istent illető dolgokról tehetségem szerint gondoskodom, azután azokban, a mik köztársaságunk hasznára szolgálnak, úgy a pénzek kiosztásában, mint az illetmények kiadásában személyválogatás nélkül, valamint az alattvalóknak, úgy az officialisoknak, mint másoknak kormányzásában, az erkölcsök javításában, az iskola épületeinek és minden javainak őrzésében kevélység és hanyagság nélkül igazságosan fogok eljárni. Az iskola kuratorainak, kormányzóinak, magamat alávetem és nekik a köteles alázatos tiszteletet megadom, semmi pártoskodásnak vagy összeesküvésnek, melyek az iskola kormányzói ellen irányulnak szerzője vagy pártolója nem leszek stb. Lásd. a Senior esküjét!

A praebitor eskümintája.

Én N. N. azoknak, a kiket illet, szabályszerű szavazatával az udvarhelyi iskola praebitorának megválasztatván fogadom, hogy

fideliter functurum, superiorum praescripta executurum: bona Scholae mihi commissa vel committenda procuraturum non dissipaturum: praebenda tempore debito iuste exhibiturum, illa iis tantum, quibus sunt ordinata, erogaturum. Ita me Deus adiuvet!

Formula Iuram. Primariorum.¹

Ego T. N. idoneo Scholae Moderatorum ac legitimo Civium Scholae consensu ad curam publicorum Scholae bonorum ad procurandos legum vigores constitutus promitto me cum primis ea, quae spectant ad gloriam Dei et Gymnasii emolumentum studiose procuraturum; in omnibus Scholae Moderatoribus, Curatoribus cum obedientia me subiecturum. Diligentia in studiis, quantum fieri potest, ac bono exemplo aliis praeiturum. Leges Scholae et observaturum et observari curaturum. Nihil contra superiores vel inferiores seu solus seu cum aliis machinaturum, nullius schismatis et Coniurationis authorem vel approbatorem futurum, omnes quos animadverto contra Scholae leges delicturos ad Officiales delaturum

ebben a tisztben hiven eljárók, a felsőbbek rendeleteit végrehajtom. Az iskola reám bizott vagy reám bizandó vagyonát gondozom, el nem fecsérlem; az illetékeket a kellő időben igazságosan kiadom, de csak azoknak, a kiket illet. Isten engem úgy segélyen!

A primariusok eskü-mintája.

Én, N. N. az iskola kormányzóinak megfelelő és az iskola polgárainak szabályszerű szavazatával az iskola közjavainak gondozására, a törvények érvényesülésének felvigyázására állittatván fogadom, hogy különösen azokat, a mik az isten dicsőségére, és a gymnasium előmenetelére tartoznak, éberem gondozom; az iskola kormányzóinak, kurátorainak mindenben engedelmességgel hódolok. A tanulásban, a mennyire lehet, mások előtt jó példával járok; az iskola törvényeit megtartom és megtartatom. A felsőbbek vagy alsóbbak ellen sem egyedül sem másokkal semmit nem tervezek; semmi szakadásnak vagy összeesküvésnek szerzője vagy pártolója nem leszek; mindenkit, a kiről észreveszem, hogy az iskola tör-

¹ Ez és a következő esküminta különböző, de egymáshoz közel eső időben keletkezett: szükségesnek tartottam mind a kettőt közölni, mert az utóbbiban a szabafőnök kötelessége pontosabban van meghatározva.

absque omni vel amicitiae vel fraternitatis ac personarum respectu. Omnia legum puncta et Scholae bona curaturum. Deus et conscientia testis esto!

Formula Iuram. Camarae Primariorum.

Ego N. N. Sancte polliceor me pro viribus operam daturum ut Contubernalibus meis tam Togatis, quam vero Discentibus Classistis diligentia in studiis privata aequae ac publica pietate ac morum probitate utile exemplum praebere possim; quare leges a superioribus praescriptas aut praescribendas justae itemque aequae honestique non minus ipse observabo, quam alios item ut omnes faciant monendo, corripiendo, adhortando, dehortando adigam. Quosvis excessus Contubernalium leviores et graviores procul omni personarum respectu statis temporibus ad Duos Officiales deferam. Aedificia Gymnasii diligentia curae habebo, damnum sicubi illatum deprehendero aut reparari curabo, aut ad eos, quorum interest, deferam, alioquin ipse ego propriis sumptibus reparaturus. In consilium adhibitus de rebus, quae in quaestionem venient libere quidem ac iuxta dictamen conscientiae suf-

vényei ellen vét, tekintet nélkül barátságra, testvériségre vagy személyekre, az officialisoknak bejelentek. A törvények minden pontja valamint az iskola vagyona gondom lesz. Isten és lelkiismeretem legyen tanum!

A szobafőnökök eskü-mintája.

Én, N. N. szentül ígérem, hogy tehetségem szerint azon leszek, hogy szobatársaimnak, úgy a togatusoknak, mint az osztályosoknak a tanulásban úgy köz, mint magán szorgalomra nézve hasznos példát nyújthassak: ennélfogva, a felsőbbektől előirt és előirandó törvényeket igazságosan, méltányosan, és tisztességesen úgy magam megtartom, mint figyelmeztetéssel, dorgálással, buzdítással másokat is mindenkit ugyanannak megtevésére kényszerítek. Szobatársaimnak minden kisebb-nagyobb kihágásait minden személy válogatás nélkül meghatározott időben az officialis uraknak bejelentem. A gymnasium épületeit éberen gondozom; a kárt, mihelyt észreveszem, kijavíttatom, vagy azoknak, a kikhez tartozik, bejelentem, másként saját költséggel magam javíttatom ki. Ha tanácskozásba hívják, a kérdésben forgó dolgokról szabadon és lelkiismeretem sugallata szerint

fragium feram, tacenda perpetuo silentio tegam. Ita me Deus etc. adiuvet.

Formula Iuram. Bibliothecarii.

Ego N. N. legitimo Civium Gymnasii huius Udvarhelyensis suffragio ad officium Bibliothecarii publici electus, sancte promitto me in eo officio ita secundum leges Bibliothecariopraescriptas versaturum, ut ad detrimentum Bibliothecae ac Gymnasii nihil, ad emolumentum contra eius plurimum contulisse suo tempore videar. Ita me Deus etc. adiuvet.

Formula Iuram. Civium inter Collegii membra recens receptorum.

Ego T. T. in numerum Civium Collegii Udvarhelyensis aditus promitto sancte erga leges et superiores obedientiam; erga omnes Concives fidelitatem et charitatem; in studiis diligentiam et alacritatem; in moribus pietatem et probitatem; nihil contra Collegii Moderatores seu solus, seu cum aliis machinaturum; sed voluntati eorum me subiecturum, ac honori ut publicis sic privatis intentionibus, quantum fieri potest, obtemperaturum. Deus et conscientia testis esto.

szavazok, az elhallgatandókat állhatatos hallgatással fogom titokban tartani. Isten engem úgy segéljen! stb.

A könyvtáros eskümintája.

Én, N. N. ezen udvarhelyi gymnasium polgárainak szabályszerű szavazatával közkönyvtárosnak választatván szentül fogadom, hogy ezen tisztemben annyira a könyvtáros számára előirt törvények szerint fogok forgolódni, hogy annak idején úgy lássék, hogy a könyvtár és gymnasium kárára semmit, hanem annak hasznára igen sokat tettem. Isten engem úgy segélyen! stb.

Az ujonan felvett tanulók eskümintája.

Én, N. N. az udvarhelyi kollegium polgárai közé felvétetvén a törvények és felsőbbek iránt engedelmességet, minden társam iránt hűséget és szeretetet, a tanulásban szorgalmat és igyekezetet, az erkölcsben kegyességet és jámborságot fogadok és szentül ígérem, hogy a kollegium kormányzóival szemben semmit sem tervezek sem egyedül, sem másokkal, hanem azok akaratának alávetem magamat s úgy a nyilvános, mint magán figyelmeztetéseknek, a mennyire lehet, tisztelettel fogok engedelmeskedni. Isten és lelkiismeretem legyen tanubizonyságom!

Nem lenne telyesen áttekinthető kollegiumunk kormányzásának és belső életének képe, ha ide nem igtatnók az iskolaszék juratus assessorainak, azok jegyzőjének, valamint a könyöradományok összegyűjtésére kiküldött tanulók eskümintáit. Ez esküminták legrégibb jegyzőkönyvünkből hiányoznak, de megőrizte egy jegyzőkönyvünk, melybe Magyarósi Sz. József az iskola törvényeit a maga számára 1836-ban leiratta. Ezek a következők:

Formula Iuram. Assessoris.

Ego N. N. ad officium Assessoris electus iuro per Deum vivum et aeternum me superioribus meis proxime autem curatoribus et professoribus obedientem futurum. Legum Scholasticarum observationi, moribusque studiosorum invigilaturum. Legum stransgressores absque personarum respectu redarguturum aut eo, quo par est, delaturum. In cónfluxibus sedis Scholasticae sine favore, odio, metu et aliis respectibus iustum iudicium laturum et executurum. Acta et deliberata sedis scholasticae ante pronuntiationem nulli revelaturum, vota haud proditurum. Ceteraque, quae ad officium Assessoris pertinent, fideliter executurum, de perceptis et erogatis rationem redditurum. Ita me Deus adiuvet.

Formula Iuram. Notarii.

Ego N. N. juro per Deum vivum et aeternum me officio No-

A juratus assessor eskü-mintája.

Én, N. N. az assessor-i tisztre megválasztatván esküszöm az élő, örök istenre, hogy feljebbvalóimnak, különösen pedig kuratoraimnak, professoraimnak engedelmeskedni fogok; az isk. törvények megtartására és a tanulók erkölcsére vigyázok; a törvények áthágóit személyválogatás nélkül megbüntetem, vagy annak, a kinek kell, bejelentem. Iskolaszék tartama alatt kedvezés, gyűlölet, félelem vagy más tekintetek nélkül igazságos ítéletet hozok és hozatok. Az iskolaszék végzéseit és határozatait kihirdetés előtt senkinek meg nem mutatom sem a szavazatokat el nem árulom. Minden egyebet, a mik az assessor kötelességére vonatkoznak, hűségesen megteszek. A bevételekről és kiadásokról számolok. Isten engem úgy segítjen.

A jegyző eskümintája.

Én, N. N. esküszöm az élő örök istenre, hogy jegyzői tisz-

tarii bona fide functurum; protocolli Collegii curam diligenter habiturum; acta et conclusa sedis scholasticae eidem exacte illaturum. Re ita exigente absque ulla variatione, mutilatione aut augmento aliis extradaturum et sigillum Collegii non nisi in usus lege praescriptos conversurum.¹ De perceptis et erogatis rationem redditurum. Ita me Deus adiuvet.

Formula Iuram. in usus Collegii Supplicantium.

Ego N. N. juro per Deum vivum et aeternum me id omne, quidquid patroni et benefactores in rationem Collegii ad manus meas tradiderint, per eosdem libello meo rationario inscribi curaturum aut inscripturum; nihil ex iis in usus meos aut aliorum conversurum, verum omnia, quaecumque percepero, collegii Seniori aut Perceptori traditurum ac de iis rationem redditurum. Ita me Deus adjuvet.

Formula Iuram. ad trituranda Frumenta missorum.

Ego N. N. juro per Deum vivum et aeternum me id omne, quidquid e Decimis N. N. in ra-

temben lelkiismeretesen eljárók; a kollegiumi jegyzőkönyvnek gondját viselem; az iskolaszék határozatait és végzéseit abba pontosan bevezetem; ha kell, másoknak minden változtatás, csonkítás vagy toldás nélkül kiadom; a kollegium pecsétjét más, mint a törvény által előirt, célra nem használom. A bevételekről és kiadásokról számolok; Isten engem úgy segéljen!

A kollegium számára kéregetők eskümintája.

Én, N. N. esküszöm az élő örök istenre, hogy mindazt, a mit a patronusok, jóltevők a kollegium számára kezembe adnak, saját kezüleg számadásos könyvembe beíratom, vagy magam beírom; semmit azok közül a magam vagy mások hasznára nem fordítok, hanem mindent, a mit beveszek, a kollegium Seniorának vagy pénztárosának átadok és ezekről számolok. Isten engem úgy segéljen!

A cséplésre kiküldött tanuló eskümintája.

Én, N. N. esküszöm az élő örök istenre, hogy mindazt, a mi N. N. tizedéből a kollegium részére jut,

¹A pecsétet használat után tartozott azonnal visszaadni a Rectornak, „apud quem illud asservandum est.“

tionem Collegii obvenierit, recte curaturum, et ex eo nihil in usus meos aut aliorum conversurum, verum omne id Collegio fideliter administraturum ac de iis rationem redditurum. Sic me Deus adiuvet.

igazságosan gondozom, abból semmit a magam vagy mások hasznára nem fordítok, hanem a collegiumnak mind beszolgáltatom, ezekről számolok. Isten engem úgy segéljen!

Ime ezek azok a törvények, rendszabályok, melyeknek szellemében iskolánk eleitől fogva élt, mozgott s virágzott. Ezeket a törvényeket az idők folyása alatt nyert tapasztalatokkal bővítették, de a szervezet tekintetében csak a legujabb időben kezd iskolánk átalakulni, midőn már a kor követelményei több szempontból javasolják, a tanulók az iskola kormányzásában való ezen tényleges részvétel alól felmentessenek. — Mert, ha a fent közölt törvényeket s rendszabályokat figyelemmel olvassuk, azonnal szemünkbe tűnik, hogy az iskola bel és kül életének vezetésében nagy része volt magoknak a tanulóknak, hogy ennek sok, nagy — különösen az erkölcsi életben igazolt haszna volt, bizonyítani nem kell; de másrésről erős ok ennek a rendszernek megszüntetésére, hogy ezek az officiumok és velök járó felelősség a tanulót tanulni valójától vonták el; nem említve azt, hogy némely teendők nem is tanulókhöz illők voltak.

Iskolánk ezen rendszere mellett az iskola élén állottak a kura-torok, a kik részint világi, részint egyházi, buzgóságukról és bőkezűségükről ismeretes férfiak valának. Ők intézkedtek az iskola vagyoni, sőt néha szellemi ügyeiről is a kuratori gyűlésekben s bizonyos esetekben a rektort utasításokkal látták el. A rektor állott az iskola közvetlen élén s ő tőle indultak ki a vezetés minden fonalszájai. A tanítás tekintetében előadásokat tartott a publicus és togatus deákoknak. A klassistáknak tanítását publicus praeceptorok beállításával eszközölte, kiknek a tanítandó anyagot ő tűzte ki s a tanítás menetét ő szabályozta; segítségére voltak a publicus praeceptoroknak a privatus praeceptorok, kik ugyanazokat tartoztak tanítani tanítványaiknak az arra rendelt időben, mit az osztályban tanultak. Az iskola beléletének vezetésében segítségére voltak a rektornak a senior, contra-scriba, kik a törvények legfőbb őrei voltak és a juratus assessorok,

kik együtt a rektor és officialisokkal az iskolai törvényszéket alkoták; ezekhez járultak a szobafőnökök, kik a fegyelem, rend és tisztaságra való felügyeletben hatalmasan támogatták feljebbvalóikat, az oeconomus (apparitor) a lehető legterhesebb kötelességeket teljesítette s a névsorral kezében a rendnek egyik legerősebb előmozdítója volt; kisebb szolgálatokat teljesítettek a cursorok, a kik, ha szükség volt rá, az oeconomust pillanatra helyettesítették. A praebitor az iskolai javadalmakat osztotta ki az illetékeseknek felelősség mellett. Midőn az iskola fentartása a patronusoktól felajánlott tizedekből és könyöradományokból történt, ezek összeszedésére nevezték ki a supplicansokat és csépelteket. E megbizottak tisztüknek hűséges betöltésére esküvel kötelezték magokat.

Ha a fent olvasott törvények és szabályok általános jellemzését kitüntetni akarjuk, csak arra kell gondolnunk, hogy az egészen keresztül vonul annak a kötelezettségnek hangsúlyozása, melylyel isten iránt, mások iránt, s magunk iránt tartozunk. Az istennek tiszteletét nyilvános templomozás, ezenkívül a collegium auditorumában reggel és estve tartott preces gyakorlásával tanúsították; az iskolán kívül álló emberek, iskolai feljebbvalók, s tanulóársak iránt való magaviseletet erősen hangsúlyozott szabályok tanítottak s ezek megtartásában rejtezt a jó lelkiismeret, melynek tudata az illető legnagyobb jutalma.

Feltűnő a hibák büntetésében a mód nélküli pénzbírságot, és hajlandó vagyok ezt annak is tulajdonítani, hogy az iskola előljárói az ilyen uton begyűlt pénzekből igyekeztek az iskolának olyan bajain segíteni, a mikre pénzzel nem rendelkeztek s ezek között a jutalomkönyvek vásárlása említendő, mik nagy részben kézikönyvekből állottak és szegény jó tanulók között osztattak ki, a kik különben nem tudták volna azokat megszerezni.

Iskolánk első éveire vonatkozólag legrégebb jegyzőkönyvünkben még a következő adatokat találjuk:

1712-ik évben, mikor Szigeti Gy. Györgyöt hivatalába beigtatták, kuratori gyűlést tartanak s e gyűlésben 14 pont alatt összeállítják az iskola jövedelmét s kiadásait s meghatározzák, hogy miféle kiadást, melyik bevételből kell fedezni. E jegyzőkönyv érdekes világot vett arra is, hogy milyen gonddal s fáradsággal lehetett azon ingatag alapokon nyugvó bevételekből az iskolát fen-

tartani s mennyire a hívők buzgóságától s áldozatkészségétől függött az iskola élete. Az érdekes jegyzőkönyv itt következik :

Articuli, quos anno 1712 Die 5 Aprilis in Gyamnasio Udvarhelyiano (Cum Clarissimus D. Georgius Gyula Szigethi Officium Professoris auspicaretur) Ill. D. Curatores: Ill. Iohannes De Bethlen, Sp. D. Sigismundus Korda, item Sp. D. Sigismundus Nagj de Petek etc. Concluserunt.

I. Tiszteletes Professor Szigethi György uram ex mandato Incliti Suppremi Consistorii Udvarhelyi Professorságra depuláltatván, maga szoross kötelességének ismervén az Scholáb, való hivszorgalmatos kivántató tanítását, és az Ifjak közt származható nehézségeknek megzabolázását, mellyek is ha occurálnának. juxta leges Scholae meg büntettessenek maga praesentiajába, ha pedig occurálnának valami oly gravis materiák Tiszteletes Udvarhelyszéki Reformat. Esperest uramnak hirrétévén juxta puncta Canonis. Sőt másokat az vice Curatorok mellett adhibeálván, juxta leges praescriptas igazitassa, és maga említett Professor uram ugy inspiciálljon az Scholában, hogy mindennemű nehézségek tolláltassanak; mert ha mi Contrarietasok occurálnának, és el nem igazítaná, maga tartozik tam in praesentia Suppremorum Curatorum, tam in praesentia Suppremi Consistorii et Synodi Generalis számot adni.

II. Minthogy az Schola vacantiában volt ratione Professoris hat hónapok alatt, kelletett inspiciálni Tisz. Szokolalyi István urk. azért a Mgs Suppremi Consistoriumi Deliberatio szerint a Professor pénzbeli Angariájának, melly is extendalodik ad flo. 108, medietassa említett Tiszt. Szokolalyi urnak fáradságáért proveniál: medietássa pedig ugymint flo. 54 pro honorario Tiszteletes Szigethi György uramnak diszponáltatik. Tiszteletes Szokolalyi uram leválta a' 50 forintját, a négy forintját pedig Suppleálni kell. Tiszteletes Szigethi uramnak pedig az flor. 54 hová hamarébb az mostan legközelebb Kőhalomból administrálandó 100 forintnak 54 forintja pro honorario administraltassék. Buza pedig ezen Angáriára esett Cub. 25, melynek fele T. Szigethi György uramé, fele pedig Tiszteletes Szokolalyi uramé legyen.

III. Minthogy pedig Tiszteletes Szigethi uram Angáriája kez-

dődik 10. Martij Anni 1712. Ennekutána Angariatim percipiál flor. 54 ebben értetvén az fára és borra való pénze.

IV. Kőhalom Székből annuatim provenialható pénz extendálódván ad flor. 400, mely is pro Anno 1712 totum restál, ebből legközelebb administrálandó pénzből erogálódik az Tiszteletes Szigethi uram 54 forint honorariuma ; pro prima Angária 10 Mar. marad fenn a' 100 forintból, ki vévén az 54 forintot, flor. 46, mely is a' négy Praeceptoroknak derogálódik Angariatim flor. 46 25. és így Calculálván mind a' Tiszteletes Professor uram annualis Angáriáját flor. 216, ugy a' négy praeceptoroknak Annualis Angariajokat flor. 185 extendálódik ad flor. 401 ebben lévén egy forint defectus melly Supplealtassék a' Nemes János uramtól való pénzből.

V. Jóllehet a Néhai Méltóságos úr Idvezült Bethlen János úr Conferálta volt az Udvarhelyi Szóts és Csizmadia Czénél levő flor. 500, melyet most az úr Bethlen János uram ő Ngyga az Czéhektől levált, mely pénzt tartozik ő Nga hová hamarább jó hamarább jó Securitas alatt Interesre ki adni Decem per Centum, addig pedig az arra a' pénzre esendő Intres pótolassék a' Nemes János uramnál lévő Intres pénzből.

VI. Daróczon lévén Dályai Ferencz uram Collatiója flor. 200 ; erre Annuatim tartoznak adni Buzát, a' mint aratáskor jár a Buza, vagy pedig flor. 20. pro Anno 1710-et pro 1711 Restantiában lévén az Interes, melyért Trit. Cubuli 40 kell exigáltatni per dispositionem Supremorum Curatorum.

VII. A Néhai Méltóságos ur' Bethlen János urnak Collatiója volt a Berkenyési, Kamarási, Kerösi majorság Buzájából, mellyet ujabban Néhai Méltóságos Bethlen Sámuel uram ő Nagysága Rákosi majorság Dézmájával augeált, Ugy a Méltóságos Groff Bethlen János uram ő Nagysága Búni Dézmáját Suppraddalta.

Méltóságos Kemény Jánosné Asszonyom Vécsi majorság Dézma Buzáját conferálta.

Néhai Méltóságos Idősbik Teleki Mihály Uram conferálta volt ugyan a Scholához Sorostélyi majorság Buza Dézmájának felét, mellyet is a' Méltóságos Fő Curatorunk Bethlen János uram ő Nagysága és Korda Sigmond uram jó rendbe venni igyekezzenek.

VIII. Néhai Mihály Deák Uram conferálta volt a Gelenczi Józszágot, mellyet rendbe kell venni.

IX. Egrestői Miháts Ferencz Uram ex pio zelo conferálta minden majorság Buzájának, Borának nonáját, melyről való legatuma extal, a' mint Informáltatunk, Tiszt. Vásárhellyi uramnál vagyon, kézhez kell venni.

X. Néhai Méltóságos Szent Páli Jánosné Asszonyom ő Kegyelme legálta volt az Udvarhellyi Malom proventussának felét, melyet annak utánna per accordam B. D. Fejedelem kegyelmes Urunk ő Nagysága confirmált volt és 25 köből buzát Deputált, mely most is annuatim kiadatik; az Schola számára pedig a' Malomban tartoznak örölni vám nélkül.

XI. Hidvégi Nemes János Uramnál lévén a' Scholának flor. 1000 Capitalis pénze, melynek jóllehet Interesse extendálódnék ad flor. 1000, melyben is a' Méltóságos Suppreum Consistorium mennyiben fog gratificalódni, ő Nagyságának gratiájában állyon, most proxime ígért flor. 300, hogy a' jövő héten infallibiter administral, melyről assecurálta a Scholát, mellyet percipiállyon Curator Udvarhellyi Borbély D. Ferencz Atyánkfia.

XII. Néhai Petki Nagy Pál Uram legált volt Néhai Bethfalvi Biró György uramnál lévő adósságból flor. 100; melyért Kis-Szőlősi portióját adta vólt, ezt is szükség a' Méltóságos Fő Curator urunknak rendbe venni.

XIII. Minthogy az Scholánk Ifjai között 12 Alumnus szokott lenni, továbbra is ugy kell lenni, melly is importált Annualis Angariát flor. 90. Ennek hata Annuatim vészen flor. 10; mely importál flor. 60; hata pedig media alumniat vészen; importal flor. 30. téssen in summa florenos 90; Ennek Annualis 90 forint Alumniának flor. 50 Levallyák az Méltóságos Ur Bethlen János Uram ő Nagyságánál lévő 500 forint Interesséből ha ő Nagysága jó móddal ki adhattya, a. residuitássa pediglen ugymint flor. 40 per oeconomiam D. Suppreorum Curatorum exsolvaltatik, mivel pedig most de praesenti 4 Alumnusnál több nintsen, kiknek is Alumniájok Importált flor. 40, Ha mikor pleno numero lesznek az Alumnusok, az fellyebb való Specificatio szerint leszzen contentatio.

XIV. A Sütőnek Annualis fizetése lévén flor. 25. A Cantornak is flor. 25. item a sütőnek Cubulorum Trit. 2. a' Cantornak Cub. 8. A Cantor és Sütő fizetése pro Anno 1712 termináltatott, hogy a' Nemes János Uramtól bé jövendő Intres pénzből adassék

ki; a Buza pediglen, a Nébai Idvezült Bethlen János Uram' légált Buzájából adassék ki.

Aláírták a jegyzőkönyvet: C. Johannes De Bethlen, Sigismundus Korda, Sedis Udvarhelyiensis Suppremus Regius Index; Sigismundus Nagj. de Petek; Stephanus A. Szokolyai.

Jegyzőkönyvünkben e neveket egy későbbi kéz jegyezte ez Articulusok alá ezzel a megjegyzéssel: „Exemplar huius originale extat apud Illustr. Comitem Joh. Bethlen.“

Ugyanezen alkalommal az ifjuság punctumokba foglalja kívánságait és a kuratori gyűlés elébe terjeszti. E punctumokat 9 szakaszban megőrizte 2-ik legrégibb jegyzőkönyvünk a határozatokkal együtt; hogy 9 szakasznál volt e több, nem tudhatjuk, mert a IX-ik szakasz *Minthogy* kikezdéssel végződik s a jegyzőkönyv befejezve s ellátva nincs. Miután ezek punctumok az iskola belső épületére érdekes világot vetnek, hadd következzenek:

Puncta Gymnasii (una cum Relationibus ad ea datis) Illustrissimis Curatoribus humillime proposita occasione Articulorum exhibitorum ab Ill. Curatoribus dum Cl. D. Georgius Szigethi inauguraretur Anno 1712. die 5. April.

Mivel az Ngtok s Kgylmtk Isten Dícsősége mellett való buzgó fáradozásokat eszünkbe vettük nem csak a T. T. Professor urunk inauguráltatása iránt lenni; hanem az Scholánknak minden dolgainak jó dispositiojában való vételiért, azért az Iffiaknak instantiója által Punctumokban Ngtok s Kgylmtk eleibe terjesztett causasait méltóztassanak Istenes s méltó consideratióba venni: Scholánk törvényei felolvastatván.

I. Ennek előtte való esztendőekben voltanak Scholánkban négy Praeceptorok mellyek boldog emlékezetű Carator urainktól ő Ngoktól designáltatott fizetések intacte erogaltatott: mostan pedig csak három Praeceptorok vannak, azok közül az Eloqu. és Poësis Praeceptornak fizetésébe 10 flor. az Syntax. és Etymolog. Praecept. Sallariumának 10 flor. abstraháltattak; tekintvén azért Ngtok s Kgylmtk terhes szolgálatunkat, méltóztassék megorvoslani.

Relatio. Magok kívánságok szerint az régi fizetések az Praeceptoroknak ki adattatik.

II. Jóllehet ennek előtte való időkben Isten dícsőségét előt-

tünk hordozván a Templomot frequentaltuk, holott az Várostól semmi beneficiumot nem percipialunk, mint egyéb N. Városokon meg van, kívánnjuk azért az Ngtok s Kgylmtk ezen dolgról való dispositiójokat, mivel egy kis gyermek meghalván a Városon Scholánknak Generalis ki menetelit kíványák, holott semmit nem adnak.

Relat. Professor Uram requiráltatván tészen dispositiot, de a régi usus nem tolláltatik.

III. Ne hogy semmi Controversia a Schola buzája' erogáltatásának alkalmatosságával lehessen, legyenek az Schola szekrényin két lakatok, mellyeknek egyikének a kulcsa Curator uramnál, a másiknak pediglen Scholánknak Senioránál légyen, hogy egyik is a másik hire nélkül fel ne nyithassa.

Relat. Az régi jó rend az tartván justum, hogy ugy legyen ennek utánna is.

IV. Noha Scholánk szépen floreálván süttetett arra rendeltett személyek táplálásokra elegendő Czipó, kívánnjuk azért, hogy az Ifjuságnak száma szerint pro ratione Officii et Ordinis rostáltassék annyi buza, az mennyi Scholánk szaporodása szerint kívántatik, ne légyen ugy az mint mostani Sütőink (hol vették légyen nem tudjuk) kívánnják.

Relat. Mostan a' buzának szűk Voltához elég az három köből buza, bővebb lévén az kiket érdemeseknek itél Professor uram, azok szerint augealhatni.

V. Ezt tudván, hogy ez ideig Scholánkban Alumnusiknak járó proventusnak Summája administráltatott, ennek is renovatioja és auctioja igen szükséges, mivel az Alumnusok után való legények esztendő alatt 8 polt. percipialnak.

Relat. Több fundussa proveniálván az Scholának, az Alumnia is augealtatik, addig az eddig observaltatott usus szerint kiadatik.

VI. Városi uraink akarván Scholánkon praedominálni (mint-hogy Ngtk. s Kgylmetk imponálhattják), hogy Scholánknak ifjaitól nap elmente után bizonyos causáért kiküldettett Szolgáinkat ne üldözzék, illetlen szókkal ne illessék, hanem lévén Scholánknak érdemes Professora és Officialissi, bizonyos okért tegyenek pánaszt, holott légyen satisfactio, ne ő kgylmekek tégyenek.

Relat. Ez iránt Városi uraink admoneáltatnak T. Fő Király

Biró Uram által, mindaz által kgylmtk is kinek-kinek illendő becsületét meg adgya és az Estvéli késői járást tollája.

VII. Mivel a' ffeletti szokások szerint ha az dolog ugy nincsen is (az mint gyakorta compertum est) illetlen dolgokat fognak Scholánkra, poroncsoljon Ngtok és Kgylmtek, hogy Curator uraink törvény szerint justificáljanak bennünket, mivel mi magunk az külső Forumon vélek nem annyira perelhetünk.

Relat. Erről vagyon resolutiója T. Szigethi György uramnak, miképen orvosolja a' dolgokat.

VIII. Scholánk romlása miatt szintén nyakunkba szakad, azért Scholánk romlását Curalo Curatorok ketten rendeltessenek, mint volt hajdonában, mivel egy, onussának el viselésére elégtelen.

Relat. Az építés iránt lészen dispositio az mennyire a' gradus engedi.

IX. Minthogy pediglen Scholánkban levő romlásokat Curator uraink építették, dolgozókat pénzel fogadván Scholánknak első officialissa előtt alkudjanak meg, hadd tudják, mit költenek Scholánkra.

Relat. Az eddig való usus ezután is observaltatik, az Schola Seniorától vegyen Testimonialist az expensáról az V. Curator.

Iskolánk további eleven fejlődését s meglehetős élénk életét tanusítja az a körülmény is, hogy 1714 november 25-én a generalis szentvisitatio, mely Sz.-Udvarhelyen tartotta gyűlését, iskolánkra is kiterjesztette figyelmét és a következő határozatokat hozta :

Constitutiones Sanctae visitationis Generalis in Sede Siculicali Udvarhely celebratae 1714. 25 November per Rotum ac Clarissimum Dnum Steph. Kolozsvári Episcopum Eclar Reformatarum p. Transylvaniam cum suis adjunctis, pro Scholastica Iuventute Udvarhelyiensi.

I. A Schola kapuja zárattassék be nyárban 9 óraker, télben 8 óraker, valaki addig be nem mégyen, hanem azután a' Senior notállya s provocállya, ha külső ember mulat benn, a' terminalt órára kimennyen, az oeconomus pedig mindaddig a kapunn álljon, mig be zárattatik.

II. Valaki az utczákon jár pipával s dohányoz, semel admonitus gravis censurába incurrállyon az utánn.

III. Valaki káromkodó Szitkokkal szitkozódik, esküszik, elimináltassék még pedig ignominiose.

IV. A Deák hosszú üstököt ne viseljen katona módra, a hosszú kutsmát le tegyék, mostan usuáltatott kurta Dolmánt ne tsináltassanak, hanem deákhoz illendő habitusban járjanak, szines sinórozás, gombozás, ne usurpáltassék, a mentét fél válra ne viseljük, és az alatt baltát ne hordozzanak.

V. A Scholában fegyvert ne tartsanak, se másutt a Városon, erre a Professor szorgalmatosan gondot viseljen; ha pedig találhatik, hogy alattomba tartana valaki, el rontassék, vagy el adassék és az árával Scholai fegyvert¹ szerezzon.

VI. Valaki támadást inditt a scholában, vagy adarmát kiált, jól végére menvén, proscibáltassék; ha pedig az officialisok vagy nem resistálnának, mikor ki akarnának rohanni, vagy ki nem keresnék, magok luállyanak.

VII. Valaki a Városi embereket vargázza, vagy egygyel vagy mással diffamálja, irritálja, *comperta rei veritate, pro merito poenaltassék.*

VIII. Valaki *in absentia Clarissimi Professoris* valami excessust pátrál, *duplex poenann convincáltassék.*

IX. Valaki ebből a Scholából rossz dolgai miatt, vagy valami rationabilisok nélkül, hirt nem tévén, sem commendatoriat nem vévén Clarissimus Professorától, sohult nem recipialtatik.

X. A melly punctumokat irt a Tiszteletes Professor Szigethi György Uram a Schola javára, a' Generalis Szent visitatio azokat approbálja s confirmálja.

XI. Tiszteletes Esperest Uramtól, mint edjik Curatortól a' Schola dependeállyon, *quoad Pietatem et Studium per correspondentiam cum Clarissimo Professore.*

Extradatum per me Stephanum Vásárhellyi Notarium sanctae Synodi Generalis Anno die et loco Supranotatis.

Az utolsó XI-ik pontnak mind a Professor, mind a tanulók, mind a Curatorok ellentmondtak. Feltűnő is az a körülmény, hogy mig az első 10 pont kizárólag a tanulókra vonatkozó dolgokkal foglalkozik, addig a 11-ik pont minden összefüggés nélkül az előb-

¹ P. Szathmári K. A gy.-fehérvéri Bethlen kollegium történetében idéz-
vén e czikket azt következteti belőle, hogy az iskolának külön fegyvertára volt.
Én hajlandó vagyok a Scholai fegyver alatt könyveket érteni.

biekkel megteszi az Esperestet az iskola Curatorának. Ebből is látszik, hogy ez a határozat az Esperesttől kierőszakolt valami¹ talán az iskola alapítási Canonjainak III-ik pontjára támaszkodva melyben az mondatik, hogy „*egyházi gondnokok legyenek azon ecclesia papja és esperese.*“ Csakhogy ennek a Canonnak Érvényességét a Suppreum Consistorium 1709-ben megszüntette; mert akkor minden Collegiumhoz gondnokokat nevezvén ki, az udvarhelyi collegium gondnokai közül az esperestet kihagyta. Ugy látszik azonban, hogy az esperestek ezen contradictio után is még folyvást gondoskodni akartak a collegium felett. Ebből sok kellemetlenség lett, melynek a fő Consistorium 1745-ben vetett véget a következő leirattal:

Szolgáltk és Istentől minden áldásokat kívánunk!

Ugy esett értésünkre bizonyos relatióból, hogy T. Udvarhelyszéki Esperest Vásárhellyi Péter Uram eő Kgylme a Canonon és néminemü régi Constitutiokon fundálván azon Udvarhelyi Nemes Gymnasium Curatorának kívánta volna magát agnoscalni s agonscaltatni, de mivel azon Canon és Constitutiok a Gymnasiumnak akkori tsak kised Scholai állapottyához $\frac{1}{2}$. aetassához alkalmaztattanak volt, melyben tsak Ludimagisterek voltak $\frac{1}{2}$. consequenter mihelyt Gymnasiummá lett és érdemes T. Academicus Professorai Successive constitualtattak, eo ipso az Esperest Curatelája is cessalt; amint ezt in Anno 1709 a Suppreum Consistoriumnak erigaltatott. Systemája is bizonyíttya, a midőn minden Collegiumokban, Gymnasiumokban s Ecclesiakban Curatorok denomináltatván, akkoron is az Udvarhelyszéki Esperest a Gymnasium Curatorságából kimaradott. Ugy azután is in Anno 1714 die 25 Novembris institualt Generalis Visitatio Curatornak akarván az Esperestet Crealni, Contradictio intervenialt, mint a Gymnasium Prothocollumából láttuk.

¹ Hogy e pont beigtatása nem rendes uton történt azt a contradictionalis levélben felsorolt okokból látjuk, melyek közül az egyik ez: „Quia priora Scilicet puncta cum consensu Professoris laborata. imo ejus revisione modificata sunt, ultimum autem inscio Cl. Professore, et sic parta altera in audita Cl. Parochus subjici voluit.“ A Contradictio szövege alá pedig melyet első jegyzőkönyvünk őrzött meg, későbbi kéz e sorokat veté: „a Generalis Visitatio nem akarta, hanem akarta az Esperest magát, malis artibus tétetni (curatornak), a mint kitetszik ezen contradictióból.“

Arra nézve ennekutánna az udvarhelyszéki Esperestől, qua Curatortól a Gymnasiumnak dependealni s Cursusait is ex debito felvenni nem szükség, külömben ha midőn a Gymnasium java kívánván a Professortól requiráltatnék az Esperest, mint másutt is, a hol szükség, reményük annak javára tehecsége szerint Contribuálni Atyafiui és Keresztyéni kötelességének fogja tartani. Il lendő dolognak látszik mindazonáltal, hogy mind az Esperest és Tractus a Professorral és Gymnasiummal, mind ezek viceversa amazokkal Krisztus szolgálait illető atyafiságos egjességben és jó harmoniában éljenek. Melyre midőn adhortálnók kegyelmeteket, maradunk

Kegyelmeteknek

E Statu in Trannia Refr. Cibinii die 24ta Septembris 1745.

Jó akaró szolgálai

Az Erdélyi Ref. *Ecclak* Fő Curátori

Bethlen Ádám m. s.

Nalátszi József m. s.

Az Udvarhelyi Refortum Nemes Gymnasium érdemes T. Professorának, Offiaialissinak és az egész Communitasnak, Jó akaró Uraimnak és eő Kegyelmeknek

Udvarhelyly.

A mennyiben az iskolának még trivialis szerkezete alkalmával a Ludimagisterek egyszersmind cantorai is valának az ekklesianak, mikor az iskola gymnasium lett, s a Ludimágister helyett Rektor Professor állott az élén, az ekklesia a kántorság ügyének megoldását szorgalmazta. Ez ügyre vonatkozó adatot őrzött meg egyet legrégebb jegyzőkönyvünk a következőkben:

Régtől fogván való controversia lévén az Udvarhelylyi Ecclesia és a *Mitsgos* Curatoratus között a Tiszteletes Professor (olim Ludimagister) és a Cantor fizetése aránt, melly járt és addig is jár a Sófalvi Camaráról, és a Kőhalmi Desmából mostan Convocaltatván a *Mitsgos* és *Tttes* Curatoratus a Specificalt Ecclesianak eskütteit, optiot ada a *Mitsgos* Curatoratus, hogy az Ecclesia a Cantornak járandó 8 köből buzát, melly aránt volt a Controversia akár in natura várja a Scholának buzájából, akár pediglen az ő Felsége Cassájából a' XIV punctumban specificalt 25 forintokkal edgyütt, hogy ha casu quo, mellyet Isten távoztasson, a Kamará-

ról járandó Beneficium tolláltatnék, ne praetendállyá az Ecclesia a Controversiában forgó 8 köből buzát a' Scholától, mely dologban önként in omnem eventum választá az Ecclesia a Kamarától járandó Beneficiumot.

Signatum Udvarhelyini Anno
1733 die 26 Januarii in Curia
Professorali
Coram Me quoque
Gabriele Zagoni
Pastore Eccl. Ref. Udvarhelyiensis.

Bethlen Sámuel m. s.
Idősb. Ugron János m. s.
Tasnádi István
Hajdu István
Koronkai Ferencz
jurati Eccles.

1733 január 27-én a kuratoratus az alumnusok ügyében a következő határozatot hozta:

Determináltatott az is, hogy a *Mltsgos* Patronus Urak ő *Nsgok* Alumnusi, ha a Schola Cipójával élnek, tehát Buzabéli Alumniajokat a Scholába beadják, mint más Collegiumokban is vagon, ha pedig azon Buzabéli Alumniát magokénak akarják tartani, tehát magok kenyereken éllyenek.

Signatum Udvarhelyini
Anno 1733 Die 27 Januarii
in Curia Professorali

Bethlen Sámuel m. s.
Idősb Ugron János m. s.

1737 majus 18-án a méltóságos és *Tktes* Curatoratus Consentiente Professore (Borosnyai Lukács János) a következő Constitutiokat hozta:

1. Tettzett a Méltóságos és Tekintetes Curatoratusnak, hogj a mely 4 sustakokat a novitius Deákoktól szoktak volt az officialisok exigálni, a Gymnasiumnak hasznos szükségére fordítani.

2. A mi nézi a recreatit, a mig most megengedtetik ea lege, hogy az minden axcessusok és exorbitantiak nélkül mennyen végben, úgj hogj sem Professor Uramnak, sem másoknak bosszantások onnan ne következék, külömben ha lészen azt is a Mgs és Tks Curatoratus végképen tollalja, mivel legkisebb exorbitantiát is hallani nem akar s kemény büntetés nélkül el sem szenved.

3. Végeztetett az is, hogj a Togatus Deákoknak non nisi cum pari togatus deák baráttyával lészen szabad kimenni a városra, még pedig tisztességesen togában felöltözvén s rendes idejében a Gymnasiumnak több Törvényei és Constitutiói szerint.

4. Minthogy a Gymnasium könyvei kevesek s azokból is a kiadás miatt vészett el, végezte a *Msgs* s *Tkts* *Curatoratus*, hogj a nunc in posterum Semmiféle Scholán kívül való embernek a Gymnasium könyvei ki ne adattassanak még professor Uramtól is. A mely könyvei pedig a Gymnasiumnak most actu kivadnak adatva, azokat a *Thecarius* minél hamarább colligálja fideliter.

5. Minthogy a *Praeceptorságban* nem a *Praeceptor*, hanem a *Classis* épületére kell vigjázni, tehát Professor Uramnak *Serio imponáltatott*, hogj ő *Kgylme* a *Praeceptor* vállogatásban nem a rendre és egjéb tekintetre, hanem unice a meritumra vigjázson és ehez a *Juventus* is ugj alkalmaztassa magát s' ugj tanuljon kiki, hogj magának tulajdonítsa, ha a jó *industria* által magának *iust* nem szerez a *Praeceptorságra* és egjéb *beneficiumra*.

6. Végeztetett az is, hogj az *Officialisságot* Senkinek esztendőnél tovább viselni ne légjen szabad és igj a ki *Contrascribaságban* esztendőt tölt, a *Seniorságot* ne várja s' ne praetendálja, hanemha *Specialis* érdemü legény lejénd s' a Gymnasium szüksége fogja kivánni a *T. Professor absque praejudicio iuventutis* bátran magmaraszhattya *Praeceptor*nak s igj *Seniornak* is választathatik *Schola* törvénye szerint.

7. Végeztetett az is, hogj az innepi alkalmatosságokkal *Cantálni* kimenő *Studenseknek* *Commendatoriát* se *Senior* se *Contrascriba* *Gymnasium* petsétjével *Professor* hire nélkül ne adjon absolute, ez *sub poena gravis animadversionis* parantsoltatik.

8. A *Publicus Praeceptoroknak* *Severe* imponaltatik, hogj a *vicarius* által való tanításoknak békét hadjanak és semmiféle hejtelen szin és praetextus alatt a *Classist* ne negligálják, mást akárkit magok helyett a *Classisba* bé idézvén; hanem a kinek méltó oka lészen reá, *Professor* hirével botsássanak mást bé magok helyett a *Classisba*.

E *constitutiokból* az látszik, hogj az iskolai törvények folytonos hangoztatása nem volt felesleges s gyakran szükség volt e törvényeket bővebben körülírni s ujabb *constitutiokkal* megerősíteni. Ilyen *constitutiokat* őrzött meg egyik legrégibb jegyzőkönyvünk az ünnepnapok, szünnapok, születés és névnapokra hivatalos ifjak kötelességéről s magokról a kihivókról is 1744 apr. 25-ről:

1. *Hospites invitatores seu simul, seu partitim* ne ultra *horae spatium temere suos invitatos* de tineant *sub paena* den 50.

2. Neque invitati ultra horae Spatium suos invitatores gravent etiam plures sup poena den. 30.

3. Si qui vero musicis instrumentis ludere vel saltare praesumerint perinde 50 denariorum poenam sustinebunt.

Kiadják Borosnyai Lukács János professor és Wajna László senior.

IV.

TANTERVEK, ÓRA- ÉS VIZSGÁLATI RENDEK, TAN- ÉS JUTALOMKÖNYVEK.

Az iskolai év téli és nyári semesterre volt osztva, de ezenkívül eleinte (1817 körül) hetenként, később (1821-ben) a vacatiok kezdetén és végén megvizsgálták a klassistákat, hogy kik voltak jelen, kik hogy viselkedtek, kik voltak kitetszők, jobbak, rosszak, közönségesek, tekergők? stb. A mulasztók pénzbüntetést kaptak, (examen privatum).

Az 1822-ik deczember 10-ik napján eltelvén a deáki esztendő fele, a klassistákat a következő kérdések szerint vették számba s protokolláltak:

1. Volt-é az eltölt semestrisen a classisban korhel, tekergő, engedetlen? Ha igen, kik azok? Név szerint improtokolláltassanak.

2. Volt-é olyan, a ki ha hirrel és helyes okból is nagy részén a semestrisnek nem volt jelen és tanulását nem folytathatta?

3. Volt-é olyan, a ki magát valami erkölcstelenséggel hemocskolta volna?

4. Van-e mindennek tiszta és becsületes Exameni Irása? — ha nincs, kik azok? — és kik irtanak adóból való Irást? A mostani privatum examenen kik, miért nem voltak jelen? hát a közönséges Examenen kik és miért nem lesznek jelen?

5. Tartotta-é valaki vakmerően magánál a signumot? Menynyi büntetés pénz gyült abból az egész semestrisen?

A téli félév vége előbb deczemberben, később februárban volt, a mikor, valamint a nyári félév után Juniusban nyilvános vizsgálatot tartottak az eltanított tantárgyakból. *Az érdemjegyek: kitetsző, jó, közepes, gyenge.*

A vizsgálat eredményét a Praeceptorok Protocollumra adták s ennek alapján a Professor kidolgozta a Gradus Promotionist s a promotio a következő isk. év kezdetén történt meg.

Az iskolai év kezdődött szeptemberben.

A rector-professor maga mellé minden évben Publicus Praeceptorokat nevezett ki minden klassisba egyet s ezeknek a tanítását ellenőrizte. Ezen kívül a tanulóknak voltak privatus Praeceptoraik is.

Tananyag 1822—1834-ig a classisokban.

I. Logica classisban.

1. Vallás. Exegesis novi Testamenti secundum Petrum Bod et sec. Koppe.
2. Logica. Secundum Samuelem Köteles.
3. Litteratura Latina. Olvasták Iustinust, Corn. Nepost és Salustiust
4. „ Germanica, Márton József grammatikája szerint és Gedikke meséit fordították németre.
5. „ Graeca, Cserei József szerint s az Uj testamontomból.
6. Geographia Mathematica, Pántzél szerint.
7. „ Politica, Kis Pál szerint.
8. Philosophia, historia előbb Brucher, később Ercsei Dániel szerint.
9. Universalis historia, előbb a professor cursusa szerint, később Schröckius szerint.
10. Arithmetica, előbb Méhes szerint, később a bécsi institutio szerint.
11. Psychologia, Campe szerint.
12. Geometria, Wolfius szerint.
13. Mathesis, előbb Metzburg szerint, később Csorja Ferencz cursusa szerint.
14. Anthropologia, Csorja Ferencz cursusa szerint.
15. Mineralogia, Karácsoni Sámuel cursusa szerint.
16. Cantus.

II. Germanica classisban.

1. Vallás. Heidelbergi catechismus szerint.
2. Historia Patriae. Budai Ezsaiás szerint, később Csorja F. szerint.

3. Historia Literaria, Budai József szerint.
4. „ Universalis, Schröckius szerint.
5. „ Naturalis, Karácsoni Sámuel szerint.
6. Geographia. Kis Pál, később Cannabich szerint.
7. Litteratura Germanica, Márton József gramm. szerint.
8. „ Latina. Olvasták Cicerót, Jul. Caesárt, Corn. Nepost és Phaedrust.
9. „ Graeca, Cserei József szerint, ford. Lucianus dialogusát és Gedikke meséit.
10. A római literaria historiának rövid képzete.
11. Mathesis-Arithmetica 4 első része, társaságszabály, négyzet és köbgyök vonás.
12. Cantus.

III. Poetica classisban.

1. Vallás, a heidelbergi catechismus szerint.
2. Litteratura Romana. Olvasták Virgiliust, Horatiust, Phaedrust, Ovidiust, Senecát, Terentiust.
3. Litteratura Germanica. Gessner idylljeiből, később a Krattzer mesés grammatikájából.
4. „ Graeca. Az Uj testamentumból.
5. Geographia Kis Pál szerint.
6. Mathesis, a 4 alap művelet törtékkel, társaságszabály, a betűszámvetés első elemei.
7. Poesis, a bétsi institutio szerint.
8. Mythologia, Kis János szerint.
9. Cantus.

IV. Rhetorica classisban.

1. Vallás a heidelbergi catechismus szerint.
2. Litteratura Romana. Olvasták Justiniust, Cicerót; később Freuer institutiója szerint.
3. „ Germanica, Gellért J. szerint.
4. „ Graeca, a görög nyelv elemei Cserei szerint.
5. Rhetorica, a bécsi institutio szerint.
6. Római régiség, Burman szerint.
7. Historia Naturalis, Földi János szerint.
8. „ Universalis.
9. „ Patriae.

10. Geographia Kis Pál szerint rövideden.
11. Mathesisből a törtekkel való számolás.
12. Cantus.

V. Syntactica classisban.

1. Vallás. Koppe szerint a 2-ik drbból.
2. Litteratura Latina. Olvasták Corn. Nepost.
3. „ Germanica, Chrestomathiából
4. Historia és Geographia, a Hármás Kis Tükörből.
5. „ Universalis, Schröckius szerint.
6. „ Naturalis.
7. Arithmetica előlkezdvé, a meddig mehetni haszonnal.
8. Cantus.

VI. Grammatica classisban.

1. Vallás. Koppe szerint.
2. Litteratura Latina. Olvasták Eutropiust és Gedikkét.
3. „ Germanica, Commenius szerint.
4. Elementa Litt. Graecae de csak 1826-tól.
5. Historia Hungariae et Transylvaniae, a Hármás Kis Tükörből.
6. „ Naturalis.
7. Geographia Transylvaniae, a H. K. Tükörből.
8. Arithmetica ; a 4 alap művelet.
9. Cantus.

VII. Coniunctica classisban.

1. Vallás, Látzai szerint.
2. Litteratura Latina, Languius szerint és Gedikke szerint.
3. Német olvasás és declinatio, Márton József szerint Comeniusból.
4. A verbumok conjugálása, Cellarius szerint.
5. Historia biblica, Hübner szerint.
6. Erdély és Magyarosz. geographiája, Kis Pál szerint.
7. Arithmetica 3 első része.
8. Cantus.

VIII. Elementaria classisban.

1. Vallás, a heidelbergi kis catechismus szerint s a biblia historiából az Uj testamentum Hübner szerint.
2. A debreceni ABC-és könyv.
3. Magyar, deák és német tisztán és érthetőleg olvasás.

4. Declinatio, Motio, Comparatio, Conjugatio, a kis Cellarius és Languius szerint.
5. Az Arithmeticából a 2 első rész.
6. Cantus.

E kimutatás szerint a classisták a következő tárgyakat tanulták:

1. Vallást.
 2. Magyar
 3. Latin
 4. Német
 5. Görög
- } nyelvet és irodalmat.
6. Magyartörténelmet.
 7. Egyetemes történelmet.
 8. Földrajzot (math. és polit.)
 9. Természethistoriát.
 10. Philosophia történetet.
 11. Logikát, psychologiat.
 12. Anthropologiát.
 13. Mineralogiát.
 14. Poeticát.
 15. Mythologiát.
 16. Római régiségtant.
 17. Mathesist (arithm. algebrát, geom.)
 18. Cantust.

Kézikönyvek voltak a következő szerzőktől:

Bod Péter, Koppe, Köteles Sámuel, Márton József, Gedikke Cserei József, Pánczél, Kis Pál, Brucher, Ercsei D., Méhes, Campe, Wolffius, Metzburg, Csorja, Karácsoni, Budai Ezsaiás, Budai József, Schröckius, Cannabich, Krattzer, Kis János, Freuer, Burman, Földi János, Hübner, Heid. Catech. Hármás K. Tükör, Cellarius, Comenius, Languius, debreczeni ABC.

Latin auctorok: Justinus, Corn. Nepos, Sallustius, Cicero, C. J. Caesar, Phaedrus, Virgilius, Horatius, Ovidius, Seneca, Terentius, Eutropius, Languius, Cellarius, Comenius.

Görög auctor: Lukianos dialogusa.

Német Gessner Idylljei.

Series Objectorum dietim in Hebdomade tradendorum, storio submissam

Classes	Horae	Die Lunae	Die Martis	Die Mercurii
VIII. In Classe Logica traditur	7-9	Litt. Romana	Hist. Philosophica	Arthrop. et Logica
	1-2	Geographia	Litt. Romana	Religio
	3-4	Revisio Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exercitium
VII. In Classe Graeca traditur	7-9	Litt. Germanica	Litt. Graeca	Hist. Patrae
	1-2	Geographia	Hist. Litteraria	Religio
	3-4	Revisio Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exerc.
VI. In Classe Poetica traditur	7-9	Litt. Germanica	Litt. Romana	Hist. Patrae
	1-2	Geographia	Theoria Poëseos	Religio
	3-4	Rev. Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exerc.
V. In Classe Rhetorica traditur	7-9	Litt. Germanica	Litt. Romana	Hist. Patriae
	1-2	Geographia	Rethorica	Religio
	3-4	Rev. Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exerc.
IV. In Classe Syntactica traditur	7-9	Litt. Germanica	Litt. Romana	Hist. Patriae
	1-2	Geographia	Litt. Romana	Religio
	3-4	Rev. Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exerc.
III. In Classe Grammatica traditur	7-9	Litt. Germanica	Litt. Romana	Hist. Patriae
	1-2	Geographia	Litt. Romana	Religio
	3-4	Rev. Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exerc.
II. In Classe Coniunctica traditur	7-9	Litt. Germanica	Litt. Romana	Hist. Hübneriana
	1-2	Geographia	Litt. Romana	Religio
	3-4	Rev. Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exerc.
I. In Classe Elementaria traditur	7-9	Litt. Germanica	Lectio Latina	Hist. Hübneriana
	1-2	Litt. Germanica	Lectio Latina	Religio
	3-4	Rev. Exerc.	Rev. Exers.	Purum Exerc.

A mint a czim mutatja ez órarend a Supremum Consistorium által rendelt délelött 2 órát, délután 1-2-ig és 3-4-ig szintén 2 órát. Szerdán és szombaton órák a tantárgyak közt a következőleg oszlottak meg: Latin: VIII. 4 ó., VII. 4-4 ó., = 32 ó., és tisztázásra 2-2 ó. = 16 ó., Görög: VIII. 1 ó., VII. 3 ó. 2 ó., III. 2 ó., II. 3 ó., I. 3 ó., = 18 ó., Magyar: VII. 1 ó., VI. 1 ó., V. 1 ó., I. 3 ó., II. 2 ó., I. 2 ó., = 16 ó., Történet: VII. 2 ó., VI. 2 ó., V. 2 ó., IV. 2 ó., VIII. 1 ó., VII. 1 ó., VI. 1 ó., V. 1 ó., IV. 1 ó., III. 1 ó., = 6 ó., Geographia: losophia: VIII. 4 ó., = 4., Vallás: VIII-I. 3-3 ó., = 24 ó.

évi órarend.

*iuxta normam et methodum supremo venerabili Consi-
elaborata.*

Die Jovis	Die Veneris	Die Sabbathi	Die Solis
Mathesis	Litt. Germanica	Revocatio	8-9 R e l i g i o
Litt. Graeca	Hist. Naturalis	Religio	
Rev. Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exerc.	
Mathesis	Litt. Romana	Revacatio	
Litt. Graeca	Hist. naturalis	Religio	
Rev. Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exerc.	
Matesis	Litt. Romana	Revocatio	
Litt. Graeca	Hist. Naturális	Religio	
Rev. Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exerc.	
Mathesis	Litt. Romana	Revocatio	
Litt. Graeca	Hist. Naturalis	Religio	
Rev. Exerc	Rev. Exerc.	Purum Exerc.	
Mathesis	Litt. Romana	Revocatio	
Litt. Romana	Hist. Naturalis	Religio	
Rev. Exerc	Rev. Exerc.	Purum Exerc	
Mathesis	Litt. Romana	Revocatio	
Litt. Romana	Hist Naturalis	Religio	
Rev. Exerc	Rev. Exerc.	Purum Exerc.	
Mathesis	Litt. Romana	Revocatio	
Litt. Románá	Litt. Germanica	Religio	
Rev. Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exerc.	
Initia Arithmeticae	ABC-dar. Debrec.	Revocatio	
Leç. Hung. Declin.	ABC-dar. Debrec.	Religio	
Rev. Exerc.	Rev. Exerc.	Purum Exerc.	

methodus szerint van kidolgozva. Ebből kitűnik 1. mindennap 7—9-ig tartottak délután vallás és gyakorlat tisztázás; vasárnap délelőtt 8—9-ig vallás. A többi 2 ó., VI. 4 ó., V. 4 ó., IV. 6 ó., III. 6 ó., II. 6 ó., I. 4 ó. = 30 ó., és Gyakorl. VI. 1 ó., V. 1 ó., = 6 ó., Német: VIII. 2 ó.; VII. 2 ó., VI. 2 ó., V. 2 ó., IV. = 6 ó., Mathesis: VII. 2 ó., VIII. 2 ó., VI. 2 ó., V. 2 ó., IV. 2 ó., III. 2 ó., III. 2 ó., = 10 ó., Biblia tört.: II. 2 ó., I. 2 ó., = 4 ó., Hist. naturalis: VIII. 1 ó., VII. 1 ó., VI. 1 ó., V. 1 ó., IV. 1 ó., III. 1 ó., II. 1 ó., = 7 ó., Phi-

„A classisokban a tanítás tárgyai és rende, míg a Mlgs. fő Consistoriumtól más nem parancsoltatik“¹

A székelyudvarhelyi collegiumban a classisokat illető tudományoknak, az azokra megkivántato kézikönyvekkel, az irásokban és énekekben való gyakorlásoknak classisonként való felosztása.

I. Elementaria.

a) A vallás a szent historiából.

b) A Hübner biblia historiája a kegyes elmélkedésekkel együtt; az Ó Testamentum.

c) A debreczeni abc.

d) A tiszta és értelmes magyar-, német- és deák olvasás, a magyar, deák declinatiók, motio, comparatio és conjugatio. Mindezekre használtatnak a Debreczeni magyar és Cellarius deák grammatikák, a kis Cellarius és Languius colloquiuma. Az olvasásra nézve pediglen akár mely más magyar és deák könyvek.

e) *Az arithmeticából*: a római és arabiai számoknak megismerése, azoknak helyes kimondása, numeratio, a számoknak, akármilyen hosszú sorok legyenek, leírni és kimondani tudása, az összeadás és kivonás, a kisebb tárgyakban az észben, a nagyobbakban pediglen a táblán, nemkülönben a Pithagorica Tabulának pontos tudása.

f) A tiszta és megkülömböztetett részekből álló magyar, német és deák írás. Az exemplárokon kezdve nyomtatott exemplárok után felmenve lassan lassan azokra is, a melyek a d) alatt számitatnak.

g) *Ének*. A kóták esmerése a dicséretekből és a soltárokból a könyebbek és a közönséges alkalmatosságokra megkivántatók.

Az *Elementária* classis objectumaihoz járul még egy kicsin Geographiai esmeret is.

¹ Ezt a tantervet, melyhez a szöveg közé utólagosan jegyzett magyarázatok és utasítások irattak, még pedig, a mint a kézírásból gyanitom, Magyarósi és Bodola professorok által, hogy mely években követték, biztosan nem tudhattam meg, de az előirt tankönyvekből arra lehet következtetni, hogy 1830 és 1840 közötti években. Ez a tanterv sem keltezve, sem aláírva nincs. Nagyon sokban egyezik az előbbivel. Az eredeti helyesírást megtartottam mindenütt.

II. Conjunctica.

a) Az also classisban tanultaknak revocatioja.

b) *A vallás* a Látzai catechismussa szerint.

Itt tanulják az Uj Testamentumi historiákat is.

c) *Deák Litteratura*: a Langvius colloquiumai és a Gedikké magyarra fordítatnak, a Cellarius tanulása is ide tartozik a mikoron is a declinatiokban, motiokban, comparatiokban, mindenek felett pedig mindennemű verbumoknak értelmes hajtogatásaiban, s a könnyebb értelmes mondásoknak deákul való kitételekben gyakoroltatnak a Cellarius grammatikája szerint. A deák Litteratura tanulásához tartozik a *Döring* tanulása.

d) *Német Litteratura*: Az articulusoknak, pronomeneknek, adjectivumoknak, substantivumoknak és verbumoknak értelmes hajtogatások, mely végre Márton grammatikája használtatik, Comeniusnak kis könyvecskéje fordítatik.

e) *Arithmetika*: Additio, subtractio, multiplicatio, s a kissebb tárgyakban az észben, a nagyobbakban pediglen a táblán.

Az arithmetica ezen részeiben a regulák fundamentomai és okai megmagyaráztatnak és megbizonyítatnak. Mely végre használtatik Pethe Ferencz Magyar Mathesisse, és a mathesist tanító professor cursussa.

f) A föld gollyobissának rövid geographiai esmérete. Nem különben Erdélynek rövid geographiája.

g) *Írás*: gyakoroltatnak mind azokban, a melyek a c) és d) pontok alatt tanítatnak.

h) *Ének*: Az invocatioknak, ünnepi dicséreteknek és közönségesebben énekeltetni szokott Soltároknak kóta szerént való megtanulások.

III. Grammatica.

a) Az alsobb classisokban tanultaknak revocatioja.

b) *Vallás* a Coppe catechismussa dogmatika részének fele a 4-ik szakaszig.

c) *Deák Litteratura*. Gedikke és Eutropius fordítatnak a mikoron is a Deák declinatiokban, motiokban, comparatiokban, conjugatiokban és a simplex syntaxisban, a Cellarius grammatikája szerint gyakoroltatnak. A historicusok és geographicusok megtanítatnak.

A Gedikkéből nem a meséket, hanem a historiácskákat válogatva. Eutropiusból olyan libert választva, hol nem csak a sok név, hanem tanulságos historiák vannak. Ide tartozik a Döring fordítása is ugy a nagy Cellarius tanulása, azokat a betüket, melyeket a conjunctikába nem tanultak.

d) *Német Litteratura*: Commenius fordítatik a mikoron is az articulusoknak, pronomeneknek, adjectivumoknak etc. és a könnyebb és rövidebb értelmes mondásoknak kitételében gyakoroltatnak Márton grammatikája szerént.

e) *Az arithmetiából*: az additio, subtractio, multiplicatio és divisio, a Pythagorás Táblájának jó megtanulása elmulhatatlan.

f) *A haza historiája* rövid extractussa a professori cursus szerént a karácson előtti semestrisen. A tanulandokhoz tartozik a Magyarország geographiájja a karácson utáni semestrisen.

g) *A természet három országainak* rövid közönséges esmérete a karácson előtti semestrisen. A karácson utáni semestrisen az Universalis historia rövid extractussa a professori cursus szerént.

h) *Írás*, mindazokban gyakoroltatnak, a melyek a c) és d) pontok alatt tanítatnak.

i) *Ének*: elől kezve a 30-ik Solt., kivévén azokat az énekeket, a melyek nem használtatnak, a dicseretekből pedig elől kezdve 33-at.

IV. Syntactica.

a) Az alsóbb classisban tanultaknak rövid revocatioja.

b) *Vallás*: a Coppe catechismussa dogmatica részének utolsó fele az 5-ik szakaszon kezdve.

c) *Deák Litteratura*: Cornelius Nepos és Cicero epistolak is fordítatnak, a mikoron is az azokban előforduló szók és sententiák grammaticae és syntactice resolváltatnak a Cellarius grammatikája szerént. Az előforduló régiséget és geographiai esmeretet megkivántatok megtanítatnak. A Döring itt is fordítottatik.

d) *Német Litteratura*: Crestomathia magyarra fordítottatik, a mikoronn is az articulusoknak, adjectivumoknak, substantivumoknak etc. és értelmes mondásoknak kitételében gyakoroltatnak a Márton grammatikája szerént.

e) *Az Arithmetiából*: az additio, subtractio, multiplicatio és divisio revocáltatnak és azoknak minden nemei megtanítatnak. Az

arithmeticában kapós, ügyes és a megtanult regulák, s igazságok hasznát észrevétető példák választatnak; s kérdések tétetnek fel, melyeket a tanuló maga találjon ki, melyik speciesen lehet azokat megfejteni.

Az arithmetica nemeinek törvényei fundamentumoson kifejtetnek, és nemcsak a homogenes, hanem a heterogenes numerusokban is éppen úgy gyakoroltatnak a Syntactisták a különböző mértékekkel való dolgozásban p. o. öl, láb, czoll, frt, kr, esztendő, hónap, nap, óra, veder, kupa stb.

f) *Geographia*: Európának nyugoti és északi része, a karácson utáni semestrisen.

g) *A természet historiájából*: az állatok országa közönségesen megemlítetvén minden Classisokban az azokat inkább caracterizáló állatok is a karácson előtti semestrisen.

h) *Haza historia*: az Árpád törsokeből valo királyok — karácson előtt.

i) *Az Universalis historia*: az O historia öt első periodussa — karácson után.

k) *Írás*: rövid magyar, német és deák stylusokban, a válogatottabb értelmes mondásoknak deák és német kitételekben és rövid magyar deák és német levelek írásában a felvett auctorok stylussa szerént gyakoroltatnak.

l) *Ének*: elől kezdve a 60-ik soltárig, a dicséretekből elől kezdve a 40-kig.

V. Rhetorica.

a) Az alsóbb classisban tanultaknak revocatioja.

b) *Vallás*: a Koppé katekesisse moralis része tanultatik egész oskolai esztendőbe.

c) *Rhetorica*: a Bécsi institutio szerént: római régiség, Burman szerént. A rhetorikai figurák görög nevei magyarul is megmondattak.

d) *Deák Litteratura*: fordítatnak Ciceronak Selecta oratio és Livius Enuncliatius, Justinus minden syntactikai, rhetorikai resolutiokkal együtt megmagyaráztatván a régiséget és geographiát illető tárgyak is. Itt is a Döring fordítatik.

e) *Német litteratura*: fordítatnak Gellertnek levelei, a mikoronn is az articulásoknak, adjectivumoknak etc. a szebb szebb

mondásoknak kitételekben, a szóknak minden esetre való elrakatásokban gyakoroltatnak Márton grammatikája szerént.

Fordíttatik a Crestomathia, mert a Gellert leveleit nem lehet megszerezni, nem is interessálják a tanulót.

f) *Az arithmetica*: az alsóbb classisokba tanultak revocatiojja mellett tanítatnak a fractiok még pedig a karácson előtti semestrisen, a fractiok képzetit, annak különböző nemeit meg kell tanítani.

A fractiok reductioja egy denominatorra micsoda fundamentalis igasságon épül, megmagyaráztatik és mindég szem előtt tartatik, a fractiok nemeinek és reguláinak eredete, természete megvilágosittatik.

g) *A görög Litteraturából*: az értelmes olvasás és a hajtogatható szoknak értelmes hajtogatások Cserei grammatikája szerént. A declinatiok, motio, comparatio és Csereiből egy néhány könnyű mondás, a mondásokból magok a gyermekek kiválogatják, melyik szó, melyik declinatio, motio, comparatio stb. tartozik.

h) *Geographia*: Európának keleti és déli része — karácson után.

i) *Naturalis historia*: a szoptató állatoknak és madaraknak rövid esmérete, — karácson előtt.

k) *Haza historia*: a különböző házakból választott királyok alatt inkább megjegyzést érdemlő történetei a magyaroknak. Karácson előtt.

l) *Közönséges historia*: az O historia 6-ik periodussa, — karácson után.

m) *Írás*: Magyar deák, német reversalisok, querantiak, minden némű periodusok criak, Entimemák, soritesek írásaiban gyakoroltatnak, görögül pediglen abban a mi a g) pont alatt tanítatik, a Cserei grammaticájából kiadatnak sententiák, hogy azokból válogassa ki a tanuló a declinatio, motio, comparatio tartozó szokat, melyik hol van, s mi a themája.

n) *Ének*: elől kezdve a 100-ig, a Dicséretekből elől kezdve az 50-ig.

VI. Poetica.

a) Az alsóbb classisban tanultaknak revocatioja.

b) *Vallás*: A professor által kidolgozott vallás négy első szakaszsa egész iskolai esztendőbe.

c) *Poesis*: a bécsi institutio szerint a prosodia Cellarius grammaticája szerint, a mythologia Kis János szerint. A Poësis magyarnyelven van kiadva.

d) *Deák Litteratura*: Ovidiusnak, Virgiliusnak, Horatiusnak, Senecának, Terentiusnak, Plautusnak Phaedrusnak munkáiból a szebbes darabok, mithologiai, historiai, geographiai és poëticai resolutiokkal együtt.

e) *Német Litteratura*: a Gesner idiliumaiból a könnyebb darabok fordítatnak, válogatott sententiák kitételekben, s apróbb költött darabok lefordításokban gyakoroltatnak.

f) *Az Arithmetika*: ratiok, potentiak és az alsóbb classisba tanultak revocacioja.

g) *A görög Litteratura*: fordítatik az ujj Testamentum. Az értelmes olvasások és a hajtogatható szoknak értelmes hajtogathatóságokba Cserei grammatikája szerint gyakoroltatnak. A görög conjugatiokban fundamentumosan demonstráltatnak táblán a tempusoknak formálódása, és egy felvett tempus keresztül vitetik és kísértetik minden modusokon és mind a 3 formákon, még pedig előbb csak az 1-ső persona, azután pedig conjugáltatik mind a 3 személyben és 3 numerusban.

h) *Geographia*: Ásiának, Africának rövid geographiája, Kis Pál szerint — karácson után.

i) *Naturalis historia*: a halaknak és amphibiumoknak rövid esmerete, — karácson előtt.

k) *Haza historia*: A magyaroknak az austriai házból való királyok alatt lett nevezetesebb története, — karácson előtt.

l) *Közönséges historia*: Az ujj historia két első periodussal vagy a Krisztustól Mohamedig, — karácson után.

m) *Írás*: minden magyar és deák vers nemeiben gyakoroltatnak és prosába is válogatott materiákról költött darabok iratnak

n) *Ének*: elől kezdve a 107-ik soltárig, a dicséretekből elől kezdve a 134-ig és a szebb és újabb világi énekek.

Német-Görög.

a) Az alsóbb classisban tanultaknak revocatioja.

b) *Vallás*: a professor által kidolgozott vallás 5, 6, 7, 8-ik szakaszait egész esztendőbe.

c) *Német Litteratura*: a Márton grammatikája 7-ik kiadása szerént, magyar-német és német-magyar gyakorlásokban gyakoroltatnak és német meséi magyarra fordítatnak.

d) *Görög Litteratura*: a görög olvasásban declinatiokban, motioban, conjugatioban, a pronomeneknek, verbumoknak hajtogatásában gyakoroltatnak Cserei grammatikája szerint, fordítatik a Cserei Crestomathiája és Lucianus.

A görögnyelv tanítása legelől kezdetik fundamentumosan, a conjugatiók úgy tanítatnak mint a Poëticában, de már itt az irregular verbumok, praepositiók is stb. fordítatnak Csereiből a historiácskák, resolválva kisedik a szókat előre a tanulók s a miknek nem tudnak utánna keresni, megigazítja a tanító.

e) *Deák Litteratura*: Julius Caesar és Cicero de amicitia, de senectute fordítatnak, a szükséges resolútiókkal együtt megmagyaráztatnak. Fordítatnak a Phaedrus meséi is.

f) *Arithmetica*: az arithmetica revocáltatik és a ratio és proportiók tanítatnak.

g) *Geographia*: Amerikának és Polynesiának geographiája Kis Pál szerént, karácson után.

h) *Természet historiája*: A bogaraknak és férgeknek rövid esmerete, karácson előtt.

i) *A haza historiának*: a három része a mit az alsóbb classisokba tanultak revocáltatik, karácson előtt.

k) *Az Universalis historiából*: tanítatik az ujj historia 3-ik és 4-ik periodossa, vagy is Mohamedtől 7-ik Gergellyig, karácson után.

l) *Írás*: Magyar deák, német, görög stylusokban reversaliskokban, quetantiákban, levelekben, contractusokban stb. gyakoroltatnak.

m) *Ének*: A Sz. Dávid soltárai és a dicséreték egészen vigyáztván arra, hogy inkább a szükségesebbekbe gyakoroltassanak.

Logica.

a) Az alsóbb classisban tanultak revocatioja.

b) *Vallás*: A professor által kidolgozott vallás 9-ik és 10-ik része karácson előtt, karácson után pedig a poëtica, görög, német és a logicába eddig tanultak revocatioja.

c) *Deák Litteratura*: Salustius, Cicero oratiojja fordítatik minden megkívántato resolutiokkal együtt.

d) *Német Litteratura*: A Márton 7-ik kiadásu grammaticájában a 6-ik szakasztól fogva a végig levő tárgyak magyarra és Gedikke deák meséi németre fordítatnak, minden megkívántato resolutiokkal együtt.

e) *Görög Litteratura*: az ujj testamentumból Cserei Crestomathiájából és Lucianusból magyarra fordítatnak azok a mik az alsóbb classisokban nem forditattak.

f) *Geometria*: ebből a longimetria és az alsóbb classisba tanultak revocatiojja. Karácson előtt az egész arithmetica, számokkal revocaltatik, karácson után a geometriából a longimetria magyarul.

g) *Geographia*: a physica geographia, Kis Pálból és a mathematica Pantzél szerént, a Globus szerént.

A phisica geographiából az egész föld gollyobissának geographiai esmérete.

h) *Logica*: Köteles szerént.

i) *Naturalis historia*: a kövek országának közönséges esmérete.

k) *Közönséges historia*: két utolso periodussa.

l) *Írás*: Mindazokban a mikbe az alsobb classisokban gyakoroltatnak. Nevezetes materiákról kicsin óratiok is iratnak.

m) *Ének*: Mindazok az énekek, melyek az alsobb classisokban tanítatnak itt már merőben revocaltatnak.

Jegyzés: 1. Az hol a gyermekek kezében nem lévő könyvek miatt manualisok nem adattathattak, ott a professorok cursussai használtatnak.
2. A fenn kiszabott tárgyak kétfelé szakasztatva a két semestrisen kiszabott és meghatározott órákon tanítatnak.

A logica classis objectumai közé tartozik az is, hogy az ugy nevezett rigorosumra tartoznak feladni, mindazokat a deák aucto-rokat, a melyeket az alsobb classisokba tanultak. Languius colloquiuma, Gedikke, Eutropius, Cornelius, Cicero, Poëtikus aucto-rokat a szükséges resolutiokkal. A ki többre nem tud készülni köteles feladni azokat a darabokat, melyeket az alsóbb classisokba tanult.

Viszsgarendő az 1833/34-ik isk. év végén.

Series

Examini publici scholastici aestivi quod Classium inferiorum Cultores in Ill. Ev. Ref. Collegio Sz.-Udvarhelyensi, in Auditorio Majori subibunt ordine sequenti :

1. *Cl. Logica* 27-a junii ante Meridiem ab hora 8 usque 12.
2. *Elementaria* post meridiem ab hora 2 usque 5.
3. *Graeco-Germanica* 28-a junii ante meridiem ab hora 8 usque 12.
4. *Conjunctica* post meridiem ab hora 2 usque 5.
5. *Rhetorica* 30-a junii ante meridiem ab hora 8 usque 12.
6. *Grammatica* post meridiem ab hora 2 usque 5.
7. *Syntactica* 1-a julii ante meridiem ab hora 8 usque 12.
8. *Poetica* post meridiem ab hora 2 usque 5.

Sz. Udvarhelyini anno 1834. die 12-a junii

extradedit

Josephus Magyarosi

Paedagogarcha.¹

¹ Legrégibb jegyzőkönkvünkben Mandata illustrissimi Supremi Consistorii czimmel fordul elő a főconsistoriumnak 1751. márczius 12-ikén kelt 2 pontból álló határozata, melyben egyfelől a professoroknak meghagyatik a catechisálásnak nagy szorgalommal való urgeálása, másfelől paedagogarchatusnak felállítása s a paedagogarchának kötelességévé tétetik a deák nyelv exercitiumára nagy szorgalmatosan vigyázni. E mandatát aláírták Lázár János, Bánffi Sigmund, Bánffi Farkas, Borosnyai L. János az erdélyi reform. ecclesiák főcuratorai.

Orarend az 1838/9-ik évben.¹

Mind a közönséges, mind a különös Tanítás jobban lehető sikerésítése tekintetéből, a' Classisokban tanítandó Tárgyak minden Classisra nézve óránként e következőkben rendeltettek el:

A Logica Classis Tárgyai.

1-ső Fél esztendő.

Sor- szám	Napok	Dél-előtt	Dél-után
1	Hétfő	Deák Litteratura	Deák Litteratura és Exerc.
2	Kedd	Deák Litteratura	Deák Litt. és Exercitium
3	Szerda	Antropologia explicatiója	Vallás
4	Csütörtök	Német Litteratura	Math. Geog.'s Exerc.
5	Péntek	Mathesis	Görög
6	Szombat	Repetitio	Vallás
7	Vasárnap	Vallás	

Az Oratoria Classis Tárgyai.

1-ső Fél esztendő.

1	Hétfő	Német Litteratura	Német Litt.'s Exercitium
2	Kedd	Német Litteratura	Exercit's Term. Historia
3	Szerda	HazaHist. és Vall. magy.	Vallás
4	Csütörtök	Deák Litteratura	Görög és Exercitium
5	Péntek	Mathesis	Görög
6	Szombat	Repetitio	Vallás
7	Vasárnap	Vallás	

Melly illetén elrendeléshez, mind a Publicus, mind a Privatus Praeceptorok alkalmaztatni fogják magok Tanításokat.

Sz.-Udvarhelyen September 15-én 1838.

¹ Rövidség kedvéért úgy itt, mint más évekről csak két osztály órarendjét mutatjuk be.

Az ötödik és hatodik
gymnasialis osztály órarendje az 1850/1-ik iskolai évről.

Ötödik osztály.

Órák	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
8—9	Természettan			Német	Történet s földrajz	Földrajz	Vallás
9—10	Latin	Számтан	Német	Német	Történet s földrajz	Hellen	
11—12	Latin	Számтан	Szépírás	Hellen	Hellen	Szépírás	
2—3	Latin	Számтан	Ének	Német	Magyar	Vallás	
3—4	Latin	Számтан		Hellen	Magyar		

Hatodik osztály.

8—9	Számтан	Latin	Német	Történet s földrajz	Német	Német	Vallás
9—10	Természettan		Történet s földrajz	Természettan	Német	Magyar	
11—12	Számтан	Latin	Hellen	Szépírás	Szépírás	Hellen	
2—3	Számтан	Latin	Ének	Történet s földrajz	Hellen	Vallás	
3—4	Számтан	Latin		Magyar	Hellen		

Az ötödik és hatodik k. osztály órarendje az
1885/6-ik iskolai évben.

Osztály neve	Órák	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
Ötödik osztály.	7—8	Görög		Term. rajz			Term. rajz	
	8—9	Magyar	Történelem	Magyar	Görögnyelv		Latin	
	9—10	Vallás	Görög	Görög	Vallás	Német	Mennyiségtan	
	11—12	Német	Mennyiségtan	Latin	Mennyiségtan		Német	
	2—3	Latinnyelv			Történelem			
	3—4	Term. rajz	Német	Torna	Latinnyelv		Torna	
Hatodik osztály.	7—8		Term. rajz			Term. rajz		
	8—9	Latinnyelv			Mennyiségtan			
	9—10	Magyar	Vallás	Görög		Vallás	Görög	
	11—12	Történet	Német		Magyarirodalom		Latin	
	2—3	Német	Történelem		Latinnyelv			
	3—4	Görögnyelv		Torna	Term. rajz	Történelem	Torna	

Az 1894/5-ik iskolai évi lecskerendje az V-ik és VI-ik osztálynak.¹

Osztály neve	Órák	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
Ötödik osztály	8—9	Magyar	Számтан	Term. rajz	Magyar	Görög	Német	
	9—10	Latinnyelv			Vallás	Latin	Vallás	
	10—11	Term. rajz	Görög	Görög	Latin	Számтан	Görög	
	11—12	Görög	Történet	Magyar	Német	Történet	Latin	
	2—3	Történet	Német		Számтан	Term. rajz		
	3—4		4—5 Torna		3—4 Torna			
Hatodik osztály	8—9	Görög	Német	Vallás	Német		Vallás	
	9—10	Latinnyelv			Term. rajz	Latin	Term. rajz	
	10—11	Számтан	Történet	Számтан	Latin	Görög	Magyar	
	11—12	Történet	Görögnyelv			Magyar	Latin	
	2—3	Magyar	Term. rajz		Számтан	Történet		
	4—5				Torna		Torna	

¹ Az órarend készítésénél mai nap is a következő nehézségekkel állunk szemben: 1. A vallásórák idejét a helybeli 3 középiskola, hogy a fiuk kölcsönösen bejárhassanak, évek előtt állandóan magállapította. 2. A mértani rajz, természettan és természetrajz összes óráit úgy kell beosztanunk, hogy azok a természettudományi teremben tartathassanak meg, mivel rajztermünk nincsen.

Az 1847-ben főhatóságilag szervezett 9 osztályú
középiskola érdekes tanterve.

Tantárgyak		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	Összesen	
		osztályokban a hetenkénti órák száma										
Vallástan	a) Bibliai és erkölcsös történetek b) Hit és erkölcstani eszmék fejtegetése c) Káté és egyházi történet	1	1	1		1	1		1	1	1	9
Magyarnyelv	a) Olvasni tanítás 'jól. Magyarkönyvből olvastatás, költemények emlézése, nyelvtani szabályok	12	4	4	4	4			4	4	4	44
	b) Magyar költ. szónoklatok emléztetése és költészet szónoklat szabályai							4	4	4	4	
	c) Magyar irodalom története										4	
Németnyelv	a) Nyelvtani szabályok példákkal, emlézés		6	6	6							32
	b) Olvasókönyvből magyarisítás, emlézés					6	2	2	2			
	c) Német irodalom										2	
Latinnyelv	Nyelvtani szabályok példákkal, magyarisítás, emlézés, visszatartás, görög -római nép földrajza, története, intézményei szertartása, hitregéje						10	10	10	10	40	
Hellennyelv ¹	Nyelvtani szabályok, magyarisítás, emlézés								4	4	8	
Terményösme	a) Egyedekből kiinduló, érzékeltető módon		2	2	2	2		3	3		14	
	b) Rendszert ösmertető módon							3	3			
Természettan	a) Egyes mutatványokból, tapasztalatokból kiinduló		2	2	2	2		3	3		14	
	b) Rendszert követő népszerű							3	3			
Földrajz	a) Földrajzi ösméket értető, föld képet adó, honi, polgári	4	2	2	2	2					16	
	b) Természet és mértani földrajz, légtümenytan								2	2		
Mértan	a) Számító Sokrátés, számtan táblán, fejben, alak- és terjtan	6	4	4	4	4					38	
	b) Betűszámítás, számvetés betű képletekkel tudományos alakban és terjtan							4	4	4		4
Történettan	Ókori, honi, közép, újkor		2	2	2	2					8	
Rajzolás		2	2	2	2	2					10	
Írás		2	2	2	2	2					10	
Ének		2	2	2	2	2	2	2	2	2	18	
	Órák összege	29	29	29	29	29	29	29	29	29	261	

NB. Az 5 alsó a magyar-, a 4 felső a latin osztálynevet viselte.

¹ Mint jellemző adatot feljegyzem, hogy 1853 márcziusában az egyházi főtanács véleményt kér a tanári kartól arra nézve, hogy az érettségi vizsgálatot miként lehetne és kellene azon évben megtartani? persze akkor az Entwurf szerint folyt a tanítás. Az egyházi főtanács kérdésére a következő véleményt terjeszték fel: „Az írásbeli vizsgálatokra nézve a magyar fogalmazás, a latinból magyarra, magyarból latinra, németből magyarra, magyarból németre való fordításokat megtartandóknak véleményezi tanári karunk: de a görögből magyarisítást írásban, az idén is mellőzendőnek. Sőt általjában eddigi tapasztalatából azt hiszi tanári karunk, hogy több eredmény lenne, ha a görögnyelvet csak önkéntesek tanulnák“ stb.

Jutalomkönyvek.

1824-ik esztendőben Praemiumba e' következő könyvek osztattak ki :

Egy Sinonimus. Két Justinus. Egy Curtius. Két Horatius. Hét Virgilius. Három Ovidius. Egy Cicero-Orationis. Négy Cornelius. Három Hármás Kis Tükör. Hat Eutropius. Négy Phaedrus. Egy Gedikke. Három Colloquium. Három Látzai Chatechesisse. Nr. 41 drb.

N. B. Ezen könyveknek egy része a Thekából a Professoratus meg edgyezéséből kimustrált és újra kifodozott, bekötözött, de hasznavehető könyvekből állott; mellyeknek bekötésiért kolozsvári Compactor Guthman János úrnak a *Teleki Sámuel* Úr ő Excelentiája praemiumra tett kegyes hagyományából 25 Rforintok, nem különben a Signum pénzből egy Rforint és 30 krajczárok fizettettek — a más része pediglen Signumból gyült 29 Rforintokkal Udvarhelyi Kaszás Sándor ő kegyelmétől vásároltatott.

Az 1834/5-ik oskolai évben Signumból gyült 106 Rfrt és 21 kr, mely summához hozzá számlálván a Telekianum Beneficiumot 25 Rfrtot, mely összesen tészen 131 Rforintokat és 21 krt, — ezen summából a következő Jutalomkönyvek vásároltattak :

Ezer egy éjtzaka	15 drb.
Bodola vallása	14 "
Pántzél Geographia	15 "
Látzai	24 "
Sallustius	5 "
Ismét Sallustius	6 "
Magyarósi Versei	12 "
Iba és Szelima	10 "
Mulattató	16 "
Cornelius	12 "
Ertsei Oratioji	3 "
Koppe	12 "
Eutropius	4 "
Közönséges és haza historia	5 "
Horatius	2 "
Chrestomathia	5 "

Commenius	3	„
Ludas Matyi	3	„
Hazenau Fridrich	1	„
Exemplar	1	„
Toronyi Mátyás	1	„
Összesen :		170 drbot.

V.

A KEBLI HATÓSÁGOK
ÉS HIVATALNOKOK ÁLTAL HOZOTT KÜLÖNFÉLE
RENDELETEK ÉS INTÉZKEDÉSEK.

A) *Instructio a Rector Professor számára.*

(Készült 1805-ben.)

1° A Rector Professor a Nemes Oskolának kormányozásában és mindazon tárgyakban, valamelyek a Professoratus által szoktának v. m. oeconomicis, v. m. politicis, v. m. Juridicis follytattatni, az három Professorok között: legelső est primus inter Pares. Mindennemű állapotokban tehát, valamelyekre a többi Professorok interventussa nem kívántatik, tulajdon maga által látása szerint, a szükséges rendeléseket megteszi, és tulajdon responsabilitássa alatt effectumba is véteti.

2° A nagyobb következésű dolgokban, melyeknek jókimenetelek felől a responsabilitást nehezebben vállalhatná magára: Professori gyűléseket (Consessum Collegatus) indicál. Ottan az illetén állapotokat Collegáinak eleikben terjeszti, s tanácsot tart felőlök, 's az arántok tellyes megegyezésből tett végzéseket, vagy ha mindnyájan megegyezni nem tudnának, a major parsnak elintézéseit protocollumba véteti, s az ekképpen el dőjtött dolgokat a meg egyezett feleknek responsabilitássok alatt véghez is viteti, és így :

A Directiva és Executiva potestas (a Paedagogarchai tárgyakat ide nem értvén) mindenkor és mindenekben a Rector Professornál vagyon egyedül.

A collegatusi gyűlésekben pedig, valamikor a Rector Professor kivánni fogja, a többi Professoroknak megjelenni, az előforduló tárgyakhoz hozzá szólani, s feláll magok vélekedéseket, votumokat megtenni, kötelesek lesznek mindenkor.

3°. A collegatusi gyűlésekben előfordulandó dolgokról jól bekötött könyvbe iratandó Protocollumat vitessen; a Paedagogarcha irván be a feljegyzendő Tárgyakat; melly protocollum osztán mindenkor a Rector Professornál maradjon.

4°. A rendkívül való történetekben, Capitalisok elocáltatásokban, egyszóval mindazon állapotokban, mellyeket az Inspector Curatorok interventussa nélkül az három Professoroknak együtt véve is, pertractálni nem lehet, tégyen a Rector Professor az Inspector Curatoroknak jelentést, 's az onnan érkezendő rendelések szerént effectuálja osztán az afféle dolgokat.

5°. A nemes Oskola officialissai és Juratusok in Juridicis et politicis egyenesen a Rector Professor dispositioja alatt állanak, ő tölle függenek; tölle veszik ki a magok specialis Instructiójokat s a Rector Professor ezen subalternusok által fogja az oskolai Directiót minden tekintetekben folytatni. Hatalma vagyon tehát a Rector Professornak az engedetlen és hivatalokban eljárni nem akaró officialisokat, Juratusokat (a Collegatusi gyűlésben kétszer lett megintettetések után) intermedio etiam tempore hivatalokból végképpen levetni, 's a több Professorok megegyezésével másokat substitualni helyettek. Hogyha pedig valamelyik önként találna valedicalni, az helyett is haladék nélkül mást substituálni, mind ezen választásokban nem a Catalogusbeli rendet, hanem a capacitást, érdemet és exemplaris jó magaviseletet mindenek felett követvén.

6°. In Oeconomicis a Senior és a Perceptor is inmediate a a Rector Professor dispositiojától függenek, ehez képest az ő reájok tartozó, vagy hivatalokat illető felsőbb rendelések is egyenesen a Rector Professorhoz küldetnek; mellyeket leg ottan protocollaltatni, kihirdetni, observaltatni és a jórendnek további fenntartása végett magokat a rendeléseket az ante-acták sorába behelyeztetni kötelességének esmérje.

7° Minda Directiva, mind az executiva potestásnak gyakorlásában sinor mértéke légyen a Rectornak a) a Nemes iskola törvénye; b) a Mlts. Fő Consistorium rendelései; c) az J. Curatorok eddig kiadott és ezután is közöltetendő Statutumai, protocollativi, prioribus semper per posteriora sublatis. Végezetre d) a Collegatus végzései, melyeknek helyes vagy helytelen voltokról a megegyezett (in Casibus vero dissensus a név szerént feljegyeztetendő két Professorok) együtt fognak felelni.

8° Az apróbb tulajdonsága Excessusokat in Sessionibus particularibus Tiszt. Rector Professor ő Klme az Officiálisokkal együtt rövid processus mellett el látván, legottan megis büntetheti, a nélkül, hogy valami apellationnak helyt adna. A nagyobbakat pedig a Collegatus és Officialisok gyűlésében leszen illő ellátni, a melyek t. i. Deprecatiót, Carcert, közönséges helyen leendő meg tsapatást bursalis poenat, ki tsapást huzhatnának magokra. Az egy kitsapáson kívül az Insp. Curatorok eleibe való apellationnak semmi helye nem lévén, az ottan tejendő végzéseket effectumba is' véteti.

9° Mind a particuláris sessiokban elő fordulandó dolgokról; mind a magára egyedül tractálandó állapotokról, hogy különös Diurnale protocollumokat vitessen és vigyen Rector Professor uram, azt a jó rendtartásnak természete önként hozza magával.

10° A Publica Censurák terminussát a több Professorokkal együtt magaidejében kihatározván, azokat ideje korán ki is hirdettesse, a vidékiekből a tanultabb tisztelendő Papok, Mltságok, Nemesség közül Censoroknak, halgatóknak illendő számuakat hívjon meg, az Insp. Curatorátusnak is jó eleve az Examenek terminussát notificálván. Az idegen Censorok 's Collegái kérdezkedéseit illendő tisztelettel fel vétesse, meg fejtesse, semminemü sértegetésnek helyet, a Censorok 's Oppenensek ellen megne szenvedjen, a Decensiát mindenekben Observáltassa 's minthogy a Mlts. Fő Consistorium a Curatorátustól relatiót szokott kívánni, minden Semestrisbeli tudományoknak pertractáltasásokról 's az eminesebb praemiumot vagy legalább dicséretet érdemlett tanítványokról is Specificie az Insp. Fő Curatort írásban tudósítsa mindenkor, hárha személyesen jelen volna maga is.

11° A Diligentiákat magok rendes terminussaikon el kezdetesse; vacatiokat pedig idő előtt ne adjon.

12° A neutralistáknak, praebitoroknak, Cantus Praeseseknek 's egyéb akármiféle Subalternusoknak mind tétele, mind Directiója a Rector Professort illeti; ezek közül is mindeniknek írásbeli Instructiokat készítsen.

13° A Dislocatio, Innepekre való ordinatio, Supplicánsok, Legátusok kirendelése egyedül a Rector Professornak Spártája.

14° Az I. Curatorok további rendelkezéséig (minthogy a szűkös környül állások ugy hozzák magokkal) Hetven togatus vagy is indicált Deáknál többnek kenyeret ne adasson semmiként; ezen számba tehát a legszorgalmatosabban tanuló Deákokat a Collegatusi gyűlésben inmediáte kiválasztatván, és névszerént protocolláltatván, hirdettesse ki, hogy a többek magok további Subsistentiájokról provideálhassanak előre.

15° A nemes Oskola épületeinek minden némü romlásait a Collegatussal együtt számba vévén ezennel 's protocolláltatván egyszermind, a szükséges reparatiokat még a nyáron megtétesse jó móddal, az három forintot felyül haladó költségek rendébe ezen erogatiok nemeit tellyességgel nem értvén. Olly formán mindazon által, hogy a megkivántató mesteremberekkel, és materialékat Suppeditáló személyekkel tulajdon maga tegye meg az alkalmakat a Preceptorral is segéltethetvén magát e részben, 's minek utánna a Perceptor által maga szemei előtt kifognak fizettetni mindezek, az alkalom levelekbe irassa bé, vagy a kik irni nem tudnának, azok helyett maga írja be a telyes kielégittetést, 's ugy adja által azokat a Perceptornak, pro Documento, hogy tsak a maga vidimázása adhat tellyes erőt azoknak. Az oskolabeli ifjak, gyermekek pedig ha pusztításokat, rontásokat tennének, az ollyaténoknak magok költségeken lejendő reparáltatásokra szoritsa rá mindenkor.

Már a mi a Professori házak Ruináinak reparáltatását illeti, ezeket mindenik Professor, mikor a szükség kénszeriti, jelentse be külön-külön az I. Curatoratusnak; azoknak applicatiója mellett lehet és kell osztán a Rector Professornak megtétetni azokat, az ebbeli rendelkezések, valamint a többek is a következő időkre is observaltatván per totum.

16° A praemiumok kiosztásokra, melyek is tsupa pénzből semmiként nem álhatnak; Bibliothéka könyveinek szaporítására, Deákoknak, tanulóknak kiosztandó Manuálisokra minémü köny-

veket kellessen esztendőnkét megszerezni, ezt a Collegatussal ki határozván, azoknak megszereztetéseket tulajdon maga a Rector Professor procurálja, — az ezekre megkivántató költségeket Perceptor ő kelmével praenumeraltasssa quietantzia mellett magának. A Manualisokat osztán ki osztván, melyik Individuumtól megnyit kellessen a Curatoratus protocollumába megirt mód szerint a Perceptornak incassálni, Specificatio mellett adja ki, feljegyezvén azt is, mennyi intézetnek kellessen immár ezen Rubrica alatt perceptumai Seriessébe bé jönni.

17° Minden Scholasticus Annusnak bé telése után három hónap mulva, u. m. Septemberenk utolsó napjára, a nemes Gymnasium Perceptorának számadását a Rector Professor okvetetlen felhajtani, beszédni; azt a ki rendelendő Exactor v. Curator ural's adjunctussával és a Collegatussal consideálván leg ottan ventillalni a szükséges difficultásokat kitétetni, minden őszve felelgetéseket exoperálni, 's az utolsó liquidatio kidolgozása mellett halészen mindezen actákat Decemberben az I. Curatoratusnak (minekelőtte a Liquidatio végképpen kiadattatnék) pecsét alatt megküldeni Tiszt. Rector Professor uram leg szorosabb kötelességei közé számlálja.

18° A Rector Professornak kezében tudtára ugyan az I. Curatoratusnak semminémü pénz vagy naturabeli jövedelem adminisztráltatni nem szokott. De ha mis ummát jövedelmet, ujjabb rendbéli hagyományt, könyveket, vagy egyéb akárminemü effectumokat, (a környül állások ugy hozván magokkal) keze alá kellene vennie, mindazokról a Rector Professor is esztendőnként számoljon.

19° Mind a rendszerint való, mind az oldalas bizonytalan mennyiségü jövedelmeknek, Subscriptiókból, locusokból, s akármi nevezet alatt lehető pénzbeli accidentiákból álló proventusoknak 's naturáknak is a Gymnasium Perceptora keze alá kelletvén menni ezentúl, hogy mindezek rendes hiteles Contraquietántziák és Testimoniumok mellett adminisztráltassanak a Perceptornak 's számadása alá is menjenek; Rector Professor uram különösen gondot viseljen erre is.

20° Midőn a Thekariusok változni fognak, a Rector Professor kötelessége lészen mindenkor mind a régibb egész Bibliothékát, mind az ujontan szerzett könyveket, mind pedig a több oda

tartozó minden némü accessivumokat Szerin-Szálán számba vétetni és a Successor Thékáriusnak mindezeket formale transpositionis Instrumentum mellett további gondviselése 's számadása alá adatni.

21° Az I. Curatorok eddig vitt protocollumába sokféle kötelességek lévén Sparsim Tiszt. Professor uraiméknak elejekbe adatva, mellyöknek miket kellessen azok közül különösebb Superattentióval tellyesíteni vagy tellyesítettetni, mindezeket a Collegatus gyűlésében eruályák, és a mint azok vagy egyiket vagy másikat különösebben illetik, Instructiójok gyanánt kövessék, 's az eddig elmulasztott dolgokat effectumba venni kötelességeknek esmerjék.

22° Valamint az Antecessor két Professorok *a Rectori hivatalt mind eddig elé különös fizetés nélkül folytatták, ugy a következők is, mig ezen hivatal avagy tsak egyszer elkerül, a nélkül fogják azt hordoni.* Igyekezzen pedig a Collegátus az Oskola mindennemü fundusait, mellyek még elég tisztába lenni nem láttatnak, a legnagyobb accurációval tsinálni minél hamarább; titkot legkissebb jövedelemből is nem csinálni, minden némü proventusotskákat, ha mi tsekélyek volnának is azok, felfedezni, 's mihelyt a szükséges rendes költségeknek ujjabbi szoros számba vételek után, útat fognak arra az I. Curatoratusnak mutatni, miből lehetne az harmadik Professori fizetésnek kipótólasa mellett, a Rector Professornak is valami különös fizetésetskét szakasztani, azt is az I. Curatoratus leg ottan örömmel kihatározni kész leszen. Legyen tehát ez is e fundusok szorosabb számbavételére 's a Rectori kötelességnek helyyes folytatására egy ösztön.

23° A Gymnasium Perceptorának kiadatandó Instructiónak jó móddal való elkészítése sokkal kényesebb dolog lévén, hogy sem mint azt igen hirtelen ki dolgozni, megállítani s eleibe szabni lehetne: ennek projectálására végyen időt a közelebbi Perceptorális Ratio ventiláltatásakor az e végre kirendelt v. Curatur Ugron János ur praesidiuma alatt tartandó Cullegatusi gyűlés magának, s minek utánna azon ratió ventiláltatásán által fognak esni, akkor minden szükséges praecantiókat in recenti jobban observálhatván, azokhoz képest igyekezzen a Rector Professor a projectumnak elkészítését kiintéztetni, mellyet is tandem az I. Curatoratusnak felküldvén, a miként az megfog állittatni végképpen, ahoz képest leszen osztán kötelessége a következő időbeli számoltatásokat vitetni.

B) Instructio A Paedagogarcha számára.

(Készült 1805-ben.)

1° A Directiva és Executiva potestas az első Classistól fogva az utolsóig mind a Tanítás módjára, mind pedig a Praeceptorok ki választására nézve sub propria responsabilitate egyedül csak a Paedagogarcha rendelhet, a Deák Litteratura és Görögnyelv Praeseseit is.

2° Ezen potestásnak gyakorlásában Sinormérték az Oskola törvénye, a józan usus, a felsőbbek rendelkezései, és a Praeceptorok számára Collegatus approbatioja mellett készitendő s kiadattatandó bővebb instructiók.

3° A Classisokban tanítandó Tudományokat 's auctorokat az három Professorok közegyezéssel ki határozván, hogy a tanulók számára megkivántató Auctorokat mennyi számmal és nominenter is kiknek kellessen kiosztani; ezen laistromot a Paedagogarcha tartozik el készíteni 's idején koránt a Rector Professor kezébe beadni, hogy azokat az Oskola Cassájából Canikula alatt meghozathassa indispensabiliter.

4° A Paedagogarcha köteles az egygyütt megállított Tudományokat és Auctorokat a Classis Praeceptorokkal a legnagyobb szorgalmatossággal és pontossággal taníttatni, 's erre nézve az egész Super inspectiot és directiot viinni, a Classisokat, kamarákat gyakran eljárni, a praceptorokra, hogy és mit tanítanak ügyelni, s kit-kit közülök arra kénszeríteni, hogy a mikor az óra üt, legottan ki-ki Classissába toppannyon, és magok a tanulók is a letzkéket el ne mulassák egy könnyen. A privátus praceptorokat is köteles a Paedagogarcha arra szorítani, hogy azok is szorgalmatosan tanítsanak és egy órát is elne mulassanak egy könnyen; bennlakó tanítványokat nem csak priváta órákon, hanem egyéb üres időben is *Deák beszédben és holmi történeteknek Deákul, Németül elő beszéllésében, vagy egyéb hasznos dolgokban gyakorolni kívánnyák.*

5° A tanulást és a taníttást illető dolgokban, a mint az idő, a környül állás és szükség kívánnya, tehet a Paedagogarcha maga

fejétől is akármilyen újabb rendelkezéseket, csak hogy azok az Oskola törvényeitől, a józan usustól messze ne távozzanak és valami elhordozhatatlan ujj terhet ne okozzanak a Praeceptoroknak.

6° Köteles a magokat e végre bejelentő tanítványoknak Praeceptorokat rendelni, azokat egyenlőképpen osztani, hogy jusson mindenkinek, különösen az érdemeseknek és jóigyekezetűeknek s erköltsűeknek, hanem két Classisból többnél egy deáknak tanítani nem léssen szabad; mert nem érkezvén mindeniket jól eltanítani, abban mind a tanítványoknak, mind a szüléknek igen nagy károk lenne. Ugyan

7° A Publicus Praeceptorok negligentiáját szorgalmasan observállyá és observáltassa, azok ellen, kiket hibásoknak, resteknek lenni tapasztalna, kéttzeri megintés után maga praesidiuma alatt particularis Sedriát gyűjtessen és Stricta ratione büntesse; a bursalis poenát exequaltassa azokon, 's maga helyére adminisztráltassa leg ottan. A felette negligens, inconcipibilis vagy tudatlan 's tanítani alkalmatlan praeceptorokat pedig medio etiam tempore másodszori praemonealtatások után le vesse, 's helyekbe más alkalmatosokat maga választása szerént tégyen bé. A negligens és magokat meg nem jobbító privatus praeceptoroktól hasonlólag a tanítványokat elvegye, és más alkalmatosabbakat substituáljon helyettek.

8° Köteles a Classisok publica censuráján praesideálni; annak rendit előre ki tsinálni és azt az Anditoriumban a felosztott idő szerént dirigálni, olly formán, hogy a Tanulók minden tudományokból, mellyeket tanultanak producálhassák magokat; azonban kötelesek a több Professorok is mindenben, különösön a magok tzéljokra tartozó tudományokban, ottan-ottan hozzájuk szollani 's ököket examinálni, ugy mindazon által, hogy a Professorok a magok szokott cursusoktól hosszason el ne tartóztassanak, s közelebbi Cursusoknak mindenik ágából specimen adhassanak.

9° A Syntactica és Rhetorica classisokból másfél esztendő előtt tellyességgel senki ki ne bocsáttassék, az érdemetlenek pedig még akkor is benn marasztassanak, mind addig, mig azon Cardinalis két Classisokat tökéletesebben ki fogják tanulni, és ezt a Paedagogárcha indispensabiliter observálni köteles.

10° Főkötelessége minden józan módokat elkövetni arra, hogy

a Deáknyelv a tanuló gyermekek és Deákok közt tökéletesen lábra kapjon és virágozzék; ugy arra is, hogy a gyermekek az értelemmel való tanulásban, tulajdon gondolkodásban, concipiálásban eleve gyakoroltassanak; erre nézve a Stylus, phrases, variatio, epistola, periodus, Chirák, versek, oratiók irásában, mind a Classisokban, mind a kamarákban minden nap mulhatatlanul gyakoroltassa őket és egy oskolai esztendőben legalább egyszer publice declamáltasson is minden Individuummal.

11° A subscriendusoknak a szükséges tudományokat, melyekre készüljenek jó előre szabja ki, őket utasítsa, noassa; gyakor megvizsgálás által tehetségeket 's érdemeket jó előre kiismerni igyekezzon, hogy a gradus osztán annál igazságosabb lehessen; végre censurájokat is dirigálni köteles.

12° Praeceptoroknak csak az érdeemes és jól készült 's tanítani tudó ifjaktól válasszon, az incapaxok simpliciter praetereáltassanak, és így a Praeceptorok kiválasztása egyedül tsak a paedagogárchát illetvén, a responsabilitás is e részben egyedül tsak ő rajta fordul meg.

(NB. Ez a pont át van huzva a jegyzőkönyvben.)

13° Minden publicus praepetorral Conduit listát vitessen, mellyeket előkérvén, magánál végig megtartson; e felett az érdeemes és szorgalmas tanulókat előre igyekezve minden Classisban ki esmérni tanulni, és a conduit listát az ő érdemekkel öszve vetvén, a praemiumok nyerésire (mely mind a három Professort egyaránt illeti) tsak érdeemes jó erkölcsüeket ajánlyon.

14° A Deákok s gyermekek praemiumira tartozó pium Legatumból minémü auctorokat kellessen esztendőnként megszerezni, annak projectumát idején koránt megkészíteni a paedagogárcha kötelességéhez tartozzon.

15° Az I. Curatoratus protocollumában a melly végzéseknek effectuatioi legközelebb a Paedagogárchát illetik, azokat onnan kijegyezgetvén, tellyesítésben venni kötelességinek esmerje.

16° A paedagogárcha is minden hivatalbeli dolgairól, tselekedeteiről Diurnále protocollumot vinni és respective vitetni el ne mulassa.

(NB. Ez a két pont : 15—16 is át van huzva a jegyzőkönyvben).

17. Tapasztaltatik, hogy a publicus praepetorok a kezek

alatt tanuló Ifjaknak a közönséges censurák alkalmatosságával régebben is szokásban volt ajándékozásokat már most nem bizák magok önkéntes jóakarattyokra, hanem azokat mind az irt alkalmatosságokkal, mind sokadalmak idején, mintha az éppen tartozás volna, előre arra készített Ifjak által nagy summákra felszöktetik, 's némellyen két, három, négy, öt sőt hat forintokat is fel vesznek; erre nézve szoross kötelességévé tétetik a paedagogarchának figyelmetesen arra vigyázni, hogy a Classis praeceptorok közzül egy is tanítványait semmi kigondolt uton az efféle tilalmas exactiokkal terhelni ne bátorkodjék, hanem ez Spontaneum lévén, a ki mit adhat, azzal elégedjék meg, annál is inkább, hogy mindeniknek a praeceptorságért becületos fizetése legyen; külömben a ki ez ellen vétene, azon kívül hogy vissza fordittattatik, hivatalától is meg fog fosztatni.

C) Az udvarhelyi Fő iskolában a Kamarákban lakókra nézve Orvosi Szent Intézet.

Minthogy minden nevelőnek, Tanítónak, Praeceptoroknak kötelességében áll minden keze alá bizott Tanulókra különös szoros, gondjának lenni: Tehát a Tanulásbeli kötelesség tétek felett, az egészség fenn tartására nézve is különös vigyázásbeli kötelessége legyen; minthogy a Tudomány az egészséges testel szép és hasznos. Innen véve kötelességivé tétetik:

1° A Lak szobát, vagy kamarát tisztán tartani, nyári, őszi, tavaszi lágyabb időben a felső ablakokat egész napon nyitva tartani; Télbe vagy vadabb időben pedig naponként kétszer, mindenkor edjik ablakot fél fertály óráig. Reggel továbbá minden nap a szobát fenyőmaggal, (mely a füstölők közt itten legkönynyebb 's még is hasznos) kifüstöltetni.

2° A kamarában vagy lakszobában a sokféle főzéssek, sütések, szalonna, hús, kolbász, turó 's több eféle pergetések nagy büntetés alatt legyenek megtiltva; kinek-kinek étele, frustukja legyen külső, vagy városi főzőjétől, ha akar főttet vagy sültet enni.

3° Egy ágyba ne hállyon kettő semmiképpen, hanem ha két testvér, az is gyermek, mert a több személyek edgyütt hálása által sokszor gyógyithatatlan nyavalyák plantálódnak által egy testből a másikba. Ezt a tavallyi esztendő bizonyittya, mikor 30-nál több volt Rühös, sok Frantz nyavallyába sinlődött, kik az én Curám által gyógyultanak meg.

4° Kötelessége légyen továbbá a primariusnak, s Praeceptornek a' mennyi személy a kamarába alatta lészen a' tisztaságra szoktatni : erre nézve :

a) Kiki minden héten tiszta fejer edgyetmást végyen, még a kaptzát is ide értve.

b) A szennyest pedig nem ugy mint eddig szegeletébe hagyva heverőleg ; hanem azt azon napon, mikor változik, a hová illik gazdasszonyhoz vagy mosóhoz el takarítsa.

c) Az ágyak alatt sem karikás ágy, sem pedig egyéb ne légyen az egy köntös vagy kenyértartó ládánál, azis pedig tisztán tartassék.

d) A most kihatározott locusok vagy is fekvő ágybeli személyek felett, a legnagyobb szobába se légyen két szolgánál több.

é) A Dohányzás annyiba legyen tiltva, hogy olly erőssen és gyakran ne gyakoroltassék, mert ifju embernek a tapasztalás szerint ártalmas, sőt némellykor halált is okoz, mint történt T. Professor Bodola ur idejében is ; de a gyermektől legyen egészen eltiltva, mert ezáltal tanuló idejét egészszen el vesztegeti, 's hanyéllésre adja magát.

f) A kamarák primáriussai minden reggel megvizsgálván Tanitványai alattavalóit, ha legkisebb gyanus nyavallyát észrevesznek valamelyikben, azonnal mindjárt küldjék hozzám, mint orvoshoz, és mig tisztaságáról az én orvosi irásomat nem mutattya, ne légyen szabad az oskolába menni, hanem gazdáknál töltsék idejeket.

Mi pedig a Collegyomnak külső tisztaságát nézi : eztet a Professor urakra bizom, e mellett én is kötelességemnél fogva vigyázattal fogok lenni.

Sign. Sz.-Udvarhely Die 5. Apr. 1810.

Weisz János mpr.

nms. Széknek orvossa, Substit. Medicussa,
a Collegyomnak is seb-orvossa.

Ao 1810-be 7-ber 4-én Az udvarhelyi Fő Oskola Kamaráinak olly limitatiója tétetett, melyből meg tessék mellyikbe hány háló ágyat lehessen helyheztetni.

Alsó Sor : Caesareaban 5 locus ; Ultrajektumban 8 ; Bruxellaba 5 ; Franequeraba 5 ; Heracleaba 5 ; (Ezek most könyvtári helyiségek) ; Harlembe 7 (Ez most kórház) ; Genevaba 7 (Ez most 1-ső elemi osztály) ; Chiburgba 4 ; Frajburg 6 (Ezek most levéltári és pénztári helyiségek) ; Limburgba 6 (Ezek most egyh. megyei levéltár) ;

Középső Sor : Francofurtumba 7, (most physikai szert.) ; Leydába 7, (most k. 6 sz. lakószoba) ; Athenaebe 7, (most k. 7 sz. lakószoba) ; Lisbonába 7, (most a helyén lépcsővan) ; Berlinben 5, (most segédtanári szoba) ; Londonba 5, (most a k. 2-tőnek belső szobája) ; Megarába 5, (most k. 3 sz. lakószoba) ; Tigurumban 5, (most a 4-ik sz. lakószoba) ; Amstelodamba 5, (most k. 5-ik sz. lakószoba) ; Prágába 7, (most III-ik k. osztály) ; Göttingába 7, (most V-ik k. osztály) ; Heliopolisba 5 ; Párisba 7, (most contra-seniori szoba) ; Hágába 4 ;

Felső Sor : Lausánnában 6 ; Hebronba 8 ; Thebaebe 7 ; Corinthusba 7 ; Lacedemonba 7 ; (ezek az új építés folytán a tanárilak felőli oldalon levő tantermekké alakultak át ; Lausánna helyén van pedig a F. 1 sz. lakószoba) ; Mediolanba 5 ; Madridba 8 ; Gröningába 5 ; Luxemburgba 5 ; Hejdelbergába 5 ; Gratitudeba 5 ; és Basileaba 6 ; (Ezek a most a papi lak felőli oldalon levő lakószobák 3, 4, 5 szám alatt és a VII-ik osztály tanterme). Summa 215. Ha valaki egy kamarában egyedül akart lakni, azért egy évre 50 frtot fizetett.

D) Főcuratori rendeletek.

Méltóságos született gróf Bethlen Sándor ő nagyságának a székelyudvarhelyi Ref. Ns. Collegium fő Curatorának a Tisztelendő Paedagogarcha Professor urhoz, 1817-ben octóber 19-én küldött Levele így van :

Tisztelendő Professor Úr!

A nékem küldött classisok Listájából ugy látom, hogy többnyire a Tanítványoknak a szükséges könyveik nincsenek meg: könyv nélkül senki sem tanulhat, azért szükségesnek láttam erre nézve azt a rendelést tenni, hogy Tiszteletes Uram adja ki a Publicus Praeceptoroknak parancsolatba, hogy a jövő Semestrisre meg kívántató és meg tanálható könyveket a Tanítványjaik számára szerezzék meg, különben a Praeceptorságból levettettnek és más tétetik helyekbe. A mely gyermek pedig a könyveket meg nem veszi, a Classisba se bocsátassék; de sőt a Collegiumba se szenvedtessék meg. — Továbbá szükségesnek láttam, hogy a tanulás minden képpen jobban mennyen és a kün levő tekergések a tanuló órákon megszüntessenek arra nézve ezeket rendelni:

1° A mely Privatus Praeceptor csak egyszeris a Privatát, (hatsak nevezetes ok nem adja elő magát) el mulaszttya, Tanítványait veszesse el, s a Tiszteletes Professor Úr mint Paedagogarcha más Praeceptort adjon nekik.

2^{or} A mely Tanítvány illicita órán csak egyszer kin találattik ok nélkül, azt egyszeri megintés után degradálni kell és ha mégsem jobbulna a Classisból azt ki kell tsapni.

3^{or} A mely szolga hasonló képpen illicita órákon kün teke-reg, ha a Praeceptora küldi, ugy a Praeceptor szolgájától fosztassék meg, ha a maga bajába mer kün tekeregni, kettszeri megintés után a Collegiumból adassék neki ut.

4er De minthogy az ekkoron való kün tekergésbe az Oeconomusok is, ha nem vigyáznak, hibásak- és kötelességek az ilyen illicita órákon járókot az ajtóból vagy kapuból vissza kergetni; tehát se gyermeket, se szolgát olyankor ki ne botsásson- ha csak a Praeceptorától Czédulát nem viszen, melybe a kimenetelnek okát adja, s ha mégis kibotsátná, ugy az Oeconomus Oeconomiával büntettessék.

Ezen rendeléseket a végre küldöm, hogy T. Professor ur ezeket publikáltassa és inprotocoláltassa s ezután a máji naptól fogva, vagy a die Publicationis szorossan megtartassanak, és minden személyvállogatás, kedvezés nélkül exequaltassanak; ha ezen hibákba tanálatatnának. Tellyes bizodalommal lévén, hogy

Tiszteletes Professor Úr mint Paedagogarcha kötelességinek szorosan meg fog felelni. — Vagyok

A Tiszteletes Professor Úrnak kész köteles szolgája

Gr. Bethlen Sándor,

Fő Curator.

Méltóságos Gróf B. Bethlen Sándor Ur ő Nagyságának Ns. Collegiumunk Fő Curatorának 1818-ik Esztendő Februarius 15-ik napján a Tisztelendő Paedagogarcha Professor urhoz küldött Levele így van :

Tisztelendő Professor Úr!

Szeretném tudni, hogy mi foganattya vagyon a könyvek megszerzése iránt tett rendeletnek; kérem, hogy ezen tárgyban szorosan a rendeléshez tartsa magát és a könyveket meg nem szerezni akarók ok nélkül a Collegiumba a helyet ne foglalják. A Rector Professornak most azt irtam, hogy ennekutánna megválasztassanak a magok számokra kéregetni kieresztendő ifjak, és tsupán csak azoknak adassék engedelem, a kik jó tanulók, erköltsők is jó és nagy hibáért büntetést nem szenvedtek. Mint-hogy pedig azt a Paedagogarcha legjobban tudhattya, annak hire és Testimoniuma nélkül e többször meg ne történjék, mert a rossz tanuló és erkölcstelen nem érdemel a publikumtól segedelmet és hiba is velek tsalni a statut. Ezen rendelésem protocoaltassék és minden személyvállogatás nélkül szorosan megtartassék, mert egyenessen a Paedagogarchához tartom magamat, ha ellenkezőt tapasztalnék. — Vagyok

A Tiszteletes Professor urnak kész köteles szolgája

Gr. Bethlen Sándor,

Fő Curator.

E) Curatoratusi intézkedés a hanyag tanulók ügyében.

Kivonat a curatoralis jegyzőkönyv 1822. évi szept. 23-án tartott ülésének 8 jkvi száma alatt hozott határozatából. Jelen voltak :

Insp. főcur. Gr. Bethlen Sándor, Gr. Kemény Miklós, vice-curator Ugron János; Professorok Szigethi Mihály, Karácson Sámuel és Bodola Sámuel atyánkfiai.

„Kérdés tétetvén az iránt, hogy miképpen lehetne, mind a Deákoknál mind az Classisokba azokra nézve, a kik nem igyekeznek, az igyekezetet felsekcenteni, úgy, hogy azok is tanulókat tzéljok szerént folytathassák, és mégis korhelyiségekért egy mérsékelt büntetéssel lakollyanak? Erre nézve a következő planum állittatott meg:

A Classisokra nézve:

a) Mivel azokat, a kik már az alsóbb Classisokon úgy mentek keresztül, hogy a fundamentumot jól meg nem vetették, bajos arra szoritani, hogy elmulatott hibájokat tökéletesen kipótolják, az is káros és reájok nézve terhes, hogy tanulásokat oly sok esztendők után félbeszakasszák; tehát a mostani *Rhetorica Classis* vétetik fel, és a kik már eddig feltsúsztak, azokra nézve megengedődik, hogy a több következő Classisokba is ha szinte *Mediocrisok* is promoteáltassanak, annak idejébe a Deákok közé bévétődjenek, hozzá téve, hogyha egyébaránt igyekezők és minden tekintetbe jó erköltsűek.

b) De hogy ennek utánna is ilyen ingyen és tzél ellen a tanuló ifjak a Collegyomba az időt ne vesztegessék, a mostani *Rhetoricán* álló levő tanulókra nézve megállittatott, hogy ne csak az *esztendők* (évszámok) promoteállyanak, vagy akármelly más tekiutetek valakit, hanem tsupán az *Eminens* és *Bonus* Calculusok. A Bonusok Classisába pedig beléesnek mind azok, a kik ha szinte gyengébb talentummal birnak is, mégis azzal tehetségek szerint igyekeznek, s igyekezeteknek annyi gyümöltse látszik, hogy a magok Classisának Objectumaiból a Litteráturákat fordítani, resolválni, s az elkerülhetetlenül szükségeseket memoriter is elmondani tudják.

c) Ennek megvizsgálása pedig, nem lévén sok tekintetbe alkalmas hely a Publicum Examen, határoztatott, hogy a Classisták minden oskolai esztendőbe, a nyári publicum examen előtt, egy rigorosumot állyanak ki, mind a három professorok jelen létekbe. Ennek ideje pedig mindenkor határoztatik a Pünköst utáni diligentiára, nyoltz nappal a közönséges examenek előtt.

d) Ebből a rigorosumból kell a három Professornak megkészíteni a grádust, a promotióra valót, mely tsakugyan az új iskolai esztendő kezdetével fog pronunciáltatni a Paedagogarcha által. És a ki a Classisták közül 7-ber első napjára elé nem jő, az olyan ha szinte a pünköszt utáni rigorosumba érdemesítette is magát a promotióra, még sem fog promoveáltatni, hanem ha törvényes okát adja elmaradásának.

A mi pedig a Deákságot illeti:

e) Erre nézve a Curatorális gyűlés jóvá hagyja a Professorátusnak elkezdett *degredálása* módját, s ennek utánna is ajánlja, hogy az olyan ifjak a kik az Oskolai esztendőn keresztül *negligensek*, esztendővel degredáltassanak, sőt tetszett a Cur. gyűlésnek ehhez a rendtartáshoz azta Clausulát ragasztani: Az olyan ifju, ki két Esztendőbe egész esztendővel degredáltatik és mégis harmadikba se jobbul meg, hanem újra esztendővel, már harmadikszor degredáltatik: tanulását ugyan még ha tetszik a Collegyomba folytathatja, de minden collegiomi Beneficiumtól elesik. Tanítványt egyet se tarthat, mert a ki maga nem tud, nem is taníthat. Innepekre patronushoz nem mehet, hanem ha vagy egy Patrocinium fennmarad, minek utánna a tsak közelebbről induct Deákok is választanak. A locusért a rendes taxát le kell hogy fizesse. Egyébiránt az ilyen harmadikszor degredált ifjak, minden collegiomi terheket supportalni tartoznak, mellyek azta grádust talállyák, a mellybe degredáltattak.

F) Tanügyi rendeletek és intézkedések.

Ugy tapasztalván, mint Paedagogarcha, hogy a Diligentia terminuson a Classisták nem szoktak előjönni, melyből a tanulásnak hátramaradása következik, a következő módot gondoltam és határoztam az előjövésbe resteskedő Classisták büntetésekre nézve.

1^{ben} A ki a Diligentia terminuson egy iskolai esztendőben egyszer elé nem jő és akkor, mikor a Paedagogarcha a Classisokat eljárja, jelen nem leszen, az olyan Classista minden napnak elmulasztásáért kettővel degradáltatik. Vagy ha gradusában olyan

hátra volna, hogy degradálni nem lehetne, annyi pálcza ütések szenved a maga Classisában. Az ekként degradáltatott tanuló azon egész diligentián, melynek elejére elő nem jött, gradusát vissza nem kaphatja.

2or A ki a Diligentiából nem csak egy hetet mulaszt el, hanem a terminus után 8-ad, 9-ed nappal, vagy későbbre jő elő, az olyan, ha érdemes lenne is más Classisba annak idejében nem fog promovealtatni, sőt ha érdemtelen lenne a promotiora, még egy Classissal degradáltatik.

3or A ki a Diligentia terminusait számba nem véve egy iskolai esztendőben nem csak egyszer, hanem többször is elmulatna a Diligentia elejéből két vagy három napokat, olyan sokszori engedetlenségeért más classisba nem fog promovealtatni. Ha pedig ebbe a hibába Logicus esnék, az olyan a Paedagogarcha vélekedése szerint mint tekergő és engedetlen, ha érdemes lenne is, nem fog a Deákok számába bevétetni.

4er Valakit az irt büntetések meg nem ijesztenének, úgy hogy egy iskolai esztendőben több ízben s hosszú ideig a Diligentia terminusa után be nem jőne, az olyan tetszés szerint való büntetéssel fog lakolni engedetlenségeért.

5ör A kinek valami helyes mentsége lenne, melyért a Diligentia terminusán elő nem jöhetett, az olyan hogy a megirt büntetést elkerülhesse, a helybeli Tiszteletes paptól köteles bizonyító irást hozni, mert a csupán kopasz mentség be nem vezettetik.

6or Hasonló módon fognak megbüntettetni azok is, a kik a vacatio terminusát meg nem várva azelőtt hazamennek.

7er A ki pedig szept. elejére elő nem jő, és az ugynevezett Privata censuran jelen nem leszen, az olyan abban az esztendőben nem fog promovealtatni.

Ezek szerint a pontok szerint fogom megbüntetni a Diligentia terminusain elő nem jövő Classistákat, míg a Paedagogarchaság rajtam leszen, melyek a szükséges tudás és megtartás végett, minden Classisokban publicaltassanak. Sz.-Udvarhelyen 1822-be január 27-én.

Bodola Sámuel,
Paedagogarcha.

A signum behozatala. Az 1824-ik esztendőben februárius hó 25-én Tiszt. Karácsoni Sámuel professor ur, mint Paedagogarcha tapasztalván, hogy a Classisták a magyar beszédet minden szelid mediumok elprobálásai után is a deák nyelvnek beszélésével megcserélni nem akarják, azért határozta 1-ör hogy a hat felsőbb classist frequentáló gyermekekre nézt készíttessen hat puska fából, de jó-nagyok legyenek azok, nehogy a kinél vagyon elrejtésse, signum gyanánt — 2-ör hogy tartozzék ezt a kinél vagyon mindenkor magával hordozni, akár collegiumban, akár városon, akár hol járnia is, különben az ez ellen cselekvő toties quoties mint engedetlen, törvényt megrontó ugy fog büntettetni, 3-ör hogy a négy felsőbb classisokban, a kinél reggeli 8 órakor és délutáni 2 órakor a Signum találtatik, vagy 5 krt fizessen késedelem nélkül, vagy pedig 3—3 kemény csapásokat szenvedjen. A Syntacticában és Grammaticában az irt időkbén a kinél lesz a Signum, vagy 3 krt fizessen vagy pedig 3—3 csapást szenvedjen. Ezen határozatát a tiszt. Paedagogarcha Professor ur effectumba vette a fent irt esztendőben a megirt februárius hó 26-án.

Az executio pediglen, a kik fizetni nem akarnak, vagy nem tudnak, a Paedagogarcha előtt legyen, a ki a megirt testbéli büntetést a hiba quantitásához fogja alkalmaztatni.

Die et anno ut supra.

1825. Die 21 Januarii a Görög Classisban eddig is tapasztalta a Paedagogarcha Professor ur a tanítványoknak nyakasságokat, durvaságokat, praeceptoroknak való nem engedelmeskedésöket, a mely hibáért a T. Paedag. Professor ur gyakran szépen sőt rutul is megintette, de semmi foganattyát nem látván, mostan minden Classisokból két-két Deputatusokat hivatott a Görög Classisba, a kiknek jelenlétekben az engedetlenségért az abból folyó erkölcstelenségért és tudatlanságért az említett Deputatusok előtt Atyai képen megintette e következőket, mint Curifaeusokat: NNN. Nemkülömben korhel- és tekergésökért a következőket: NNN. A kiknek is hivatalánál fogva tudtára adta, hogy má-tól fogva, ha legkisebb klassistát illető hibába esnek is, legottan a classisból csufosan kicsapassa és soha többé classistáknak nem esmeri.

Ez alkalmatossággal szívére kötötte a fent tisztelet Paed. Professor ur a többinek is, hogy fontolják meg az ő ide jövetelnek célját, engedelmeskedjenek, kiki tehetsége szerint igyekezzenek, a Classis gyakorlásba és írásba szorgalmatos legyen, hogy ne kénytelenítsék szülőinek bánatjára, magoknak pedig pótolhatatlan kárára haza menni.

*

1825. szept. 5-én A T. Paedag. által rendeltetnek a Privat. Praeceptoroknak a szoros megtartás végett a következők:

1. Minden Priv. Praeceptor köteles azt az objectumot magyarázni Priv. tanítványainak, melyet a Classis Praeceptor a Classisba magyarázott. Ha Rom. Litteraturát, Historiát vagy Mathe-sist vagy akármit egyebet tanítottak a Classisba, annak kell éppen a privata órákon is taníttatni, egyszóval a kamarákba tartandó privata horák a tárgyakra nézve a Classisokba kiszabott rendhez alkalmaztassanak.

2. Minden Priv. Praec. köteles azt a leczkét, melyet a Publ. Praec. tanítványainak 9 órakor kihagyott, 10 órára megtanultatni és akkor vele elmondadni és azután fogni a privata óra tartásához, hogy a Gyermekek egy órakor kész leczkével menjen be a Classisba. A leczke mondatást a Priv. Praec. úgy igazítsa, hogy az egy fertály óra alatt megessék, hogy legalább 3 fertálynyi idő maradjon a privata hora tartására.

3. Hasonlóképen azt a leczkét is, melyet a Publ. Praec. 4 órakor másnap reggelre kihagy, 5 órára megtanultassa és akkor hasonlóképen elmondassa ekkor is úgy igazítván a dolgot, hogy a leczke mondatás egy fertály óra alatt megessék és azután folylyon a privata óra abból a tárgyból, melyet délután a Classisba tanítottak.

4. Ezt a másnap reggelre hagyott leczkét minden Priv. Praec. estve Kapuzárás és Gyertyagyújtás után Tanítványával újra repetáltassa és elmondatván bocsássa lefekünni; reggel felkelvén újra hajtsa reá, hogy repetálja, mert csak így lehet a Classisbeli tanításnak fogamatja, különben nem.

5. Minden Priv. Praec. köteles Tanítványaira úgy ügyelni, hogy azok a városon széjjel ne járjanak, a szükség esetében is csak a praceptor hírével és engedelmével. Privata hora tartása alatt se mezőre se egyébüvé sehoval a Kamarából Tanítványait

ki ne bocsássa, hanem, ha két Classisa lenne, egyikkel tartson privata horát és a másiknak adjon valami írásbeli dolgot, a mely a Grammatica Classison feljül legyen stilus, melyet a Praeceptor oztán a privata hóra bevégződésével revidealjon és corrigáljon.

Ezeket a Priv. Praeceptoroknak szoros megtartás és követés végett ajánlja a Paedag. Professor.

1825. szept. 14-én más rendeletek a Priv. Praeceptorok számára.

Kedvetlenül tapasztalta a közelebbi recreatio alkalmatosságával a Paed. Professor, hogy a Privatus Praeceptorok a többszöri rendelések ellenére is sem a jó renddel sem az oskola becsületével sem Priv. Praeceptor kötelességekkel semmit sem gondolva, Priv. Tanítványaikat recreatióra ki nem kísérték: melyre nézve minden Privatus Praeceptornak újra szoros kötelességévé teszi, hogy minden recreatio alkalmatosságával, privatus tanítványait a a recreatio helyére ki és bekisérje; a honnan, ha idejét hasznosabb foglalatoskodással akarja eltölteni, szabad lészen akárhová elmenni: külömben mint a jó renddel és iskola becsületével nem gondoló, privatus praepceptori kötelességét számba nem vevő és az Iskolai Társaságra annálfogva méltatlan Tag observáltatván, az Oskolai Tanácsnak az illő büntetés végett által fog adatni.

Továbbá azt is tapasztallya a Paed. Professor, hogy a Priv. Praeceptorok többször kirendelt kötelességek ellenére Tanítványaiknak Purum Exercitiumaikat nem revidiálják, vagy legalább azt nevek aláírásával meg nem bizonyítják: melyre nézve azt is minden Priv. Praeceptornak szoroson rendeli, hogy a hibák elkerüléséért és a szemesebb megjobbításért Tanítványaiknak minden Purum exercitiumaikat külön-külön revidiálják, annak megbizonyítására, hogy revidiálták, subscribálja is: külömben mint kötelességekbe restes eljáró Tanítók, hasonlóképen az Oskolai Tanácsnak fognak átaladatni.

1827. szept. 25-én rendeletet a Priv. Praeceptorok számára.

Ámbár az oskolai esztendőnek elejével publikaltatott vala az a rendelés, melynélfogva minden Priv. Praecept. köteles a maga Tanítványait egyik órán tanítani a másikon valami exercitiumot

hagyni. Mindazon által a 4 felsőbb classisoknak hozzám beküldött Camarabéli mindennapi Diáriumaikból azt látom, hogy ennek a rendelkezésnek igen kicsin foganatja volt, mert sok Classistáknak Diariumok sem volt, a kiknek volt is csak adóból habartanak egy két exercitiumot, melyre nézve kívántam minden Priv. Praeceptorot ujabban is ezen rendelkezésre emlékeztetni, ajánlván hathatósan, annak telyesedésbe való vételét, ideértve azt is, hogy az exercitiumokat ne csak hagyák ki tanítványaiknak, hanem corrigálják is meg, mert correctio nélkül semmit sem tanul abból a tanítvány, a tzél pedig ezen rendelkezésbe az, hogy a Tanítványok tanuljanak és a Kollegiumon kívül való tekergésbe megakadályoztatódjanak. A ki a Praeceptorok közül ezen rendelkezést nem telyesitené, az olyan ugy fog tartatni, mint kötelességet telyesíteni nem tudó, vagy nem akaró. Ezen rendelkezés következéseül, a classistáknak kötelességek lészen, hogy mindenkor három diariumok légyen. Egy ugynevezett *purum*, melybe hetenként kétszer a purum ezercitiumot, más egy *quotidianum publicum*, melybe naponkint a classisba kiszabott exercitiumaikat, harmadik egy *quotidianum privatum*, melybe naponként a Camarába kihagyott exercitiumaikat írják. Ezen három Diariumok ugy legyenek mindenkor készen, hogy a mikor a Paed. Professor ur azok közül valamelyiket akármelyik Classistól bekéri, mindjárt betudják küldeni és naponként mit irtanak belé, meg lehessen mutatni; a ki a Hét vagy Holnap végével habarná belé a Diariumba ez Exercitiumokat, az ilyen a classificatio alkalmával meg fog büntetődni. Ezen rendelkezés alól csak az olyan szolgák vétetődnek ki, a kik a Publ. Praeceptorok előtt hiteles mentséggel meg tudják mutatni, hogy ők nem irhattanak az estvéli Privata óra idején ilyen exercitiumot de a tanulni kívánó becsületes szolga módot fog magának keresni, hogy ő is szerte-széjjel ne tekeregjen, hanem bent a Kollegiumban Privata óra idején ilyen exercitiumot irjon — egyébaránt illő büntetését el fogja venni.—

1827. november 25-én a cassisták exercitiumait illető rendeletek.

A classistáknak monstruale examenjek a következő deczember hónapja 8-ik és következő napjaiba fog tartatni, mely időre kötelesek lesznek a classisták a maguk írásaikat, melyeket a publicum examenre készítenek, a Publ. Praeceptoroknak beadni, mert

e nélkül írásbeli igyekezetekből kalkulust nem kaphatnak, következésképen, ha a kihagyott objectumokat jól tudnák is, ezen exameni exercitiumok készen nem lévén, ezért degradáltatni fognak. Az a rendelésem vagyon azért minden privatus praeceptorokhoz, hogy Tanítványaik vagy szolgáik írásait az irt időre December 8-ikára minden kifogás nélkül készítsék el; hibáson korrigált vagy mocskos hitvány írást tulajdon magok és Kollegiumunk gyalázatjára a Publicum eleibe fel ne küldjenek, mert magam fogom az examenek előtt minden Classis írását megnézni és a kiknek korrektiója alatt hibás írást találok, az olyan Praeceptort maga helyén megszólítom. 1827 25 9-ris.

1829. szept. 6-án a Priv. Praeceptorokat illető rendeletek.

1. Minden Priv. Praeceptor köteles lészen a maga Tanítványainak a kiszabott rendes időbe privátát tartani; azon objectumokat, melyeket a classisba tanultak, tanítani, magyarázni, hogy a mit Classisba tanítványa meg nem értett volna, azt a Camarába értse és tanulja meg, azt a tárgyat kell azért rendszerint a privata órákon magyarázni, a mely tárgy a Classisba tanittatik. Ez a rendelés csak olyan tanítványokra nézve szenved kifogást, a kik a Classisba ugy megtanulják az objectumokat, hogy azt azoknak magyarázni idővesztegetés volna, az ilyeneknek abból a Fachból egyebet taníthat a Praeceptor, a mit osztán fel lehet privatum studiumnak az Examenekre adni.

2. A jó Praeceptor kötelessége hozza azt is magával, hogy a Classisba kihagyott leczkét Tanítványaival mondassa el és sem a délelőtti sem a délutáni órákon azokat addig Classisba ne bocsássa, a mig velök leczkét nem mondat, ne engedje padig Tanítványainak, hogy semmi leczkét értetlenül tanuljanak, mert ez csak elme rontása, gyötrése.

3. A jó Praeceptor kötelessége Tanítványai *Írásaira* is vigyázni. Erre nézve tehát igyekezzék azokkal *tisztán, szépen* és jól iratni, azoknak exercitiumaikat jól megkorrigálni, Tanítványait maga eleibe állítani, azoknak az ő exercitiumaikban levő hibákat felfedezni előttük és ha lehet velek megjobbíttatni. Haszontalan Írás corrigálásnak tartom én azt, a melyet Kollegiumunkban a Praeceptorok nagyobb része gyakorol, midőn t. i. maga a stilust

lefordítja, azt az egy fordítást minden tanítványaival leiratja, mert ebből a Tanítvány semmit sem tanul. Köteles lészen azért minden Praeceptor minden nap az egyik privát óra idején a maga Tanítványaival a quotidianum privatum Diariumba egy exercitiumot iratni, hasonlóképen a publicum Diariumba is, mikor az a Classisba Hétfőre és Csütörtökre kihagyatik. S mindenik irást a mondott mód szerint megkorrigálni.

4. Kötelessége lészen minden Priv. Praec.-nak Tanítványait jó rendbe tartani. Ételekre, italokra, egészségekre, egész magok viseletjekre vigyázni. Classis priváta idején künn a városon tekerregni nem engedni, a szabad órákon is csak hirrel és az illendő helyekre eresztetni, ha tanítványaik közt tekergők és az időt ok nélkül vesztegetők lennének, azokat az illő megfenyítés után nékem jelenteni. Az említett kötelességek ámbár tudva vagynak minden jó Praeceptor előtt, mégis szükségesnek láttam most az iskolai esztendő kezdetével megújítani, hogy a ki ez ellen hibáznék, a Törvény nem tudásával, magát ne menthesse. Tanítsa minden Praeceptor telyes tehetsége szerint a maga Tanítványait, így sem én meg nem szólítom hibájáért sem lelkesmerete nem vádolja.

A szépírás előmozdítására vonatkozó rendeletek 1829. szept. 14.

Hogy a szép és jó írásba Collegiumunkba is gyarapodjanak a tanuló Ifjak, erre nézve kívántam közönségessé tenni:

Minden Classisba az Oskolai esztendő végével az olyan tanuló, aki a legszebben ír, egy Praemiumot fog a szépírásért nyerni, melyre az kívántatik, hogy egész esztendőbe a maga Diariumába tisztán és jól írjon. Az ilyen jó író Diariumait meg fogja a Publicus Praeceptor magának tartani és a Publicum Examenekbe produkálja. Ha ez a szép író tanuló egyszersmind tanulásért is praemiumot érdemelne — a praemium kevés volta miatt nem fog ugyan két praemiumot kapni, de abba, a melyiket nyer, belétevéődik, hogy a szépírásért is adatott nékie — ezen rendelkezéshez tartozik az is, hogy a ki ezután a tanulásért praemiumot akar kapni, annak a lehetőségig jól is kell írni, mert azért hogy valaki jól tanul, ha külömben tsuful és negligenter írja a maga exercitiumait, praemiumot nem kap: inkább elnyeri egy utána való tanuló, aki az írásba is magát tökéletesítette.

Ezekre nézve különösen vigyázni fog minden Publ. Praeceptor a maga Classisába és az ilyen szép és jó író Tanítványait megjegyezvén, a Monstruale Examenekkel a Protokollumba azoknak neveket be fogja iratni.

G) Napirend az 1841/2-ik évben.

Kimutatás, hogy az 1841/2-ik oskolai évbe a sz.-udvarhelyi ev. ref. Anyaoskolába reggel 5 órától fogva estvéli 8 óráig minden Deákok, mint a Classisták, minő foglalatosságra kötelesek az időt fordítani- és mikor kötelesek lezckén lenni, szóval mi az oskolai tanulási rendszer?, melynek szoros meghatározása végett:

A) a September első napjától fogva Szent-Mihály napjáig és Szent-György napjától fogva a nyári szünidőig és Szent-Mihály napjától — Szent-György napjáig esendő időközött szükség külömbséget tenni, miért is *a mi illeti a Deákokat — az I-ső időszakban:*

1^{ör} Hétfőn, Kedden, Szerdán, Tsötörtökön, Pénteken és Szombaton reggeli 5-órától fogva, mikor a kapunyitás megtörténik, 6-óráig, hogy minden Deák mivel foglalatoskodjék, kinek-kinek szabad tetszésére van bizva, de 6-órától 7-ig köteles minden Deák ezüst Xr. büntetés alatt a nagy Auditoriumba a precesen megjelenni. Ezután pedig:

7—8-ig mennek a juristák; 8—9-ig ugyanők, a Juris és Philosophiae professor praelectiójára, a Nagy-Auditoriumba.

9—10-ig a philosophusok a philologiai prof. praelectiojára a nagy auditoriumba.

10—11-ig a privatus praepetorok tanítványaikkal privátáznak.

11—12-ig a theologusok mennek praelectiora a K. Morálból.

12—1-ig szabad óra és étel ideje.

1—2-ig a bándisták kötelesek a bándai lezckéket az arra rendelt Kamarában gyakorolni.

2—3-ig a philosophusok mennek a philos. professornak a Mathesisből tartandó praelectiójára.

3—4-ig Két prof. tart praelectiot; egyik a theologusoknak az egyh. történetből a kis Auditoriumban; másik a philológiából, a nagy Auditoriumban.

- 4—5-ig a juristák mennek a jusból tartandó praelectióra.
 5—6-ig a privat praeceptorok privátáztatnak, felügyelvén rájuk a juratusok, és erről referálnak a paedagogarchának egy külön relatióba, pénteken délig.

Szerdán és Szombaton a két első éves deákok 2—3-ig harmonián kötelesek lenni, a többi idő szabad, valamint a Vasárnap is, — kivéve hogy a reggeli Isten tiszteleten a városi remplomban egyik Vasárnap a 6. 4. és 2. évesek; másikon az 5. 3. és 1. éves deákok megjelenni kötelesek, valamint délután 6 órakor a nagy auditoriumban tartandó precesen az egész Deákság minden külömbség nélkül (a katolikusokon kívül, kik saját templomukba mennek.)

2^{or} *A mi illeti a Classistákat:*

- 5—7-ig tanulnak vagy a podiumon, vagy a felsőkertben, vagy a mezőn.
 7—9-ig Classisba vagynak.
 9—10-ig tanulnak a podiumon vagy a kamarában.
 10—11-ig Privátán vagynak, privatus praeceptorokkal.
 11—1-ig tanulnak a podiumon vagy kertben és esznek, ide esvén az evés ideje.
 1—2-ig Classisban vagynak.
 2—3-ig írják a mindennapi Diariumba.
 3—4-ig Classisban vagynak.
 4—5-ig tanulnak vagy a podiumon, vagy a kertben.
 5—6-ig privátán vannak.
 6-órától csengetésig vacsora ideje, de Szerdán és Szombaton csak 1—2-ig vannak Classisba, kivéven, hogy 5 órától 6-ig cantuson lenni kötelesek. E két délutáni szabad időn a szolgák praesese tisztogattat. A Classisták Vasárnap csak egyszer mennek Classisba t. i. reggeli 8—9-ig. Templomba is egyszerre csak négy Classis köteles menni u. m. egyik vasárnap a Logica, Poetica, Syntactica és Conjunctica, a másikon pedig az Oratoria, Rhetorica, Grammatica és Elementaria. A gyakorlat szerint az 5 felsőbb Classis Vasárnap reggeli templomozás alkalmával *hármoniát* fújni a Cantus pra-

eses vezérlete alatt köteles. Vasárnap délután a purum Diariumba gyakorlatokat irnak, melyeket a publicus praeceptorok hétfőn reggel a paedagogarchához elküldeni kötelesek, az óra mulasztók és nem dolgozók neveikkel együtt.

B) A II-ik időszaki napirend. (Szent-Mihálynaptól Szent-Györgynapig) szerint reggeli preces nemtartatik a deákoknak sem, és a tanítás 8 órakor kezdődik, kevés eltéréssel az I-ső időszaki tárgy és órabeosztástól. Preces este 6—7-ig tartatik minden nap a fent jelzett kötelezettséggel minden deákra.

A mi a classistákat illeti, azok ily rendet tartoznak követni a II-ik időszakban:

5-órától 8-ig kötelesek a gyertya mellett a kamarában tanulni; 8—10-ig Classisba vagynak; 10—11-ig tanulnak a podiumon v. kamarában; 11—12-ig privátáznak; 12—1-ig ebédelnek; 1—2-ig irnak a diariumba; 2—4-ig Classisba vagynak; 4—5-ig tanulnak a podiumon v. kertben; 5—6-ig privátán vannak; 6 órakor preces után étel ideje, s azután pedig szabad óra csengetésig. Csengetés után kötelesek kamarájukba gyertya mellett egy óráig tanulni. — A szombati és szerdai délután, valamint Vasárnap is, ugy van mint Sz.-Mihály nap előtt, kivéve azt, hogy délután 2—3-ig mennek Classisba a diariumba irni; Cantusra pedig mindig 5—6-ig.

H) A signumra vonatkozó határozatok.

1846. év télhó 21-én altanitói gyűlés tartatván Tek. Sylvester Dénes paedagogárcha előlülése alatt, a Signum jártatása következő módon állapittatott meg:

Minthogy a kor kívánata szerint idegen nyelvenni szólásért nem járhat:

1. Csak egy Signum járand.
2. Napjában csak egyszer, a reggeli tanítási óra elején vétetik számba. Jární fog pedig:
3. Káromkodás, kiabálás, hajigálás, illetlen beszéd, tépelő-

dés, bicsokkal járásért, ezek akár benn a tanodában, akár künn a városon történjenek.

4. Büntetés leend : szótanulás latin vagy germán nyelvből az osztály és gyermek fokozatához mérve, vagy kiállítás 1 óráig ; s végre ki ezeket kiállani nem akarná egy xrt fizet, de minden- esetre első a szó és kiállítás.

5. Pénzadásra senkit erőltetni nem szabad.

6. Ezen büntetésekről napról-napra, hogy kié volt és mivel büntettetett, tiszta jegyzőkönyv fog vitetni e tanító felelőssége alatt.

A Signumjövedelméből, szorgalom és jómagaviselet jutalmául könyveket vettek.

Megszűnt a Signum jártatás 1847. február 6-án hozott ha- tározattal, következő iudokolással : „Tapasztalván a köztanítói kar, miszerint az eddig jártni szokott bünjel (Signum) akár tanul- mányokból, akár dancsság vagy illetlen magaviseletért járjon, csaknem mindég a gyengébb tanulókra, vagy ügyetlenekre sül, kik annak javadalmából csak igen ritkán s talán sohasem része- sülnek ; tapasztalván, hogy ez hazugság, fortély s gyűlölség mag- vait hinti el a növendékek között, melyet néha a fejlettebb kor sem képes elenyésztetni ; tapasztalván végre azt is, hogy ennek járásából eredni szokott egyenetlenségek kiigazítása, annak kire való sülése elhatározása, sokszor a tanidőből félórát is ellop, nem csekély, a tanítót érdeklő kellemetlenségek kíséretében, megha- tározta, ezen ily czéltalan sőt káros bünjel járását megszüntetni.“ Ennek helyébe azon gyermeki hihágásokért, melyek tanórákonni figyelmezést gátolnak, künn szorgalmas tanulhatást akadályoznak, korlátozandó, némi pénzbeli büntetést szab. A mi azonban 1 kron nem megy felül. Az így begyűlt pénz is jutalmazásra fordittatik.“

Útásítás az 1845/6-ik évben életbe léptetett tanterv végrehajtásához.¹

E terv nem valami új rendszert foglal magában, hanem a- zoknak, a miket eddig is tanítottak, tanítását czélszerűbb köny- vekkel, s más órarendezéssel kívánja eszközölni.

¹ A tantervet nagy terjedelme miatt nem közlöm. Ezt a megjavított tan- tervet 1842. február havában készítette a főconsistoriumban egy tanügyi bi- zottság. Ezután következett az Entwurf, erre a „Szervezeti Javaslat“, majd a konventi₂tanterv, mely ma is érvényben₂van.

Egyik fonákság, mi a Tanítók készületlenségéből eredett az: a célért melyért a tudományokat tanítani kell, nem tudták a tanítók, s nem tudták merre törekedjenek, tehát ezentul:

a) *A nyelvek* tanulásában kétczél tüzetik ki: egyik, hogy a bölcsészeti, száraz és elvont tárgyak felfogására, a nyelvtanok öszletes, v. reányzott (concretus) példái által előkészittessenek a gyermekek; másik, hogy azon szép típusokat, vagy érzési, kívánási és gondolási alakokat, melyek a remek írókban vannak belőlök elsajátítsák. A bölcsészeti előkészítésre vezet a nyelvtani szabályoknak, nem szóról-szóra tanultatása, hanem példákból a gyermek általi kitanáltatása. Mely végre a szabályoknak könyvből szóról-szóra tanultatása megtiltatik. A típusok fölfogására vezet a honi íróknak értelmes emlézése, az idegen íróknak értelmes magyarázata, értelmes emlézése: tehát

a honi költészekből és szónokokból, s az idegenekből értelmesen emléztetés, a lehető kiterjedésben ajánltatik.

b) *A természettan* tanulásánál célul tüzetik ki: 1. bévezetés abba, hogy a természeti eseményekre figyelni, tehát tapasztalatokat tenni, észlelni és kémlelni tudjanak és szeressenek; miáltal elnyerik azt a szerénységet, hogy csak az igazat szomjuhozzák fürkészni, nem pedig véleményeiknek diadalt szerezni; mely lelki kincs nélkül az ösmeretek országát újabb fölfedezésekkel, vagy tanulmányokkal egyik sem fogja gazdagítani. 2. Másik képzési célnak kilehet tüzni a természettanok tanításánál, hogy a növendékek önerejökön beszézésben gyakoroltassanak;

a természettanoknak e két célok közül az első irányban lehetőlegi, a másodikban minden esetrei tanítása meghagyatik.

c) *A mértant* két célból kell tanítani: egyikért, hogy az életben előforduló mértani feladatokat könnyen megtudják fejteni; másikért, hogy az igazat láncszemesen, összefüggőleg békibizonyítási képesíttessenek. Ennélfogva

minden osztályokba sok gyakorlati példákkal taníttassék a mér-

tan, a felsőbb osztályokban pedig a mértani bizonyításokban is, de nem a könyvből szóró-szóra, hanem magok stylusokkal gyakoroltassanak a növendékek. Mértannak semmi részét nem lesz szabad könyvből szóról-szóra tanítani. A tanítóknak pedig gyűjtéményeik legyenek.

d) *A történezzettel* három czélt kell elérni; egyiket az emlékezés gyakorlását-, hely, idő és nevekben; másikat az emberek köblének több példákban megismerését, s ezeken felül a saját erejökönni előadásban gyakorlódást.

Az első czélt egy jó *időtábla*, a másodikat a történezzet nevezetesebb személyeinek életrajza segitvén elő. Minden tanítónak időtáblája legyen, s a világtörténet az alsóbb és felsőbb osztályokban is életrajzokból tanittassék; de ezeket szóról-szóra könyvből tanultatni nem szabad, ha nem magok erején fogják a gyermekek előadni.

e) *A vallás* kisdéd korban az áhítatos kedély képzéséért, főntebb a tiszta eszmék fölfogatásáért kell tanítani. Az első czélt, csak Istenfélő személyek életének felmutatása által érhetni el; a második czélt a könyvből szóról-szóra tanultatás gátolja és csak a tanítóval együtti okoskodás mozditja elő.

Ennélfogva az alsóbb osztályokban csak ily példákat olvasson a tanító; és olvastasson főnt pedig a felvett könyvből okoskodjék tanítványával.

f) *A földrajz* a tudáson fölül az eszme társulást segiti elő, névtelen földképekkel, s az emlének a nevek megtartásábani gyakorlásán fölül az önerejéni előadásban gyakorlásra lehet fordítani. Ennélfogva:

A földrajz névtelen földabroszból tanittatván, a nevek megtartásán fölül, más azon helyhez tartozó földrajzi tárgyak emlébe nyomása által az az eszmetársítás és az önerejéni előadás gyakoroltassék.

Mindazon tárgyakban, melyek önerejéni előadásra szabotvák, könyvből szóról-szóra betürágotni nem szabad.

Másik fonákság a modorban: ha a gyermek valamit nem tud. lekaczagják, leszamarazzák, megszidják, még meg is tépik s verik: minek kára, hogy elbátortalanodik, vagy elijed, elkeseredik a tanulástól, s ezen felül igyekezik nem tudását csalással palástolni. Ennélfogva:

Ha a növendék valamit nem tud: azt a tanító csufolás, lekaczagás, szidás, verés nélkül mondja meg neki. Ha nem tudásának korhelség az oka, a gyermek játék szabadságát vesztí el, s mindaddig szobában ül, mig leczkéjét meg nem tanulja, s ha a korhelség tetemesebb lenne, vagy makrancz is csatlakoznék hozzá: ebédre csak szárazkenyeret s vizet fog kapni, mi azonban egymás után két naponál tovább egyizben nem terjedhet, de a negyedik napon ha szükség elől kezdetetik. Ha a gyermek nem tudásának oka az lenne, hogy nem tudja a jó tanulás módját: a magántanító legyen mellette és segítsen neki tanulni, mig ő megtanulja vagy elsajátítja azon tárgy tanulásának jó módját.

VI.

A TANULÓK FÖLVETELE, LÉTSZÁMA, ELLÁTÁSA
ÉS SEGÉLYEZÉSE.

Az anyakönyveket iskolánk első éveiben rendszeresen nem vezették, azért a tanulók létszámára vonatkozólag biztos adataink nincsenek. Iskolánk legrégebb jegyzőkönyvében 1670-től, tehát az alapítási évtől kezdve van feljegyezve egymásutáni sorban összesen 1014 tanuló, de nem lehet kitanulni, hogy e feljegyzés mennyi időre terjed s hogy ezek miféle tanulók, classisták, vagy togatusok; igaz, hogy soknak a neve után oda van jegyezve, hogy hová ment, vagy mi lett belőle, de ez a feljegyzés is későbbi és az osztályokra s évekre semmi utmutatást nem nyújt. Ebben a névsorban első *Bihari János*, a kiről eddig az a nézet volt, hogy első deákja volt kollegiumunknak, a ki subscribált. Azonban ezen nézet helyességéhez némi kétség fér, mert az a névsor későbbi összeállítás lehet s az irás egy ember kezére vall 1687—88-ig, aztán ismét más kéz irt mintegy 1710-ig; s aztán ismét más egy darabig s így tovább; ezen kívül Bihari neve után 1672 van írva *mig a névsorban 11-ik Sövényfalvi János (senior) után 1670 évszám van jegyezve s a 19-ik Baló Mátyás után 1671*. Köztudomásu pedig, hogy a kik subscribáltak, saját kezüleg irták be neveiket. Ilyen sajátkezü aláírások pedig csak az 1708-ik esztendőben kezdődnek s az első subscribáló diák *Szathmári András*, ki így írta be nevét: *Ego Andreas Szatthmári Subscripsi Legibus Scholae Areopolitanae Anno 1708 Aprillis*. Ettől az évtől kezdve a subscriptionak szakadatlan nyoma van 1847-ig¹; 1848—1850-ben nem volt subscriptio; 1851-ben volt; 1852—1861-ben ismét nem volt subscriptio; 1862—1871 volt s ebben az évben subscribáltak utoljára. E feljegyzések szerint az összes subscribált tanulók száma 1708—1871-ig 3384.

E subscriptionális anyakönyveken kívül a klassistákról a következő anyakönyvek vannak.

¹ 1836-on kezdve magyarul irnak alá az iskolai törvényeknek s az anyakönyveket is magyarul vezetik.

1. Album studentium universorum, quot quot inscriptis huic nominibus censentur de gremio Gymnasii R. Udvarh. instructum Anno MDCCLIII. Ez az anyakönyv tehát 1753-ban nyílik meg, még pedig 1753-ik évről az összes tanulók névsora meg van t. i. úgy a togatusoké, mint a classistáké s ehez az ezen évben újonnan felvett tanulók névsora megjelölve a classis, melybe felvétettek; a többi években az 1755-ik év kivételével, mely évről névsor nincs, egészen 1814–15-iki isk. évig bezárólag az évenként újonnan felvett tanulók névsora található, az illető anyakönyv-vezető juratus notarius nevével.

Ez anyakönyvből megtudjuk 1., hogy az 1753-ik évben az összes tanulók létszáma volt 332 s ehez felvettek 64 új tanulót s ezzel lett a létszám 396. 2. A beirt 332 tanuló osztályok szerint így oszlik meg: I. *Togati* 63; II. *Logici* 18; III. *Rhetores* 28; IV. *Poetae* 32; V. *Sintaxistae* 55; VI. *Etimologistae* 54; VII. *Conjugistae* 58; VIII. *Declinistae* 24; tehát volt a Togatusok osztálya a diák osztály; a classistáknak 7 osztálya volt, melyhez 8-ik képen a kezdőket számították, a mint kitűnik a felvételtől, ezek neve *Legentes*.

Meglehet tudni 3 szor, hogy a felvételnél 1773-ig bejegyezték a) a tanuló nevét, b) hová való és c) melyik classisba vétették fel? 1774-ben Gazda József ordinarius és juratus notarius a Supremum Consistorium közelebbről publicált Mandatuma szerint rovatot csinál a Litterae Passuales keltjének számára is, hogy kitűnjék, hogy a katonaságtól jövők ilyen Litt. Pass. bemutatása nélkül nem vétettek fel. Ez a rovat 1797-től kezdve végképpen eltűnik.

4-szer, 1785-ön kezdve a rubrikához a religio rubricája is hozzájárul.

1806-tól kezdve szerepel a bekeblezési díj számára rovat. A bekeblezési díj 30 és 60 dnr közt váltakozik. Az igazgatók minden szorgalomszak végén aláírják az anyakönyvet s átveszik a taxát vagy az illető kezelőt a taxa megfizetésére felhívják. 1807 febr. 7-én Benkő Zs. Rector prof. Gecse Ferencztől 40 mfr és 50 pénz taxát vesz át; u. ő. 1807 jul. 1-én szintén Gecsétől átvesz 7 mftot és 50 pénzt, de 60 pénzket papiroson, ezt annak idején pénzül tartozik beadni.

2. Protocollum inferiores Classes Frequentium ita dictorum

Puerorum Nomina, Mores et Studia nec non Modum docendi, Leges, Publicos et Privatos Praeceptores etc. complectens. Confectum die 19 mensis Octobris 1817.

A mint a czim is mutatja, ez az anyakönyv már telyes képet nyujt a tanítás menetéről. A beosztása a következő:

I. Publicus Praeceptorok.

II. A classistáknak az esztendő napján tett classisonként való conscriptioja. Rovatok a következők: a) classisták nevei, b) Praeceptorok neve, c) Tanítvány, d) Szolga, e) Lakása (lakószoba) helye, f) Priváttanítás ideje.

III. A classisták hetenként való közönséges megvizsgálata.

IV. Conduit Listák, melyeket minden Publicus Praeceptor tanítványainak magok viselettyek szerint, maga Classisából napján esztendőben a Tiszt. Paedagogarcha Professor urnak beadott. Rovatok a következők: a) nevek, b) vallás, c) *Studiumok* 1. deák litt: Érti-e az auctort, Tud-e beszélni? 2. Conceptusok dolgozása: deákul, magyarul; 3. Szépirás: deák, német; 4. philosophia; 5. mathesis; 6. historia; 7. nat. hist., geographia; 8. rhetorica, poesis; 9. Régiség; 10. Német; 11. Görög; 12. ének. d) *Micsoda büntetést érdemlett vagy nem volt méltó rá?* 1. micsoda büntetést szenvedett; 2. miért; 3. micsoda qualításban. e) *Caractere*: 1. Engedelmes-é; 2. Pontos-é; 3. Méltó-é a promotiora; 4. gyakorolja-é az istentiszteletet. f) *Sorsa*: 1. Hová való; 2. Élnek-é szülei; 3. Micsoda conditiója (civis, nemes, katona); 4. Hány esztendő; 5. Egészséges-é?

V. Közben közben a felsőbb forumok időnkénti rendelkezései (Mandata Superiorum) a tanítás menetére vonatkozólag.

VI. Az 1821-ik esztendőtől kezdve van órarend s a tantárgyak kitüntetése classisonként; valamint vizsgarend. A vizsgák bevégezése után a promotionalis tervezet s a promotionalis névsor.

3. E Protocollum folytatásául van még két Protocollum, hasonló beosztású 1834—35-ik. isk év április havával végződik.

Ez anyakönyvekbe összesen 1817—1834-ig bejegyzett classisták összes létszáma 7322.

4. A későbbi évekről pontos jkönyvek és kimutatások vannak a főhatóságtól időnként megállapított minták szerint készítve.

Kollegiumunk tanulóinak nagy része a közép- és alsó néposztály szegény családjainak fiaiból kerül ki, a kik csak jótétemények élvezése mellett tarthatják fenn magukat az iskola falai között. És valóban az egyes jóltevők alapítványai, a protestáns közönség áldozatkészsége folytán a szegény jó tanulók az anyagi gondok alól fölmentve, tehetségeiket a haza és egyház javára, mindenkor kimivelhették. A tanulók segélyezésére már 1806-ban 50 — 60 alumnaeum volt,¹ az officialisok (senior, contra, thecarius és nyolcz publicus praeceptor) fejenként 30 — 50 m. forintot, a kollegiumbeli deákok pedig a „vivos benefactorok“-tól (ilyen jóltevő volt 7) egyenként 15 — 30 frtból és 24 — 30 véka gabonából álló alumneumot kaptak évenként; a kollegiumtól fizetett alumniák száma 42-re ment 15 — 30 frtos összegekben. 1811-ben csak a vivum beneficiumok adattak ki a pénzdevaluatio (bankóváltozás) miatt, és a mortuumok (a kollegiumhoz tett alapítványokból járók) a Mélt. Fő-Consistorium további rendeletéig benmaradtak. A benefactorok az erdélyi reformatus főuri családokból teltek ki. Ilyen segélyt élveztek továbbá a tanulók a három sátoros ünnep alkalmával is,² a mikor mint legatusok az ünnepi isteni tiszteletek

¹ Lásd „Protocollum Officialium, Alumnorum et Beneficiorum Inceptum Anno 1806 die Ima Mensis Julii sub rectore Professore Sigismundus Benkő“ czimű anyakönyvünket.

² Az 1842. évben husvétra a következő pátronusokhoz és egyházakhoz bocsátottak legatust :

1. Grófi Széki Teleki József, (koronaőr, a M. T. Akad. elnöke, az Erd. Nagyfejedelemség főkormányzója.) 2. ifj. Bethlen Ádám. 3. Gróf. Bethlen János ifj. 4. Gróf Bethlen László. 5. Gróf Bethlen Gábor, 6. Gróf Gyulai Lajos. (kettőt). 7. Gróf Haller János. 8. Gróf. Rhédey Lászlóné, 9. Fronius Imre. 10. Farkas Dániel. 11. Mara József. 12. Sebesi István, 13. Székely Sámuelné. 14. Henter Imréné. Egyházak: Albis, Angyalos, Árapatak, Árkos, Ajta, (Közép-, Nagy-, Száraz-,) Barátos, Bardocz, Baróth, Baczon, (Kis-és Nagy-), Besenyő, Bibarczfalva, Bikafalva, Bikfalva, Bita, Bodok, Bodola, Bodos, Borosnyó, (Kis- és Nagy-), Bögöz, Bölön, Csernáton. (Alsó- és Felső), Csekefalva, Dálya, Dálnok, Doboly (Alsó és Felső), Egerpatak, Etéd, Étfalva, Szenterzsébeth, Fogaras, Füle, Gidófalva, Héviz, Hidvég, Hermány, (Magy.) Ikafalva, Ilyefalva, Kálnok, Karatna, Kóbor, Komolló, Kovászna, Körös-patak, Kőrös, Köpecz, Kőkös, Léczfalva, Lisznyó, Magyarós, Martonos (Háromszék), Márkosfalva, Málnás, Moha, Nyén, Olasztelek, Oltszem, Papolcz, Páva, Parajd, Páké, Petek, Réty, Száldobos, Szotyor. Sepsi-Szentgyörgy, Sófalva (Alsó-

elvégzése céljából a patronus uraknál és az egyházközségekben megjelentek, mely alkalommal a hivektől a saját részökre begyűlt pénz- és terménybeli adományokon felül az iskola számára is gyűjtöttek pénzt és gabonát, melylyel a seniornak pontosan beszámoltak. Ez a gabona aztán, kenyérré (czipó) süttetvén, a szegény sorsu tanulók között kiosztatott. *Kese Mihály*, senior, 1819-ben azon protocullumba, melyet a gabonaneműek kezeléséről vezetett ezeket írta: Percipiáltam *Csapóról* dézma buzát 84 vékát; *Bögözből* vámgabonát 15 vékát, *Agyagfalváról* 8 vékát, *Sajtos János legatustól* alamizsna gabonát 9 vékát, *Nagy-Galombfalváról* vámgabonát 20 vékát, *Vesszősről* dézma gabonát az ott való udvari szük mérték szerint 63 vékát, mely az itt való Város vékája szerint lett 60 véka.“ 1821-ben *Karácsoni Sámuel*, rector-prof., január 25-ikéről ezeket írja a seniori protocollumba: „Négy Legatusok, ugymint: Nagy Mózes, Gábos Diénes, Szabó László és Csejdi János hoztanak a Gabona Koldulásból 86 Rflorokat, melly pénzzel vettem 87 véka Vám Gabonát.“ Ugyanazon év november 29-ikén a rector a seniori naplóban a következő megjegyzést írja: „Az Alsó Rákosi Méltóságos Udvertól a Tisztartó Levele és a' Regius testimoniuma mellett percipialtam igen szegény és nagyobbára Rosnokból álló 140 véka Rótot és 51 véka elegy Buzát, melly szegény elegy Gabona in summa tsinál 191 vékát.“

Aratás és szüret idején a „philosophus és togatus diákok“ szintén felkeresték a tehetősebb református családokat adományok elfogadása végett. Ezek a körülmények indokolják az akkori hosszú szünidőket. Udvarhelyről gyalogoltak a diákok hol legatióba Zágonig, hol a Dézma gabona átvételéért Csapóig. *A szünidők egészen a legközelebbi időig így adattak ki: szüretkor, karácsonkor, husvétkor 3—3 hét, pünköstkor 2 hét.*

A legation és czipón kívül a diákoknak volt jövedelmök a magán tanítványoktól, ezek szülőik vagyoni tehetsége szerint, cor-

Felső-), Sz.-Udvarhely, Telek, Feltorja, Uzon, Zalán, Zágon, Zabola, Szőkefalva, Héjasfalva, Uj-Székely, Fiátfalva, Siklód, Telekfalva. Összesen tehát 14 családhoz és 88 ekklézsiába 103 legatus bocsáttatott ki minden ünnep alkalmával.

1895-ben csupán a következő 12 egyházközség járat legatust: Közép-Ajta, Nagy-Ajta, Száraz-Ajta, Köpecz, Olasztelek, Dálya, Kóbor, Petek, Szederjes, Sz.-Keresztur, Alsó-Rákos és Héviz.

repetitori és felügyelői fáradozásaikért bizonyos díjazásban részesítették őket. A subscriált ifjakat szokták a magántanítás mellett, ha a szükség úgy kívánja, szobafőnökséggel is megbizni. A magán tanítványok kiosztásánál, valamint a legatio- és szoba választásnál a sorrendre nézve a gradus (sorozati szám) a döntő, melyet a tanári testület állapít meg; a 40-es években a gradust minden iskolai év elején a tanári kar megállapította azon esztendőre a következőleg. Kinevezte a végzetek közül a juratusokat (praeceptorok), azután következtek azon végzett diákok,¹ kik míg a papi pályára kiléphettek az iskolában nyertek lakást, kaptak magántanítványokat és legatioba járhattak; majd osztályok szerint következett a II. és I. éves theologusok, a II. és I. éves jogászok s a II. és I. éves bölcsészek gradus szerinti névsora. A 40-es években 40—50 körül állott a theologusok száma a két évi tanfolyamban, ugyanannyira tehető a jogászok és a bölcsészek száma a két-két éves cursusban, úgy, hogy a deákok létszáma 130 és 150 között váltakozott. A kiknek több volt a secundájok mint a primájok, azok degradáltattak a gradus megállapításakor.

Mivel a collegiumban bizonyos fokig az idősebb tanulók be voltak (s vannak még ma is) vonva az iskolai kormányzatba, nevelésbe, oktatásba, fegyelmezésbe és ellenőrzésbe, méltán viselték a classistáktól megkülömböztető „deák“ czimet. *1851. előtt a subscriptio, mely nem csak ünnepi actussal, hanem szoros vizsgálattal vala egybekötve, jó formán a mai érettségi vizsgálatot helyettesítette.*

Az itt felsorolt jótétemények élvezése mellett vált lehetővé, hogy sok szegény jóra való ifju képes volt hazulról nyert segélyezés nélkül iskoláit elvégezni. Az így felnövekedett ifjakból váltak azon tiszteletre méltó férfiak, kik mint papok, tanárok vagy tanítók, a collegiumból magukkal hozott igénytelenséget tudománnyal és lelkesedéssel párosítva, egyházi és isholai ügyeink kezelésében csekély fizetésök mellett is szives odaadással és buzgósággal fáradoztak s fáradoznak.

A tandíjat II. József honosította meg iskoláinkban. Mindazonáltal collegiumunkban tandíjat 1850-ig nem fizettek a tanulók. Az 1851-ik évben a gymnasium felső osztályaiban, le a 2-ikig, a tanít-

¹ Expectansok, várakozók.

1749	15	1841	97	45	582
1750	17	1842	100	47	601
1751	7	1843	71	22	561
1752	14	1844	116	25	563
1753	7	1845	108	44	549
1754	16	1846	107	42	509
1755	17	1847	54	32	484
1756	12	1848	—	—	—
1757	18	1849	—	—	—
Átvitel	3890	Összesen	11690	3384	655
	1514				

396

Megjegyzés. A legrégebb jegyzőkönyvben sem az évenként felvett új tanulókról, sem a subscriptiókról nincsen feljegyzés.

As 1753/4-ik évtől as 1894/5-ik isk. év végéig fölvetetett összesen 11690 új tanuló.

Az 1670-ik évtől az 1708-ik év kezdetéig legrégebb jegyzőkönyvünkben 1014 tanuló van kimutatva subscriptio jelzése nélkül. *As 1708/9-ik isk. évtől as 1871/2-ik év végéig*, mikor a subscriptio intézetünkben végleg megszűnt, eltekintve az ötvenes évektől, a mikor subscriptio nem volt, *as összeses subscribáltak száma 3384.*

Az 1851/2-ik évtől az 1894/5-ik év végéig *kollegiumunkban érettségi vizsgálatot tett összesen 655 tanuló.* 1861 és 62-ben nem volt érettségi vizsgálat.

A IV-ik rovat az évenként vizsgálatot tett tanulók számát mutatja. Erről 1817-en kezdve vannak megbízható adataink.

* Az intézetben 1852-ben a theologiai tanfolyam végleg megszüntetett. A jogot 1832-től fogva két évi tanfolyamban, kivéve az ötvenes éveket, a mikor a jogtanítás szünetelt, az 1870-ik évig tanították. 1870 óta az intézet nyolczosztályu főgymnasiumból és négyosztályu előkészítő elemi iskolából áll.

KIMUTATÁS

a székelyudvarhelyi evang. reform. kollegiumba évenként fel vett új tanulókról, az évenként subscribált és érettségi vizsgálatot tett tanulók számáról, valamint az intézet évenkénti népességéről az 1894/5-ik iskolai év végéig.*

Iskolai év	Ujonnán felvett tanulók	Subscribált tanulók	Érettségit tett tanulók	A klassisok, vagy az egész intézet népessége év végén	Iskolai év	Ujonnán felvett tanulók	Subscribált tanulók	Érettségit tett tanulók	A klassisok, vagy az egész intézet népessége év végén
1708		7			Áthozatal :				
1709		6				3890	1514		
1710		10			1803	57	40		
1711		6			1804	94	35		
1712		9			1805	47	53		
1713		6			1806	121	20		
1714		10			1807	103	37		
1715		18			1808	75	29		
1716		18			1809	117	50		
1717		8			1810	47	39		
1718		9			1811	63	24		
1719		6			1812	146	24		
1720		11			1813	124	22		
1721		13			1814	112	38		
1722		14			1815	49	54		
1723		15			1816	119	42		
1724		13			1817	46	43		350
1725		14			1818	85	56		248
1726		10			1819	136	36		321
1727		4			1820	62	25		319
1728		20			1821	76	11		353
1729		14			1822	98	14		317
1730		14			1823	92	28		372
1731		7			1824	102	25		376
1732		11			1825	89	22		390
1733		13			1826	100	26		417
1734		12			1827	42	38		414
1735		16			1828	100	23		457
1736		17			1829	87	28		471
1737		13			1830	85	38		496
1738		8			1831	113	35		480
1739		10			1832	123	33		499
1740		12			1833	109	50		512
1741		9			1834	120	25		530
1742		12			1835	98	41		685
1743		12			1836	102	56		610
1744		14			1837	91	43		617
1745		11			1838	86	41		607
1746		20			1839	82	52		527
1747		6			1840	115	36		567
1748		11							

Csupán a klassisták év végi létszáma

1738				1830	38		480
1739		10		1831	113	35	499
1740		12		1832	123	33	512
1741		9		1833	109	50	530
1742		12		1834	120	25	685
1743		12		1835	98	41	610
1744		14		1836	102	56	617
1745		11		1837	91	43	607
1746		20		1838	86	41	527
1747		6		1839	82	52	567
1748		11		1840	115	36	582
1749		15		1841	97	45	601
1750		17		1842	100	47	561
1751		7		1843	71	22	563
1752		14		1844	116	25	549
1753	64	7	396	1845	108	44	509
1754	53	16		1846	107	42	484
1755	—	17		1847	54	32	—
1756	58	12		1848	—	—	—
1757	39	18		1849	—	—	—
1758	63	20		1850	115	—	211
1759	103	15		1851	107	16	305
1760	70	17		1852	76	—	6
1761	70	23		1853	66	—	11
1762	54	11		1854	39	—	12
1763	42	9		1855	63	—	8
1764	52	10		1856	47	—	12
1765	120	13		1857	87	—	8
1766	76	5		1858	101	—	8
1767	36	31		1859	84	—	15
1768	93	12		1860	91	—	10
1769	138	25		1861	75	—	—
1770	90	27		1862	63	32	—
1771	55	32		1863	96	21	23
1772	138	1		1864	76	32	25
1773	113	21		1865	89	31	27
1774	128	20		1866	68	22	27
1775	88	24		1867	109	24	18
1776	120	21		1868	104	27	21
1777	36	15		1869	106	26	23
1778	87	24		1870	84	22	21
1779	84	33		1871	68	29	22
1780	86	33		1872	64	—	15
1781	22	22		1873	60	—	17
1782	32	20		1874	86	—	16
1783	41	7		1875	71	—	15
1784	39	22		1876	69	—	9
1785	23	13		1877	63	—	11
1786	42	19		1878	68	—	19
1787	71	21		1879	99	—	17
1788	40	20		1880	78	—	15
1789	37	31		1881	85	—	16
1790	61	17		1882	87	—	6
1791	76	17		1883	96	—	22
1792	138	10		1884	80	—	20
1793	112	17		1885	93	—	21
1794	56	19		1886	83	—	14
1795	141	22		1887	91	—	11
1796	117	23		1888	72	—	19
1797	135	20		1889	68	—	18
1798	91	36		1890	67	—	7
1799	130	37		1891	69	—	20
1800	66	5		1892	95	—	15
1801	136	50		1893	94	—	14
1802	128	22		1894—95	82	—	10

Csupán

1764	52	10	1856	47	—	12	360
1765	120	13	1857	87	—	8	324
1766	76	5	1858	101	—	8	388
1767	36	31	1859	84	—	15	382
1768	93	12	1860	91	—	10	415
1769	138	25	1861	75	—	—	421
1770	90	27	1862	63	32	—	439
1771	55	32	1863	96	21	23	462
1772	138	1	1864	76	32	25	467
1773	113	21	1865	89	31	27	460
1774	128	20	1866	68	22	27	419
1775	88	24	1867	109	24	18	443
1776	120	21	1868	104	27	21	461
1777	36	15	1869	106	26	23	447
1778	87	24	1870	84	22	21	376
1779	84	33	1871	68	29	22	342
1780	86	33	1872	64	—	15	315
1781	22	22	1873	60	—	17	321
1782	32	20	1874	86	—	16	321
1783	41	7	1875	71	—	15	304
1784	39	22	1876	69	—	9	275
1785	23	13	1877	63	—	11	272
1786	42	19	1878	68	—	19	282
1787	71	21	1879	99	—	17	287
1788	40	20	1880	78	—	15	285
1789	37	31	1881	85	—	16	279
1790	61	17	1882	87	—	6	276
1791	76	17	1883	96	—	22	293
1792	138	10	1884	80	—	20	283
1793	112	17	1885	93	—	21	294
1794	56	19	1886	83	—	14	295
1795	141	22	1887	91	—	11	298
1796	117	23	1888	72	—	19	293
1797	135	20	1889	68	—	18	257
1798	91	36	1890	67	—	7	260
1799	130	37	1891	69	—	20	262
1800	66	5	1892	95	—	15	292
1801	136	50	1893	94	—	14	312
1802	128	32	1894—95	82	—	10	305
Átvitel	3890	1514	Összesen	11690	3384	655	

Megjegyzés. A legrégebb jegyzőkönyvben sem az évenként felvett új tanulókról, sem a subscriptákról nincsen feljegyzés.

As 1753/4-ik évtől as 1894/5-ik isk. év végéig fölvetetett összesen 11690 új tanuló.

Az 1670-ik évtől az 1708-ik év kezdetéig legrégebb jegyzőkönyvünkben 1014 tanuló van kimutatva subscriptio jelzése nélkül. *As 1708/9-ik isk. évtől as 1871/2-ik év végéig,* mikor a subscriptio intézetünkben végleg megszűnt, eltekintve az ötvenes évektől, a mikor subscriptio nem volt, *as összes subscriáltak száma 3384.*

Az 1851/2-ik évtől az 1894/5-ik év végéig *kollegiumunkban érettségi vizsgálatot tett összesen 655 tanuló.* 1861 és 62-ben nem volt érettségi vizsgálat.

A IV-ik rovat az évenként vizsgálatot tett tanulók számát mutatja. Erről 1817-en kezdve vannak megbízható adataink.

* Az intézetben 1852-ben a theologiai tanfolyam végleg megszüntetett. A jogot 1832-től fogva két évi tanfolyamban, kivéve az ötvenes éveket, a mikor a jogtanítás szünetelt, az 1870-ik évig tanították. 1870 óta az intézet nyolczosztályu főgymnasiumból és négyosztályu előkészítő elemi iskolából áll.

ványok 18 m. frtot, a szolgák 12 m. frtot, a 2-ik és első g. osztályban a tanítványok 16-m. frtot, a szolgák 10 m. frtot, az elemi iskolában a tanítványok 12 frtot, a szolgák 8 frtot fizettek tandíj czimén; az 1856-ik évben már a négy felső g. osztályban a tanítvány 5 pfor. és 20 krt, a szolga 4 pforintot, a négy alsó osztályban a tanítvány 4 pfrtot, a szolga 3 pfrtot fizetett tandíj czimén. Ugy látszik, *a loci és reparationis taxat* kezdettől fogva szedték a tanulóktól, valamint a gyertyapénzt is. 1837-ben minden bennlakó tanítványtól szedtek loci és repar. taxát 2 rfrtot, a szolgáktól ennek felét; a künnlakóktól csak repar. taxát 1 rfrtot, ezek gyertyára sem fizettek; „az oly tanítványtól pedig, ki egyedül hál egy ágyban, a loci és repar. taxa 4 rfrt in duplo tudniillik és a gyertyára is 16 kr; a deáktól is mindeniktől jár 8 kr gyertyára.“ A mult iskolai évben a négy felső osztálybeliek tandíj czimén 14, a négy alsóbeliek 10 frtot fizettek, az elemi tanulók 6 frtot egész évre. Az ágyhelydíj volt nagy ágyért 12 frt, kiságyért 8 frt, e mellett a tanulók hordozták a fűtés és világítás költségeit.¹

Mig sok felekezeti iskolában az idegen felekezetüektől kétszeres tandíjat vesznek, addid kollegiumunk soha el nem zárkozott sem felekezetektől, sem nemzetiségektől: *az iskolai terhek hordozásában a magyar föld szülöttei mind egyenlők előttünk.* Mi a testvéri szeretetben növeljük tanítványainkat, a kik nem csak mint leendő polgárai e hazának, de mint ugyanazon célra törekvő tagjai az intézetnek egyenlők hivatásban, törekvésben s ugy tapasztaljuk, hogy a korosabb védi és vezérli szeretettel a kisebbet, a szellemileg és erkölcsileg erősebb támogatja testvérileg a gyöngébbet.

A tanulók ellátása 1770 óta sajátos módon történik. Kis Gergely tanár a mult században meghonosította iskolánknál az *expositionalis* együttétkezési rendszert, a mi abból áll, hogy a bentlakó tanulók a hét napjainak megfelelő számban, azaz heten, egy-egy asztaltársasággá alakulnak olyan formán, hogy az előre megállapított, de folyton ismétlődő sorrendben, egyik nap az egyik, másik nap a másik főzet az egész társaságnak ebédet és vacso-

¹ Az 1895/6-ik éven kezdve a fűtést és világítást átvette az iskolai előjáróság, s a lakásdíjat ehhezképest emelte, valamint a tandíjat is minden gymn. tanulóra 18 frtban szabta meg az illetékes hatóság.

rát. Mindenkinek van egy gazdasszonya egész évre fogadva, a kihez a főzetés napján reggel egyik szolga elviszi a másfél kiló hust az ebédhez, s ugyanannyit a vacsorához ; ha nem sültet akarnak vacsorálni, akkor a hus árát küldik el a gazdasszonynak, a ki a pénzből megbízatása szerint szerzi be a hozzávalót s készíti el a kivánt vacsorát. Az ebéd áll levesből, marhahusból és mártásból, a vacsora legtöbbször sültből. Minden társaság 3 szolgatanulót, kik az ételt az intézetbe behozzák s az evőeszközöket tisztán tartják, lát el ebéddel, vacsorával, reggelire kenyérrel. Ily módon a legszegényebb tanuló is meleg ételhez jut minden nap, holott szünetek alatt, a szülei háznál, azt igen gyakran nélkülözni kénytelen.

Ez az étkezési mód azonban ma már lejárt a magát. Az élelmezés ilyen formán kebli ügynek tekintetvén a tanulók részéről, sem az élelem mennyiségét, sem pedig minőségét kellően felügyelni, mert 12—15 helyen történik a főzetés s az étkezés, nem lehet. De paedagogiai szempontból is kívánatos, hogy a fiuk élelmezése egy jól berendezett konviktusban történjék, mely felett az ellenőrzést maga az előljáróság gyakorolja. *Az előljáróság, ev évi márczius havában, 99 számú jkönyvi határozatával kimondotta, hogy az 1896/7-ik iskolai éven kezdve a konviktust, a kollegium közvetlen szomszédságában levő Derzsiné-féle házban megnyitja, hogy a fiuk egy közös helyiségben és kellő felügyelet alatt étkezzenek.* Hisszük, hogy házi kezelés mellett az élelmezés az eddiginél jobb és olcsóbb is lesz. Egyuttal egy konviktusi alap létesítése czéljából a gyűjtést társadalmi uton megindította.

A tanuló ifjuság öntevékenységét kifejtheti a tanári felügyelet alatt régóta fennálló önképző- és olvasóköriben, az ének és zenekarban, pályakérdések megfejtésében, iskolai ünnepélyek és mulatságok rendezésében (a reformatio évfordulóján, márczius 15-ikén, bálók és majálisok alkalmával, mindenkor a tanári kar felügyelete és reszvétele mellett). A „diák bál“ a leglátogatottabb mulatság évtizedek óta.

Itt említjük meg, hogy az intézet, kivált a gymnasium népessége évről-évre növekedik ; 1890-ben a gymn. osztályokba 175 tanuló iratkozott be, az 1895/6-ik évre már mai napig (szept. 5) 202 tanuló vétetett föl.

A tanulók segélyezése.

1.	A Kis József alapból 50	tanulónak	kiadatik	à 25	frt	=	1260	frt.
2.	A Gál Teleki*	"	2	"	"	à 25	"	= 50 "
3.	A Gidófalvi,	"	3	"	"	" 50	"	= 150 "
4.	"	"	2	"	"	" 30	"	= 60 "
5.	"	"	2	"	"	" 20	"	= 40 "
6.	A gr. Teleki Miksa	"	3	"	"	" 40	"	= 120 "
7.	A gr. Teleki Sámuel	"	2	"	"	" 12	"	= 24 "
8.	"	alapból	3	"	"	" 8	"	= 24 "
9.	A gr. Korda	"	4	"	"	" 10	"	= 40 "
10.	A Keszei	"	4	"	"	" 10	"	= 40 "
11.	A Gazda*	"	1	"	"	" 96	"	= 96 "
12.	A Nagy Sándor*	"	1	"	"	" 5	"	= 5 "
13.	A Bod Benedek*	"	1	"	"	" 29	"	= 29 "
14.	A Székely Ugron	"	1	"	"	" 25	"	= 25 "
15.	A Jánosi	"	1	"	"	" 8	"	= 8 "
16.	A Nagy Lajos*	"	1	"	"	" 6	"	= 6 "
17.	A gr. Haller F.	"	4	"	zenei p. díj	" 12	arany	60 "
18.	"	"	1	"	"	" 1	"	= 5 "
19.	"	"	1	"	"	" 1	"	= 5 "
20.	A Daniel	"	1	"	zenei	" 5	frt	= 5 "
21.	A Bottáné	"	1	"	p. értekezésre	" 28	"	= 28 "
22.	A gr. Teleki S.	"	1	"	"	" 18	"	= 18 "
23.	A Kis	"	1	"	p. szépírást	" 25	"	= 25 "
24.	A Kis	"	1	"	p. fran., ném. ¹	" 25	"	= 25 "
25.	A Gál-Teleki	"	több	"	jutalomk.	25	"	= 25 "
26.	"	"	"	"	czipóp. czim.	175	"	= 175 "
27.	A Székelyegyleti takarékpénztár évi adom.	"	"	"	"	40	"	= 40 "
28.	Az Udvarhelymegyei	"	"	"	"	25	"	= 25 "
29.	A gr. Haller J.-né alapból	1	zenepályadíj	"	"	5	"	= 5 "

Ösztöndíjak, segélypénzek, jutalmak, adományok czimén évenként kiadatik 2418 frt.

A tanulók vallási, honossági, nemzetiségi, előmeneteli és más viszonyairól, valamint a szülők foglalkozásáról és társadalmi állá-

* A *-gal jelzettek családi alapítványok.

¹ Egyik évben a francia, másokban a német nyelvből tartjuk meg a pályázatot erre a pályadíjra.

sáról ezuttal nem szólok, mert a régebbi időkről erre vonatkozó biztos adataink nincsenek, de különben is a tanulókról 1892/3 évi Értesítőnkben és az Egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyveiben¹, a közelebbi időből, részletes ismertetések találhatók.

Első nyomtatott Értesítőnk 1856-ban ily czim alatt jelent meg: „Értesítés a székelyudvarhelyi ref. iskola Előljáróságától azon t. cz szülék részére, kik fiaikat ezen iskolában kívánnyák taníttatni. M.-Vásárhelyen ny. Kali Simon 1856.” Nagy iv alakban 2 egész lap terjedelmű. Azután csak a névsort és a vizsgálati rendet nyomtatták ki. *Rendszeres nyomtatott Értesítőt az 1873/4-ik évtől kezdve adunk ki.*

VII.

AZ INTÉZETBEN ÉRETTSÉGI VIZSGÁLATOT TETT EGYKORI NÖVENDÉKEK NÉVSORA.²

1851.

1. Veress Ferencz, ref. lelkész Bágyban.

† Benedek Lajos papjelölt.

Csiszér Zsigmond, ref. lelkész Parajdon.

† Bodor Lőrincz lelkész Krakkóban.

5. Filep Dénes, földbirtokos Dálnokban.

† Kese Pál, ref. lelkész N.-Kenden.

Gazda István, földbirtokos Illyefalván.

Sebestyén János.

Balykó Bálint.

1852.

10 † Fogarasi Albert, megyei pénztáros Segesvárt.

Szörcei Sándor.

¹ L. Parádi Kálmán, tanügyi előadó, élénk tollal irt magvas jelentéseit, melyeket a Prot. Közlöny évfolyamaiban is olvashatni.

² Sajnos, az idő rövidsége miatt, eléggé biztos értesülést nem szerezhettünk az érettségit kiállottak mindenikének társadalmi állása és életkörülményei felől.

1853.

Gyertyánffy István, a Paedagogium igazgatója Bpsten.

Zoltáni Elek, ref. esperes Léczfalván.

Domokos Albert, földbirtokos Al-Csernátonban.

15 † *Domokos Antal*, kir. törvényszéki elnök Tordán.

Gidófalvi János, körjegyző Szotyorban.

Bartha Károly, lelkész Fel-Dobolyban.

1854.

Péter Károly, ref. esperes Szörcsén.

† Demeter Sándor.

20 † Tóth Mózes, ref. lelkész Felvinczen.

Bodor József, ref. lelkész Kányádon.

† Petre Mózes, ref. lelkész Hévizen.

Kiss Károly, ref. lelkész Agyagfalván.

† Székely Ferencz, ref. lelkész Mező-Csányban.

25 † Vékás Lajos, ref. lelkész Barátoson.

Benedek Ignác, ref. lelkész Bitán.

Magyarósi Sz. Károly, birtokos.

† Benedek József, ref. lelkész.

Heller Ödön.

1855.

30 Demeter Dénes, városi tanácsos Sz.-Udvarhelyt.

Forró Zsigmond, birtokos.

Gál József, birtokos.

Sebestyén Ferencz.

† Balogh Zsigmond, pénztárnok Sepsi-Szentgyörgyön.

35 Csia György, birtokos Kovásznán.

† Révai Dénes.

Cserei Gábor, birtokos.

† Sándor József, ref. lelkész Csekefalván.

Simon Lajos, orvos Bécsben.

40 Magyarósi Károly, birtokos.

Benke András.

Apáthi Sándor.

1856.

- Karácson István, ref. lelkész Sz-Kereszturon.
Apáthy Péter, orsz. gyűlési képviselő.
45 † *Domokos László*, kir. táblabíró M.-Vásárhelyen.
Barta Károly, tanító.
Ninker János.
Szabó Ferencz, ref. lelkész Bodolán.
† Técsi Ferencz.
50 † Kis János.
Szoboszlai Károly, ny. alispán Bürkösön.

1857.

- Jakab Mózes, ref. lelkész Algyógyon.
Bede Mózes, jószágigazgató.
Pünkösti Ferencz, ref. lelkész Uzonban.
55 *Török Albert* dr. ny. főispán Sz.-Udvarhely.
Filep Elek, megyei számvevő Segesvárt.
Gidofalvi Albert.
Jakab Albert, ref. lelkész K.-Galambfalva.
Magyari Károly, ref. lelkész Gidófalván.
60 † Vajna Gergely.
† Ferenczi Albert.
Nagy Károly.
Barthos Dénes, ref. lelkész Sövényfalván.

1858.

- Borbáth Pál, ref. lelkész Vizaknán.
65 † Révai Lajos, ref. lelkész S.-Sztgyörgy.
Zayzon Farkas, tanár S.-Sztgyörgyön.
† Benedek József, ref. lelkész Olasztelek.
Kis Lajos, ref. lelkész Étfalván.
† Borbáth Lajos, ref. lelkész Szt.-Erzsébeten.
70 Bakcsi Sándor, ref. lelkész Krasznán.
Incze István, birtokos.

1859.

- Székely (Szláma) Ferencz, ref. lelkész Görgényben.
† *Felméri Lajos* dr. egyetemi tanár Kolozsvárt.

- † Maksai Károly, ref. lelkész Pánczél-Csehen.
75 † Csiszér Albert, járásbíró N.-Ajtán.
Horváth Elek.
Ujvárosi József, birtokos Uzonban.
Könczei Kelemen, birtokos Torján.
Horváth Gyula, orsz. gyűlési képviselő Bpesten.

1860.

- 80 Fűzi Sándor, ref. lelkész Ó-Tordán.
† Gál József.
Baczoni Albert, reálisk. tanár Kassán.
† Kúthi Dénes.
Izsák István, távirda-tanácsos.
85 Zoltán Imre, ref. lelkész Sáromberkén.
Felszegi Dénes, megyei levéltárnok Udvarhelyt.
† Ferenczi Kálmán, törvénysz. ülnök.
† Maksai Gyula, ref. lelkész Rugonfalván.
† Forró Béla, megyei számvevő S.-Szentgyörgy
90 Illyés István, kollegiumi pénztárnok Sz.-Udvarhelyt.
Kolcza Lajos, ref. lelkész Árkoson.
† Soós József.
Bartha Imre, ref. lelkész Száldoboson.
Fülöp Sándor, ny. távirda-tanácsos Dálnokon.

1861.

- 95 Menyhárt András, ref. esperes Kecset.
† Nagy Sándor, ref. lelkész Alsó-Rákoson.
Könczei Albert, birtokos Karathnán.
Biró Albert, tanár Baróthon.
Jancsó Elek, ref. lelkész Pákéban.
100 Bede János, ref. lelkész.
Darvay Lajos, ref. lelkész Muzsnában,
Zayzon Lázár, ügyvéd K.-Vásárhelyt.
† Lengyel Gyula, orvos.
Stojka Jovián.

1864.¹

- 105 Sylvester Domokos, ref. lelkész Szászváros.
Szász Dénes, táblabíró Kolozsvárt.
Miklósi József, ref. lelkész Sz.-Mihályon.
Bencze Márton, ügyvéd Oklándon.
Benedek Áron.
- 110 Fekete Albert, ügyvéd K.-Vásárhelyt.
Magyarósi István, ref. lelkész Zilahon.
† Molnár Áron.
Pünkösti Ferencz. kir. főmérnök Kassán.
Gocsmán János, postamester Dálnokon.
- 115 Pál Károly, felső nép isk. tanító Hosszufaluban.
Jakó Pál, földbirtokos Lisznyón.
Ferenczy Gyula, árvaszéki úlnök Sz.-Udvarhelyt.
† Nagy Áron.
† Csép Sámuel, városi kapitány Sz.-Udvarhelyt.
- 120 Barabás József, lelkész.
† Kovács András.
Nagy Elek, árvaszéki úlnök Segesvárt.
Kállai Lázár, s. lelkész Zsomboron.
† Szabó Samu.
- 125 Derzsi Dénes, ref. lelkész.
† Cserei Balázs.
Séra Tamás, árvaszéki elnök S.-Sztgyörgyön.

1865.

- Péter Elek, ref. lelkész Küsmődön.
† Barabás Géza.
- 130 Jakab János.
† Baritz Lajos.
† Bartha Miklós.
† Bede Imre.
† Mihály Lajos, megyei főjegyző Segesvárt.
- 135 Veress Gyula, ügyvéd S.-Sztgyörgyön.
Mihályi Károly, luth. lelkész N.-Kapuson.
Kovács Gábor, kir. főmérnök, Fogarasban.

¹ 1862-ben és 63-ban nem volt érettségi vizsgálat.

- † Görög István, tanár S.-Sztgyörgyön.
† *Bakcsi Ferencz*, v. orsz. gyűlési képviselő.
140 † Márton István.
† Huszár Albert, telekkönyvvezető Sz.-Udvarhelyt.
Kispál Sándor.
† Boncz Gyula.
Mezei István állatorvos Tordán.
145 Ghaja Titus.
† Bede Domokos.
† Baritz Antal.
Könczei Miklós, földbirtokos Torján.
Jancsó István, tanító Fülében.
150 Bodrogi Sándor, áll. végrehajtó Sz.-Udvarhelyt.
Kozma Ferencz.
Pócsa János.

1866.

- Fülei Sz. Sámuel*, p. ü. minist. osztály-tanácsos.
Bucsy József. p. ü. számellenőr Sz.-Udvarhelyt.
155 † Csép András, műegyetemi hallgató.
Kassai József, m. kir. pénzügyigazgató Szombathelyen.
Bedő József, felsőnépisk. igazgató Baróthon.
Kátó Sándor, adópénztárnok Zilahon.
† Simó Dénes, tanár S.-Sztgyörgyön.
160 Gyárfás Benedek, Kolozsvárt.
† Deák Gyula, ügyvéd Kovásznán.
Barthos Károly, ügyvéd K.-Vásárhelyen.
† Kölcze Ferencz.
Márton János, ügyvéd Sz.-Udvarhelyt.
165 *Bartha Miklós* orsz. gyűlési képviselő.
Miskolczi Károly, ügyvéd Sz.-Udvarhelyen.
Bartók Károly, polgármester K.-Vásárhelyen.
Boros Domokos.
† Benedek Gyula.
170 Jakab Dénes, lelkész Nagy-Solymoson.
Csiszér Zsigmond, lelkész Kálnokon.
Bede Dániel, felsőnépisk. tanító Hosszufaluban.

- Kónya Gábor, v. m. pénztárnok S.-Sztgyörgyön.
Bartha József, adópénztárnok S.-Sztgyörgyön.
175 Incze Ferencz, ref. lelkész Medvésen.
Szilágyi György, posta-távirdatiszt S.-Sztgyörgy.
Potsa Ferencz, körjegyző Dálnokon.
Kovács Mikály, tanító Agyagfalván.
Forró Imre, földbirtokos Márkosfalván.

1867.

- 180 Nagy Sámuel dr. ügyvéd Sz.-Udvarhelyen.
Boros Lajos, ügyvéd Kolozsvárt.
Incze Gergely, törv. széki bíró Beszterczén.
Mihály Dezső, kir. törvényszéki bíró N.-Szeben.
Lőfi Pál.
185 Orbán Ferencz, igazg. tanár Brassóban.
Bedő András, lelkész Bikafalván.
Pünkösti Géza, nyug. telekkönyvvezető.
Benedek János, kir. közjegyző S.-Sztgyörgyön.
Bedő László körjegyző.
190 Bőjthe Mózes, m. kir. honvéd százados Kolozsvárt.
Jancsó Sémuel, vasúti főnök N.-Enyeden.
Bartha Móricz, birtokos F.-Torján.
Zayzon Dénes, tanítóképezdei igazgató.
Könczei Kálmán, földbirtokos Küküllőváron.
195 † Szakács Károly, bonyhai, papjelölt.
Baczoni Imre.
Horváth Mózes.
Csernai Leopold
† Felméri Mózes, képezdei tanár Sz.-Keresztur.
200 † Maksai József, telekkönyvvezető.
Szentgyörgyi Ferencz, távirdai tisztviselő.
Gödri János, ügyvéd Hosszufaluban.
Bartha Ferencz, adóhiv. Kóhalomban.
Könczei Domokos, földbirtokos F.-Torján.
205 Apáthi Vincze, földbirtokos.
† Antal János.

1868.

- Kövér András, esperes Közép-Ajtán.

Mezei Ödön dr. orvos és kollegiumi főgondnok Sz.-Udvarhelyen.

Gyárfás László, kir. törvsz. elnök Csik-Szerdában.

210 *Borbáth Dániel*, ügyvéd Sz.-Kereszturon.

† *Mihály Tivadar*.

Sylvester Dénes, kir. járásbíró S.-Szentgyörgyön.

Vajna Domokos, földbirtokos Martonfalván.

Demeter Zsigmond, lelkész Bethlen-Szt.-Miklóson.

215 *Deák Domokos*, földbirtokos Kovásznán.

Szabó Dániel.

Gazda Albert, megyei hiv. S.-Szt.-Györgyön.

Kóródi Károly.

Theil János.

220 † *Sebesi Arthur*, megyei aljegyző Sz.-Udvarhelyt.

Szabó Albert, orvos Alsó-Csernátonban.

† *László Imre*, körjegyző Zomboron.

Balázs Imre, körlelkész Segesváron.

1869.

Molnár Károly, áll. főreálisk. tanár Sz.-Udvarhelyt.

225 *Benke István*, főgymn. tanár S.-Sztgyörgyön.

† *Szakács István*, tanár Kecskeméten.

Bodor Domokos, főgymn. tanár S.-Sztgyörgyön.

† *Benedek György*.

Rácz Mózes.

230 *Czeplédi János*, lelkész Rétyen.

Barabás Gergely, földbirtokos Márkosfalván.

Nagy Lajos, p. ü. miniszteri hivatalnok Budapesten.

Kökösi Sándor, lelkész Ikafalván.

Pildner Ferencz, főszolgabíró Földváron.

235 *Nagy Ferencz*, néptanító Brassóban.

Székely Antal, földbirtokos Komollón.

† *Péter Gyula*.

† *Páljános Károly*, lelkész.

Györbíró Bénéjámín, kir. pénzügyigazgató h. Deésen.

240 *Zsigmond Béla*, tanító N.-Baczonban.

Orbán Mihály, háznagy a szászvárosi Kun-Kollegiumban.

Boncz József, tanító.
† Szekeres Lajos.
Csiszér Miklós, orvos Cs.-Szt.-Márton.

1870.

- 245 Kovács Domokos, nyug. takarékp. pénztárnok Sz.-Udvarh.
† Szolga Kálmán joghallgató Kolozsvárt.
Sebesi Béla, vasúti főmérnök Brassóban.
Miklósi József, lelkész Pánczél-Csehen.
Debiczky István, gyógyszerész Barothon.
- 250 Fülöp Péter, tanító Zabolán.
Darkó Mihály, tanító Dálnokban.
Kassai Albert, városi tiszti orvos Sz.-Udvarhelyen.
Bodó Mátyás, földbirtokos F.-Torján.
† Csont Domokos.
- 255 Kis Sándor, távirdatiszt Bpesten.
Benkő Ferencz.
Henter Gábor, főszolgabíró Hétfaluban.
Albrich Gyula, postatiszt Brassóban.
Májai Péter.
- 260 Benedek János.
Dáné Zsigmond, birtokos Sz.-Kereszturon.
† Gáspár János, felsőnépisk. tanító,
Boda Zsigmond, kincstári számtiszt M.-Szigeten.
Szabó Ignác.
- 265 Durmesz Péter.
Horváth György.
Illyés József, m. kir. honvédszázados.

1871.

- Szabó Géza, lelkész Felső-Csernátonban.
† Kis Gergely, mérnök.
- 270 Maksai Zsigmond, főreálisk. tanár Pécsen.
Bertalan József, lelkész Aranyos-Polyánban.
† Szász István, dr. tanár S.-Szentgyörgyön.
Barabás Albert, orvos N.-Borosnyón.
Boda Gábor, birtokos Száldoboson.

275 † Mátyus Domokos, honvédtiszt.
Bartha Albert, vasúti ellenőr Budapesten.
Pál Imre, távirda- és postatitkár Aradon.

† Csép Albert, mérnök.

† Fábián Dániel.

280 Gyenge András.

Csia Sándor, vasúti ellenőr Bpsten.

Müller János.

Benedek Ferencz, lelkész Mérában.

Bálint Domokos, gazdatiszt.

285 † Benczédi Albert, papjelölt.

Sylvester Aladár, földbirtokos Komollón.

Bene Vilmos, adópénztárnok Déván.

Bömches Emil.

1872.

Szakács Péter, az erd. keresk. bank titkára M.-Vásárhelyt.

290 † Csákány Elek, theologus N.-Enyeden.

† Szabó Lázár, tanárjelölt.

Bartha Lajos, vasúti mérnök.

Pethő József.

Sólyom Miklós, kir. ügyész K.-Vásárhelyen.

295 Zsigmond Márton.

Páljános Károly, lelkész.

Kis József, lelkész Dáluokon.

Kertész Mózes, lelkész Szt.-Erzsébeten.

Rabocskay Zsigmond, p. ügyi vezető-számtiszt Segesváron.

300 Simon György.

Nagy Áron, m. kir. számtiszt Sz.-Udvarhelyen.

† Kassai András, adóhivatali ellenőr Sz.-Udvarhelyen.

† Pécsi Kálmán, egyévi önkéntes.

Baló László, vasúti ellenőr Kolozsvárt.

305 Kassai Ákos, városi alkapitány Sz.-Udvarhelyt.

Budai József tanár.

Zágoni Pál, ref. esperes Nagy-Borosnyón.

Csiszér Pál, lelkész Harón.

Vitályos Béla, földbirtokos Gidófalván.

310 Gidófalvi Benedek, kir. aljárásbíró H.-Oklándon.

1873.

- Biró Áron, lelkész F.-Boldogasszonyfalván.
Benkő Gyula.
Bodor Imre.
Demeter Mihály, lelkész Szotyoron.
315 Fekete József.
Finta Ignác, polgári isk. igazgató B.-Gyulán.
† Gálffi Pál.
Gocsmán Mihály.
Kónya Miklós, szolgabíró Nagy-Ajtán.
320 Magyarósi Pál.
Málnási Ferencz, polg. iskolai tanár.
† Nagy Zsigmond.
Szász Izsák dr. ügyvéd S.-Sztgyörgyön.
† Székely Miklós, tanárjelölt.
225 Varga Lajos, lelkész.

1874.

- Ugron János*, alispán és koll. gondnok Sz.-Udvarhelyen.
Baló Gyula, tanár Budapesten.
Solymossy Endre, ref. koll. tanár Sz.-Udvarhelyen.
Baricz Gergely.
330 Bartha Albert.
Benkő István, lelkész Rákospalotán.
Csulak Lajos.
Donáth Béla.
Fodor Mózes, adóhivatalnok.
335 Grósz Frigyes, ügyvéd Sz.-Keresztúron.
Kis István, számtiszt Zombor.
Kis Mózes, lelkész Maros-Németi.
László István, m. kir. honvédszázados Kolozsvárt.
Pál Adolf, takarékpénztári könyvvezető Sz.-Udvarhelyen.
340 Pál Károly, körlelkész Topliczán.
Sebesi Géza, életbiztosítási ügynök Kolozsvárt.
Teleki József, lelkész Pókában.

1875.

- Szakács Károly, p. ügyi s. titkár Sz.-Udvarhelyen.

- Kelemen József, vámtiszt Bodzán.
- 345 Gyárfás Lajos, kir. ügyész.
Székely Árpád, s. lelkész Szilágy-Csehen.
† Bene Gyula.
Lőrincz Gyula, lelkész K.-Bacson.
† Nagy Pál, adóhivatali ellenőr Tordán.
- 350 Joós István, vasgyári főmérnök Diós-Győrön.
Kovács Domokos, adóhivatali ellenőr Sz.-Udvarhelyen.
Bakcsi Dániel, adótárnok Csepregen.
Gazda Gyula, jbirósági irnok Kovásznán.
† Tusa Ferencz, m. kir. honvédszázados.
- 355 Benczédi János.
Veress Lázár, számtiszt Rima-Szombaton.
Gazda Béla.
Ábrahám Béla, ezredorvos.
Sylvester Albert, adóhiv. ellenőr.

1876.

- 360 Ortner Károly.
† Gyárfás Miklós kir. ügyész.
Gyarmathy Dezső dr. földbirtokos H.-Sztpálon.
Barabás Samu, orsz. levéltári fogalmazó, tört. társ. II-od
titkár Bpsten.
Bedő István, birtokos Hodgyában.
- 365 Jancsó Lajos, lelkész M.-Ujváron.
Fodor Gyula, főszolgabíró Szászvároson.
Ferencz Károly.
Joós Lajos.
Imreh Mózes, körjegyző Papólczon.
- 370 Filep Gyula.
Bitai Domokos, birtokos.
Lányi Imre, postafőnök Sz.-Udvarhelyen.
Pálfi Albert.
Vajda Zoltán, ezredorvos.

1877.

- 475 Gálffi Ignác, polg. isk. igazgató Miskolczon.

Derzsi K. Ferencz, főgymn. tanár Szentesen.

† Kelemen Sándor, ügyvédjelölt.

† Vass István, orvostudor.

Benedek Elek, író, volt országgyűlési képviselő.

380 Csia Károly.

Cseh Sándor, orvos.

Benkő Sándor, volt orsz. gyűlési képviselő.

Veress Áron, vasúti tisztviselő Bpsten.

1878.

Kovács Gábor, bánya-orvos Parajdon.

385 Barabás Miklós, lelkész S. Besenyőn.

Benczédi József, p. ü. fogalmazó.

Gagyai Dénes, aljárásbíró Csik-Sztemárton.

Gazda József.

Illyés József, aljárásbíró S.-Sztgyörgyön.

390 Imreh János, postamester Zágomban.

Sinkovich Aurél, orvos K.-Vásárhelyen.

Somogyi Albert, földbirtokos Héjasfalván.

Vajna Imre, birtokos Tamásfalván.

Thamó Gyula, lelkész.

1879.

395 Derzsi Lőrincz, lelkész Istvánházán.

Kiss Ernő, gépész-mérnök Budapesten.

Borosnyai Béla, kir. járásbíró Fogarasban.

Barabás György.

Kelemen István, gazdatiszt.

400 Csép József, m. kir. zálogházi pénztárnok Bpsten.

Karácson Sándor, lelkész Dályában.

† Kádár Zsigmond.

Vajna Gábor, orvos Kovásznán

Kassai Mózes, p. ü. számtiszt.

405 Pataki Dénes, lelkész Fülöpösön.

Beke Rafael, lelkész.

† Pécsi Gábor.

Kis Gábor, p. ü. számtiszt Sz.-Udvarhelyen.

Hamar Gyula.

- 410 † Nagy Árpád, adótiszt Sz.-Kereszturon.
Séra Lajos, járásbíró Kovásznán
Fülöp Sándor, orvos Csik-Szeredában.
Bodor Béla, adóhiv. ellenőr.

1880.

- Kovács Mór dr., ügyvéd Sz.-Udvarhelyen.
415 Solymossy István, orvos Baróthon.
Vass Péter, ügyvéd Sepsi-Szentgyörgyön.
Györke Károly, erdész Vargyason.
Berde Sándor, lelkész.
Nagy Géza, belügyministeri fogalmazó Bpsten.
420 Kovács Antal, lelkész.
Józsa Sándor, lelkész Erősdön.
Bedő Béla, gazdatiszt.
Sebesi Samu, hirlapíró Kolozsváron.
Veress Károly, lelkész Gerenden.
425 Wardener Arthur báró, bányatiszt M.-Ujváron.
Biró Géza, lelkész Sóváradon.
† Forró József, dohánykezelési tisztviselő.
Fejér Bogdán, orvos.

1881.

- Zayzon Lajos, lelkész Tordán.
430 Balázs Ignác, lelkész.
Bedő József, birtokos Hodgyában.
Csia Béla.
Deák Géza.
Elekes József, adóhivatalnok.
435 Fülöp Áron, író Szatmáron.
Hatházi Ferencz, lelkész.
Lengyel Árpád, orvos Sz.-Kereszturon.
† Nagy Árpád.
Palló Imre, birtokos.
440 Roth Ferencz.
Somogyi Lajos, erdész.
Szentgyörgyi Gerő, lelkész.
Zsidó Lajos.

1882.

- Kolumbán Samu, tképzőintézeti tanár Déván.
445 Barabás Mihály.
Bálint Kálmán, adótiszt Kolozsvárt.
Bikfalvi Ferencz.
Bodor István, lelkész Ujszékelyen.
Farkas József, állami végrehajtó. S.-Sztgyörgyön.
450 Gábos Sándor, lelkész Kakasdon.
Györbiró Gergely.
Kónya Albert.
Pataki Gábor, lelkész.
Simó Antal, állomásfőnök Kovásznán.
455 Szabó Antal, adóhivatalnok.
Szilágyi Gergely.
Teleki Zsigmond, lelkész.
Toró Dénes, lelkész Szt. Lászlón.
Veress Károly, lelkész Papólczon.

1883.

- 460 Cseh József, állatorvos.
Földes Tamás, erdész.
Jáni Lajos, lelkész Csekefalván.
† Kelemen János, vámhivatalnok.
Szabó Gábor, orvos.
465 Veress Ferencz, tképzőintézeti tanár Sárospatakon.

1884.

- Ádám Endre, orvos Vizaknán.
Bartha Gábor, erdész.
Bedő József, adóhivatali ellenőr Medgyesen.
Borbáth Albert, aljárásbíró Felvinczen.
470 Benkő Albert.
Donáth Sándor, erdész.
Izsák Gábor, adóhivatali ellenőr N.-Szeben.
Jakabházi Zsigmond, orvos, egyetemi tanársegéd Kolozsvárt.
Jakó Károly, adótiszt Segesváron.
Joós Elek, erdész S.-Sztgyörgyön.

- Keresztes Domokos, pénzügyminist. számtiszt Bpsten.
Kis Gyula, lelkész Málnáson.
Kolumbán Ferencz, lelkész S.-Szt.-Királyon.
Kusztós Gyula, körlelkész.
480 Németh András, gazds. intézeti tanár Kolozs-Monostoron
Szabó Károly, lelkész Pakson.
Szentpáli Kálmán, erdősz M.-Szigeten.
Szécsi Ferencz, lelkész Fel-Vinczen és theol. tanár.
Székely Dezső, (Steiner Dávid) orvos Rákospalotán.
485 Zayzon Gábor, lelkész Bardoczon.
Zayzon János, v. vallástanár, körlelkész Erzsébetvároson.

1885.

- Vajda Ferencz, lelkész Sz.-Lónán.
Böjthe Géza, lelkész Szemerján.
Csizmadia András, aljárásbíró Győrön.
400 Geyer Viktor.
Karácson Béla, s. tanár S.-Sztgyörgyön.
Kis Sándor.
Kóbori János, főgymn. tanár Békésen.
† Kolcza István, papjelölt.
495 Kovács Sándor, lelkész Olaszteleken.
Lántzky József, vasbányavezető Szent-Kereszbányán.
† Luczai József, szigorló orvos.
Orbók István, adóhivatalnok.
Szász Károly, lelkész A.-Siménfalván.
500 Szemeriai Lajos, adóhivatalnok.
Teleki Vilmos, lelkész.
† Ugron Kálmán.
Antal József, lelkész Lisznyón.
Eajkó György, lelkész N.-Borosnyón.
505 Bartók Ignác.
Beder Sándor, lelkész.
Biró Lajos, erdősz.

1886.

- Lajos János, lelkész Bögözben.
Baczó Albert dr. joggyakornok Budapesten.

- 510 † Bartha Sándor, egyévi önkéntes.
Benedek Pál, lelkész Bethfalván.
Biró János, adótiszt Sz.-Udvarhely.
Erzse Sándor, birtokos.
Jakab Béla, vasuti hivatalnok.
- 515 Kovács József, lelkész M.-Hermányban.
Luczai Sándor, szig. orvos.
Lukácsffi Elek, erdész Sz.-Udvarhelyen.
Nagy Gábor, táviró-tiszt Kolozsváron.
Pál Lajos, csendőrhadnagy.
- 520 Péter Károly, lelkész M.-Gerő-Monostoron.
Péterfi Károly, lelkész Pusztá-Kamaráson.
† Puskás Lajos, egyetemi hallgató.
Ráduly János, erdész Vargyason.
Sándor András, lelkész Patakfalván.
- 525 Szervaczius Gábor, csendőr főhadnagy.
Veress Ferencz, telekkönyvvezető.
Gyarmathy Ferencz, aljárásbíró M.-Vásárhelyen.
László József, körjegyző Felső-Boldogasszonyfalván.

1887.

- † Fülöp Márton, theologus.
- 530 Márk Imre, lelkész.
† Beszterczei Balázs.
Csiky Kálmán, aljegyző.
Csorja Ignác.
Gálffi István, körjegyző Fenyéden.
- 535 Kadácsi Bálint, erdész.
† Magyarai Jenő, theologus.
Nagy Gergely, postahivatalnok.
Nagy Vilmos, csendőrhadnagy.
Simonfi Ákos, erdész.
- 540 Szabó Ákos, adótiszt Erzsébetvároson.
Szabó Ignác, erdész Szász-Sebesen.
Zágoni Mózes, posta- és távirdatiszt.

1888.

Baczó Mózes, végzett tanár-jelölt és nevelő Drágban.

- Bartha Károly joghallgató.
545 † Bencze Márton, joghallgató.
Biró András, lelkész Peteken.
Borbáth Jenő, orvos Széken.
† Hajdó János, lelkész Kis-Solymoson.
Hegyi Mózes, orvos, egyet. tanársegéd Kolozsváron.
550 Imreh Domokos, orvos, tanársegéd Kolozsváron.
Jakab József, s. lelkész Solymoson.
Rozsondai József, luth. lelkész.
Sándor Károly, pénzügyőri tisztviselő.

1889.

- Péter Mózes, főgymn. tanár S.-Sztgyörgyön.
555 Szabó Árpád, főgymn. tanár Sz.-Udvarhelyen.
Schul Vilmos, pénzügyőri tisztviselő.
Kiss Pál, s. tanár N.-Enyeden.
Jakab Dániel, adótiszt Debreczenben.
Mayer János, s. tanár Szász-Városon.
560 Sándor Jenő, erdész Szász-Sebesen.
Borbáth Géza, szigorló-orvos.
Barabás László, birtokos Márkosfalván.
Szabó Gyula, adótiszt Ráczkévén.
Keul Ottó, joggyakornok.
565 Szeles Pál, adótiszt.
† Balogh Miklós, egyetemi hallgató.
Balogh Péter, főgymn. tanár M.-Szigethen.
Kállai István, lelkész Rákosdon.
Gönczi Samu, lelkész.
570 Zayzon Ferencz, s. tanár N.-Enyeden.
Biró György, s. lelkész, köztanító Sz.-Udvarhelyen.
Bodrogi János, h. tanár N.-Enyeden.

1890.

- Benedek Jenő, adótiszt Karádon.
Benkő József, joggyakornok.
575 Bucsy Ákos, adótiszt Hátszegén.
Butyka Boldizsár, h. tanár H.-Böszörményben.

Demes Péter, s. lelkész Kovásznán.

Erdélyi Béla, lelkész Iklandon.

Imreh István, adótiszt Bpesten.

580 † Kelemen Miklós.

Kulcsár István, katona.

Kovács Imre, számtiszt.

Mester János, lelkész Kis-Solymoson.

Soó Ernő, vasúti tisztviselő Zágrábban.

585 Szabó András, koll. tanár Sz.-Udvarhelyen.

Szabó Ferencz, honvéd hadnagy Csik-Szerdán.

Szabó Ödön, megyei alszámvevő Nagy-Becskereken.

Szász Mihály, s. lelkész S.-Szentgyörgyön.

Vadász Sándor, adótiszt Kolozsvárt.

590 Zayzon Mihály, s. lelkész Sárpatakon.

1891.

Miksa Pompei, joghallgató Kolozsváron.

Bergleiter Gyula, orvostanhallgató Bpesten.

Kálmán Dénes.

Pünkösti Mihály, számtiszt.

595 Capesius Frigyes.

Hankó Gyula, papjelölt Bpesten.

Barthos Gábor, s. lelkész Lapádon.

1892.

Baczó Lajos, theologus.

Máthé Béla, joghallgató.

600 Máthé Dezső, joghallgató.

Bodó Farkas, joghallgató.

† Lengyel Lajos, orvostanhallgató.

Beszterczei István, adótiszt Sz.-Udvarhelyen.

605 Zayzon Gergely, adótiszt.

† Bencze Miklós, tanárjelölt.

Kovács István, theologus.

Nagy Izidor Jenő, joghallgató Kolozsváron.

Fülöp Kálmán, theologus.

610 Csekme Mózes.

Teleki Kálmán, orvostanhallgató Kolozsvár.

Bartha Andor, joghallgató.

Horváth Albert, tanárjelölt.

Lázár Mihály, joghallgató.

615. Mátyus Zsigmond.

Pütkösti Pál, adótiszt.

Pütkösti István, theologus Bpsten.

1893.

Aichelburg Egon báró, katona.

Szaniszló Pál.

620 Rozsondai Károly, theologus Sopronban.

Bocz József, theologus.

Gyenge József, kultusz miniszteri hivatalnok Bpsten.

Bede József, jogász Bpsten.

Pálffi Ferencz, joghallgató Budapesten

625 † Nagy Árpád.

Költő Kálmán, adótiszt N.-Szalontán.

Maksai Gyula, műegyetemi hallgató Budapesten.

Kádár Dénes, theologus.

Miksa Livius, joghallgató Kolozsváron.

630 Kádár Andor, theologus.

Zayzon Zoltán, katona.

1894.

Lukácsfi Ferencz, vasuti hivatalnok Segesváron.

Reinbold Béla, orvostanhallgató Kolozsvár.

Seprődi János, tanárjelölt Kolozsváron.

635 Bucsy István, tanárjelölt Bpsten.

Mántó József, egyévi önkéntes.

Bartha Gábor, joghallgató Budapesten.

Sebesi János, műegyetemi hallgató.

Biró Sándor, theologus.

640 Major Ferencz, theologus.

Szabó Károly, orvostanhallgató Kolozsváron.

Kállai Ferencz, theologus Kolozsáron.

Patakfalvi Lajos, köljegyző.

- Ferencz Miklós, tanárjelölt Kolozsváron.
645 Nánási Elemér, egyévi önkéntes.

1895.

- Derzsi Pál, katona.
Szentpály Sándor, joghallgató Debreczenben.
Szakács Zoltán, joghallgató Budapesten.
Szöllősi Ödön, joghallgató Budapesten.
650 Lajos Dénes, joghallgató Budapesten.
Andrási Albert, joghallgató Budapesten.
Széll Jakab, theologus Kolozsváron.
Veress Sándor, theologus Kolozsváron.
Bedő Áron, egyévi önkéntes.
655 Makai Károly, theologus Kolozsváron.

VIII.

AZ INTÉZET FEJLŐDÉSE, TAGOZATAI, FENTARTÁSI KÖLTSÉGEI, ALAPITVÁNYAI ÉS HELYISÉGEI.

A) A kollegium fejlődése és tagozatai.

Azon trivialis iskola, mely a mostaninak szülőanyja, egyidős a reformationnak e városban lett meghonosulásával; és a mint e város nőtt¹, benne az egyház is növekedett s kinőtte magát annyira, hogy abban a 17-ik század közepén már olyan iskola volt, melyben nemcsak a helybeli, hanem a vidéki hitsorsosok fugyermekei is egy tanító (ludi magister) vezetése alatt, (ki egyszersmind egyházközségi kántor is volt) az írásban, olvasásban és számvetésben, s az újított (Kálvin-féle) vallás hitágazataiban és a latinnyelv elemeiben rendes oktatást nyertek.

Letenyei Pál idejében (1670—80) az alsóbb tanulók számára

¹ Lásd Kis Ferencz művének jegyzetét a 8-ik lapon.

négy osztályt alítottak fel: etymologia, syntaxis, poesis, rhetorica néven, megánnnyi köztanító (praeceptor) vezetése alatt. A felsőbb tanulók tanítása, kik már *deákoknak* nevezettek, a rektor kezére bízott. A tannyelv latin volt és annak tanulására a legnagyobb gond fordított. A *Görögnyelv* tanítása, mint a mely a latin alapos megértésére mulhatatlanul szükséges, az etymologiai osztályon kezdve elrendeltetik. A *hébernyelvet* is tanulniok kellett, főleg azoknak, kik theológiára szándékoztak menni. A vallás tanítása a palatinátusi (heidelbergi) nagyobb és kisebb cathecismus szerint történt, szerdán, szombaton és vasárnap. Ezeken kívül szerdán szavallások tartattak és mindennap írásbeli gyakorlatok tétettek, hihetőleg mindezek latinnyelven. Az említett tantárgyak tanulásának elhanyagolása pénzbüntetést, vagy javadalom elvesztést vont maga után.

Rozgoni János (1680—1685) felállította a négy meglevő osztályon alól a párvisták is rudimentisták osztályát.

Borosnyai Lukács János idejében (1735—1751) már hat osztályról tétetik említés, u. m. rhetorica, poetica, syntactica, grammatica, conjunctica és elementáriáról. Kik e hat osztályt végezték, deákok lettek, s mint ilyenek négy év alatt képeztettek. A deákokra vonatkozólag írja Benkő József, Kovács Józsefről: „In literatura latina, theologia, philosophia et mathesi professionis vinculo lyceo Areopolitano est adstrictus.“ Ebből azt lehet következtetni, hogy az előtte volt tanároknak is ezek képezték főbb tantárgyait. Miután pedig a lectori állomás is létre jött (B. Lukács J. idejében) minden esetre szélesebb kört nyert a tanítás és más tantárgyak, főleg a *történelem* és *természettudományok* is kezdettek taníttatni. Általában véve ez időben a szükségelt iskolai hivatalosok (Officialisok) és tanítók, mind az iskolai növendékeiből teltek ki. Sőt annyira képeztettek azok, hogy innen már nemcsak *papságra*, hanem még a *jogi pályára* (cancelláriára) is kiléptek. Ez időben kezdett létre jöni a legatióba járás is.

Kiss Gergely alatt (1768—1787) az eddigi 6 gymn. osztályt még 1780 előtt kettővel, a *logica* és *görög* osztálylyal, megszaportva találjuk. Későbbben, II-ik József uralkodása idejében, felállított a 9-ik is, a németnyelv számára. E mellett nagy figyelmet fordított *Kiss Gergely* az *énektanításra* is. Mindenik osztályba énektanítót tett. Felállította a *hármoniát* is egy praeses vezetése

alatt, a ki mellett még bizonyos hangfajokra, külön praeses is volt. Van említés jegyzőkönyveinkben, hogy némely tanulók *hangszereken* is gyakorolták magukat.

A 8—9 alsóbb osztály kötelezett tantárgyai ezek voltak: *a)* vallás, *b)* templomi énekek, *c)* latin, *d)* hellén, *é)* németnyelv, *f)* számtan (arithmetica); *g)* történelem s földrajz. Ezek mellett: ékesszólás-, költészet- és szónoklattan, (rhetorica, poesis, ars oratoria), melyek egyszersmind a magyar nyelv művelését is magukban foglalták.

A felsőbb tudományokat hallgatók (deákok) három osztályt képeztek: a *novitiusok*, *philosophusok* és *theologusok* osztályát. Főbb tantárgyak voltak: 1. Az alsóbb osztályok tárgyai magasabb fokozatban és szélesebb kiterjedésben. 2. *Bölcsészet*. Hogy ennek minő ágai? azt a logicán és metaphysicán kívül tudni nem lehet. 3. *Theologia* és annak köréből: *a)* *Catechisatio*, melyet vasárnap a délelti templomozás után maga Kiss G. tartott; *b)* *dogmatica* és *moralis theologia*; *c)* *egyház-történelem*; *d)* *homileticai szabályok* és *e)* *zsidó nyelv* is.

A köztanítások kezdődtek reggeli 6 órakor és tartottak d. u. 5 óráig. A deákokat a professor mellett tanították *praesesek* is. Így látjuk a jegyzőkönyvben 1785-ről, hogy volt: *theologiae praeses*, *catecheseos praeses*, *metaphysicae-*, *litteraturae praeses* és *instructor linguae germanicae*. A tannyelv latin volt.

II. József császár halálával a külön németosztály megszűnt. 1787-től 1804-ig két tanszék volt, 1804-ben felállított a harmadik is.

Tanintézetünk 1832-ben „Főiskola“ czímet és rangot nyert, mert az eddigi három tanszék (theologiai, philosophiai és literaturai), egy negyedikkel, a *jogival* szaporodott és be is töltetett ez évben *Sylvester Dénessel*. (A jogi tanszék¹ keletkezésének történetét lásd: Kis F. Tört. 64—67 lapjain).

¹ A jogtanári fizetés alaptökéjét közadakozásból gyűjtötték össze. Gróf Kemény Miklós főgondnok buzgalkodása folytán erre a célra 16,000 mfrt gyűlt össze. Gróf Bethlen Dom. 4000, Kis József (a későbbi alapító) 4000, br. Radák István 3000, gróf Bethlen Adám 1200 mfrtot adott; Gyárfás Miklós kéregetés útján Háromszéken 1815 frtot gyűjtött. A gyűjtést már azelőtt évekkel megindították. — Az új főiskolánál academicum rigorosumot legelőbb, 1834-ben, bögözi Mihályi Károly, a n.-enyedi főiskola 1882-ben elhunyt nagyhirű tanára tett.

Sylvester Dénes tanította a két éves jogi tanfolyamban a római jogot; honi köz- és magánjogot; honi jogtörténelmet; büntető törvényt; politikát és honi perrendtartást.

A bölcsészeti, jogi és theologiai két-két évi tanfolyammal bíró főiskola (akadémia) azonban nem sokáig működhetett zavartalanul, mert 1848 április 5-én bezárták az előadásokat, elbocsátották a tanulókat. A szabadságharcz lezajlása után Magyarósi, Szabó Gy. és Kis F. tanárok 1850 április 8-án kezdték alakítani az iskolát. Vagy 40 kisebb-nagyobb tanuló gyermeket toborzottak össze. Az 1850/1 tanév elején már osztályokat is tudtak összeállítani.

Sylvester D. halálával a jogi tanszék üresen maradt és jó ideig üresen is állott, mert a jogtanítás a bekövetkezett absolut kormány alatt nem engedtetett meg, sőt *iskolánk a rá erőszakolt Thun-féle rendszer által egészen más alakot nyert. Nyolcz-osztályu gymnasiummá alakították s 1852-ben a theologiai tanfolyam is végleg megszüntettetett.*

Az erdélyi ref. egyházi főtanács, mihelyt visszanyertük autonóm állásunkat, még 1860 végén, összehívott egy tanügyi bizottságot a tanintézetek tanáraiból és főgondnokaiból. Ez a bizottság készítette meg a Gáspár János által összeállított „*Szervezeti Javaslatot.*” Az egyházi főtanács azt helybenhagyta, megerősítette. E szerint megállapított, hogy a jogtanítás erdélyi négy ref. főiskolánknál, két éves tanfolyamban, lépjen ismét életbe.

Az 1861/2-évvél meg is kezdetett a tanfolyam, de mivel jogtanár nálunk nem volt, ideiglenes tanárokkul *Nagy Lajos*, törvényeszéki elnök, és *Szolga Miklós*, ügyvéd, alkalmaztattak. Ők végezték a jogtanítást hat éven át, mig nem 1866-ban iskolánk mellé egyházi főtanácsunk rendes jogtanárnak *Jenei Viktort* választotta meg.

A jogtanítás tartott 1870-ig, a mikor egyházi főtanácsunk, a változott viszonyoknál fogva, mindenik kollegiumunknál megszüntette.

Az 1832—1849-ig terjedő időben főiskolánk két szakaszból állott, *alsóbb* és *felsőbb* tanulók szakaszából.

I. Az alsóbb tanulók számára volt 1848-ig nyolcz osztály, melyek következőleg nevezettek: 1. elementaria; 2. conjunctica; 3. grammatica; 4. syntactica; 5. rhetorica; 6. poetica; 7. görög-német; 8. logica.

A tannyelv e korszakban már a magyar volt, de némely tudományok 1840-ig latinul tanítottak. Fősúly a latinnyelv tanítására volt fordítva. A magasabb osztályokban a jelesebb római írók p. o. Cicero, Sullustius, Ovidius, Horatius, Vergilius stb. művei nagy kiterjedésben tanítottak. A jobb tanulók már correct tudtak latinul írni és beszélni is. A deákságra való fölvétel alkalmával is a latinnyelvbéli jártasság volt a főmérték.

II. A felsőbb tanulók (deákok) három szakosztályban tanultak: bölcsészek, jogászok és theologusok osztályában. Mindenik szakosztályt 2—2 év alatt lehetett elvégezni. A szakosztályok hallgatói meg voltak különböztetve 1-ső és 2-od évesekre. Az 1-ső és 2-od évesek együtt jártak előadásokra, egyik évben az első, másik évben a második évi tárgyakat hallgatván.

A) A bölcsészek két éves tanfolyamban a következő tárgyakat tanulták: *a)* latin és hellenirodalmat és németnyelvet; *b)* a bölcsészettan köréből: lélektant, alapbölcsészetet, gondolkodástant, ismeret- és izléstant; *c)* mennyiségtant, számtant és geometriát; *d)* egyetemes és honi történelmet; *e)* természetrajzot; *f)* emberismét (anthropologia); *g)* államismét (statistikát); *h)* földrajzot; *i)* ékesszólás- és szónoklattan; *k)* vallástant és templomi éneket.

B) A jogi tanfolyamon levők szintén kétéves tanfolyam alatt, következő tudományokat hallgatták: *a)* a bölcsészet köréből: észjog, erkölcs- és észvallástant; *b)* a jogi tudományok köréből: római jogot, magyar köz- és magánjogot-, jogtörténelmet; honi perrendtartást, honi büntető törvényt, politikát és törvénykezési irányt; *c)* természettant.

C) A vallás tudományi (theologiai) szakosztály tantárgyai voltak: *a)* hittudomány (dogm. theol.),- *b)* ker. erkölcs tudomány (moralis theol); *c)* ker. egyháztörténelem; *d)* homilétika és liturgika; *e)* zsidó- és hellen régiségek; *f)* bevezetés a bibliai szentkönyvekbe; *g)* biblia magyarázat, összekötve a magyarázat szabályai ismertetésével; *h)* egyházi beszédek készítése és bírálása.

Az 1851/2-ik évben létrejött a Thun-rendszer, mely iskolánknak is más alakot adott egész 1861-ig. Ekkor hat osztályu középiskola és e fölé bölcséleti tanfolyam állittatott, a nyolcz osztályu gymnasium helyett. — 1861-től 1864-ig a bölcsészeti tanfolyam három évre terjedt, s az érettségi vizsgálatot 1852-től 1861-ig, a nyolcz osztályu gymnasiumot végzettek állhatták ki; 1861-től fogva a két éves bölcselmi tanfolyam minden tantárgyait kellő előmentellel végzett tanuló ifjak tehették le. 1884-ben a két évi bölcséleti tanfolyam, mely a VII. és VIII. gymn. osztálynak felelt meg, megszűnt. Ekkor az egyetemes konvent visszaállította a 8 osztályu gymn. tanfolyamot. E mellett van iskolánknál egy négy osztályu előkészítő elemi iskola. E szerint *kollegiumunk jelenleg egy négy osztályu elemi iskolából és egy nyolczosztályu főgymnasiumból áll.*¹

Mint tudva van, *Br. Eötvös cultusminister* 1871. elején kollegiumunkkal szerződést kötött arra nézve, hogy a városunkban felállított reáliskola, iskolánkkal kapcsolatba hozassék és oda is helyeztessék el, első éveiben. Azonban 1871. február 2-ikán bekövetkezett halálával az ő bifurcationalis tervét, utóda, *Dr. Pauler*, elejtette. A kulturtörténeti tekintetből is fontos okmányokat: a *szerződést és az új ministernek arra adott válaszát* szószerint ide igtatom.

Szerződés.

Mely egyrészt az udvarhelyi ev. ref. főiskola előljárósága, s más résztől a vallás és közoktatási magyar kir. minister között az alólirt helyen és napon a következő pontokban köttetett:

I. A sz. udvarhelyi ev. ref. főiskola azon esetre, ha a közokt. magy. kir. államkormány itt Sz.-Udvarhelyen egy felekezeti jelleggel nem bíró állami alreáliskolát állít fel:

1. addig is mig az államkormány e célra külön önálló épü-

¹ Kollegiumunk gymnasiumi rangra emelkedésének kétszázados évfordulóját 1873. május hó 22-ikén ünnepelte meg a város és vidék rendkívül nagy érdeklődése mellett. Ekkor adta ki az előljáróság, „Kétszázados ünnepi emlékkönyv“ czimen az ünnepélyen mondott beszédeket és Kis Ferencztől az intézet monografiáját.

letet emeltethet, a reáliskola négy alsó osztályának (alreáliskolának) ideiglenes helyiségéül a közokt. államkormány használatára bocsátja a ref. főiskola jelenlegi épületében lévő I. (594^m), II. (506^m), III. (550^m) földszinti és IV. (390^m) számú első emeleti tantermeket (a három elsőt padokkal, a negyediket a nélkül); továbbá a nagytermet rajzteremül (azon fentartással, hogy az isteni tiszteleti órákon és közvizsgálatokon továbbra is a főiskola használhassa); végre az első emeleten levő V. és VI. számú szobákat könyvtár és gyűjtemények helyiségéül, azon feltétellel:

a) hogy a nevezett helyiségek ideiglenes használatáért a ref. főiskolának a közoktatási államkormány 500 frt évenkénti bért fizessen olyan formán, hogy 3 évi bérlet, azaz 1500 frt egyszerre fizettség ki a reáliskola első osztályának felállítása alkalmával s ezen összeg még azon esetben is a főiskoláé maradjon, ha az alreáliskola állami épülete 3 évnél hamarább elkészülvén az ideiglenes helyiségből az alreáliskola 3 évnél hamarább kivonulna.

b) hogy az alreáliskola megnyitásának első évében csupán a belső kaputól balra levő földszinti I. számú nagyobb termet, a két gyűjteményes szobát és fennirt rajztermet adja át a főiskola; a második és következő években a 2-ik, 3-ik és 4-ik osztályok egymásután való felállítása szerint még egy-egy tantermet adand át, míg a fennirt helyiségek mind az alreáliskola használatába jutandanak.

2. Azon célból, hogy az állami alreáliskola növendékeinek lehető legyen tanulmányaikat főgymnasiumban is folytatniok, az udvarhelyi ref. főiskolának joga leend saját tanárai által az állami alreáliskolában a latin nyelvet, mint rendesen tanított tantárgyat, folytonosan taníttatni azon intézet megnyiltától fogva még akkor is, midőn a reáliskola saját külön épületében leend elhelyezve.

3. A ref. főtanoda előljárósága mindaddig, míg a latin nyelvet az állami alreáliskolában taníttathatja, az alreáliskola növendékei közül legkevesebb 80 jóerkölcsü és szorgalmas tanulónak lakást, 7 szorgalmas és jó erkölcsü tanulónak pedig fejenként 10 frt 50 kr ösztöndíjat adand a következő *a, b, c, d, e, f*, pontokban kijelölt módon és feltételek alatt:

a) csak a ref. főiskola előljárósága által kijelölt alreáliskolai szorgalmas tanulók részesülhetnek a fentirt benlakás és ösztöndíjbeli kedvezményekben.

b) A reáliskola megnyitásának első évében legalább 25, a második évben legalább 50, a harmadik évben legalább 60 s a negyedik évben és azontul évenként legalább 80 reáliskolai tanulót köteles a ref. főtanoda benlakásra felvenni.

c) A ref. főtanoda előljáráóságának jogában állandó benlakást és ösztöndíjt csak oly reáliskolai tanulóknak adni, kik a latin nyelvet is, mint rendes tantárgyat, tanulják.

d) A ref. főtanodai épületben, a benlakásra felvett alreáliskolai növendékek a ref. főtanoda többi növendékeitől elkülönített lakosztobákban helyezendők el s pedig úgy, hogy minden egyes tanulóra legkevesebb 30^m tér számíttassék és legalább minden 10 reáliskolai növendékhez egy velük lakó felügyelőt adandó a főiskola. Az így benlakó reáliskolai növendékekre való felügyeletről egész tanéven át — tehát még az ünnepi szünidők alatt is — köteles a ref. főtanoda gondoskodni. Azonban ha a két tanintézetnél (t. i. az állami reál- és ref. főiskolánál) a nyári hosszú szünidő nem azonos időben tartatnék; azon esetben a ref. főiskolai szünidő alatt, a mennyiben szükséges lenne, a benlakó reáliskolai növendékekre való felügyeletről a reáliskola hatósága tartozik gondoskodni, e célra önmaga által választott felügyelőit szintén a ref. főiskolai épületben helyezettvén el.

e) A ref. főtanoda jogosítva van az ő épületében bennlakó reáliskolai növendékekkel fejenként évi 4 forintot fizettetni a felügyelők díjául s azok számára; lakásdíjúl pedig (fűtés nélkül) a benlakó reáliskolai növendékek $\frac{3}{8}$ -adát képező legszegényebb és egyszersmind szorgalmas tanulókkal csak évi 1 frtot, a többi $\frac{5}{8}$ -adot képező tanulókkal évi 4 frtot fizettetni a főtanoda pénztárába, önként értetvén, hogy ezen összegekbe nem számíttatik bele az állami reáliskolában netalán fizetendő tandíj. Ezen lakás és felügyeleti díj 10 évre állapíttatik meg s azontul kölcsönös megegyezéssel változtatható, 10 évnél előbb pedig kölcsönös megegyezéssel csak azon esetben változtatható, ha a gymnasiumi növendékek lakdíja is a jelenleginél feljebb emeltetnék.

f) A ref. főtanoda épületében benlakó reáltanulók házi rend és házi fegyelem tekintetében a ref. főtanoda igazgatósága alatt állanak.

4. A ref. főtanoda kötelezi magát, hogy az állami al- és fő-

reáliskola ev. ref. vallásu tanulóinak oktatásáról az állami tanterv szerint fog gondoskodni oly formán, hogy azért viszont a közoktatási államkormány a reáliskola legalsó osztályának felállításától fogva évenként 300 frtot fizetend a ref. főtanodának.

5. A ref. főtanoda minden — a fentebbi pontokban magára vállalt teendőit s ajánlatait csak addig köteles teljesíteni, míg a nevezett reáliskola hitfelekezeti jeleggel nem bíró s tisztán magyar tannyelvű állami tanintézet leend; ellenkező esetben a jelen szerződés érvénye is megszűnik, valamint viszont a közoktatási államkormány is csak addig tartozik a jelen szerződésben magára vállalt kötelezettségeket a ref. főtanoda iránt teljesíteni, míg a ref. főtanoda is a részéről elvállalt teendőket s kötelezettségeket pontosan és hiven teljesíti.

6. Végre a ref. főiskola előljárósága tiszteletteljesen és bizalommal kéri a Vallás és közoktatásügyi minister ur ő Nagyméltóságát, hogy tekintve sz.-udvarhelyi főiskolánknak, főleg a székely nép közművelődési érdekéből való nem felekezeti, de általános kulturai fontosságát; tekintve a minister ur ő Nagyméltósága által is látott épületeink nagyobb részének szük s e miatt egészségtelen voltát; és tekintve anyagi azon korlátolt helyzetünket, mely miatt önerőnkéből egyszerre nem vagyunk képesek építkezni: méltóztassék vagy a kezelése alatt álló s elhelyezhető tanulmányi pénzekből 20,000 frtot az erdélyi mélt. főconsistorium által kijelölendő elégséges biztosíték mellett számunkra törlesztésre kölcsönözni, vagy pedig ha ezen idő szerint ily kölcsönözhető összeg ő Nagyméltóságának nem állana rendelkezésére, valamely más forrásból méltóztassék számunkra hasonló kölcsönt eszközölni: s mi viszont kötelezzük magunkat, hogy ezen kölcsön nyerendő összeggel tanodai épületeinket haladéktalanul czélszerűen kijavítandjuk és kellően kibővitendjük.

II. A vallás és közoktatási m. kir. minister a fentebbi pontokban irt ajánlatokat a hozzájuk kapcsolt feltételekkel együtt elfogadja s Udvarhelyszéknek és városnak e tárgyban tett ajánlatai folytán egy hétosztályu teljes reáliskolának Sz. Udvarhelyen felállítását legközelebbi államköltségvetés alkalmával a törvényhozás elé terjeszti; a törvényhozás jóváhagyása után, legközelebbi tanévben a reáliskola első osztályát a ref. főiskola által felaján-

lott helyiségben megnyitandja s a fenirt 3 évi bért az udvarhelyi adóhivatalnál azonnal utalványozandja a ref. főiskola számára ; ugy szintén a ref. főiskolának a kölcsönre vonatkozó kérelmét is teljesíteni fogja, mihelyt ezen célra forditható pénz álland rendelkezésére.

A jelen, három eredeti példányban kiállított szerződés egyfelől az erdélyi ref. főegyháztanács, másfelől a vallás és közoktatásügyi minister ur ő Nagyméltóságának jóváhagyása után válik jogérvényessé s a szerződő felekre nézve kötelezővé.

Molnár Aladár s. k.,
miniszt. oszt. tanácsos, mint a vallás és közokt. m. kir. miniszter ur ő Nagyméltóságának megbizottja.

A sz.-udvarhelyi ref. főtanoda részéről :

Gyárfás Domokos s. k.,
főgondnok.

Nagy Lajos s. k.,
algondnok.

Kiss Ferencz s. k.,
tanár.

Korondi Mózes s. k.,
tanár.

Pataky Pál s. k.,
tanár.

Dr. Jenei Viktor s. k.,
igazgató-tanár.

Pál Ferencz s. k.,
r. tanár, a gondnoki gyűlések jegyzője.

255—1871.

E szerződést az udvarhelyi ev. ref. főtanoda részéről Eftanácsunk megerősíti.

Kelt az erdélyi ev. ref. Egyházi főtanácsnak 1871. ápril 20-ikán tartott teljes gyűléséből Kolozsvárt.

Br. Kemény Ferencz s. k.,

Horváth Mózes s. k.,
titkár.

A fentebbi szerződésre a miniszter a következő leiratot intézte kollegiumnak előljáróságához :

10143 szám

Vallás és közoktatási m. kir. miniszter.

A sz.-udvarhelyi ref. főtanoda Előljáróságának.

A Sz.-Udvarhelyt fölállítandó főreáltanoda elhelyezéséről a fennálló gyakorlat szerint a szék és város közönsége tartozván gondoskodni: felszólítottam Udvarhelyszék közönségét, hogy a főreáltanoda számára szükséges ideiglenes helyiségek kibérlése iránt a f. évi 58 sz. a. fölterjesztett, s egy példányban ezennel visszazárt szerződési tervezet alapján a főtanoda előljáróságával egyezkedjék.

A szerződés 2. pontjában kifejezett kívánságra készséggel beleegyezem, hogy a főtanodában a latin nyelv is, a mennyiben a főtanoda előljárósága az e czérra szükségelt tanárok díjazásáról gondoskodni fog, rendkívüli tárgyként taníttathassék.

A ref. hitoktató díjazására kért évenkénti 300 frt engedélyezését — a törvényhozás által kijelentett azon elvnel fogva, mely szerint felekezeti jelleg nélküli állami középtanodákban egyetlen hitoktató sem díjaztatik az államkincstárból — kilátásba nem helyezhetem.

Végre minthogy a kezelésem alatt levő alapok jövedelme a rendeltetésöknek megfelelő kiadásokat is alig fedezi, nem vagyok azon helyzetben, hogy a kért 20,000 forintnyi kölcsönt ez idő szerint engedélyezhessem.

Budán, 1871. június 14-ikén.

Dr. Paulez Tivadar s. k.

Ezzel a leirattal vége szakadt azon törekvésnek, hogy a reáliskola a kollegiumban helyeztessék el. 1871. november 2-ikán a reáliskola külön bérházban működését megkezdette s csak 20 év multán nyerhetett az intézet saját czéljaira alkalmas, díszes épületet, miután nyolczosztályu középiskolává lett.

B) Fentartási költségek, tanári fizetések.

1871-ben a rector (tanár) fizetése 120 frt, a classispraeceptoroké 30—30 frtban állapított meg, ezen felül kaptak egy kevés gabonát is. 1735-ben a rector 216 frt pénzt és 200 véka gabonát kapott, a praceptorok fizetése 22—42 frt között váltakozott (a retorika tanítója 42, az elementária classisé 22 frt fizetést huzott.) 1780-ban a tanári javadalom 350 mfrt és 124 véka gabonából állott. 1810-ben felemeltetett a pénzfizetés 540 frtra (a 3-ik tanár csak 500 mfrtot és 50 véka gabonát kapott). 1832-ben a fizetés jelentékenyen növekedett: 293 pengő frt fizetés és 40 pengő frt gabonapénz járván mindegyik tanárnak, a mi majdnem 1000 mfrtot teszen. 1852-ben egy rendes tanár fizetése szálláson kívül, melybe e század elejéig a butorzatot is részben az iskola adta, volt 400 pfrt készpénz, 40 pfrt lakpénz, 60 véka tiszta- és 64 v. elegybuza. 1872-ben pénzfizetés 483, gabonapénz 338 frt 72 kr, fapénz 100 és drágasági pótlék 120 o. é. frt; 1873-ban, minden egyéb elhagyásával 1000 frtban állapított meg a tanárok és 300 frtban a köztanítók fizetése.¹ 1889-ben az 1000 frt törzsfizetéshez a 10-ik szolgálati év betöltésével kezdődött négy 50 frtos ötödévi pótlék rendszeresített, melyet már 1891-ben két 100 frtos ötödévi korpótlékre sikerült átváltoztatnunk. 1895-ben, január elsejétől kezdve, az egyházi főhatóságtól (Igazgató-tanács) 1200 frt törzsfizetés és négyizben járó 100 frt szolgálati korpótlék engedélyeztetett, mely fizetésnövelés fedezésére az 1894-ik évben megindult rendes évi államsegély szolgál.

Mint érdekes és tanulságos adatokat, ide jegyzem kollegiumunk három évről szóló költségelőirányzatát, melyekből kitűnik, hogy 1804-ben az iskola fentartási költsége a tanulóknak adott segélyekkel együtt 3648 mfrtra ment. Ez előtt 50 évvel, azaz 1846-ban, a főiskola összes évi kiadása 15,583 magyar forintból kitelt. 1895-re a főgymnasium és az elemi iskola szükséglete 23,538 frt és 95 kr-ban (o. é.) van előirányozva, holott az intézetnek csak 8 rendes tanára van. Ime a három költség-előirányzat:

¹ A köztanítók egészen a hetvenes évekig, a szülőktől (százados gyakorlat alapján) 6—10 frtnyi önkéntes javadalmazásban részesültek. Ez a „promissio” tette jövedelmök legnagyobb részét, úgy, hogy még külföldre is tellett belőle.

a) A 1804-ik évre szóló költségelőirányzat.

A nemes Sz.-Udvarhelyi Ref. Fő Oskola Personalis Statusának 's annak pénzben v. in Natura álló fizetésének Laistroma. Sz.-Udvarhely 1804 május 13-án.

<i>A személyek.</i>	<i>Pénz F. H.¹</i>
A két Professornak megyen	714 ²
A harmadik Professornak mig többet adhat- nának	357
Az Oskola Perceptorának	300
Az Oskola Sütőjének	100
A Seniornak	30
A Contrascribának	30
A Bibliothecáriusnak	30
A Procátornak	6
Az óra igazítónak	5
A Logika Praeceptorának	50
A Poetika "	50
A Rhetorica "	50
A Syntactica "	50
A Grammatica "	30
A Conjunctica "	30
Az Elementária "	30
A Deák és Görög Litteraturae alternus Prae- sesnek	30
Összesen :	1892 huszas
Ezeken kívül 60 Alumnusnak kiadatott	1476 m. frt
A Patakfalvi papnak	55 " "
A Tsekefalvára Innepre menő Deáknak három- szor	9 " "
A nyári examenkor praemiumra	90 " "
Buzára való költség a Professoroknak	126 m. frt 6d.
	1756 m frt 6 d.

¹ Flor. hung = magyar forint.

² Ezen felül a két idősebb professornak „a szénatermő rét hasznából“ és két fordulóban levő törökbuza földből 248 mfrtnyi jövedelme volt; a harmadik professor fizetése csak 1817-ben egyenlősített a többiével. Az iskola sütője 36 véka praebendát is kapott „Hat praeceptor fizetése pótoltatott egy—egy 30 frtos alumneummal“.

Tehát az egész kiadás summája teszen 3648 mfrtot és 6 Dénárt.

Ezen status Personálisra teendő költség lajstromot, a Personális status szerint A Mlgs Gr. Insp. Főcurator Toldalagi László ur eö Nga parantsolattyára eképpen készíthettyük, 's mutathattyuk be.

Sz.-Udvarhelyt, 13^{an} Májusnak 1804.

Szigethy Mihály m. k.

Rector Professor.

Ardai Pál m. k.

Colleg. Perceptor.

b) *A főiskola (gymn., jogi és theol. akadémia) 1846. évi fentartási költsége.*

Rendes és meghatározott kiadások.

Váltóban m. f.

1. Négy professor rendes fizetése, buzát, fát pénzül számitván évenként összesen	5680
2. Rector professor fizetése és papiros pénze	72
3. A pénztárnoki fizetés	600
4. Az orvos fizetése	50
5. A szószólló fizetése	30
6. A senior fizetése	60
7. A contra fizetése	30
8. A könyvtárnoki fizetés	30
9. 8 Classisban praeceptor fizetése összesen	340
10. Énekvezér fizetése	20
11. Az órajártató fizetése	5
12. A könyvtár számára járó pénz évenként	216
13. A patakfalvi pap fizetése	50
14. A negyedik professori szállásérti házbér	300
15. Kétszeri Consistoriumi utra kimenő professoroknak úti költség	144
16. Alumnusoknak	4851
17. A kitünő deákok között évenként felosztatik praemium	500
18. A collegium épületei reparatiójára évenként közzépszámitással	1500
19. A professori szállások reparatiójára	500
20. A sütőház reparatiójára	100
21. A deákoknak czipóra vásárolandó gabonára évenként	500

Összes kiadás tehát: 15583^{m. f.}

Az összes bevétel ezzel szemben teszen :

1. A Köz-cassánál ¹	10708
2. A Kis-cassánál ²	6505
	<hr/>
Összesen :	17213 m. f.

A fönymaradó összeg tőkésítésre fordított.

c) Kollegiumunk 1895-re szóló költségvetése.

	1. Fedezet.	O. é. frt.
1. Tőkék kamatai		14351.73
2. Államsegély ³		2000
3. Egyházkerületi segély		457.62
4. Bérjövödelmek		3442
5. Iskolai díjak		4200
6. Rendkívüli jövödelmek		110
	<hr/>	
	Összes fedezet:	24561.35
	2. Szükséglet.	
1. Igazgató, tanvezető, gazdasági felügyelő, könyvtárnok és jegyző tisztelet-díja		380.50
2. Iskolai díjak kezeléséért		50
3. Özvegyi és árva segély		891
4. Tanári fizetések, szálláspénzek és kor- pótlékok.		13500
5. Tornatanitók fizetése		200
6. Énektanitóknak		180
7. Zenetanitónak		200
8. Pénztárnoknak		800
9. Orvosnak		100
10. Seniornak, contrának, orgonistának		113
11. Az elemi osztályok tanitóinak		1200
12. Két iskola szolgának		330
13. Évi járadékra		271.25
14. Ösztöndíjakra, jutalmakra		2240.57
15. Taneszközök, könyvtárak gyarapítására		489

¹ A közpénztárban a közszükségletekre fordítható összegek kezeltetnek.

² A Kis József-féle cassában az ő alapítványtökéje.

³ Már az év első felében megkaptuk a 2000 forint államsegélyt, sőt azon felül még 1000 frtot, melyet a 9-ik tanszéken levő h. tanár fizetésére fordítunk.

16. Épületek jókarban tartására	650
17. Fűtésre, világításra	225
18. Irodai szükségletekre, nyomtatványokra	280
19. Adóba, illeték egyenértékbe és tűzbiz- tosításért	241.72
20. Tornaszin bére	120
21. Utazási költségekre a tanároknak	250
22. Előre nem láthatókra	540
23. Vegyes alapok kiadásai	186.91

Összes szükséglet : 23438.95

Összeállítás.

A fedezet összege	24561.35
A szükséglet „	23438.95
Felesleg	1122.40

Megjegyzendő, hogy a fölösleg csak látszólagos, mert azt tökécsíteni kell az illető alapok szabályai szerint.

Hogy kollegiumunk az 1883. évi XXX. t. cz. követelményeinek minél előbb megfelelhessen, előljáróságunk ezen törvény 47-ik §-a alapján államsegélyért folyamodott a rendes uton és módon. Ismételten megújított kérelmünknek annyiban eredménye lett, hogy iskolánkkal a nagymélt. közoktatási Minister ur a tárgyalásokat megindította, minek bizonyítékául közre bocsátom a f. évi aprilis 2-ikán létre jött szerződés-tervezetet, mely tudtunk szerint, nem sokára a nmélt. ministeriumban, hol jelenleg van, megerősítettik és uj korszakot fog megnyitni kollegiumunk történetében. A szerződés-tervezet szövege így állapotott meg :

Szerződés.

Mely egyfelől a m. k. vallás- és közokt. ügyi Miniszter úr és más felől a magyarországi ev. ref. egyház egyetemes konventje mint a székely-udvarhelyi ev. ref. főgymnasiumot s annak előljáróságát képviselő felekezeti főhatóság között a nevezett főgymnasiumnak államsegélyezése iránt az 1883. XXX. t. cz. 47. §-a értelmében az alábbi pontok szerint kötött.

1. Az erdélyi ev. ref. egyházkerület kebelébe tartozó s ezen egyházkerületi állandó Igazgatótanács felügyelete alatt álló székelyudvarhelyi ev. ref. középiskola előljárósága az 1883. XXX. t. cz. 47. §-a alapján s illetékes egyházi főhatósága útján maga kérelmezett a m. k. vallás és közokt. ügyi Miniszteriumnál az iránt, hogy a teljes VIII. osztályu gymnasium fentartása céljára állandó évi segélyben, és építési célokra egyszersmindenkorra adandó állami segélyben részesíttessék; mert ezen állami segélyeket az egyházi főhatóság beleegyezése és helybenhagyása mellett a törvényben előirt jogok fentartásával és kötelezettségekkel együtt önként elfogadja.

2. E végből a/. alatt mellékelt költségvetésben kimutatván egyfelől a főgymnasium alaptőkéjének és alapítványainak biztosított jövedelmét, az ingatlanok haszonélvezetéből várható bérösszeget, az iskolai díjakból biztos számitással felvehető bevételeit és jutalomalapok jövedelmét, az intézeti helyiségekül szolgáló épületek és tanári lakások béregyenértékét, valamint a meglévő felszerelések használati egyenértékét, melyek összesen 25899 frt. 14 kr. azaz huszonötezernyolcyszázkilenczvenkilencz frt. 14 krnyi összeget képviselnek; másfelől a törvényes és korszerű igényeknek megfelelő — bár a legszigorubban számitott — szükségleteket, melyek 42172 frt. 57 krt azaz negyvenkétezeregyszázhetvenkét frt. 57 krt tesznek: ezen összegek egybevetéséből kitünő hiány pótlására kerek számban 16000 frt azaz tizenhatezer o. é. frt. évi állami segélyt kér, veszen igénybe s illetőleg fogad el, melynek az állami költségvetésbe való felvételét és abban állandó tételül leendő megtartását, mindaddig mig azt az iskola a felekezeti főhatóság beleegyezésével igénybe veszi, a vallás- és közokt. ügyi Miniszter Úr ezzennel megajánlja, megigéri és ha a törvényhozás e szerződésileg kikötött összeget megszavazza, előleges félévi részletekben folyóvá teendőleg a sz.-udvarhelyi kir. adóhivatalnál az iskolai előljáróságnak állandóan utalványozza.

3. Minthogy a főgymnasium évi fentartásán kívül egy tornacsarnok építése mulhatatlanul szükséges, ennek kiépítése és felszerelése költségeihez a vallás- és közokt. ügyi Miniszter Úr 8000 frt, azaz nyolczezer o. é. frt egyszersmindenkori segélyt nyújt. Ezen összegből 4000 frt a tornacsarnok helyiségei falainak felépítése után, 4000 frt pedig az épület teljes felépítésének és fel-

szerelésének bevégezése után fog az előljáróságnak kifizettetni és ha a törvényhozás ezen összeget megszavazza, a sz.-udvarhelyi kir. adóhivatalnál kiutaltatni.

4. Minthogy az iskolának saját vagyonából és bevételeiből származó jövedelme az állami hozzájárulás összegét túlhaladja, az 1883. XXX. t. cz. 47. §. d. pontja értelmében, a főgymnasium eddigi felekezeti jellege és önkormányzati jogköre ezután is épségben fentartatik, s a tanintézet felett való igazgatási jog az idézett §. a. b. c. pontjainak s azok alapján az alább következő pontozatok meghatározásai mellett, továbbra is az iskola előljáróságát, illetőleg felekezeti főhatóságát illeti s a vallás- és közokt. ügyi Miniszterium csak is a főfelügyeleti jogot gyakorolandja a segélyezett iskola felett.

5. Az iskolai előljáróság, illetőleg felekezeti főhatóság kötelezi magát, hogy mindaddig, míg az államsegély fennebbi évi összegét az állami pénztárból kiveendi s míg ezen szerződés érvényben áll, a főgymnasiumban s egyenesen annak céljaira az igaztóval és vallástanárral együtt 13 azaz tizenhárom rendes tanárt tart, a kik három fizetési osztályba besorozva: egyenként négyen 1600 azaz egyezer hatszáz, négyen egyenként 1400 azaz egyezer négyszáz, ötön egyenként 1200 azaz egyezer kétszáz o. é. frt évi fizetéssel s mindannyian egyenként 250 azaz kétszázötven o. é. frt. évi lakbérrel vagy e helyett megfelelő értékű természetbeli lakással és ötödéves 100 frt azaz egyszáz o. é. frt legfeljebb azonban 500, azaz ötszáz o. é. frt korpótlékkal javadalmaztatnak. Ezen kívül tart és javadalmaz egy tornatanitót évi 400 frt fizetéssel; egy ének- és zenetanitót évi 440 frt fizetéssel; egy iskolai orvost évi 200 frt fizetéssel; egy intézeti pénztárost évi 800 frt fizetéssel; fedezi az igazgatónak adandó évi 300 frt tiszteletdíját; a gazdasági felügyelőnek adandó évi 150 frt tiszteletdíját; az internatus felügyelő tanárának évi 300 frt tiszteletdíját; az iskolaszolgák évi 540 frt fizetését; két tanári özvegynek évi 500—500, összesen 1000 frt nyugdíját és egy alapítónőnek évi 252 frt életjáradékát; a tanulók ösztöndíját és jutalomdíját évi 1990 frt 57 krban; gondoskodik az épületek jó karban tartásáról, fűtéséről, világításáról, kellő felszereléséről, egy szóval a $\frac{1}{2}$ alatt ide csatolt költségvetésben kitüntetett minden más iskolai szükségletekről.

6. A rendszeresített tanári létszámból, mégpedig a tizenhárom rendes tanár közül nyolczat az eddigi mód szerint autonom jogánál fogva törvényes kellékekkel és képesítéssel bíró egyének közül az egyházkerületi közgyűlés választ; ellenben öt rendes tanárt nyilvános pályázat útján az iskolai előljáróság, illetőleg egyházi főhatóság ajánlatára, de kijelöléshez nem kötve — szintén törvényesen képesített s minden esetre ev. ref. vallásu egyének közül a vallás és közokt. ügyi Miniszter Úr nevez ki, és pedig végleges alkalmazással. Azonban fentartja magának a vallás- és közokt. ügyi Miniszter, hogy az általa kinevezett oly tanárokat, kiknek tanári működése az ország azon pontján üdvösnek nem mutatkoznék, visszahívhatta s valamely más tanintézetben alkalmazhatta. Ez öt rendes tanár szakcsoportjai: a) classika-philologia, b) modern-philologia, c) természetrajz-földrajz, d) természattan-mathematika e) mértani és szabadkézi rajz, Ezek közül az ujonnan betöltendő tanszékeknél a vallás és közokt. ügyi Miniszter a kinevezés jogát azonnal érvényesíti, a jelenleg betöltve levő tanszékeknél pedig azok megüresedése esetén.

A fent említett öt tanáron kívül a főgymnasium összes tanerőinek, hivatalnokainak és szolgálóinak választása és alkalmaztatása az iskolai előljáróság, illetőleg felekezeti főhatóság jogában marad.

A jelenlegi rendes tanárok, minthogy a törvény 29. §-ában előirt feltételeknek megfelelnek, hivatalaikban s állomásaikban megmaradnak.

7. Az igazgatót az összes rendes tanárok közül — tekintet nélkül azoknak választással vagy kinevezéssel történt alkalmaztatására — az egyházkerületi gymnasiumi rendszabályok értelmében az előljáróság hat évre választja, de az a hat év elteltével újra megválasztható s a mindenkori választás a vallás és közokt. ügyi Miniszteriumnak bejelentendő.

8. Az iskolai előljáróság, illetve egyházi főhatóság kötelezi magát az idézett törvényszakasz b. pontja értelmében, hogy gymnasiumában a vallás- és közokt. ügyi Miniszter Úr által, a rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló gymnasiumok részére kiadott vagy jövőben kiadandó tantervet alkalmazandja. Azonban fentartja magának, hogy ezen túl, akár egyes rendes tantárgyak bő-

vebb előadása, akár a rendkívüli tantárgyak felvétele iránt, illető felekezeti főhatóságának rendelkezéseit, a melyek az elfogadott állami tantervvel ellenkezésben nem állanak s melyeket a Miniszter Úrnak előlegesen bejelenteni tartozik, követheti.

9. A tandíj megállapítása, valamint a tandíjmentesség elbirálása az iskolai hatóság jogkörében marad azzal a megjegyzéssel, hogy tandíjmentességet csak jó magaviseletű, legalább is jó előmenetelű tanulók élvezhetnek. Az iskolai előjáróság fentartja magának, hogy kivétel nélkül minden tanulótól az országos felekezeti tanári nyugdíj részére minden tanulótól 3 frt illetéket szedhet.

10. Az iskola előljárósága, illetőleg egyházi főhatósága az 1883. XXX. t. cz. 47. §-ának a) pontja értelmében kijelenti, hogy az ez idő szerint meglevő minden alapítványa. tőkepénzei, épületei, mindennemű ingó és ingatlan vagyona továbbra is az iskola tulajdona marad, s azoknak jövedelmei ezentul is az iskola céljaira fognak fordíttatni; kijelenti másfelől azt, hogy — ha e szerződés idők folytán, akár azért, mert az iskola és annak főhatósága az államsegélyt továbbra igénybe nem veendi, akár más okból megszűnnék — az iskolának idő közben az államsegély igénybe vétele mellett leendő minden ingó és ingatlan vagyonbeli gyarapodása és felszerelése az iskola osztatlan tulajdonában maradnak s azok iránt az államkormány semmi visszatérítési igényt nem támaszthat. A netalán létrejövendő új alapítványok szintén az iskola tulajdonában maradnak, hacsak ez iránt az alapítók másképpen nem rendelkeznek.

11. A főiskola mindennemű kötvényeken vagy alapítványi leveleken alapuló követeléseit betáblázás által jelzálogilag biztosítvák és jövőben szerzendő ilyenmű igényei hasonlóan biztosítandók lesznek.

12. A főgymnasium évi számadásai az előljáróság által megvizsgáltatván és az egyházkerületi főhatóság által felülvizsgáltatván és helybenhagyatván, netaláni észrevételeinek közlése mellett a vallás- és közokt. ügyi Miniszter Úrhoz tudomás vétel- és netaláni észrevételek megtétele végett felterjesztendők.

13. A tanárok fegyelmi ügyéről szentesített egyházi törvényeinek s az idézett törvény 38. §-a rendelkezvén ezen rendelkezések jelen szerződés által is fentartatnak. A Miniszter által ki-

nevezett tanárok fegyelmi ügyeiben azonban a felekezeti főhatóság által hozott ítéletek indokaikkal és a vizsgálati iratokkal együtt fellebbezésileg a Miniszterhez minden esetben felterjesztendőek lesznek, és csak a Miniszter helybenhagyásával léphetnek életbe.

14. Jelen szerződés négy eredeti példányban és pedig egyik a vallás- és közokt. ügyi Miniszterium, másik a magyarországi ev. ref. egyház egyetemés konventje, harmadik az erdélyi ev. ref. egyházkerület, negyedik a sz-udvarhelyi ev. ref. főgymnasium részére állittatik ki.

Hogy a jelen szerződésben kitüntetett egyességre egyrészlől a magyar államkormány megbizottja dr. Csiky Kálmán, budapesti műegyetemi tanár, más részlől az erdélyi ev. ref. egyházkerület megbizottja Parádi Kálmán, az erdélyi ev. ref. egyházkerület tanügyi előadója, harmadik részlől a székelyudvarhelyi ev. ref. főgymnasium előljáróságának képviselője Sebesi Ákos, kollegiumi főgondnok, Székely-Udvarhelyt 1895. április 1-én és 2-ikán tartott bizottsági gyűlésben a főgymnasium ügyeinek tüzetes megvizsgálása után jutottak, aláírásunkkal igazoljuk.

Kelt Székely-Udvarhelyt, 1895. április hó 2-án.

Sebesi Ákos *Dr. Csiky Kálmán,* *Parádi Kálmán,*
főgondnok. a közokt. miniszter megbizottja. az egyházkerület megbizottja.

C) Alapítványok, adományok.

(1670—1895.)

Az 1670-től 1720-ig terjedő idő alatt adakoztak iskolánknak:
Bethlen János gróf 1000 drb aranyat (5000 frtot), u. ő. a berkenyesi, kamarási és keresdi jószágaiból évenként bizonyos mennyiségű búzát, majorságot; *Apafi* Mihály erd. fejedelem, a kőhalomszéki dézmából évenként 25 köből búzát; *Dályai* Ferencz 200 frtot, hidvégi *Nemes* János 1000 frtot; petki *Nagy* Pál 100 frt; *Bethlen* Elek keresdi jószágának dézmáját és 40 veder bort a professornak; *Macskási* Krisztina, Kemény Sámuelné 935 frtot; gróf *Bethlen* Kata, gróf *Teleki* Józsefné a hévizi majorságdézmát és 630 frtot; *Bánffy* György gubernator 500 frtot.

Az 1720-tól 1767-ig terjedő idő alatt: *Eszéki* István 2000 frtot; *Bánffy* György gubernator 1000 frtot; *Bánffy* Kata 500

frtot; *Bánffy Klára* (*Bethlen Ádámné*) 500 frtot; *Báró Daniel István* 1000 frtot; *Gr. Teleki József* 200 frtot; *Dályai K. János*, deák 200 frtot; *Szöcs István* 200 frtot; *Bod Péter* (könyvek árából) 15 frtot; *Simén Ferencz* 65 frtot; *Teleki Krisztina* (*Toldi Ádámné*) 50 frtot; *Ajtai Mihály* (enyedi prof.) 500 frtot; *Borsai Nagy István* 100 frtot; báró *Bánffy Zsigmond* 400 frtot; *Nalácsi Sára* 2000 frtot; *Tisza László* 150 frtot; gróf *Bethlen Farkas* (consiliárius) 9017 frtot; gróf *Bethlen Imre* 3000 frtot; *Nagy Boldizsár* 1000 frtot; gróf *Bethlen Kata*, *Teleki Józsefné* 2000 frtot.

Alumneumra adtak egyesek összesen: 1403 frtot és 74 véka gabonát.

*Tiszta tereménybeli segélyt adtak:*¹ *Korda György* bögözi jószágából évenként 40 véka gabonát; gróf *Teleki László* a vádi (Hunyad m.) gabona dézmáját; gróf *Bethlen Farkas* a datki (N.-Kük. m.) és teremii (Kis-Kük. m.) féldézmát; gróf *Gyulai Ferencz* udvarhelyi és miklósfalvi jószágaiból bizonyos dézmarészt; gróf *Bethlen László* udvarhelyi földjei dézmáját; *Korda György* bögözi malmából a szombati egész vámot, *Sándor Mihály*, agyagfalvi malmából ugyanezt; gróf *Gyulai Ferencz* O.-Andrásfalváról 10—12 köből buzát évenként: gróf *Bethlen Sámuel* Bonyháról bizonyos dézmarészt; gróf *Teleki Mihály* a sorostélyi dézmát; *Macskási Krisztina* vécsi dézmáját; *Sebesi Sámuel* és *Miklós* derzsi jószáguk buza dézmáját; *Macskási Kata* szépmezei jószágából 30 veder bort; a *Bethlen*, *Rhédei* és *Nemes* grófok az udvarhelyi határon bizonyos mennyiségű szántóföldet.

Kiss Gergely, tanár, idejében (1768—1787-ig) adakoztak: *Rhédei János* gróf, egy alumneumra 500 frtot; *Teleki Juliánna* grófnő 1800 frtot; *Nemes Zsuzsánna* grófnő 30 frtot.

Segélyt adtak a) pénzben: *Márkó Sándor* (olaszteleki) 100 frtot; *Ecsedi Éva* (*Borsai N. Istvánné*) 500 frtot; *Bánffy Mária* bárónő (*Radák Lőrinczné*) 500 frtot; *Bánffy Zsuzsánna*, gróf *Bethlen Ádámné* 500 frtot; *Domokos Ferencz* feleségével 168

¹ Ezek az adományok lassanként megszűntek, vagy pedig iskolánktól bizonyos összeggel megváltattak az évi járandóságok, úgy hogy a 80-as évek eleje óta gabonafélét sehonnan se kapunk. Még a hetvenes években a bögözi szombati vámgabonából a jurátusok és az énektanítók havonként egy-egy véka buzát kaptak tiszteletdíjul.

frtot; *Vitályos* Imre 50 frtot; *Nemes* Juliánna (br. Korda Zs.-né) 1000 frtot; *Hegyi* Mózes (n.-buni pap) 1000 frtot; *András* Mihály feleségével 200 frtot; *Ferenczi* Pál (patakfalvi) 1000 frtot.

b) *Terményben*: Báró *Daniel* István, főgondnok, czipóra évenként 80 véka gabonát; *Székely* Ádám mig él, évenként 20 vékát.

Kis Gergely halálakor az iskola tőkepénze 32000 frt volt, dacára az építéseknek és egyéb költségeknek. Ez a 32000 frt tőke 1790-ben 40,000-re; 1810—1820. körül 70,000-re; 1825—30. körül csaknem 90,000 m. frtra emelkedett fel, az 1811-ediki nagy pénzdevalvatio mellett is, mi által iskolánk 22069 m. frtnyi kárt szenvedett.

1787—1800-ig adakozott az iskolának: csernátoni *Kölönte* József 100 frtot; Dr. *Zágoni* Gábor 1805 frtot; széki gróf *Teleki* Juliánna (báró Kemény Zs.-né) 316 frtot; u. ő. három nemes fiú részére 4000 frtot; *Oláh* István (b. madarasi) 8 frtot; *Tompa* Anna (Gálffi Elekné) 25 frtot; *Kendeffi* Rákhel (gr. Bethlen Gergelyné) 1000 frtot; *Málnási* László (gyűjtés útján) 3870 frtot; *Salatia* József 100 frtot;

1800-tól 1811-ig: *Sándor* Jánosné (agyagfalvi) egy asztagot, értéke 216 frt; báró *Kemény* Ágnes, (báró Bánffi Sándorné) 1000 frtot; *Daniel* Imre (consiliárius) 500 frtot; *Szentkirályi* Gábor (martonosi pap, Háromszék m.) 600 frtot; *Sándor* József (désfalvi) 200 frtot; *Osváth* László királybíró 200 frtot; báró ifj. *Daniel* István 500 frtot; u. ő. egy jószágot Udvarhelyen, értéke 1838 frt; u. ő. különböző jószágainak bor- és buza dézmájából: 5243 frtot; *Zsidó* Demeter 200 frtot; *Andrási* Mihály 100 frtot; *Pócsa* Ferencz 1000 frtot; az egyházi főtanács saját pénztárából rendelt évenként 250 frtot; *Keresztes* Lajos (n.-baczoni) 50 frtot; *Teleki* Sámuel (udvari consiliárius) 600 frtot; *Kemény* Krisztina (gr. Bethlen Pálné) 100 frt; az egyházfőtanács (tanárfizetés javításra) capitalisul 8335 frtot; és az iskolaépület kijavítására 300 frtot.

1811-től 1832-ig: *Bethlen* Sándor gróf conferálta a czapai és n.-buni józágaiból a colonialis buza dézmát; az egyházi főtanács, a devalvatio miatt okozott kárpótlásául, adott a kéregetés útján bejött összegből 2090 frtot; gróf *Teleki* Juliánna (Kemény Zsigmondné) a theol. tanszék biztosítására 4400 frtot; gróf *Vas* Krisztina (gróf Kemény Sámuelné) conferálta a n.-galambfalv

malmának a szombati vámját; széki gróf *Teleki* Sámuel a tanárok fizetése javítására 2000 frtot; gróf *Bethlen* Krisztina (Kendeffi Elekné) 1000 frtot; albisi *Bod* Benedek, családi alapítványra, 5000 frtot; *Teleki* Sámuel gróf, megteszi a 4 kollegium számára 15000 frt alapítványát, melyből iskolánknál 2 tanuló kap 40—40 frtot, 3 tanuló 30—30 frtot, és a legjobb oratio vagy dissertatio írója 61 m. frtot.

1832-ben a tőkepénz 29000 pfrtot tett. Hogy egy rendes jogi tanszék fölállható legyen, (mert 1826-ban, az addig mellékesen tartott jogi előadások főhatóságilag be szüntettettek) gróf Kemény Miklós főgondnok buzgolkodása folytán erre a célra következő adományok folytak be: iktári gróf *Bethlen* Domokos adott 4000 frtot; *Kiss* József (b.-madarasi) 4000 frtot; *Radák* István báró 3000 frtot; *Bethlen* Ádám gróf 1200 frtot; *Kun* Gergely gróf 1200 frtot; *Ugron* István 600 frtot; *Nalácz*i István báró, évenként adandó 200 frtot; *Gyárfás* Miklós kéregetés útján gyűjtött Háromszéken 1815 frtot. Ekkép a jogtanári tanszékre begyűlt m. e. 16000 m. frt.

Az 1832-től 1895-ig terjedő idő alatt adományoztak: b.-madarasi *Kiss* József, *Kiss* Gergelynek méltó fia, a ki 1830-ban június 6-án történt halálával 80,000 v. r. forintot, vagyis 32,000 p. forintot hagyományozott végrendeletileg iskolánknak, mégpedig azon okból ennyit — mint végrendeletében írja, — mert atyja is halálakor annyit hagyott hátra annak; 15 év múlva, 1845-ben, lépett életbe *Kiss* József ezen végrendelete.

Gál Mihály 1835-ben kelt végrendelete szerint hagyott iskolánknak jószágban és kötlevelekben 40,000 v. r. frt értékű vagyont, megjelölt célokra. A már kihalt *Borsai*-család után kapott iskolánk a „Budvár“-oldalán egy erdőrészt; pávai *Vajna* Ferencz és nejétől 250 frtot; ifj. báró *Vesselényi Farkas* adományozta a város határán levő külső és belső birtokát; gr. *Bethlen* János főgondnok a nagy- és kis-buni jobbágyaitól járó dézmabúzáat, tanári fizetés pótlásul; rétyi *Gazda* József és nője *Keszeg* Therézia, rokon tanulók számára, segélyezés alapjául 5000 frtot; *Simó* Ferencz udvarhelyi ügyvéd, (katholikus vallásu) 400 v. r. frtot.

1852-ben iskolánk akkori főgondnoka, id. gróf *Teleki* Domokos 5000 p. frtot hagyott a végett, hogy azzal a *Gál*-féle hagyo-

mány 60,000 frtra egészítették ki és abból a három rendes tanár fizetése 100 – 100 frttal növeltessék. 1856-ban, mikor a bécsi kormány az intézetet azon esetre, ha a szükséges tanszékeket fel nem állítják, bezáratja: *udvarhelyszéki, erdővidéki, háromszéki* ref. hívek, ekkleziák és tiszt. papsághoz intézett adakozási felhívásnak igen szép eredménye lett. Legelsőbben is fölkarolták e tanintézet ügyét *Udvarhely* városában, minden hitfelekezeti különbség nélkül, több buzgó egyének, czéhek, a kereskedő társulat stbbi., kik részint adtak, részint aláírtak, (beleszámitva még a vidéki adományokat is), m. e. 21,400 m. frtot, vagyis 7490 o. é. frtot. Az *udvarhelyi egyházmegye* (tractus) t. papjai, tanítói, több buzgó egyháztagnak által, kötelezvényben vagy befizetés útján biztosítottak iskolánknak mintegy 60,000 m. frtot, vagyis 21,000 o. é. frtot. (Az adakozók neveit lásd: Kis F. Tört. 85, 86 és 87 lapjain).

Az *erdővidéki* egyházmegye közgyűlése minden egyházi tag után ígért 2 m. frtot (66 o. é. krt), és így 10,000 lélek után 20000 m. frtot, vagyis 7000 o. é. frtot. Ezeken kívül onnan egyh. községek és egyesek külön is adakoztak¹ (Kis F. Tört. 88 lap.)

A *háromszéki* egyh. megyei egyh. közsegek és egyesek adománya: 3064 o. é. frt és 95 kr. (L. Kis F. Tört. 88—89 lapján). Széki gróf *Teleki* József 1858-ban, halála alkalmával, végrendeletileg hagyományozott 1000 p. frtot; Nagy Sándor (sz.-kereszturi) egy tanuló segélyezésére adott 100 p. frtot; 1860-ban a gr. *Teleki* Misa-féle 4000 m. frt, 4000 o. é. frtra emeltetett; szt.-ábrahámi *Botta* Györgyné *Koncz* Klára, önképzőköri jutalmakra hagyott 400. o. é. frtot; *Magyarósi Sz.* József, zenetanító fizetésére alapul letett még 1847-ben 500 m. frtot (175 o. é. frtot) és 1866-ban 8—10000 frt értékű vagyonát a kollegiumra hagyta; hallerkői gróf *Haller* Ferencz 1859-ben kezdi adni zenei pályadíjul az évenkénti 12 drb aranyat, melyet leánya, gróf *Haller* Loiuse ő méltósága 1894-ben „*néhai gróf Haller Ferencz jutalomdíja*“-czimen 14 drb aranyra

¹ Az 1856-ban aláírt s részben be is fizetett adományok szolgáltak az azon évben felállított 5-ik (természetrájsz-vegytani) tanszék alapjául. Igaz ugyan, hogy ezen összegek jó részben csak a papiron maradtak, mert egy részt méltányossági tekintetből, más részt, mert felhajthatatlaná váltak, sok alapítványt törölni kellett, de azért a válságos időben igen jó szolgálatot tettek az ajánlattevők iskolánknak ezen áldozatkészségökkel.

kegyeskedett fölemelni, s megigérni, hogy ennek alapját biztosi-tani fogja megfelelő összeggel.

1866-ban *Gidófalvi* Gábor és neje *Siskáni*, Rozália 10,000 frtot; hagyott, hogy abból 250 frt adassék évenként a megjelölt tanulóknak, a kamatjövedelem mindaddig tőkésítették, míg az alapítvány 50,000 frt nem lesz. (Az ösztöndíj kiadása 1884-ben kezdődött meg). 1878-ban Dr. *Vizinger* Károly hagyott m. e. 300 frt értékű ingatlant; 1880-ban özv. *Simon* Józsefné *Privigyei* Károlina, 400 frtot adott, tanári árvák segélyezésére; 1881-ben, *Ugron* István, „Székely-Ugron“ alapítvány czimen 500 frtot tett le; 1889-ben vargyasi id. *Daniel* Gábor, főispán, 148 frt alapítványt tett, két zenei pályadíjra; 1891-ben jutottunk birtokába zágoni idős *Földes* Bálint 500 frtos alapítványának, melyet zene-és énektanári fizetés alapjául hagyott; 1891-ben *Jánosi* József (oroszhegyi) 150 frtnyi alapítványát is megkaptuk; 1891. június 21-én özv. *Biró* Pálné, barátosi *Tóth* Juliánna, rendes tanári tanszéket betöltő tanár fizetésére 3600 frt alapítványt tesz; 1891. jul. 5-én, az *1866-ik évben érettségi vizsgát tett egykori növendékek* 165 frtos alapítványt tettek, 25 éves találkozásnk emlékéül, mely a 8-ik tanári tanszék alapjául van letéve; ugyanezen célra tettek le 200 frt alapítványt, az *1867-ben érettségi vizsgálatot tett egykori tanítványok* is; 1893-ban tétetik „*Nagy Lajos*“ családi alapítványra 130 frt. Végül az *1894. évi egyházkerületi közgyűlés, 22. számú határozatával, a rendelkezésére állott tőke többletből* 3000 frt alapítványt tett, mely összeg az egyházkerületi pénztárban kezel-tetik és iskolánknak 5%-os kamatja jár.

Álljon itt egy rövid kimutatás iskolánk vagyoni állapotáról és tőkepénzeiről.

Jóllehet iskolánk 1849-ben a városra kirótt sarcpénzből 10,000 pengő forintot volt kénytelen ki fizetni az átvonuló osztrák csapatok főparancsnoka gróf Clam-Gallas tábornok kezeibe, miért kárpótlást, többszöri kérelmezés daczára sem nyert, mégis tőkepénzei az ötvenes évek után szépen gyarapodtak. *1864-ben* a tőkepénzei összege tett 162,304 frt 80 krt o. é., *1874-ben* 174,903

frt 77 krt; 1884-ben 210,390 frt 87 krt és 1894-ben 171,983 frt 44 krt. Az utóbbi 30 év alatt előjáróságunk 107,834 frt 51 kr befektetést csinált tőkepénzeiből és mégis majdnem 10,000 frttal növekedett tőkepénze ez idő alatt. A befektetések ezek: 1. 1865-től 68-ig fölépíttette a bothos-utczai (most Kossuth-utcza) emeletes tanári lakot s az ottani istállót 6290 frt és 31 kr költséggel; 2. 1868-ban az akkori auditoriumot (most a természettudományi tanterem s a természetráji gyűjtemény került helyére) 3084 frt 21 kr áldozattal fönnebb emeltette és átalakíttatta; 3. 1886/7-ben mintegy 50,000 frtot költött a kollegiumépület kibővítésére, átalakítására és belső felszerelésére; 4. 1889-ben megszereztük a Derzsineféle szomszédos épületes telket 6000 frton, s azután 2460 frton az a mellett volt (Budik, Molnár Gergelyné és a Borbáth Antalné-féle) apró telkeket, hogy későbbi építkezésekre az iskola alkalmas helylyel rendelkezék; 5. 1894/5-ben építtettünk a piac-téri tanári szállás helyén egy emeletes pénzügyi bérházat 40,000 frtnyi befektetéssel.

A kollegium összes vagyona mintegy 400,000 frt értéket képvisel, ennek fele részét fekvőségek teszik, ide értve a kollegium épületét is felszereléseivel együtt, a tanári lakásokat, bérházakat és a 40 holdnyi külső birtokot.

D) Intézeti helyiségek.

Kollegiumunk két emeletes négyszögű épület, a felső piactér szélén, két lépcsőházzal; mintegy 2744 m² területű helyen fekszik; melyből maga az épület 1362 m²-nyi területet foglal el, 253 m²-nyi belső udvaron kívül. Ezen belső udvar közepén áll Kiss Gergely kőből készített emléke, melyet a kollegium ifjusága hálás kegyelete kifejezéséül, a nagy érdemű tanárnak 1843-ban emeltett. A kollegium épület háta megett délfelé van a tágasabb 1226 m²-nyi területű, játszóhelyül szolgáló udvar, két felől 62 m. hosszú és 2.5 m. széles fából épült fáskamarákkal, a harmadik oldalon pedig 70 m.-nyi hosszú 2.7 m. magas deszkafallal bekerítve.¹ Ke-

¹ A város szélén van a két és fél hold területű, szépen befásított tanuló- és játszó-kert, nyári tornaszinnel; télen tornára a reáliskolai csarnokot használjuk 120 frt évi bérért.

let felől eső sarkon a földszinti és az emeleti részt egy tanári lak foglalja el, megfelelő udvarral és kerttel. E lakást ez idő szerint az igazgató tanár használja. A kollegiumi épületnek úgy földszinti mint emeleti részeiből, a nyílt folyósókkal össze függőleg, azokkal egy stýlban épült folyósók vezetnek a köből épült, egyébképen elkülönített, árnyékszék épületéhez, melynek csatornája a Küküllőig ér. Földszinten a főbejárótól jobbra eső 1. 2. 3. 4. 5. szobákban az intézeti nagy könyvtár van elhelyezve, a következő 6-ik számú kórházi helyiség, a 7. 8. 9. 10-ik elemi osztályok, a 11. 12. az ifjusági olvasó egyesület és könyvtár, a 13. az egyházmegyei levéltár, a 14. pénztár és levéltár. Első emeleten 10 szoba lakásul szolgál; 2 gymn. tanterem, a déli sarokban van a természettudományok tanterme, mely rajzterem is egyúttal, mellette a természettani, természetrajzi és vegyi szertárak. A második emeleten, a keleti sarkon, a tanári lakás felett van a tanári szoba, kapcsolatban a kép-, érem-, és régiségtárral, s a taneszközök szertárával és ezenkívül két gymnasiumi tanterem. A fölépcsőtől jobbra eső 1. 2. 3. 4. 5. szoba lakásul szolgál, a többi 4 gymnasiumi tanterem. A déli oldalt egészen az imaterem foglalja el. A földszinti és első emeleti szobák és folyósók boltívesek; az emeletiek pedig famennyezetűek, bevakolva. A két lépcsőház alatt van 2 pinczeszerű kamara gazdasági s egyéb eszközök tartására. Van még az árnyékszék és koll. épület közti téren tűzfecskendő és hammutartásra szolgáló téglából épült kettős kamara is. Az ablakok kettősek és befelényilők. A földszinti és első emeleti rész 1771/2-ben épült, 1886/7-ben pedig, mikor a második emeleti rész épült, átalakított és kiegészített.² Ezen épület helyiségei a következő méretűek:

² 1888. október 18-ikán nagy ünnepélyességgel történt meg a kibővített kollegiumépület fölavatása Főtiszteletű Szász Domokos püspök úr ő méltósága és nagytiszteletű Szász Gerő egyházkerületi főjegyző úr jelenlétében és szives közreműködésével. A fölszentelő imát s az akkor tartott összes beszédeket „Imák és Beszédék Sz -Udvarhely, 1888.“ czimen kiadta a kollegium előljárósága.

<i>A helyiség megnevezése.</i>	Hosszú	Széles	Magas	Terület	Tér- fogat
	Méter			m ²	m ³
Földszinten, a főbejárótól jobbra.					
az 1-ső, könyvtári szoba, utca felől	4.10	5.75	2.80	23.58	65.80
2-ik, „ „ „	7.70	5.65	2.80	42.41	125.80
3-ik, „ „ papilak felől	3.82	5.70	2.80	21.77	61.40
4-ik, „ „ „	3.82	5.70	2.80	21.77	61.40
5-ik, „ „ „	3.82	5.70	2.80	21.77	61.40
6-ik, kórház „ „	5.40	5.70	2.80	30.78	86.20
7-ik, elemi osztály „ „	5.65	5.70	2.80	32.21	90.16
8-ik, elemi osztály hátsó udvar felől	6.35	7.38	3.00	46.86	140.70
9-ik, „ „ „	8.90	6.40	3.00	56.96	171.00
10-ik, „ „ tanári lak felől	6.05	5.75	2.80	34.79	97.20
11-ik, ifj. olvasó szoba „ „	5.90	5.75	2.80	33.93	94.92
12-ik, ifj. könyvtár „ „	5.78	5.75	2.80	33.24	92.96
13-ik, pénztár és levéltár, utca felől	8.95	5.75	2.80	51.46	143.92
Első emeleten, a főlépcsőtől jobbra.					
az 1-ső, őrszoba	3.02	1.56	3.00	4.68	12.60
2-ik, ellenőrszoba, utca felől	4.85	5.85	3.30	28.37	94.00
3-ik, lakószoba, „	4.50	5.85	3.30	26.33	86.90
4-ik, „ „	4.00	5.85	3.30	23.40	77.20
5-ik, „ „	4.30	5.85	3.30	25.16	82.90
6-ik, „ „	8.53	5.75	3.30	48.88	161.20
7-ik, „ „ papilak felől	4.05	5.75	3.30	23.29	76.90
8-ik, „ „	4.05	5.75	3.30	23.29	76.90
9-ik, „ „	4.05	5.75	3.30	23.29	76.90
10-ik, g. osztály, „	5.20	5.75	3.30	29.90	98.30
11-ik, „ „	5.90	5.75	3.30	33.93	111.50
12-ik, vegytani szertár, hátsó udvar felől	2.45	6.50	3.50	15.93	55.30
13-ik term. rajzi szertár, hátsó udvar felől	7.50	6.50	3.50	48.75	170.60
15-ik, természettudományi és rajzterem, hátsó udvar felől	9.00	6.50	3.50	58.95	206.30
15-ik, term. tani szertár, tanári lak felől	6.20	5.75	3.30	35.65	117.60
16-ik, lakószoba, tanári lak felől	5.95	5.75	3.30	34.21	112.80
17-ik, „ „	5.90	5.75	3.30	34.30	111.80
Második emeleten, a főlépcsőtől jobbra.					
az 1-ső, tanszertár utcafelől, tanári lak felett	4.50	6.75	4.25	30.38	128.30
2-ik, tanári szoba utcafelől tanári lak felett	6.10	6.41	4.25	39.10	173.80
3-ik, kép-, érem-, és régiségtár tanári lak felett	3.65	6.71	4.25	24.49	104.10

A SZÉKELYUDVARHELYI EV. REF. KOLLEGIUM 1886-BAN MEGUJÍTOTT ÉPÜLETE

<i>A helyiség megnevezése</i>	Hosszú	Széles	Magas	Terület	Tér- fogat
	Méter			m ²	m ³
4-ik, g. osztály, lépcsőház felett . . .	6.55	5.90	4.25	38.65	162.90
5-ik, „ tanári lak felett . . .	10.18	3.00	4.25	30.54	129.80
6-ik, lakószoba utcza felől a tanszer- tár mellett	10.16	6.34	4.25	64.41	275.80
7-ik, lakószoba utcza felől	8.92	6.34	4.25	53.55	240.40
8-ik, „ „	8.40	6.39	4.25	53.67	238.20
9-ik, „ „	9.10	6.39	4.25	58.15	241.10
10-ik, „ „	10.40	6.39	4.25	65.56	282.60
11-ik, g. osztály „	6.40	6.39	4.25	40.90	173.80
12-ik, imaterem, hátsó udvar felől . .	14.70	6.90	5.25	101.43	533.40
13-ik, g. osztály, tanári lak felől . .	6.96	6.30	4.25	43.85	185.10
14-ik, „ „	6.66	6.40	4.25	42.62	181.00
15-ik, „ „	6.50	6.32	4.25	41.08	174.80

IX.

AZ ISKOLAI GYÜJTEMÉNYEK KELETKEZÉSE ÉS MAI ÁLLÁSA.

A) A sz.-udvarhelyi ref. kollegium könyvtára.

(Keletkezésének rövid történetével)¹

Ez iskolának nagynevű alapítója gr. Bethlen János nem felejtkezett el arról sem, hogy egy életre hivatott iskolának elengedhetetlen kiegészítő része a könyvtár. Ő vetette meg ennek is alapját, midőn 26 drb könyvet ajándékozott az iskolának, melyet Apafi Mihály fejedelem 18 drb könyvvel gyarapított. E 44 drb könyv volt első kezdete annak a könyvtárnak, a mely ma, 255 évvel később, ugy könyvészeti, mint tudományos tekintetben is

¹ Források: kollegiumunk legrégebb jegyzőkönyvei; Zilahi Sebes János katalógusának bevezetése; Kis Ferencz története és a fent jelzett katalógusok.

hazai gymnasiumaink könyvtárai között az elsők között méltán foglal helyet. — A nemes alapítók példáit ebben az irányban is csakhamar többen követték s a könyvtár gyarapításához részint pénz, részint könyvajándékozással többen járultak úgy, hogy már 1720 jun. 5-én Szigethi Gy. György 180 drb könyvet ír össze, s nagyság szerint 7 ordóba csoportosítja; 1797-ben Zilahi Sebes János nagy gonddal és kitartással állítat össze egy katalogust, mely kiválóan értékes először a bevezetéséért, melyben a könyvtár történetét írja le; másodsorban pedig a csoportosításért, a mennyiben a könyveket az adományozók szerint csoportosítja, s külön írja össze a pénzért vásárolt könyveket is. E katalogusban, melynek bevégezésében úgy látszik Szigeti Gy. Mihálynak is része volt, XVIII. csoportban 3826 drb könyv van feljegyezve. 1803-ban Szigeti Mihály is készített egy katalogust, melyben e munkákat szakok szerint csoportosította. Végre 1823-ban Karácsoni Sámuel felvigyázása alatt Dávid Mihály és Kovács Ferencz juratusok írtak egy katalogust s rendezték a könyvtárt azért „mert a Bibliothékába levő könyvek, a mint szokták mondani, Tövel-Hegygyel voltanak összehányva, egy nagy könyv egy kicsi mellett, mely állása a Thecát elrútította“. „Ebbe vagynak a szaporodások is felírva, tehát e szerint tartozik a B. thecarius számolni, míg ezt idővel újabb Protocollum fel nem váltja.“ Csakugyan ebbe a katalogusba jegyezték be időnként a szaporodásokat az egyes évek megkülönböztetése nélkül 1871-ig bezárólag. 1872-ben Szakács Mózes egy új szaporodási jegyzőkönyvet nyitott. Ebbe a jegyzőkönyvbe azóta rendesen és pontosan jegyeztetik be az évenkénti gyarapodás. Hasonló gyarapodási jegyzőkönyvet nyitott Szakács Mózes a Kis József-féle könyvtár számára is, melynek katalogusa 1846-ban Nagy Lajos könyvtárnoksága alatt készült.

Bár az évi gyarapodásokat a könyvtárnokok időnként feljegyezték s telyes katalogusok is voltak a könyvekről, még sem volt a könyvtár használható állapotban. Ennek több oka volt; a többek között különösen az, hogy a könyvek a katalogusban nem voltak helyesen kharakterizálva, ezen kívül pedig nem volt meg mindenkinek a maga helye, úgy hogy egy könyv kifürkészése heteket vett igénybe; s olyan katalogus, a melyből rövid idő alatt tájékozhatta volna magát a ki használni akarta a könyvtárt, a meg-

levő könyvekről, nem volt. E bajon segített a kollegium előljárósága, mindön 1889 tavaszán megbizta Kovács Dániel rendes tanárt, hogy a könyvtárt a korigényeinek megfelelően rendezze s tegye hozzá férhetővé. E megbizatásnak Kovács Dániel 1890. június 31-ikére teljesen megfelelt, s a rendezést, mely kollegiumunknak 700 frtjába került, néhai Szabó Károly kolozsvári egyetemi könyvtárnok utasításai szerint, a kor igényeinek megfelelően keresztül vitte s azóta, mint könyvtárnok kezeli a könyvtárt.

Az így elrendezett könyvtárnak 1895. július 1-sején a következő állása van :

<i>O s z t á l y</i>	Önálló mű	<i>Drb</i>
I. Theologiai osztály	2013	2387
II. Philosophiai s paedagogiai	589	682
III. Philologiai	1363	1779
IV. Történelmi s jogtudományi	1794	2889
V. Mennyiség s természettani	838	1070
VI. Folyóiratok, lexikonok, s gyűjtemények	654	3936
VII. Akadémiai értekezések	954	952
VIII. Promotionalis dissertációk	887	912
IX. Szépirodalmi s vegyesek osztálya	1020	1513
X. Kéziratok	161	194
XI. Programm értekezések ¹	—	—
Összesen :	10273	16314

Nagyobb számú könyvekkel gyarapították a főiskola könyvtárát a következő boldog emlékü alapítók :

Gr. Bethlen János 26 drbbal 1670-ben vetette meg az alapot. Ehez adott :

Apafi fejedelem	18 drbot	1670-ben.
Tolnai István	69 „	1680 körül.
Jenei Sámuel	57 „	1719-ben.
Borosjenői gr. Székely László	382 „	1772 és 75-ben.
Gr. Bethlen Imre	274 „	1765-ben.

¹ Az évenként megjelent értekezések leltározva.

	Zágoni Márton	155 drbot	1786-ban.
	Málnási László	416 „	1793-ban.
Borosjenői gr.	Korda Zsigmond	}216 „	1796-ban.
és neje	Nemes Juliánna		
	Teleki Mihály	711 „	1800 körül.
	Cserei Farkas	57 „	1800 körül.
	Ozsváth László	162 „	1805 körül.
	Kassai Sámuel	85 „	1814 körül.
	Péterfi Albert	200 „	1840 körül.

Baczkai-madarasi Kis József egész könyvtárát kollegiumunknak adományozta oly feltétellel, hogy ezek a könyvek külön kezeltessenek, s évenkénti gyarapításáról pénzbeli alapítvánnyal gondoskodott 1830-ban.

Hasonlóan külön kezelés alatt van a gróf Gyulai Lajostól hagyományozott könyvtár, melyet ez idő szerint a kegyelet jele képen gróf Kuun Géza gyarapít, 1870-ben.

Bonyhai N. János adott mintegy 100-drbot 1890-ben.

Ezekon kívül többen pénzt adtak könyvek vásárlására és Borosnyai Lukács János buzgolkodása folytán mindjárt kezdetben a gymn. pénztárából is vásároltak könyveket. Mostanában m. e. 350 frtot költ iskolánk könyvekre évenként.

Mivel az alapítók intentiója szerint a Kis József és gr. Gyulai Lajos-féle könyveket külön kell kezelni, könyvtárunk három részből áll. Egyik részt alkotják a közadakozásból gyűlt és a kollegium közköltségén vásárolt könyvek, másik részt a Kiss József-féle könyvek és azok, a miket évenként az általa tatt alapítvány jövedelméből vásárolunk; harmadik részt pedig a gróf Gyulai Lajos-féle könyvek.

A fentebb kimutatott könyvtári állományból esik.

1. A Köz-könyvtárra	7912 mű	11019 drb.
2. A Kiss-könyvtárra	1139 mű	3374 „
3. A Gyulai-könyvt.	1222 mű	1921 „

Összesen: 10273 mű 16314 drbban.

A könyvtár értéke legalább is 10—12000 frtra tehető.

B) Természettani szertár.

Természettani szertárunkról és ennek fejlődéséről csak 1871-től kezdve vannak adataink.

1871-ben volt 21 drb eszköz 91 forint 70 kr értékben, mégpedig :

I. a szilárd testek mechanikájához való	5 drb	28.00	frt	értékben.
II. a cseppfolyós testek	1	2.50	"	"
III. a légnemű testek	1	9.00	"	"
IV. a fénytához tartozik	4	27.50	"	"
V. a statikai elektromosságához	7	13.00	"	"
VI. a dinamikai	7	11.70	"	"
		<u>Összesen : 25</u>	<u>91.70</u>	" "

1871-től kezdve fokozatosan fejlődött, úgy a hogy kollegiumunk szegényes anyagi viszonyai engedték. Erre a célra a 70-es években csak 50 frt-, de 1880-tól fogva már 100 frt volt fölvéve évi költségvetéseinkben.

1895. július 1-én az eszközök száma: 343, értéke: 2352.77 forint.

Ezen eszközökből :

I. a szilárd testek mechanikájához tartozik	42 drb	207.73	fr.	ért.
II. a cseppfolyós testek	29	129.87	"	"
III. a légnemű testek	35	288.41	"	"
IV. a hangtához tartozik	25	177.75	"	"
V. a fénytához	22	367.00	"	"
VI. a hőtához	19	99.05	"	"
VII. a statikai elektromosságához	27	173.00	"	"
VIII. a dinamikai	78	773.22	"	"
IX. a matematikai földrajz elemeihez	2	8.66	"	"
X. a vegytanhoz való szerek, eszközök	22	94.35	"	"
XI. a kísérletekhez való segédeszközök	42	33.73	"	"
		<u>Összesen : 343</u>	<u>2352.77</u>	" "

C) Természetrajzi gyűjtemény és vegytani szertár.

A természetrajzi szertár 1848-ban elpusztult teljesen, azután a hatvanas években szereztek néhány madarat, egy emberi csontvázat, a szem és fül mintáját papirmachée-ból, egy kis ásvány- és

kőzetgyűjteményt, mely utóbbinak fele része nem volt determinálva. Az első leltárt 1875-ben készítette róla a szaktanár. E leltár szerint állott az *állatgyűjtemény* 207 drbból, az *ásványgyűjtemény* 493 drbból és 40 drb kristály mintából. Növénygyűjtemény teljesen hiányzott.

A mostani szertár jóformán 1880-on innen keletkezett; azelőtt egyik osztályteremben két lépésnyi széles helyet deczkafallal elzártak és a természetrajzi tárgyakat oda helyezték el. Évi 100 frt átalányát 1880-ban vették fel először az intézet költségelőirányzatába állandó tételnek. Mostani alkalmas helyiségét 1886-ban nyerte, a kollegium kiépítése alkalmával. A gyűjtemény egy teremben van elhelyezve kapcsolatban a tanteremmel, a mely a fizika és rajztanításánál is igénybe van véve.

A gyűjtemények részletei a leltár szerint 1895 július 1-én a következők:

I. Állatani tárgyak.

	Faj	Darab	Vételár	Becsérték*
1. Gerinczesek	184	233	792.76	56.80
2. Ízeltlábúak	479	578	76.22	2.00
3. Puhatestűek	47	97	70.90	0.30
4. Férgesek	26	36	46.20	1.00
5. Praeparatumok	—	57	26.70	0.00
6. Segédeszközök	—	112	65.40	85.00
Összeg	736	1113	1078.10	145.10

II. Növénytani tárgyak.

1. Száritott növények	1299	1321	6.30	87.76
2. Praeparatumok	—	63	46.90	0.00
3. Segédeszközök	—	146	97.06	16.00
Összeg	1299	1530	150.26	103.76

III. Ásványtani tárgyak.

1. Ásványok	417	36.09	2.60
2. Kőzetek	371	39.80	34.40
3. Földtani tárgyak	17	0.00	18.90
4. Segédeszközök	88	19.00	7.20
Összeg	893	94.89	63.10

¹ E rovatban az ajándékozás folytán gyűlt tárgyak értéke van feltüntetve

E szerint a *szertár áll 3536 drbból, 1635 frt 29 kr. értékben,* a butorzat és a szekrények értékének számításán kívül hagyásával.

Az apróbb ajándékozásoktól eltekintve, a szertárt nagyobb értékű adományokkal a következők gyarapították:

1. 1879-ben az *Erd. Muzeumegylet* igazgató választmánya 75 drb ásvánnyal.

2. 1884-ben özv. *Dr. Fejérvári Lajosné* szül. *Szakács Borbála*: „Anatomischer Atlas des menschlichen Körpers v. Dr. M. J. Weber“ című 60 drbból álló falitáblával.

3. 1890-ben a *szaktanár* 1200 drb szárított és pontosan meghatározott növénnel, melyet Udvarhelymegye területén gyűjtött.

4. 1892-ben a *Magyar földtani Intézet* 170 drb közzel.

A *chemiai laboratoriumban* van eszköz 138 drb, 83 frt 21 kr értékben; vegyszer és készítmény 109 drb 70 frt értékben.

A vegytani szertár összes állománya tehát 247 drb 153 frt értékben.

D) Kép-, érem- és régiségtár.

I.

A *képtárban* 21 kép van, melyből 15 életnagyságu arczkép olajfestéssel, 2 arczkép szinnyomással, egyik életnagyságban, másik kicsinyített alakban, 1 történelmi kép szinnyomással és 3 drb czimerkép, vízfestéssel.

a) Olajtestésű arczképek életnagyságban: 1. Borosjenői gr. Székely László, alapító. 2. Nagyercsei gróf Toldalagi László, koll. főgondnok. 3. Borosjenői gr. Korda Anna, gr. Toldalagi Lászlóné. 4. Kassai Sámuel udvarhelyi ref. pap, esperes. 5. Toldi Sára, Kassai Sámuelné. 6. Széki gr. Teleki Domokos, főgondnok. 7. Baczkamadarasi Kis József, alapító. 8. Gidófalvi Gábor, alapító. 9. Siskáni Rozália, Gidófalvi Gáborné. 10. Gaál Mihály, alapító. 11. Léczfalvi Gyárfás Domokos, főgondnok. 12. Magyarósi Sz. József, tanár. 13. Szabó György, tanár. 14. Sylvester Dénes, tanár. 15. Kis Ferencz, tanár.

b) Szinnyomatos arczképek: 1. Kossuth Lajos életnagyságu mellképe. 2. Dr. Privigyei Lajos kis alakban.

c) Szinnyomatos történelmi kép: „Honfoglalás“ Munkácsytól.

d) Czimerképek: 1. Bethleni gróf Bethlen Imréné szül. gr. Bethlen Rozália ősi czimerképe, vízfestés selyemre. 2. Bethleni gr. Bethlen Sándor ősi czimere, vízfestés papírra. 3. Báró Daniel István családi czimere, ezüst lapon.

II.

Érmek és pénzek. E gyűjteményben 1342 drb van. Ebből meghatározva és rendezve 406 drb a Fekete Sámuel-féle gyűjteményben. Meghatározva, de rendezetlenül 63 drb a Zathureczki Károly ezredes ajándéka. Se meghatározva, se rendezve nincs 873 drb, egyesek ajándéka. Az 1342 drbból van: római és görög 353 drb; magyar, erdélyi, lengyel, franczia, német stb. 989 drb összesen 1342 drb. Ebből arany: 37 drb; ezüst: 681 drb; réz, bronz stbbi 624 drb. A 873 drb meghatározatlan és rendezetlen ezüst és rézpénzek túlnyomó része a 17, 18 és 19 századbéli osztrák, lengyel, német, cseh stbbi pénzeknek többszörös példányai.

E gyűjteményben van még 25 drb bankjegy. Ebből 11 drb fekete-bankó; 11 drb Kossuth-bankó; 2 drb osztrák bankó az 50-es évekből és 1 drb argentinai bankó.

III.

Régiség gyűjtemény. E kis gyűjteménynek értékesebb darabja alig van 20—25. Ezek a következők: 1 drb fapaizs; 1 drb bronzfejsze; 1 drb. bronzcsákány; 1 drb török lovassági spádé; 6 drb régi sarkantyú; 1 drb lánczing és lánczföveg; 1 drb vasvért; 1 drb köfejsze; 1 drb vaskesztyű (kinzó); 1 drb török lópatkó; 1 drb lándzsa (barbarizmus); 1 drb régi nyílhegy; 2 drb mult századi kard a „Székely-támadt“ várból; 1 drb deák tóga²; 1 drb pecsétnyomó a 48-iki III. hovéd vadászrend IV-ik osztályáé; néhány római diszító táblácska és urna darab. 3 drb téglá (az évszám felírásával) a kollegium mult századbéli épületéből.

E) Ifjusági olvasókör könyvtára.

A kör alakult 1833-ban. Járat szépirodalmi lapokat, folyóiratokat és egy pár napi lapot. Tagjai a kollegiumi gondnokok, tanárok, tanítók és az V—VIII. osztály minden növendéke. Tagsági díj évi 2 frt. Az egyesület (kör) ügyeit egy tanárelnök vezetése alatt a választmány intézi az alapszabályok¹ értelmében. Az egyesület célja: „Napi és heti lapok, valamint a szépirodalmi és tudomá-

¹ Ujabb alapszabályai közölve vannak az 1886/7. évi Értesítőnk 67—75 lapjain.

² A mi tógátus díjakjaink ilyen hosszú vágott dereku fekete kabátot (tógát) viseltek.

nyos folyóiratok és könyvek olvasása által mivelődésre, megengedhető játékok által pedig időtöltésre nyújtani alkalmat a felső gymnasiumi tanuló ifjuságnak“ (2. §.). A könyvtár jó rendben van tartva és kezelve; a használtabb könyvek is eléggé épek és tiszták. Leltára, jegyzékei, kezelési naplói teljes rendben vannak. A körnek két helyisége van, egyikben a könyvtár, másikkban a lapok és folyóiratok foglalnak helyet. A könyvtárról nyomtatott katalógus 1893-ban adatott ki.

A könyvtárt az 1873/4-ik évben rendezték újból. Ekkor volt benne 321 munka 999 kötetben, mely az utóbbi 20 év alatt 456 művel gyarapodott 537 kötetben, úgy, hogy 1895 július elsején állása a következő:

	Mű	Kötet	Drb.
I. Szépirodalom, nyelv, széptud., irod. tört.	452	752	670
II. Összegyűjtött vegyes munkák	13	66	63
III. Hittudomány, bölcsészet, nevelés	50	60	60
IV. Tört., jog és államtud., földleir., utazások	154	262	247
V. Természettudomány, matematika	30	57	41
VI. Vegyes	42	48	46
VII. Folyóiratok, lapok, ismerettárak	36	291	286
Főösszeg	777	1536	1413

Értéke mintegy 2500 frt. A — könyvek néhány kivételével — az 1848-iki szabadságharcz után valók; a forradalom alatt a könyvtár elpusztult.

P) Gyermekkönyvtár.¹

A gyermekkönyvtárban 296 mű van, 400 kötetben, 447 frt 35 kr értékben.

A 296 műből: a) 264 mű 305 kötetben, erkölcsi-, történelmi-, földrajzi-, természetrajzi ifjusági olvasmány- és költeményes könyv. b) 2 mű 2 kötetben képes kézi átlász. c) 30 mű 93 kötetben gyermek ujság.

¹ Alakult az 1874/5-ik évben, alapszabályai közölve az 1874/5. évi Értesítőnk 50—51. lapján.

G) Történelem=földrajzi gyűjtemény.

Fali térkép 59 drb, földgömb 2 drb. Értéke mintegy 200 frt.

H) Rajzoláshoz.

Minta 123 drb, eszköz 19 drb, 20 frt értékben.

Itt megemlítjük az ifjusági köröket is röviden.

Az önképzőkör.

Az önképzőkör 1860. márczius havában alakult meg, néhai Kiss Ferencz tanár elnöklete alatt. Ugyan akkor alapszabályt is készítettek s azt a tanárkar helyben hagyta.

Az 1866-ik évben már alaptőkét is szereztek, mely 32 frtot tett. Ebben az évben és azután is 1870-ig Paál Ferencz, azután pedig 1872-ig Dr. Jenei Viktor tanárok voltak az önképzőkör elnökei; 1872-től 1895-ig az önképzőkört Bod Károly szaktanár vezette.

Kezdetben a négy felső gymnasiumi osztályosok voltak a kör tagjai, de 1883 óta, iskolai rendszabályaink értelmében, csak a 7. és 8-ik g. osztályosak lehetnek rendes tagok.

A tagok jobb dolgozatai emlék-könyvekbe vannak írva. Az önképzés előmozdítására szolgál, 1824-től kezdve, a néhai b. e. gróf Teleki Sámuel-féle 61 m. frt jutalom, melyet évenként a legjobb predicatio, oratio vagy dissertatio írójának szoktak kiadni.

Pályakérdések a Gróf *Teleki Sámuel-féle* 61 m. frt, vagyis 21 frt 35 kros pályadíjra az utóbbi 20 év alatt:

1873/4-ben: „Mivel növelheti a tanuló azon intézet jó hírnevét, a melynek tagja?” Nyertes lett: Szakács Károly I. b. o.

1874/5-ben: „Az egyetértés a haza legbiztosabb támoszlopa.” Nyertes Joós Lajos I. b. o.

1875/6-ban: „Minő műveltséggel jöttek hazájokba a magyarok? történt-e valami a vezérek alatt a magyar nemzet művelődésére? és a keresztyén vallásnak mit és mennyit lehet e részben köszönni?” Nyertesek: Derzsi K. Ferencz és Csia Károly I. b. o. tanulók.

1876/7-ben nem volt kiadható.

1877/8-ban: „Adassék elő, minő áldásos eredménye lett annak, hogy őseink a támadó háboruzással fölthagytak?” (Meddő maradt most is a pályázat, a pályadíj nem volt kiadható.)

1878/9-ben: „A munkásság haszna.” Nyertes lett Sebesi Samu I. bölcs. oszt. tanuló.

1879/80-ban: „Adassék elő a keresztes háborúk czélja, haszna és kárai.” (Nem volt kiadható a pályadíj.)

1880/1-ben: két díj volt kitűzve, a) Kivántatik egy dicsbeszéd Hunyadi Jánosról. b) Adassék elő a víz szerepe a természet háztartásában. Az elsőt nyerte Fülöp Áron VIII. oszt., a másodikat Kolumbán Samu VII. oszt.

1881/2-ben: „A válasz-utra jutott Heraclesről szóló monda értelmezése, saját nemzeti életünkre alkalmazva.” Nyertes lett Gazda Gábor VII. o. tanuló.

1882/3-ban: „A növény eredetü ásványokról s azok alkalmazásáról.” (Nem akadt pályázó.)

1883/4-ben: a mult évi pályakérdés újra kitűzetett és most már eredménnyel; két pályázó akadt rá. Nyertes lett Vajda Ferencz VII. o. tanuló.

1884/5-ben: „Erdély különválásának okai.” Nyertes lett: Lajos János VII. g. o.

1885/6-ban: „Dicsőítő beszéd a magyar sajtó felszabadításának évfordulati ünnepén.” A díj nem volt kiadható.

1886/7-ben: „A tápszerekről és a táplálkozásról.” Nyertes lett Magyar Jenő VIII. o.

1887/8-ban: „A magyar dráma historiai fejlődése.” (A pályadíj 17 frt 80 kr.¹) Nyertes lett Balogh Miklós VII. o. tanuló.

1888/9-ben: „Vajda Péter méltatása, kiváló tekintettel mű prózájára, természetimádó és keleties szinezetü költészetére.” (Nem akadt rá pályázó.)

1889/90-ben: „A nemzetiségek támadásánk okai hazánkban 1843—1848-ig.” Nyertes lett: Butyka Boldizsár VIII. oszt. t.

1890/1-ben: „A dynamo-elektrikus gépek s azok alkalmazása.” (Nem akadt rá pályázó.)

¹ A pályadíj lejobb szállásának oka az, hogy a központi kezelés alatt levő tőke kamatjövedelme állandóan kisebb lett.

1891/2-ben; „Cicero *Pro sexto Roscio* beszédének szerkezete; az eredeti szöveg alapján fordítása s a benne előforduló szónoki alakzatok példákban való feltüntése.“ Nyertes lett Maksai Gyula VII. o. tanuló.

1892/3-ban: „Emlékbeszéd gróf Zrinyi Miklósról, a költőről.“ Nyertes lett Seprődi János VII. o. tanuló.

1893/4-ben: „A világosság befolyása a növényi életre.“ Nyertes lett Szabó Károly VIII. o. tanuló.

1894/5-ben: „Vámrendszerünk a 18-ik században.“ Nyertes Nagy Béla VII. oszt. tanuló.

Ugyanilyen czélu a néhai Botta Györgyné sz. Koncz Klára 600 frt hagyománya is, melynek kamatait az évenként kitűzetni szokott pályakérdés sikeres megoldója kapja.

A Bottáné-féle 28 frtos pályadíjra eddigelő kitűzött pályakérdések:

1880/1-ben: „Cajus Sallustius Crispus“ „De conjuratione Catilinae“ czimű művében minő örök igazságok vannak följegyezve.“ Nyertes lett Zayzon Lajos, VIII. o. tanuló.

1881/2-ben: „Demosthenes élet- és jellemrajza, kapcsolatban azon bűnök elő sorolásával, melyek a görög nemzet állami életének bukását előidézték.“ Nyertes lett: Kovács Gábor VII. oszt. tanuló.

1882/3-ban: „Miféle okok segítették elő hazánkban a reformatió terjedését?“ Nyertes lett Zayzon Gábor VII. o. tanuló.

1883/4-ben: „M. T. Cicero élet- és jellemrajza, különösen ki-tüntetve minő állást foglalt volt el a Catilina-féle összeskűvéssel szemben.“ Nyertes lett Zayzon Gábor VIII. tanuló.

1884/5-ben: „A hő mechanikai elmélete és egyenértéke.“ Nyertes lett Kóbori János VIII. o. tanuló.

1885/6-ban: „Tacitus Germániájáról.“ Gyertes lett Péter Károly VIII. o. tanuló.

1886/7-ben: „Aesopus és Phedrus élet- és jellemrajza, kapcsolatban műveik összehasonlító ismertetésével.“ Nyertes Márk Imre VIII. o. tanuló lett.

1887/8-ban: „Az erély és annak átalakulása.“ Nyertes Biró András VIII. o. tanuló.

1888/9-ben: „Corn. Nepos életrajzainak az eredeti szöveg

alapján készült írásbeli ismertetése, kapcsolatban magának az író-
nak élet- és jellemrajzával.“ Nyertes Szabó Gyula VIII. o. tanuló
lett.

1889/90-ben: „A népies irány keletkezésének és történelmi
fejlődésének ismertetése.“ Nyertes lett: Jakab Miklós VII. o. t.

1890/91-ben: „Udvarhely vidékének rovarai.“ Három tanuló
között oszlott meg. Nagy Izidor kapott 12 frtot; Reinbold Béla
12 frtot és Sebesi Ártur 4 frtot.

1891/92-ben: „Honvédelmünk 1000—1868-ig, a törzsszer-
kezettől az általános védkötelezettségig.“ (A pályadíj nem volt
kiadható).

1892/3-ban: „Szokrátes élet- és jellemrajza, az Apologia
Socratous alaki és tartalmi ismertetésével.“ Nyertes lett Maksai
Gyula VIII. o. tanuló.

1893/4-ben: P. Vergilius Maro „Georgicon libri IV.“ című
költeménye prózában. A pályadíj megoszlott Szakács Zoltán VII.
és Reinbold Béla VIII. o. között.

1894/5-ben: „Az erély és annak átalakulása.“ Nyertes lett:
Szakács Zoltán VIII. o. tanuló.

Az 1880-ik évben az ifj. önképzőkör működésének egy új
szakasza nyílt meg, mert régi alapszabályai a szükség és az
adott viszonyok szerint módosítottak és ügykezelési s tanácsko-
zási utasításokkal is megtöltve, nyomtatásban is megjelentek. Fi-
gyelemre és följegyzésre érdemes az is, hogy 1883-ban az ifj.
önképzőkör kezdete volt az 1848-iki márcziusi napok kegyeletes
megünneplését és azóta márczius 15-én minden évben nemzeti
ünnepélyt rendez az ifjuság.

Az 1885/6. isk. évben, márczius 15-én az ifj. önképzőkör
sorsolással öszszekötött jótekonyczélú ünnepélyt rendezvén, az E.
M. K. E. részére 100 frt gyűlt be és így alkalom nyílt arra, hogy
a tanuló ifjuság is az *alapító* tagok sorába lépjen. Az erről szóló
díszes oklevél a könyvtári szobában van.

Ma már igen sok neves mívelője van a magyar iródalom-
nak, kik első szárnypróbálgatásukat ezen ifj. önképzőkörben kez-
dették.

A százakra menő jutalmazások mellett is az ifj. önképző-kör
alaptőkéje 1894-ben 650 frtra emelkedett; de akkor előljárósági

intézkedés szerint 350 frt könyvtár gyarapításra fordított és így a tőke 1895. jul. 1-én 310 frra apadt.

Ezek az ifj. önképzőkör 35 évi fenállásának s működésének legnevezetesebb adatai. A ki a munkásság eredményével behatóbban akar foglalkozni, olvassa a megőrzött emlék- és jegyzőkönyveket.

A zene- és énekkar 1843-ban alapszabályilag újra alakított és azóta szép sikerrel működik. Újabb alapszabályai közöltettek a 1887/8-ik évi Értesítőnk 77—78. lapjain.

X.

AZ INTÉZET

KEBELÉBEN RENDEZETT EMLÉKÜNNEPÉLYEK.

(1876—1895-ig).

1876. márczius 25-én *Deák* Ferencz emlékére gyászünnepély tartatott, imát Bod Károly, emlékbeszédet Szakács Mózes r. tanár tartott; közreműködött az ifj. ének- és zenekara.

1876. szept. 15-án széki gr. *Teleki* Domokos emlékére rendeztünk gyászünnepélyt, ekkor imát Bod Károly r. tanár, emlékbeszédet Benkő Gyula segéd-tanár mondott. Közreműködött az ifj. ének- és zenekar.

1876. nov. 18-ára gyászünnepélyt rendezett az előljáróság hidvégi *gróf Mikó Imre* emlékére, melyen az ifj. ének- és zenekar közreműködése mellett imát mondott Kis Ferencz igazgató, emlékbeszédet Szakács Mózes r. tanár, alkalmi költeményt irt és mondott Csia Károly II. b. o. tanuló.

1883. január hó 7-én *Arany* János emlékére gyászünnepély tartatott, melyen alkalmi beszédet Bod Károly igazgató mondott; alkalmi költeményt irt és elmondott Farkas Károly s. tanár; költeményeket szavaltak Kelemen János és Ádám Endre tanulók. Közreműködött az ifj. ének- és zenekara.

1884. márczius 30-án tartott *Zwingli* Ulrik¹ születésének négyszázados emlékűnnepélyén imát mondott Tolvaly Zsigmond, emlékbeszédet Bod Károly.

Azon év márczius 15-én kezdődött meg az azután is minden évben tartatni szokott „Márczius 15-iki“ emlékűnnepély.

1887. május 19-én tartatott meg *Kis Gergely* halála századik évfordulójának emlékkűnnepé, melyen imát Bod Károly, emlékbeszédet Gönczi Lajos mondott.

1888. június 17-én tartatott meg a *Magyarósi Sz. József* emlékére az általa hagyományozott kollegium-kertben fölállított emlék-oszlop leleplezési ünnepéye. Emlékbeszédet Szakács Mózes tartott.

1888. október 14-én történt meg az új iskolai épület ünnepélyes felszentelése, nagy közönség jelenlétében, a következő programmal :

1. *Adagio religioso*, C. Rundnageltől, az ifjusági zenekar által.
2. A *XC. zsoltár*, vegyes karra alkalmazta Kozák Márton, énekelte az ifjusági énekkar.
3. *Felszentelési ima*, mondta főtiszteletű és méltóságos *Szász Domokos*, erdélyi ev. ref. püspök.
4. *Ima*, Hubay Jenőtől, énekelte az ifjusági énekkar.
5. *Alkalmi beszéd*, tartotta nagytiszteletű *Szász Gerő*, az erdélyi ev. ref. egyházkerület közjegyzője.
6. *Fohász*, Huber Károlytól, énekelte az ifjusági énekkar.
7. *A kollegiumi előljáróság részéről beszélt* nagyságos *Nagy Lajos*, kollegiumi főgondnok.
8. *Hymnus*, Erkeltől, énekelte az ifjusági énekkar.
9. *A kollegium építésének történetét* elmondta *Gönczi Lajos*, kollegiumi igazgató.
10. *Ima*, Cherubinitől, a kollegiumi gyermekkar által.
11. *Püspöki áldás*, mondta a *főpásztor*.
12. *Adagio religioso*, A. Bott-tól, a kollegiumi zenekar által.

Megjegyzés. E program 1—6 száma a ref. templomban, 7—12. száma folytatólag a kollegiumban járt le.

1889. május 11-én báró *Kemény* Gábor emlékezetére gyászűnnepély tartatott, hol Bod Károly imát, Gönczi Lajos, igazgató, emlékbeszédet mondott.

1892. márczius 28-án a Comenius Ámos János emlékére ren-

¹ A reformatio évfordulati napján, 1821-ben, a kollegium épületét kivilágították.

dezett ünnepélyen az ifj. zenekar közreműködése mellett, megnyitó beszédet tartott Gönczi Lajos igazgató tanár, emlékbeszédet pedig Szakács Mózes r. tanár.

1892. jun. 9-én *Ő Felsége I. Ferencz József* dicsőségesen uralkodó királyunk megkoronáztatásának 25 éves jubileuma alkalmából ünnepély tartatott, melyen Bod Károly r. tanár imája után, Gönczi Lajos, igazgató, mutatta ki az ifjuság előtt, diszes közönség jelenlétében, a koronázás nagy jelentőségét magyar állami és nemzeti életünkre nézve, s a növendékeket lelkes szavakkal buzdította a hazaszeretetre és a koronás királyunk iránt tartozó változhatatlan hűségre.

1894. január 6-án a *Jókai Mór* 50-éves irói jubileuma alkalmával rendezett ünnepélyen Gönczi Lajos igazgató megnyitó beszéde után Zayzon János vallástanárr tanulságos felolvasást tartott; az ifjuság szavalatokkal ének- és zenedarabokkal működött közre.

ZÁRSZÓ.

Szives köszönet mindazon kollegáimnak, a kik segédkezésekkel egyben-másban támogattak. Nem mellőzhetem hallgatással, hogy *Kovács Dániel* tanártársamnak jelentékeny része van e munka létrejöttében; meg kell emlékezniem *Lázár József* kollegiumi senior ur buzgóságáról is, a ki az adatgyűjtésben szintén részt vett s e mellett a jegyzőkönyvi kiírásokat, kivonatolásokat egész nyár folyamán, céljaim szerint, a legnagyobb kitartással végezte. — Sajnos, a gyors munka következtében a sajtó-hibák nem voltak teljesen elkerülhetők.

ÉRTELEMZAVARÓ SAJTÓHIBÁK

orthoxa	helyett olvasd	<i>orthodoxa</i>	3 lap	5-ik sor felülről.
valamit	"	<i>valami</i>	4 lap	20-ik sor "
lészám	"	<i>létszám</i>	58 lap	12-ik sor "
történelmükben	"	<i>terjedelmükben</i>	62 lap	11-ik sor alulról.
tricit	"	<i>tritici</i>	86 lap	11-ik sor felül. I.hasáb.
Intres	"	<i>Interes</i>	110 lap	1-ső sor alulról.
Septembereuk	"	<i>Septembernek</i>	145 lap	11-ik sor felülről.
ha mis unmat,	"	<i>havalamisummás</i>	145 lap	23-ik sor "
hordoni	"	<i>hordozni</i>	146 lap	14-ik sor "
Curatur	"	<i>Curator</i>	146 lap	9-ik sor alulról.
Cullegatusi	"	<i>Collegatusi</i>	146 lap	8-ik sor "
Ezek	"	<i>Ez</i>	152 lap	8-ik sor felülről.
Patrocinum	"	<i>Patrocinium</i>	156 lap	19-ik sor "
cassisták	"	<i>classisták</i>	161 lap	5-ik sor alulról [czim].
e	"	<i>egy</i>	167 lap	9-ik sor felülről.
1871.	"	<i>1670.</i>	211 lap	kezdő sor.
„1870-ben“ olvasandó „gr. Gyulai Lajostól“ után 232 l. 14-ik sorba felülről s a 16-ik sorból törölnendő.				
tatt	helyett olvasd	<i>tett</i>	232 lap	9-ik sor alulról.
Misa	"	<i>Miksa</i>	224 lap	8-ik sor "
alreáliskoila	"	<i>alreáliskolai</i>	207 lap	8-ik sor felülről.

TARTALOMJEGYZÉK.

LAPSZÁM

Előszó	3—4
I. Az intézet első alapítója és összes gondnokai. .	5—9
II. Az intézet rendes tanárainak rövid életrajza .	9—60

Benkő József 41* ; Benkő Zsigmond 43; Bod Károly 52; Bodola Sámuel 41; Borosnyai Lukács János 12; Csernátoni W. Sámuel 40; Csorja P. Ferencz 45; Dézsi Zsigmond 11; Ercsei János (tég-lási) 47; Fábíán Dániel 47; Fejes Áron 57; Félegyházi Antal 54; Gönczi Lajos 53; Incze Dániel 47; Jenei Viktor dr. 50; Ka-rácsoni Sámuel 44; Kis Ferencz 48; Kis Gergely 17; Körmöndi György 11; Korondi Mózes 49; Körösi József 17; Kovács Dániel 56; Kovács József 16; Letenyei Pál 9; Magyarósi Szőke József 46; Olasz Gyula 55; Paál Ferencz 51; Pataki Pál 50; Rozgonyi János 9; Solymosi Endre 55; Sylvester Dénes 45; Szabó And-rás 57; Szabó György 47; Szakács Mózes 51; Szatmári Pap Já-nos 9; Szigethi Gyula György 10; Szigethi Gyula Mihály 44; Szombati Sámuel 11; Tolnai István 10; Vásárhelyi Tőke István 10; Zágoni Bodola Sámuel 44; Zilahi Sebes János 41; — A má-sodik tanári szék felállításának kezdeményezése 12. — Az iskola épület első kibővítése 12 — Borosnyai Lukács János levele Cse-rei Mihályhoz az iskola története ügyében 12. — Cserei Mihály válasza Borosnyai levelére 14. — Kis Gergely testimoniuma a marosvásárhelyi ref. collegiumtól 1764. április 4-ről 19. — Kis Ger-gely útlevele 1764 május 7-ről, melylyel külföldi utjára indulhatott 21. — Kis Gergely jelentése a gymnasium állapotáról 1769-ben 23. — A második tanáriszék felállítása 28. — Az expositio (ekszpó) beállítása a tanulók élelmezése céljából 28. — Új iskolai épület lé-tesítésének tervezete s előmunkálatok, a terv kivitele 28—34. — A székelyudvarhelyi ev. ref. collegium 1771/2-ben készült épülete. — Kis József életrajza röviden 35. — B. Nalátzi Borbára levele Kis Józsefhez 36. — B. Daniel István levele Kis Józsefhez 36. — Csernátoni Z. Sámuel levele Kis Józsefhez 37. — Benkő József levele Kis Józsefhez 37. — Kis József iskolai bizonyítványa a n.-enyedi iskolától 1791. jun. 29-ről 38. Kis József-féle segélyt kiosztó bizottság 50 évi működése 39. — A görög classis eltöröltetése s a német classis felállítása 41. — Egy játszó szin felállítása

* Oldalszám.

1801-ben 43. — Instructio a rector professor számára 44. és V-ik fejezet 141. — Instructio a paedagogarcha számára 44. és V f. 147. — Iskola-orvosi intézmény létesítése 44. és IV. f. 150. — A 3-ik rendes tanári tanszék betöltése 44. — A 4-ik tanári tanszék betöltése 45. — A természetrajzi s vegytani tanszék felállítása 50. — Magyarósi alapítványa 46. — A theologia megszűnése 49. — A jogi tanfolyam megszűnése 50. — A 6-ik tanári szék betöltése 55. Olasz Gyula. — A 7-ik tanári szék betöltése 56. Kovács Dániel. — A 8-ik tanári szék betöltése 57. Fejes Áron. — A rektorság 58. — A rektorok névsora 58—59. — Szaktanitók 59. — Köztanitók 59.

III. Leges (Törvények). 61—119

Bevezetés 61—62. Törvények a tanulókról általában 63. — A jövedvényekről és távozókról 77. — A köztanítókról 78. — A magántanítókról 81. — A senior kötelességei 82. — A contrascriba kötelességei 84. — A praebitor kötelességei 85. — Az oeconomus kötelességei 86. — Preces 87 jegyzet. — A vigil kötelességei 89. — A primariusok kötelességei 90. — A bibliothekarius kötelességei 91. — A törvényeket kiegészítő későbbi végzések: a vigilálásról; a kimenetelről; az oeconomusról; a juratusokról; az officialisokról; a szobafőnökökről; 93—99. — A senior eskümintája 99. — A contrascriba eskümintája 100. — A praebitor eskümintája 100. — A primariusok eskümintája 101 és 102. — A bibliothekarius eskümintája 103. — Az újonnan felvett tanulók eskümintája 103. — A juratus assessor eskümintája 104. — A jegyző eskümintája 104. — A supplicansok eskümintája 105. — A csépeletetők eskümintája 105. E törvények rövid foglalatja 106. — Articuli, quos anno 1712 die 5 Aprilis concluserunt (az iskola jövedelméről és kiadásairól) 107. — Puncta Gymnasii anno 1712 die 5 Aprilis (az ifjuságnak a curatoratus elébe vitt óhajtsái a hozott határozattal). 111. — Constitutiones sanctae visitationis 1714. 25. Nov. 113. Az esperest gondnokok beszüntetésére vonatkozó consistorialis végzés 115. — A kántorság ügyének eligazítása 116. — Az alumnia lényege. 65. jegyzet. — A patronusok alumnusaira vonatkozó határozat 117. — A curaturatus constitúiói a tanulókra vonatkozólag 1737 május 18-án 117. — Az ünnepnapok, szünnapok, születés- és névnapokra hivatalos ifjak kötelességéről és a kihivókról 1744 apr. 25-én. 118.

IV. Tantervek, Óra- és vizsgálati rendek, Tan- és Jutalomkönyvek 129—141

Az iskolai év felosztása, a klassisták számbavétele, félévi vizsgálatok, érdemjegyek, az iskolai év kezdete, a classisták tanítási

módja. 119. — Tananyag 1822—1834-ig a classisokban. 120 — 123. — A tanítás tárgyai és rendje a classisokban (1830 és 38 közt?) 126. — Órarend 1825—26-iki isk. évben. 124—125. U. az az 1838—39-iki isk. évben. 137. — U. az az 1850—51-iki isk. évben. 136. — U. az az 1885—86-iki isk. évben. 137. — U. az az 1894—95-iki isk. évben. 138. — Vizsgarend az 1833—34-iki isk. év végén. 134. — Az 1847-ben főhatóságilag szervezett 9 osztályu középiskola tanterve. 139. — Jutalomkönyvek 140. —

V. A kebli hatóságok és hivatalnokok által hozott különféle rendeletek és intézkedések . . . 141—171

Justuctio a Rector Professor számára 1805-ben. 141. — Instructio a Paedagogarcha számára 1805-ben. 147. — Az udvarhelyi Főoskolában a Kamarákban lakókra nézve Orvosi Szent intézet. 150. — A tanulók dislocatiója. 152. — Főcuratori rendeletek: Gr. Bethlen Sándor levele a Tisztelendő Paedagogarcha Professor urhoz 1817 okt. 19-én a tankönyvek megszerzése s a tanuló órákon való kün levő tekergések megszüntetése tárgyában. 153. — U. annak másik levele 1818 febr. 15-én, melyben számon kéri, hogy mi fogattya vagyon előbbi rendeletének s egyszersmind a magok számára kéregetni kieresztendő ifjakról intézkedik. 154. — Curatoratusi intézkedés a hanyag tanulók ügyében. 154. — Bodola Sámuel paedagogarcha tanügyi intézkedései 1822. jan. 27-én 156. — A signum behozatala. 158. — A görög classis megintése 1825. jan. 21-én. 158. — A privat praeceptoroknak szóló rendelet 1825. szept. 5. 159. — Más rendelet 1825 szept. 14-én. 150. — Más rendelet 1827. szept. 25-én 160. — A classisták exercitiu-mait illető rendelet 1829. nov. 25. 161. A privat-praeceptoroknak szóló rendelet 1829. szept. 6-án. 162. — A szépírás előmozdítására vonatkozó rendeletek 1829. szept. 14-én. 163. — Napirend az 1841—42-ik évben 164. — A signumra vonatkozó határozatok 166. — A signum megszünése. 167. — Utasítás az 1845—46-ik évben életbe léptetett tanterv végrehajtásához. 167.

VI. A tanulók fölvétele, létszáma, ellátása és segélyezése 171—180

Anyakönyvek. 171. — A tanulók segélyezése 174. — Legatiók 174. — Kimutatás a kollegium évenkénti népességéről. 174 és 175. közt — Szünidők. 175. — A tandíj meghonosítása 176. — Expositio (ekszpo) 177. — Konviktus 178. — Beneficiumok 179. — Értesítő 180.

VII. Az intézetben érettségi vizsgálatot tett egykori növendékek névsora 180—200

VIII. Az intézet fejlődése, tagozatai, fentartási költségei, alapítványai és helyiségei 200—229

A kollegium fejlődése s tagozatai 200. — Főiskola 202. — Br. Eötvössel kötött szerződés a reáliskola ügyében 1871-ben 205. —

Dr. Pauler Tivadar leirata u. ez ügyben 210. — Fentartási költségek, tanári fizetések 211. — Költség-előirányzat 1804-ik évre 212. — U. az 1846-ra, 213. — U. az 1895-re, 214. — Az államsegély ügyében fogalmazott szerződési tervezet 1895. ápr. 1-én. 215. — Alapítványok, adományok 1670—1895. 220. — A kollegium vagyoni állapotáról és tőkepénzeiről kimutatás. 225. — Intézeti helyiségek. 226. — A sz.-udvarhelyi ev. ref. kollegium 1886-ban megújított épülete 226 és 227. közt.

IX. Az iskolai gyűjtemények keletkezése és mai

állása 229—242

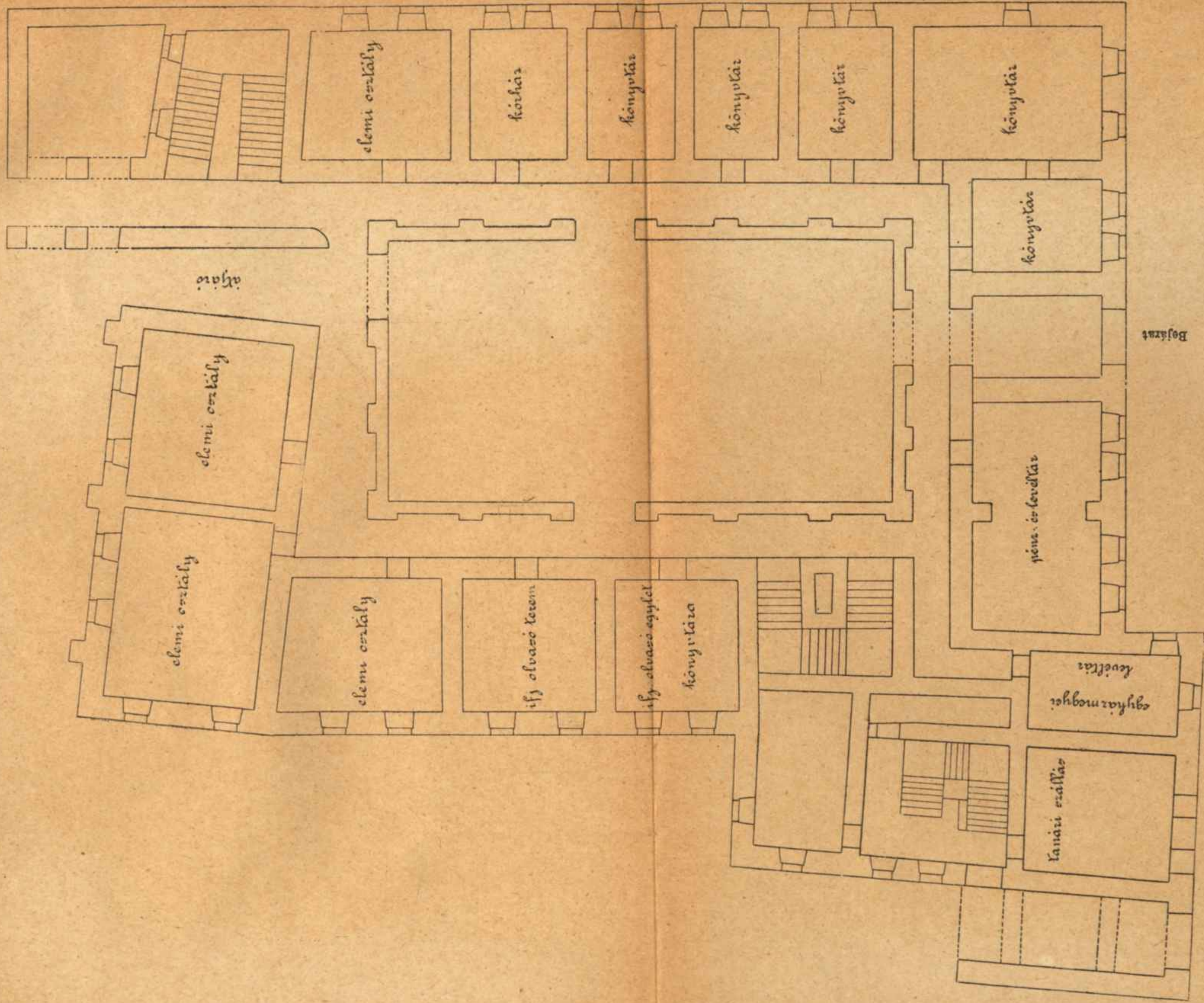
A sz.-udvarhelyi ref. kollegium könyvtára 229. — Természettani szertár 233. — Természetrajzi gyűjtemény és vegytani szertár. 233. — Kép-, érem-, és régiségtár 235. — Ifjusági olvasókör könyvtára 238. — Gyermekkönyvtár 237. — Történelem-földrajzi gyűjtemény 238. — Rajzolóhoz 238. — Az önképzőkör 238.

X. Az intézet kebelében rendezett emlékűnnepélyek. 242—244

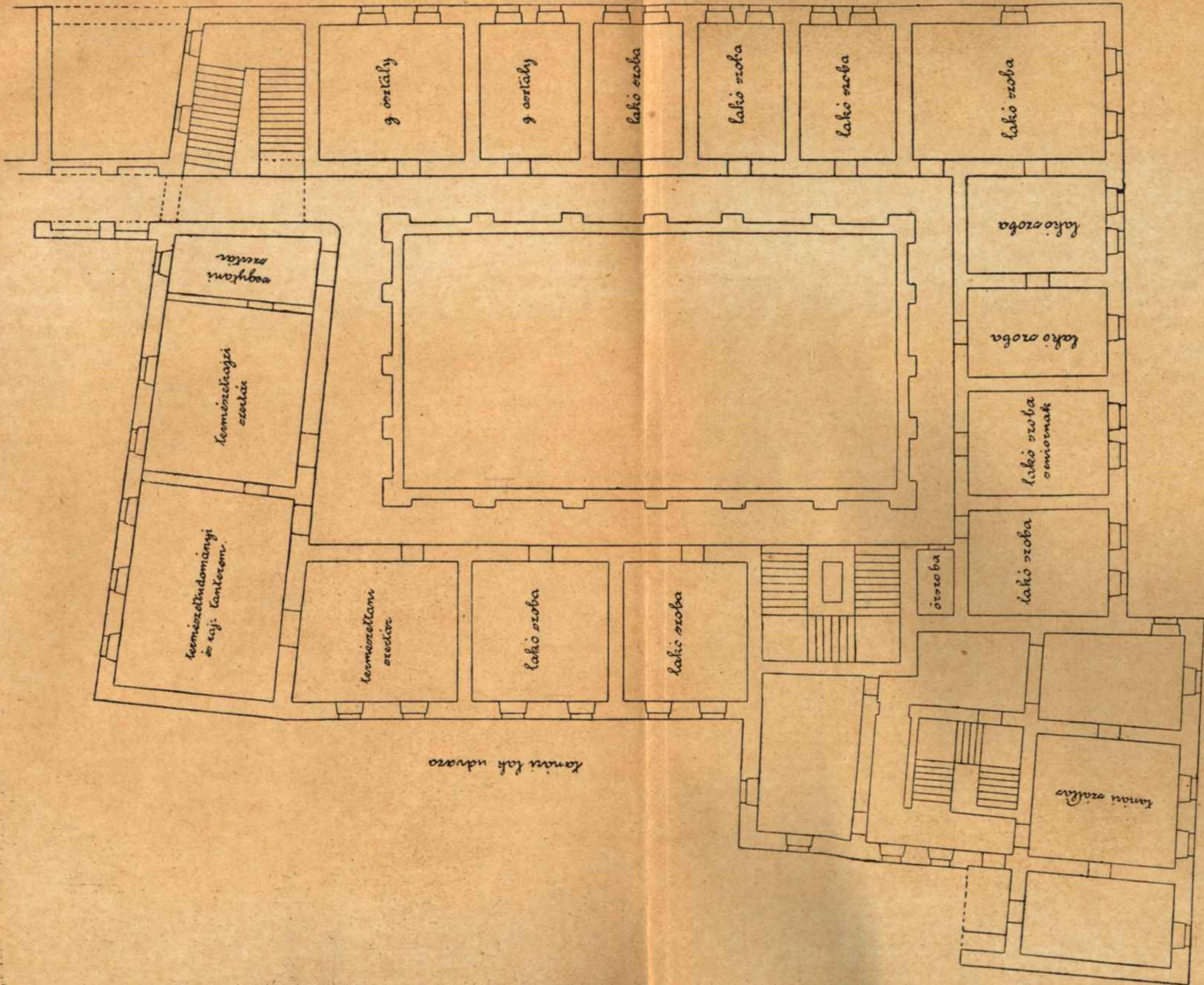
Zárszó 244.

Sajtóhibák 245.

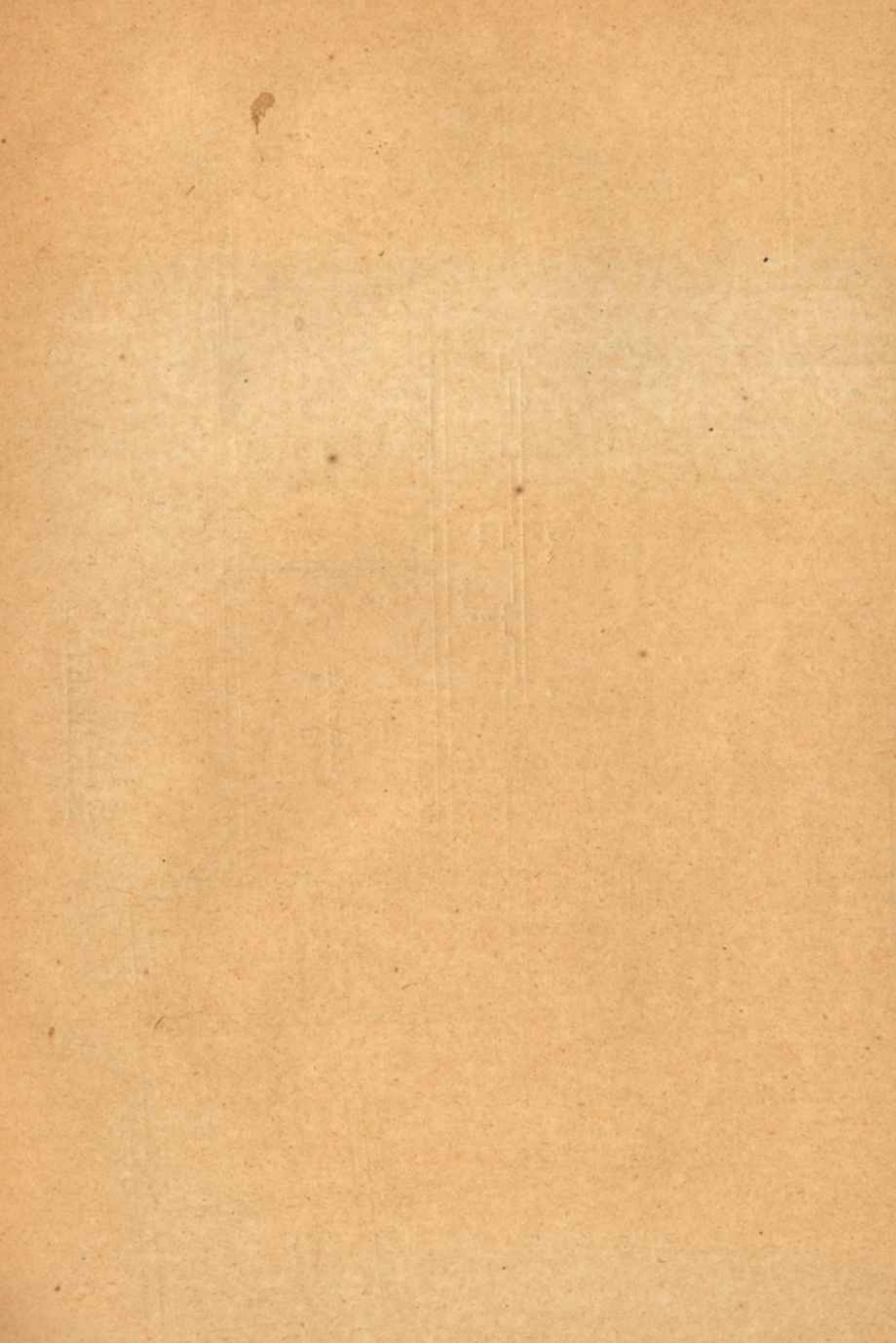

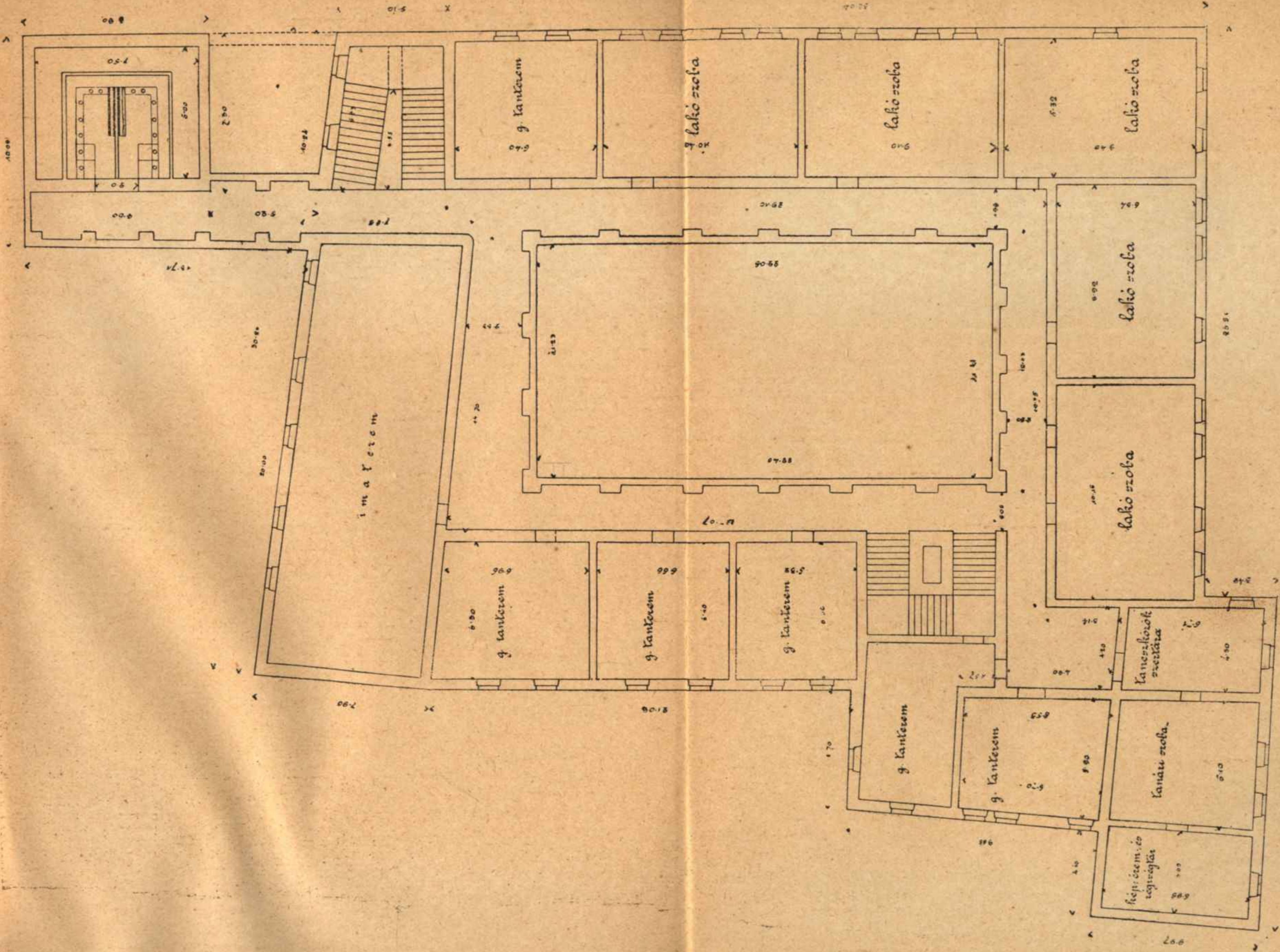

FÖLDSZINT.

I. EMELET.

II. EMELET.

